

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
Ш.УӘЛИХАНОВ атындағы КӨКШЕТАУ МЕМЛЕКЕТТІК УНИВЕРСИТЕТІ**

**«Х студенттердің ғылым аптылығы» арналған
ғылыми-практикалық конференцияның
МАТЕРИАЛДАРЫ**

**МАТЕРИАЛЫ
научно-практической конференции, проводимой в рамках
«Х Недели науки студентов».**

II том

**Көкшетау
2018**

УДК 378.4
М 34

М34 Материалы студенческой научно-практической конференции, проводимой в рамках «X Недели науки студентов» – Кокшетау, 2018.- 233 с.

ISBN 978-601-261-359-2

Осы басылымға IX студенттердің ғылым аптылығы» арналған ғылыми-практикалық конференцияның материалдары енген. Материалдар ғылымның түрлі салаларындағы мәселелерді қамтиды студенттерге арналады.

В настоящее издание вошли материалы научно-практической конференции, проводимой в рамках «VIII Недели науки студентов». Материалы отражают проблемы различных отраслей науки и предназначены для широкого круга студентов.

УДК 378.4

Редколлегия:

Председатель: Абжаппаров А.А. – ректор Кокшетауского государственного университета им. Ш. Уалиханова, д.т.н., профессор

Заместители председателя: Жаркинбеков Т.Н. Исаков А.Ж. – первый проректор Кокшетауского государственного университета им. Ш. Уалиханова,

Члены редакционной коллегии: Шапауов А.К. к.филол.н., профессор; Нурмаганбетов Ж.О. д.т.н., профессор, Абсалямов Х.К. к.т.н., Амренова Р.С. к.ф.н., Бексеитова А.Т. к.и.н, и.о.профессора, Хамитова А.С. к.х.н., и.о. профессора

ISBN 978-601-261-359-2

©Кокшетауский государственный
университет им.Ш.Уалиханова, 2018

ФИЛОЛОГИЯ ФАКУЛЬТЕТІ ФАКУЛЬТЕТ ФИЛОЛОГИИ

**«Қазақ тілі» секциясы
Секция «Казахский язык»**

ЛАТЫН ӘЛІПБИІ ЖӘНЕ БИОТЕХНОЛОГИЯ

Лукина Мария Дмитриевна
Ғылыми жетекшісі: аға оқытушы,
педагогика және психология магистрі Исакова Г.Ж.

«Біз алдағы уақытта да мемлекеттік тілді дамыту бағытындағы кешенді жобаларды жүзеге асыруды табандылықпен жалғастыра береміз. Қазақ алфавитін 2025 жылға қарай латын графикасына көшіруге дайындық жұмысын осы бастан қолға алу қажет. Бұл қазақ тілін жаңғыртып қана қоймай, оны осы заманғы ақпараттың тіліне айналдырады»

ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Жолдауынан

2006 жылы Елбасы Н.Назарбаев Қазақстан халықтары Ассамблеясының XII сессиясында: «Қазақ әліпбиін латынға көшіру жөніндегі мәселеге қайта оралу керек. Бір кездері біз оны кейінге қалдырған едік. Әйтсе де латын қарпі коммуникациялық кеңістікте басымдыққа ие және көптеген елдер, соның ішінде посткеңестік елдердің латын қарпіне көшуі кездейсоқтық емес. Мамандар жарты жылдың ішінде мәселені зерттеп, нақты ұсыныстармен шығуы тиіс. Әлбетте, біз бұл жерде асығыстыққа бой алдырмай, оның артықшылықтары мен кемшіліктерін зерделеп алуымыз керек», — деген еді [1].

Латын әліпбиіне өту әлемдік инновацияларды жедел игеруге, келешегімізге нық басып, технология мен коммуникацияны меңгеруде мүмкіндік беретін құрал. Қазақ жазуы бірнеше рет өзгеріске ұшырады. Жазу тарихында қазақ тілінің әліпби жүйесі бірнеше тарихи кезеңдерді басынан өткізіп, ұлттық әліпби деңгейіне жеткен. 1929 жылға дейін Қазақстанда араб жазуы пайдаланылды. XX ғасырдың басында Ахмет Байтұрсынұлы ұсынысымен қазақ фонетикасының ерекшеліктері ескеріліп жасалған, араб графикасына негізделген «төте жазу» пайдаланылған. 1929-40 жылдар аралығында латын графикасына негізделген әліпбиді жазу жүйесіне енгізіп, 1940 жылдан бері қарай кирилл графикасы әліпбиін қолданып келеді.

Еліміздің латын әліпбиіне көшу болашақ үшін жасалған маңызды қадамдардың бірі. Ұлы Дала елінің тарихына көз жүгіртсек, бірінші тұғыры байлық — жер, екіншісі — тіл, үшіншісі — мемлекет және оның тарихы болуы керектігі айқындалады. Ағартушы-педагог ғалым Ахмет Байтұрсынұлы айтып кеткендей, «Ұлттың сақталуына да, жоғалуына да себеп болатын нәрсенің ең қуаттысы — тілі» деген. Алаш қайраткерлері де латын әліпбиін жазу-сызуда қолданды. Бұл бізге таңсық дүние емес. Латын әліпбиі әлемде кеңінен қолданылады.

Белгілі лингвист ғалымдардың пікірлерін сараптай келе, латын әліпбиіне көшуде ұтатын жақтарымыз төмендегідей деп ойлаймыз: Біріншіден, тіл тазалығы мәселесі. Тіліміздегі қазіргі жат дыбыстарды таңбалайтын әріптерді қысқартып, сол арқылы қазақ тілінің табиғи таза қалпын сақтауға мүмкіндік аламыз. Екіншіден, қазақ тілін оқытқан уақытта басы артық таңбаларға қатысты емле, ережелердің қысқаратыны белгілі. Ол мектептен бастап барлық оқу орындарында оқыту үрдісін жеңілдетеді. Уақыт та, қаржы да үнемделеді. Үшіншіден, латын әліпбиіне көшу — қазақ тілінің халықаралық дәрежеге шығуына жол ашады. Қазақ тіліне компьютерлік жаңа технологиялар арқылы халықаралық ақпарат кеңістігіне кірігуге тиімді жолдар ашылады. Төртіншіден, түбі бір түркі дүниесі, негізінен, латынды қолданады. Біздерге олармен рухани, мәдени, ғылыми, экономикалық қарым-қатынасты, тығыз байланысты күшейтуіміз керек.

Медицина ғылымы, оның ішінде биотехнология ғылымы үшін латын әліпбиіне көшудің маңыздылығы жайлы айтқымыз келеді.

Биотехнология – ХХІ ғасырда дамып келе жатқан ғылым саласының бірі болып табылады. Еліміз экономиканы индустрияландыру ғана емес, ақыл-ойға жүгінетін инновациялық дамуды да қолға алуда, содан бері көптеген жұмыстар атқарылып, биотехнология өндірісі Қазақстанда қарқынды дамып келеді. Бірақ бұл үшін тиісінше қаржыландыру, қазіргі заманға сай құрал- жабдықтар және ең бастысы, күшті ғылыми әлеумет керек.

Биотехнологияны дамыту Қазақстан үшін де өте маңызды. Елімізде ауыл шаруашылығы өндірісінде 2,4 млн. адам, тамақ өнеркәсібінде 1,2 млн. адам жұмыс істейді. Адамдардың сырқаттану деңгейі артып, жүрек тамыр, қатерлі ісік және т.б. аурулар кең тараған. Көптеген өнеркәсіп аймақтарында экологиялық жағдай өте асқынып кеткен. Сондықтан, биотехнологияның дамуы біз секілді болашақ жас дәрігерлер үшін өте маңызды.

Қазіргі таңда халық санының күрт өсуіне байланысты туындаған азық-түлік тапшылығы, энергия көздерінің және табиғи байлықтардың азаюы, адамдар арасындағы әртүрлі аурулардың көбеюі, қоршаған ортаның ластануы осындай заман ағымынан туындаған өзекті мәселелердің бірталайын, қазіргі кездің өзінде биотехнология ғылымы ұсынған әдістер арқылы шешу мүмкін болып отыр.

Биотехнологияның қарқынды түрде дамуы азық-түліктердің жаңа түрлерін, әртүрлі ауруларға қарсы медициналық дәрі-дәрмектер, альтернативті энергия көздерін алу ауыл шаруашылығында өсімдіктердің зиянкестерімен күресу мен жаңа сұрыптарын шығару, мал өнімдерін арттыру және экологиялық апат салдарымен тиімді күресу әдістеріне қол жеткізуіне мүмкіндік тудырады. Мысалы, медицина саласының өзінде жаңа технологиялар, әртүрлі вакциналар, рекомбинантты ДНҚ өнімдері болып табылатын медициналық дәрі-дәрмектерін, атап айтқанда ДНҚ сынамаларын зерттеу, ДНҚ-ның белгілі ретпен орналасуын білу арқылы, гендік деңгейде кездесетін мутацияларды анықтауға болады [2, 56].

Биотехнология ғылымындағы терминдердің аударылуына тоқталсақ, биотехнология терминдерінің қазақ тілінде қалыптасуы өте күрделі үдеріс екені белгілі. Оның күрделілігі мынадай жайттармен байланысты деп ойлаймыз. Біріншіден, биотехнология медицина ғылымымен тікелей байланысты, ал медицина ғылымы тірі ағзаның қызметінің бұзылуын қалпына келтіру деп аталатын күрделі мәселені зерттейді. Осыған сай оның мазмұнын анықтайтын метатілі де оңай бола алмайды. Екіншіден, медицина ғылымының сөздік қорының негізгі бөлігі грек, латын тіліндегі лексикадан тұратын болса, оны қазақ тілінің заңдылықтарына ыңғайлау және оны дәл беретін атау сөз табу оңай емес, себебі медицина мамандарын дайындауда оқу, оқу-әдістемелік құжаттардың басым бөлігі орыс тілінде. Үшіншіден, медицина тілінде тірі ағзадағы түрлі жасушадағы химиялық, биологиялық өзгерістер сол салада арнайы білімі бар тұлғаларға ғана түсінікті болғандықтан, қазақша таңдалған термин сөзді көпшіліктің бірден қабылдауы қиын.

Қазақтың өз емшілері мен бақсы-балгерлері, тәуіптері болғаны, олардың өзіндік емдеу-сауықтыру тәсілдері қалыптасқаны белгілі. Демек, қазақтың халық емшілері лексикасынан қазіргі медициналық терминдерге балама сөздер мен сөз тіркестерін табуға болады. Медициналық терминдерді мемлекеттік тілде қалыптастыруға атсалысып жүрген зерттеушілер мен ғалымдар бар. Біз өз мақаламызда осы ақпарат айналысында жүрген кейбір көзқарастар мен пікірлерге тоқталмақшымыз. Ондағы мақсатымыз – медицина терминдерінің, оның ішінде биотехнология терминдерінің қазақ тілінде қалыптасуының қазіргі деңгейіне деген қоғамдық көзқарасты, ғылыми тұжырымдарды жинақтау, талдау.

Ғылымның қай саласына назар аударсақ та, сол саланың қаншалықты деңгейге жетіп, қаншалықты дәрежеге көтерілгені терминологиялық жүйесінен көрініп тұрады. Бүгінде, медицинада (медицина мен биотехнология тікелей байланысты екенін ескерсек) қалыптасқан терминдерді үш топқа саралауға болады: ***I топқа қазақ тіліндегі қолданылуы талас тудырмайтын атаулар жатады:*** омыртқа, жауырын, бұғана, бауыр, бүйрек, жүрек, ми, жұлын, тамыр және т.б.; ***II топты қазақ тілінде әртүрлі қолданылып жүрген атаулар***

құрайды: асықты жілік немесе үлкен жіліншік (большеберцовая кость); төбе сүйек немесе шеке сүйек (теменная кость); асқазан немесе қарын (желудок); жіңішке ішек немесе аш ішек (тонкая кишка); аш ішек немесе ащы ішек (тощая кишка); жуан ішек немесе тоқ ішек (толстая кишка); жиек ішек немесе тоқ ішек (ободочная кишка) және т.б.; **III топ – латын, грек тілдерінен өзгертілмей алынған атаулар:** апоневроз, диафиз, эпифиз, метафиз, остеон, мениск, артерия, вена, гипофиз, нейрон, аксон, дендрит және т.б. Аталған саладағы термин сөздердің бастапқы жаппай аударылу кезеңін артқа тастап, қалыптасу, кірігу кезеңіне өткенін байқауға болады.

Бүкіл медицинаның терминдік жүйесін сала-салаға бөліп қарастырап болсақ, бір ғана анатомиялық және гистологиялық атаулар тізімінде 10 000-нан астам термин бар. Ағзалардың тек қана функциясын сипаттайтын сөздер саны 20 000-нан артық, зерттеу әдістеріне, емдеу әрекеттеріне қатысты 40 000-ға жуық сөз бар. Тек аурулардың жеке атауы 10 300-ге жуық. Қойылатын диагноздардың түрі — 30 000, ал симптомдардың бірнеше он мыңдаған атаулары бар. Соңғы он шақты жыл ішінде ашылған жаңалықтарға байланысты ғылыми ұғымдар саны күрт көбейіп кетті. Бір ғана онкологиялық терминдер саны қазіргі кезде 35 000-ға жетті. Халықаралық терминдерді аудармай, орнымен қолдану тәсілі — ғылыми тұрғыдан дәлелденген нәрсе. Ал, қазір аудармалап алып қолданып жүрген көптеген атауларымыз қазақ тіліндегі сөзжасам заңдылықтарына назар аудармайды. Мысалы, бронхоэктатическая болезнь дегенді бронхоэктатикалық ауру, ревматический дегенді — ревматикалық деп термин жасау қазақшамызға жат. Бұл сөздердің түбірі бронхоэктазия, ревматизм — демек, бронхоэктазиялық, ревматизмдік болуы керек [3, 78].

Десекте, жалпы медицина терминдерінің қазақшалануына қатысты қоғамдық пікір оң деуге болады. Қазір дәрігерге қаралу барысында құжаттардың қазақ тілінде толтырыла - бастауы, дәрі-дәрмектерді пайдалануға берілетін нұсқаулықтардың қазақ тілінде жазылуы мен оқылуы медицина саласында қазақ тілінің қолданылу аясының кеңігенін көрсетеді. Медицина терминдерінің қалыптасуында терминжасамның барлық тәсілдері қолданылады. Қазақ тілінде көпмағыналылық, синонимдес атаулар көп, олар термин таңдауда өз ықпалын тигізіп отырады. Мысалы, туберкулез атауының қазақ тіліндегі баламасы, жалпыхалықтық тілде көкірек ауру, құрт ауру, көксау, өкпе ауруы, көкірек бұзылуы, көкірек құрты болса, радикулит — бел ауруы, құян, шойырылма, зуд — ашу, қышыма, қышып дуылдау, т.б. Осы мысалдың өзі қазақ тілінің сөздік қоры медицина тілін қазақшалауға толық мүмкіндік бере алатындығын көрсетеді. Тек оны өз мағынасында, ғылыми мәнге ие болатындай мүмкіндік беретін тілдік ортаға бейімдеу керек. Термин ретінде бекітіп, қолданысқа енгізу керек.

Жоғарыда айтылғандарды ескере келе, медицина саласының терминдерін, оның ішінде биотехнология терминдерін қазақ тіліне аударуда өзіндік қиындықтары бар. Ал латын әліпбиіне көшу оң нәтиже береді деген пікірдеміз. Өйткені, медициналық терминдердің түпкі тамыры латын тілінің терминдері, және оларды орыс тілінен емес, бірден латын тілінен аударып, қабылдауда латын графикасының алатын орны ерекше.

1.	Аминокислота	Амин қышқылы	Amin acid
2.	Антибиотик	Антибиотик	Antibiotic
3.	Бактериоцин	Бактериоцин	Bacteriocin
4.	Вирион	Вирус бөлшегі	Virion
5.	Ген	Ген	Gene
6.	Гепотип	Гепотип	Genotype
7.	ДНК	ДНК	DNA
8.	Капсид	Вирустық нәруыз қабығы	In capsid
9.	Клонирование	Клондау	Cloning
10.	Кодон	Кодон	Codon
11.	Конъюгация	Конъюгация	Adverbialem

12.	Культура	Мәдениет	Cultura
13.	Метаболизм	Зат алмасу	Metabolism
14.	Мутагенез	Мутагенез	Mutagenesis
15.	Мутация	Мутация	Mutationis
16.	Репликация	Репликация	Replicationem
17.	Рибосома	Рибосома	In ribosome
18.	Транскрипция	Транскрипция	Transcribenda
19.	Фенотип	Фенотип	Compendiosissima
20.	Хромосома	Хромосома	Chromosome

Берілген кестедегі ақпараттан орыс, қазақ, латын тілдеріндегі терминдердің көпшілігі латыннан орыс тіліне, орыс тілінен қазақ тіліне аударылғанда өзгеріссіз қалғанын байқаймыз [4, 48]. Терминдер бізге негізінен орыс тілі арқылы қабылданады. Көріп отырғанымыздай, латын тілінен қазақ тіліне бірден аударып, қабылдау жеңілдірек болар еді.

Медицина саласына қатысты терминдерді аудару барысында, егер де қазақ тілінде баламасы терминнің мәнін ашпаса, онда ол терминді латын тілінде қалдырған жөн. Бізде қалыптасқан үрдіс бар, терминді тек орыс тілінен аударамыз. Мәселен, *грибок* немесе *грибковое заболевание* дегенді *саңырауқұлақ* немесе *саңырауқұлақ ауруы* деп аударарды. Қазақ тілінде саңырауқұлақтың өсімдік екенін бәріміз білеміз. Алайда саңырауқұлақ ауруы дегенді естігенде, «бұл қандай ауру?», – деген ойға қаламыз. Терминнің мағынасы ашылмаған. Онда латын тіліндегі нұсқасын беруге болады. Оның латынша атауы - «Микоз», демек, «саңырауқұлақ ауруы» емес, «микоз ауруы» десе барынша түсінікті болар еді.

Медицина саласында білім алатын студент медицина тілін жақсы түсіну үшін латын тілін үйренуге арналған арнайы курстардан өтеді, ал латын графикасына көшу бұл мәселені алдағы уақытта шешеді деген ойдамыз.

Әдебиеттер:

1. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру / Егемен Қазақстан, 12 сәуір 2017 ж. Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты. Қазақстан халқына Жолдауы / 14 желтоқсан 2012 ж. /
2. Бегімқұл Б. К. Молекулалық генетика және *биотехнология* негіздер. - Астана: Фолиант, 2003. - 224 б.
3. Ә.Ө.Кузенбаева, Д.А.Дәулетбаев « Адам анатомиясының атласы (медицина колледждерінің студенттеріне арналған оқулық)».- Алматы, 2011

ТІЛ МӘДЕНИЕТІ ЖӘНЕ ТЕРМИНОЛОГИЯ

Ашуов Жангер

Аубакирова Б.К аға оқытушы

Ш.Уәлиханов атындағы КМУ, Көкшетау қаласы

Көкшетау, Қазақстан

a.b.k_1967@mail.ru

Он тоғызыншы ғасырдың орта шенінде әлемнің ұлы математиктерінің бірі Вильям Гамельтон «есептен қорытқан жорамал шамасы» «квартернион» деген атпен тарихқа енді. Алайда, жаңалықтың жолы қашанда ауыр болатыны белгілі. Сондықтан В.Гамельтонның «екі символы» 1867 жылы ғана, Кэмбридж университетінің профессоры Д.Максвеллдің

осыған негізделген «екі теңдеуінен» кейін «электр тогы мен магнит күші арасындағы қатынас», бүгінгі «электр және магнетизм» теориясының негізін қалады. Содан басталған 150 жылдық тарих қойнауында «көгілдір экран» деген атпен өмірге енген теледидар әлем халқының күнделікті көзі мен құлағына айналды. Телевизиялық жұқпалы дерт бүкіл әлемді тегіс жаулап алды. Бұл – бұлтартпас шындық. Қалың қатпарлы тарихы бар теледидар бүгінде шартарапты түгелдей жайлап, әлемдегі көрермені ең көп ақпарат құралына айналды. Оның себебі, әлемнің кез келген қиыр шетіндегі оқиға сол сәтте, сол сағатта, сол күні жалпақ дүниеге тарап, Жер тұрғындарын құлағдар етті. Қазіргі таңдағы ақпарат беру әдісі бұрынғы әдістен тым алшақ, мүлдем жаңаша сипатқа ие болып отыр. Бұл қазіргі заманғы ақпараттық уақыт кеңістігінің еркін әрі батыл, әрі көз ілеспес шапшаңдықпен билеп алуына байланысты. Сол тұрғыдан алғанда, барлық бұқаралық ақпарат құралдарымен салыстырғанда, теледидардың бірінші кезекке шығатыны ақиқат. Сол ақиқатты орамды тілмен жеткізу тележүргізушілердің еншісінде [1,29].

Теледидар - тек хабар таратушы құрал ғана емес, ағартушылық, насихаттық та құрал. Зерттеуші Құдайберген Тұрсын теледидар әсерлілігіне мынадай анықтама береді: «Теледидар әсерлілігі өзіне 3 негізгі бағытты қамтитын, әлеуметтік ақпарат тұжырымдамасын жүзеге асырады: Ағартушылық /білім жөнінде негізгі ақпарат болып табылатын хабарламаны таратады/; Танымдық /логикалық және прагматикалық ақпарат негізінде алынған өзіндік білім туралы ұғымды қалыптастырады/; болжаулық /болашаққа баға беріп, ол туралы ұғымды қалыптастырып, ол туралы деректі таратады/; ұлттық мәселе төңірегіндегі өткір проблемаларда қоғамды топтастыруға қызмет етеді [2, 42].

«Айтылған сөз атылған оқпен тең» деген халықтық нақыл уақытқа тәуелді құбылыс, тікелей эфирдегі жұмыс процесінің ең негізгі ережесі деуге әбден болады. Тікелей эфир кезіндегі мәтінді өңдеуге, қандай да бір қатені түзеуге ешқандай мүмкіндік жоқ. Тікелей эфирдегі әрбір әрекет жеке-жеке және тұтастай алғанда уақытқа тәуелді. Сондықтан да секундтар аясындағы сөйленген сөздің салмағы нысанаға алынуы шарт. Тікелей эфирдегі уақытты табысты өткізу – айрықша қабілеттіктің, тамаша тапқырлықтың, кәсіби шеберліктің нәтижесі, уақыт аясындағы журналистиканың шарықтау шегі. Тікелей эфир қамтыған аудиторияның аумағы да, жүргізуші-журналист сөйлеген сөздің салмағы да уақыт таразысымен өлшенеді. Демек, тікелей эфир – уақытқа тәуелді құбылыс.

Бүгінгі Қазақстандағы қазіргі қазақ тілі және оның сипаты телехабарлар тілінен көрінеді. Телехабарлар – қазақ өмірінің айнасы, қазақ тілінің даму дәрежесінің көрсеткіші. Ал телехабарлар тілі дегеніміз – көпшілік көрермен қауымға бағытталған ауызша әдеби сөйлеу тілі. Қоғамның жан-жақты дамуымен бірге тілдің сөздік қоры мен құрамы да арта түсуде. Бұл ретте бұқаралық ақпарат құралдарының, соның ішінде телехабарлардың тілдік үдерістерге әсері зор екендігін атап өту керек. Ал оның эмоционалдық және ментальдық ықпалы одан әрі күшейіп отыр. Осыған орай бұқаралық ақпарат құралдары бүгінгі қоғамдық сананы қалыптастыруға қабілетті және ол керісінше болуы да мүмкін. Бұл тележурналист тілінің көтерер жүгі зор екендігін көрсетеді. Сол себепті ауызша әдеби сөйлеу тілінің сипаты және әдеби тілдің жалпы теориясы толық зерттеліп болды деп айтуға болмайды.

Экран алдында сөйлеуді бүгінгідей дәрежеге жеткізу үшін, талай талант өз еңбегін сіңірді. Соның нәтижесінде ақпарат кеңістігінде ресми сипаттағы жаңалықтар мен сараптамалық бағдарламаларды қамтитын телеарналардың қазақ тілді журналистері бүгінде өз көрерменін тапты. Себебі көгілдір экраннан сөз сөйлейтін тележүргізушілер мен арнаулы репортаж жасаушы тележурналистерді бүгінгі көрермен мұқият тыңдайтын болды. Экрандағы адамды, профессор Г.В. Кузнецов айтқандай, «егер оның сөзі қағазбен тұншықтырылмаса, жаттанды болмаса, ол сенің көз алдында туындап отырса, сөйтіп, сенің өзіңді ойлануға итермелейтін болса ғана тыңдай аласың». [3,130]. Бүгінгі таңда бұл қағида жүзеге асты. Телеарналардың қазақ тілді журналистері қазақ тілінде еркін, телехабарлар тілінің ерекшелігіне сәйкес жылдам, қысқа әрі нұсқа сөйлейді

Дикторларды жинау, талдау, саралау, іріктеу сияқты сатылардан өткізіп барып көпшілікке ұсынатын хабары көпшілік қауымға арналған ауызша әдеби сөйлеу тілі деңгейінде қалады. Соның бірі «Хабар» арнасында да белес алған.

Қазіргі кезде «Хабар» арнасының қорытынды жаңалықтарында мынадай сөйлем үлгілері көп кездеседі. «Басқа әріптестеріне қарағанда бізде көбірек жұмыс істеген ол республиканың ішкі өмірімен, қазақстандықтардың тыныс-тіршілігімен жақсы таныс». Осындай күрделі сөйлем үлгілері бүгінгі телехабарлар тіліне тән ерекшелік ретінде қабылданып, ауызша сөйлеу үлгісі тұрғысынан өрескел қате жіберілмегенмен, әдетте мұндай сөйлемдер құрамындағы сөйлем мүшелерінің орын тәртібі бойынша «Ол басқа әріптестеріне қарағанда бізде көбірек жұмыс істегендіктен, республиканың ішкі өмірімен, қазақстандықтардың тыныс-тіршілігімен жақсы таныс» түрінде сабақтас құрмалас сөйлем ретінде құрылып айтылады. [4,18].

Қорытынды жаңалықтардың негізгі қызметі хабарлау, орын алған оқиға туралы ақпарат беру болғандықтан, онда кездесетін сөйлем үлгілері де құрылысы жағынан соған сәйкес ерекшеленеді. Мысалы, «Ол туралы «Руханият» партиясының төрайымы Алтыншаш Жағанова баяндап берді». «Кездесу барысында екі елдің ынтымақтастығы әжептәуір қарқында дамып жатқаны айтылды». «Еліміздегі демократиялық өзгерістерді талқылаудың тиімді органына айналған комиссия бірнеше бағытта үлкен шаруалар атқарғанын айта кету керек». «Айта кету керек, осыдан бір апта бұрын ядролық қауіпсіздік саласындағы Қазақстанның ерен еңбегін АҚШ-тың Президенті Джордж Буш та мойындаған еді». «Сарапшылардың айтуы бойынша, біздің қоғамымызда ашық та әділетті сайлау өткізуге жағдай жасалған». «Министрдің айтуынша, биылға жоспарлаған заң жобаларының 94%-ы жасалып біткен». Демек, болған оқиғаны хабарлауда және оның кім тарапынан айтылғанын білдіру үшін, журналистер өз тілінде қыстырма сөздерді немесе баяндауыштың алуан түрлі формаларын қолданады. [4,33].

Тілшінің немесе арнаулы репортаж жасаушы тележурналистің тілі жазылған мәтінге сүйенетін диктор тілі мен тілдің «кәсіби емес» типтерінің аралығынан көрініс табады. Ақпарат орын алған оқиға үстінде берілетіндіктен, тілші тілі көп жағдайда алдын ала дайындалмайды. Мұндайда сөйлеушінің жеке тілдік бейнесі маңызды орын алады. Осыған орай репортаж тілі көп жағдайда ауызша әдеби сөйлеу тілінің бір түрі ретінде арнайы қарастырылмайды. Репортаж тілші-сұхбат беруші қатынасында диалогқа құрылады. Мұндайда ауызекі сөйлеу тілінің үлгілері және жергілікті тіл ерекшеліктері көрініс табады. Мәселен, «Бұйыртса, додаға түсуге бел буып отырғандардың армансыз жұмыс істеуіне мүмкіндік бар» деген сөйлемді (додаға түсу бақыты бұйырып отырғандардың бел буып, армансыз жұмыс істеуіне мүмкіндік бар немесе жай ғана додаға түсуге бел буып отырғандардың армансыз жұмыс істеуіне мүмкіндік бар деп айтуға да болады). «Әлемдік державалардың бәсекесінен АҚШ-тың да тыс қалғысы жоқ» дегенді (Әлемдік державалардың бәсекесінен АҚШ-тың да тыс қалғысы келмейді немесе АҚШ-та тыс қалмақ емес деудің орнына). [4,38].

Репортаж тілінде басқа тілден енген сөздер де ұшырасады. Мысалы: «...он тонна консервы, бес жүз отыз екі орындық палаткалар бар, оған одеяло, простыня, барлық принадлежность матрацтарымен бірге (...он тонна қалбырдағы тағам, бес жүз отыз екі орындық шатырлар бар, көрпе, ақ жайма, матрац сияқты төсек-орын жабдықтары бар деудің орнына).

«Табанда сұхбат алынатын жұмысшылар мен қызметкерлердің аузына әр кез сауатты, жатық, көркем тіл түсе бермесі анық. Демек, бұл ерекшеліктерді ескермей, телеарна тілінің әр сүрінгенін андысақ, жаға жыртысу болып шығады» [4, 55]. «Дегенмен «нені, несі, нетіп, жаңағы, яки, мысалы, иә, сонымен, ал енді, тағы» тәрізді бұралқы сөздерді жиі қолданатын кісілер бара-бара сөз ауруына шалдығатынын байқамай қалады» Мысалы, «Бірақ бізде, *енді*, ашық айтуға болады, сөз бостандығы Қазақстанда бар. *Енді* кейбір жағдайлар болады, *мына*, *мына* билікке кейбір газеттердің *несі*, тақырыптары, материалдары ұнамайды. *Енді*, мен өзім ойлаймын, олай жазуға болмайды, бірақ басқа газет арқылы дискуссияға, солай пікірталасқа

түсуге болады» (*бірақ бізде, ашық айтуға болады, сөз бостандығы Қазақстанда бар. Енді кейбір жағдайлар болады, мына билікке кейбір газеттердің тақырыптары, материалдары ұнамайды. Мен өзім ойлаймын, олай жазуға болмайды, бірақ басқа газет арқылы дискуссияға, солай пікірталасқа түсуге болады* деудің орнына). [4,63].

«Хабар» арнасының ресми сипаттағы қорытынды жаңалықтары ауызша сөйлеу тілінің тамаша үлгісі болғандықтан, ондағы хабарды жүргізуші дикторлар мен арнаулы репортаж жасаушы тілшілердің орынды сөз қолданысымен бірге оны көрерменге ауызша сөйлеу тілінде жеткізудің интонациялық ерекшеліктеріне егжей-тегжейлі тоқталу телехабарлар тіліне қатысты мәселелерді жан-жақты зерттеуге септігін тигізеді. Сонымен қатар «Хабар» телеарнасынан берілетін қорытынды жаңалықтардың спутниктік байланыс арқылы шет елдерде, Қытай мен Ресейде және т.б. жерлерде көрсетілетінін ескерсек, онда ауызша сөйлеу тілінің интонациялық ерекшеліктерін түбегейлі қарастырудың маңызы зор екені түсінікті болып отыр. Олай дейтініміз, бейтаныс тілдің сөзін түсінбегенмен, интонемасын аңғарған адам оның интонациясының, әуенінің ерекшеліктерін байқай алады, сол арқылы тілдің әдемілігіне баға береді. «Интонацияның орны – қандай тілдің болсын құрылымының нағыз өзегінде, оны аңғармау, оның маңызын дұрыс түсінбеу – тілдің жалпы табиғатын түсінбеумен барабар», – дейді белгілі француз ғалымы Б. Мальмберг. [4,75]. Жазуда шартты түрде үтір, нүктелі үтір, қос нүкте, сызықша, сұрақ белгісі, леп белгісі және сол сияқты басқа да тыныс белгілерімен берілетін мағына ауызша сөйлеу тілінде сөйлеушінің дауыс интонациясы арқылы жандандырылады және оның логикалық екпін, пауза (кідіріс), темп (қарқын), сөйлеудің негізгі тоны, мелодика (әуен), ритм (ырғақ), интенсивтілік, просодикалық тембр тәрізді интонациялық компоненттерінің көмегімен құбылып отырады. Олар ауызша сөйлеу тілін анағұрлым мәнерлі, сазды етіп, әсемдейді және соның нәтижесінде тыңдаушылар мен көрермендерге әсер ету күшін үстемелей түседі. Мысалы: *Қазақ елінің мерейін үстем еткен Маратқа қандай мақтау айтсақ та жарасады! Жарайсың, Мәзімбаев! Алар асуың әлі де биік болғай!* Мұндағы эмоциялық мағыналы сөздер ең көтеріңкі тонмен, максималды интенсивтілікпен созылыққы айтылып, сөйлемнің бірінші мағыналық өзегі болып табылады да, екінші мағыналық өзегі сөйлемнің соңында орналасады.

Туған тіліміз теледидардан табиғи, жұмсақ, түсінікті оқылса дейміз. Өйткені көгілдір экрандағы телерепортаждар мен жаңалықтар топтамасында тіл бұзылып барады. Мәтін сөйлемдері құлаққа қатқыл естіледі. Қағазда басылған әріптердей етіп айнытпай оқуға тырыспау керек. Үндестік заңына қарай бағыт алған дұрыс. Сонда бәрі де табиғи сипатқа ие болмақ еді. Телехабарлардың шығармашылық қызметкерлері мен дикторлары сөзді дұрыс ырғақпен, үйлесіммен, үндесіммен дыбыстай алмайтын жайттар жиі кездесіп отырады. Ауызша тіл нормасының бұзылуы, бір жағынан, ана тілінен қол үзіп барып, онымен қайта табысқан шақта етек алса, екіншіден, тілдің фонетикалық және фонологиялық сипатын ескермеуден туындайды. Фонетика үшін сөздің жазылуы емес, айтылуы, естілуі маңызды екендігіне дау жоқ. Әдеби тілдің ауызша нормаларынан жөнсіз ауытқулар ең алдымен сөз қалай жазылса, солай дыбыстаудан, жазу жүйесі мен ауызша сөз жүйесінің өздеріне тән ерекшеліктеріне мән бермеуден, яғни тілдік білімнің жетіспеушілігінен туындап жатады. Бір ізге түскен арнаулы ережелер және орфоэпиялық сөздіктер сөздік қор мен құрамдағы сөздердің жазылуы мен айтылуының арасындағы айырмашылықтарды айқындап, сөздердің ауызша дыбысталу нормасын көрсетіп, оларды жөнге салып отырады. Өйткені көпшілік алдында сөз нормалары мен тұрмыстық қатынастағы сөйлеу тіліне тән дыбыстау нормаларын араластырмай, қалыпты межеден жөнсіз ауытқымай, сауатты сөйлей білу де тілдік қарым-қатынас үшін аса маңызды. Мысалы, «*Сондықтан құрылыс жұмыстарының барлық түрінде қолданылатын ұсақ тастарға сұраныс көп*» деген сөйлем «*Сондықтан құрұлұс жұмұстарының барлық түрүнде қолданылатын ұсақ тастарға сұраныс көп*» деп оқылады. Себебі қазақ тілінің ерін үндестігі бойынша еріндік дауысты дыбыстан кейін еріндік дыбыс айтылады. Берілген мысалдан көріп отырғанымыздай, сөз қалай жазылса, дәл солай дыбысталып оқылатын жайттар да бар екен (мәселен, «*сондықтан*», «*барлық*», «*қолданылатын*», «*ұсақ*», «*тастарға*», «*сұраныс*», «*көп*» сөздері). Бірақ мұндағы қазақ

тілінің ерекшелігі болып табылатын қ, ұ, ө, сол сияқты ә, қ, ғ, і, ұ, ү, һ, ң дыбыстарын қазақыландырып айтқан жөн. Құрамында жоғарыда аталған дыбыс түрлері бар сөздерден қазақы иіс аңқып тұруы керек, нақтырақ айтқанда, «ә» дыбысынан қазақ халқының жан сұлулығы мен ашықтығы, «қ» дыбысынан қайраттылығы мен қонақжайлығы, «і» дыбысынан ізеттілік қасиеті, «ұ» дыбысынан ұлылығы, «һ» дыбысынан қаһармандығы, «ң» әсем үнділігі тәрізді қазақ халқының менталитетіне тән қасиеттер көрініс табуы тиіс. Болашақта журналистер және көпшілік алдына шығып сөз сөйлейтін адамдар ауызша сөйлеу тілінің орфоэпиялық нормаларын сақтаса, онда нұр үстіне нұр болар еді [5,81].

Тележурналист ақпаратты жеткізуде қазақ тілінің сөздік қорындағы сөздерді стильдік тұрғыдан орынды қолданып, тіл заңдылықтарын сақтауды естен шығармай, орфоэпия ережелеріне сүйене отырып тіл қатса, онда ол, біріншіден, өзінің эфир алдындағы міндетін орындайды. Екіншіден, бұдан тележурналистердің өзін, өз халқын және қазақ тілін сыйлайтындығы, құрмет тұтатындығы байқалады. Себебі сөз зергері Ғабит Мүсірепов айтқандай, «Тілді қадірлеу дұрыс сөйлеуден басталады. Адам мәдениетінің алғы шарты – дұрыс сөйлей білу. Түсіне білгенге сөйлей білген де өнер». Үшіншіден, сан мыңдаған адамдардың тілін дамытады, дұрыс сөйлей білуге дағдыландырады, қоғам мүшелерінің тіл байлығын, сөз саптауын, сөйлеу нақышын екшейді, іріктейді. Қазақ тілінде жүргізілетін үздік телехабарлар арқылы біз өзімізді ғана емес, өзге ұлтты, халықты да ана тілімізде сөйлетуіміз керек. Бұл үлкен достық пен берік байланыстың кепілі және еліміздің «бәсекеге барынша қабілетті елу елдің қатарына кіру стратегиясын» жеделдетуге өз септігін тигізеді. Сондықтан тележурналист айтар сөздің көтерер жүгі зор.

Тележурналист үнемі ізденіс үстінде жүруі керек. Өйткені телехабарлар тілінде журналистердің ұқыпсыздығынан сөздік қордағы сөздерді қолдануда кейбір стильдік қателер, диалект сөздер мен былапыт, қоқырсық сөздер және ақпараттың мазмұнын бұлыңғыр ететін шұбалаңқы сөйлемдер кездеседі. Бұның себебін кейбіреулер бүгінгі тележүргізушілерге «Әй дейтін әженің, қой дейтін қожаның жоқтығымен» түсіндіреді. Біздің түсінігімізше, телевизия құрылымында, ең алдымен, тележүргізуші өз сөзіне өзі жауап бере аларлықтай дәрежеде болуы керек. Ол үшін болашақ журналист мектепте оқып жүргенде сапалы білім алып, оны университет қабырғасында одан әрі дамытуы және өзі ізденуі тиіс. Осылайша журналист халықтың сирек қолданылатын сөзін теріп алып, ұмытылып бара жатқандарын құлпыртып өмірге әкелетіндей деңгейге жетуі қажет. Микрофон алдында оқылатын сөйлемдердің бұрыстығы, сөз қолданудағы стильдік қателер бәрінен бұрын, көрерменнің, әсіресе қазақ тілін үйреніп жүргендердің сауатсыздануына әкеледі. Себебі қазақ тілін терең зерттеп жүрген мамандардан басқа қарапайым халыққа телехабарларда сөйленетін сөздердің бәрі мінсіз көрініп, олар сөз, сөйлемнің сол үлгілерін қате күйінде естерінде сақтап қалады. Сөйтіп, елімізде жалпыхалықтық сауатсыздық белең алады.

«Хабар» арнасының қорытынды жаңалықтары еліміздің барлық аймақтарында көрсетілетіндіктен, онда жергілікті тіл ерекшеліктері қолданылмағаны дұрыс. Өйткені оңтүстік аймақта қолданылатын диалект сөздерді солтүстік аймақтың адамдары түсінбейді. Сондықтан телехабарлар тілі жалпы халыққа түсінікті қазақ әдеби тілінде жүргізілуі тиіс [5,5].

«Хабар» арнасындағы қорытынды жаңалықтардың тілінің бүгінгі жай-күйі жаман емес. Ондағы қазақ тілді журналистер өз көрерменін тапты. Олар өздерінің саикалы да салмақты сөздерімен көпшілік көрермен қауымды баурап алды. Көптеген журналистер сөз қолданудың өзіндік стиліне ие. Бірақ кемшіліктер мүлдем жоқ деп айтуға болмайды. Ол үшін тележурналистер өздеріне қойылған талаптарды үнемі есте сақтап, орындап жүрулері керек. Олар күнделікті өмірде тіліміздің қалай дамып бара жатқанын, қандай сөздермен байып, көркею үстінде екенін, әр сөзді айтар оймен аастырып құру керектігін ұмытып кетпей, эфир уақыты заңдылығына сәйкес, қалыптасқан сөздік қор, терминология, орфография-орфоэпия ережелері мен грамматикалық-фонетикалық заңдылықтарды сақтап, әдеби тіл нормасында тіл қатуға міндетті. Сонда ғана телехабарлар тілі сөйлеу мәдениетінің жоғары

деңгейлі сапалық көрсеткішіне ие болып, болашағы зор болатындығына күмән келтірмейміз [5,93].

Филология ғылымының докторы, профессор, ҚР ҰҒА-ның корреспондент-мүшесі Шерубай Құрманбайұлы «Тіл мәдениеті тілді қолдану, жазу, сөйлеу мәдениетімен тығыз байланысты, тіл мәдениеті дегеніміз – коммуникативтік қарым-қатынас кезінде тілдік тәсілдерді дұрыс ұйымдастырып, белгілі бір тәртіппен жүйелі қолдану, тіл мәдениеті тілдік норманың 3 түрін қамтиды, атап айтсақ тілдік норма, сөз нормалары, коммуникативті норма» дейді. Сөздерді дұрыс айту, сөздерді сұрыптап талғаммен қолдану, сөйлеу мәдениетіндегі заңдылықтарды сақтау және т.б. өзекті жайттар туралы терең ой айтады. Тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйінін айтсақ, қазақ тілінің бүгінгі және келешектегі тағдыры баршамыздың қолымызда. Бұл мәселеге бейтарап қарауға болмайды. Орнымен қолданылған сөз, тіл заңдылығына бағынған сөйлем, дұрыс айтылған ой – бәрі - бәрі тіл тазалығы мен тіл мәдениетінің сақталуына әсер етеді. Тіл – халқымыздың басты қазынасы, аса жоғары құндылығы. «Жүйелі сөз – жүйесін табар» деп ата-бабамыз бекерден-бекер айтпаған. Тіл мен сөздің жүйесі бұзылмасын десек, біз ел болып, қоғам болып осы мәселеге бір кісідей атсалысуымыз керек.

Әдебиеттер:

1. Совет Масғұтов «Көгілдір экран-өмір айнасы» (1976 ж.)
2. М.Балақаев, М.Серғалиев. Қазақ тілінің мәдениеті. Алматы. – 2004ж.
3. Б.Момынова.Газет лексикасы (жүйесі мен құрылымы). –Алматы: «Арыс». 2003.- 228 бет.
4. С.Исаев. Қазақ әдеби тілінің тарихы. Алматы: Ана тілі, 1996. 304б.
5. Жазушы және сөз мәдениеті. Алматы: Ғылым, 1983. – 152б.

РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ: ТУҒАН ЕЛІМ-ТУҒАН ЖЕРІМ

Мустафина Ж.Ж

Аубакирова Б.К аға оқытушы

Ш.Уәлиханов атындағы КМУ, Көкшетау қаласы

Zhanara.mustafina.98@mail.ru

«Мақсатқа жету үшін біздің санамыз ісімізден озып жүруі, яғни одан бұрын жаңғырып отыруы тиіс. Бұл саяси және экономикалық жаңғыруларды толықтырып қана қоймай, олардың өзегіне айналады.»

Нұрсұлтан Назарбаев [1]

Туған жер – адам өмірінде киелі орын алады. Нақты осы жер оны елімен, өткенімен және болашақпен байланыстырады. Туған жер – әркімнің шыр етіп жерге түскен, бауырында еңбектеп, қаз басқан қасиетті мекені, талай жанның өмірбақи тұратын өлкесі. Осы орайда Алаш қайраткері Жүсіпбек Аймауытовтың: «Туған жердің қымбатын ғылым іздеп, кітап қарап сарылып, көзінің майын тауысқан, көшенің шаңын көп жұтқан шәкірт білмесе, кім біледі? Ыстық қой, шіркін туған жер!» деген сөзі есіме түседі.

Бүгінгі таңда елімізде Елбасының бастамасымен «Рухани жаңғыруға» байланысты көптеген игілікті шаралар жүзеге асырылып жатыр. Рухани жаңғыру – елдік жаңаруға, күллі рухани құндылықтарды дамытуға негіз болатын маңызды серпіліс. Рухани жаңғырудың негізі - халықтың, жеке адамның тұлғаға айналуы. Әр заманның өз міндеті, ұрпаққа қояр талабы бар демекші, мемлекеттің дамуы - ұрпақтың уақыт талабына сай бейімделіп, мәдени ортаға қалыптасуға деген ұмтылысына байланысты. Бұл – мақала ғана емес, мазмұны терең, ауқымы өте кең, ұлт руханиятын ХХІ ғасыр биігіне көтеретін рухани жаңғыру бағдарламасы деуге болады [2].

Елбасы ғылым, білім, мәдениет пен тарихты тұтастай қамтитын ұлттық рухани жаңғыру бағдарламасын халық назарына ұсынып отыр. Мемлекет басшысы ХХІ ғасырдағы жаңа ұлттың, жаңа қазақтың феноменін анықтап беріп отыр. Әрі осы жаңа дәуірдегі ұлттың рухани жаңғыру жолының алты бағдарын ұсынған.

Рухани жаңғырудың бірнеше бағыттарын атап өтсек:

1. Ұлттық бірегейлікті сақтау.

Ұлттық жаңғыру - ұлттық сананың кемелденуі. Бірінші, Елбасымыз айтқандай "жаңа тұрпатты жаңғырудың ең басты шарты ұлттық кодты сақтай білу." Ұлттық мәдениет сақталмаса, ешқандай жаңғыру болмайды. Екіншісі - ұлттық болмыстың өзегін сақтау, өткеннің кертартпа тұстарынан бас тарту.

2. Бәсекелік қабілет

Ұлттың аймақтық немесе жаһандық нарықтағы бағасы, өзгелерден сапасымен ұтымды дүние ұсынуға қабілеті. Заман талабына сай тұтас халық қана емес, жеке адамның өзі бәсекелік қабілетін арттырып, табысқа жетуге мүмкіндік алады.

3. Прагматизм

Өзінің ұлттық және жеке байлығынды нақты білу, сол байлықты үнемдей отыра қолдана білу. Болашақты жоспарлай отыра, ысырапшылдық пен даңғойлық қасиеттерге жол бермеу. Білім алуға, мақсатқа жетуге, кәсіби тұрғыдан жетілуге деген ынта ықылас, осы жолда әр нәрсені ұтымды пайдалану мінездің прагматизмі. Заманауи әлемдегі бірден-бір үлгі.

4. Білімнің салтанат құруы

Біздің қанымызда бар қасиет - білімді болуға ұмтылу. Табысты болудың басты факторы - білім. Жыл өткен сайын, біз жүрісі жылдам дамыған дәуірге аяқ басып келеміз. Елбасының мақсаты – ұлттың ұлы мұраты. Ол – Ұлы Дала елінің бойында белгілі тарихи себептермен қалғып кеткен прагматизмді ояту арқылы ұлттық, қоғамдық ойға, іске сілкініс әкелу, тәуелсіз елдің санасы мен ағзасын отаршылдық, кембағалдық, бойкүйездік комплекстерінен тұтастай арылту. Мемлекет басшысы қазақтың ежелгі «дәстүрдің озығы бар, тозығы бар» қағидасын мықтап ұстануға шақырады: «Мен қазақстандықтардың ешқашан бұлжымайтын екі ережені түсініп, байыбына барғанын қалаймын. Біріншісі – ұлттық код, ұлттық мәдениет сақталмаса, ешқандай жаңғыру болмайды. Екіншісі – алға басу үшін ұлттың дамуына кедергі болатын өткеннің кертартпа тұстарынан бас тарту керек». Мемлекет басшысы нұсқап отырған ұлттық бірегейлікті сақтай отырып, заман ағымына қарай оның сипаттарын өзгерту, «білім культін» қалыптастыру, мемлекет пен қоғамды революциялық емес, эволюциялық жолмен дамыту, ең бастысы, сананың ашықтығын, яғни әлемдік озық жаңалықтарға, ғылым-білімге құшақты айқара ашу идеялары ұлттың рухани-мәдени қалыбы болмақ. Әрі жаңа дәуір сынақтарын бәсекелік қабілеті ерекше ел ғана еңсере алады. Осы тұрғыда Елбасының мемлекет пен қоғам алдына қойып отырған нақты міндеттері рухани саладағы түбегейлі реформалардың бастауына айналарына күмән жоқ. [3]

Рухани жаңғыруымыздың айшықты бір дәлелі – қазақ тілінің жаңа әліпбиін қабылдағанымыз. Бұл қадамда бүгінгі заман талабынан туындады. Әлемдегі көп елдер, онда да өркениетті елдер латын әліпбиімен жұмыс істейді, өмір сүреді. Неге біз көптен қалуымыз керек? Сөйтіп, ұлы көпке біз де ілестік. Ықылас-ниетіміз қабыл болып, жолымыз оңғарылсын дейік.

Латын әліпбиіне көшу – Мәңгілік Елдің рухани жаңғыруының басы болса, «Туған жер» бағдарламасы жаңа ғасырдағы әлемдік, өңірлік, ішкі-сыртқы тәуекелдерге қарсы тұра алатын отаншылдық тәрбиенің, ұлтжандылықтың кепілі болмақ. Сондай-ақ, «Қазақстанның киелі жерлерінің географиясы» жобасы жалпыұлттық қасиетті орындарды және аса қастерлі жерлерді сақтауға, әрі елдегі туристік инфрақұрылымды дамытуға мүмкіндік береді. «Жаһандағы заманауи қазақстандық мәдениет» жобасын іске асыру Қазақстанды өз шығармашылығы арқылы дүние жүзіне танытатын көптеген таланттарға жол ашады.

Қазақстандағы «100 жаңа есім» жобасы бүгінгі замандастарымыздың түрлі салалардағы жетістіктерін дәріптеуді қамтамасыз етеді және жастарды адамгершілікке тәрбиелеудің

жарқын үлгісі болады. Бұл тапсырмалар мемлекеттің және азаматтық қоғамның барлық идеологиялық жұмысының орта мерзімді перспективадағы негізі болады. Сондай-ақ, Елбасы өз мақаласында қазіргі жаһандану заманында ұлттық бірегейлікті сақтап қалу, өркениеттің жақсысын алып, жаманынан жирену жөнінде өте құнды пікірлер айтты. Ендігі міндет – осы айтылғандарды іске асыру жолында аянбай еңбек ету. Ең бастысы – бағыт-бағдарымыз анық, жолымыз жарқын. Бағдарлама неге «Туған жер» деп аталады?... Жалпы, бағдарламаның мәні неде? Ұлттық жаңғыру – туған жер тұтастығы мен ел болашағының негізі.

«Туған жер» бағдарламасын жүзеге асыруға елім деген әр азамат үлес қосуы керек. Халқымыз «Отан отбасынан басталады» дейді. Яғни, Отанды сүюдің іргетасы алдымен туған жерге деген сүйіспеншіліктен қаланады. Сондықтан мемлекет басшысы ұсынып отырған «Туған жер» бағдарламасын көп болып, қолдап алып кету керек. Бірінші, бұл білім беру саласында ауқымды өлкетану жұмыстарын жүргізуді, экологияны жақсартуға және елді мекендерді абаттандыруға аса мән беруді, жергілікті деңгейдегі тарихи ескерткіштер мен мәдени нысандарды қалпына келтіруді көздейді. Патриотизмнің ең жақсы үлгісі орта мектепте туған жердің тарихын оқудан көрініс тапса игі. Туған жердің әрбір сайы мен қырқасы, тауы мен өзені тарихтан сыр шертеді. Әрбір жер атауының төркіні туралы талай-талай аңыздар мен әңгімелер бар. Әрбір өлкенің халқына суықта пана, ыстықта сая болған, есімдері ел есінде сақталған біртуар перзенттері бар. Осының бәрін жас ұрпақ біліп өсуге тиіс. Екінші, басқа аймақтарға көшіп кетсе де, туған жерлерін ұмытпай, оған қамқорлық жасағысы келген кәсіпкерлерді, шенеуніктерді, зиялы қауым өкілдері мен жастарды ұйымдастырып, қолдау керек. Бұл — қалыпты және шынайы патриоттық сезім, ол әркімде болуы мүмкін. Оған тыйым салмай, керісінше, ынталандыру керек. Үшінші, жергілікті билік «Туған жер» бағдарламасын жинақылықпен және жүйелілікпен қолға алуға тиіс. Бұл жұмысты өз бетімен жіберуге болмайды, мұқият ойластырып, халыққа дұрыс түсіндіру қажет. Туған жеріне көмек жасаған жандарды қолдап-құрметтеудің түрлі жолдарын табу керек. Бұл жерде де көп жұмыс бар. Осы арқылы қалаларды көгалдандыруға, мектептерді компьютерлендіруге, жергілікті жоғары оқу орындарына демеушілік жасауға, музейлер мен галереялар қорын байыта түсуге болады. Қысқаша айтқанда, «Туған жер» бағдарламасы жалпыұлттық патриотизмнің нағыз өзегіне айналады. Туған жерге деген сүйіспеншілік. Туған елге — Қазақстанға деген патриоттық сезімге ұласады», деп жазды Президент [4].

«Туған жерге туынды тік!» — деген дана халқымыз. Бұл – әрбір адамның кіндік қаны тамған жеріне сүйіспеншілікті білдіреді. Яғни, кез-келген азамат өзінің тарихына, мәдениетіне, салт-дәстүрін білуі керек. Мемлекет басшысы өзінің «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында «Туған жер» бағдарламасын ұсынып, жас ұрпақтың бойына сүйіспеншілік, патриоттық сезімді қалыптастыру керектігін атап өтті.

Туған жерге сүйіспеншілік туған тарихыңды тереңнен білуден басталады. Еліміздің әрбір тауы мен өзені, сайы мен қыры – тұнып тұрған тарих. Оған сай сол өлкеде халқына пана бола білген, ел есінде қалған біртуар перзенттер бар. Ал, олар жайында жас ұрпақтың білгені абзал. Сондықтан, білім беру саласында өлкетану жұмыстарын жүргізіп, тарихи-мәдени ескерткіштерді қалпына келтіру қажет. Ел Президенті ұсынған «Туған жер» бағдарламасының мәні – осында.

Ел басшысы білім, ғылым, зияткерлік қабілет және сапалы еңбек арқылы бәсекеге қабілеттілікті арттыру керектігіне ерекше тоқталды. Яғни, әрбір адам өз тарихын терең біліп қана қоймай, заман талабына сай қасиеттерге де ие болуы керек. Сондықтан, қазір «Цифрлы Қазақстан», «Үш тілде білім беру», «Мәдени және конфессияаралық келісім» бағдарламаларын жүзеге асыру маңызды. Қазіргі таңда «Рухани жаңғыру» бағдарламасы бойынша бірқатар жұмыс атқарылды. Оның барлық бағыттары бойынша нақты нәтижелер бар. «Туған жер» бағдарламасын жүзеге асыру аясында 735 мәдени ескерткіш қалпына келтірілді, 86 монография жарияланып, 134 археологиялық және этнографиялық экспедиция ұйымдастырылды. Спорттық кешендерді қолжетімді ету мақсатында 59 жоба жүзеге асты. Әсіресе, олардың басым бөлігі әлеуметтік әлсіз топтарға арналған. Ішкі туризмді дамыту үшін тарихи және мәдени мекендерге 150 турбағыттар іске қосылды. Сонымен қатар, біздің

Көкшетау қаламыздың тұрғындары «Достар» мәдениет сарайында ашылған «Рухани жаңғыру» залында Елбасының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласымен егжей-тегжей таныса алады. Қалалық әр кітапханада Елбасының бағдарламасын халыққа насихаттау, таныстыру мақсатымен «Рухани жаңғыру» көрме алаңдары ашылған. Келушілерге бағдарламаның негізгі алты жобасы бойынша кеңейтілген ақпарат алуға болады: 1) қазақ тілінің әліпбиін латын қарпіне көшіру; 2) «Жаңа гуманитарлық білім. Қазақ тіліндегі 100 жаңа оқулық»; 3) «Туған ел», («Туған жер»); 4) «Қазақстанның киелі жерлерінің географиясы»; 5) «Жаһандағы заманауи қазақстандық мәдениет»; 6) «Қазақстандағы 100 жаңа есім» жобалары. Залдың негізгі мақсаты: аталған бағдарламаны түсіндіру, насихаттау, сонымен қатар, мақтаныш сезімін оятатын фактілерінің бірі – «Қазақстанның киелі жерлерінің географиясы» жобасының республикалық тізіміне Абылай хан даңғылы, Науан хазірет мешіті, тағы басқа 33 нысан енгізілді, ал Қазақстандағы 100 жаңа есім тізіміне Көкшетау тұрғындарынан 8 адамның есімі енгізілді, олардың арасында Наталья Дементьева, Бәлла Газдиева бар. [4,48]

Қорыта келгенде, бұл Елбасымыздың ұтымды қағидасы, халқына деген асыл үндеу өсиеті. Рухани жаңғыру - адам баласының ішкі әлемінің жаңаруы, сана-сезімі өзгерісті қабылдай білуі. Қазақ елінің бәсекеге қабілетті, жан-жақты дамуға ұмтылуы заңдылық. Дегенмен, ең бастысы жаһандық өзгерістер кезеңінде біз ұлттық ерекшелігімізді, құндылығымызды сақтай білуіміз керек. ХХІ ғасырдағы рухани жаңғырудың мәні осында болмақ.

Әдебиеттер:

1. Н.Ә. Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» Астана. 2017.
2. Н.Ә. Назарбаев «Тарих толқынында», Алматы, 1999.
3. М. Жолдасбеков. Әлем. Қазақстан туралы. Астана, 2017. 344 бет.
4. Стратегиялық жоспар: көшбасшыға бастайтын Қазақстандық жол. Астана, 2010. 178 бет.

ТІЛ МӘДЕНИЕТІ ЖӘНЕ ЖАСТАР

Жұмағалиева С.Т

Ғылыми жетекші: п.ғ. магистрі аға оқытушы Б.С. Шукуманова

Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ.

«Тілге жеңіл, жүрекке жылы тиіп, Теп-тегіс жұмыр келсін айналасы» немесе: «Іші – алтын, сырты күміс сөз жақсысын, Қазақтың келістірер қай баласы?!» - демекші қазіргі қоғамымыздағы жастар тілі өзекті мәселеге айналып отыр. Аға буын ағаларымыздан бастап, мен секілді жас студенттерге дейін, тіл мәселесін күнделікті көтеруде. Демек, бұл үлкен мәселе.

Осы жайын терең ойлаған Елбасымыз «Қазақ қазақпен қазақша сөйлессін» деп, ең алдымен өз ұлтымыздың ана тіліне ден қоюын баса көрсеткен.

«Кісіні аузындағы сөзінен таны» деген аталы сөздердің түп-төркініне бойлап қарасақ, бүгінгі жастардың сөз сөйлеу мәдениеті мен сөз саптау шешендігінің қандай дәрежеде екен деген ойға қаламыз.

Қазақ халқы ерте заманнан сөз құдіретін, сөйлеу мәдениетіне ерекше мән берген. Дегенмен де, қазіргі таңда, «ә» дегеннен жырлай жөнелетін, кесек, шебер, шешен сөйлейтін жастарымыз сиреп бара жатқандай көрінеді.

Оған дәлел, біріншіден, жиында бес қазақ, бір орыс отыратын болса, барлығы да орысша сөйлейді, екіншіден, көшеде не сыныпта әрлі-берлі жүрген адамдардың айтқан сөздеріне құлақ түре қалсаңыз, көпшілік қазақ тілімен қоса орыс тілін араластыра қолданып

сөйлейді, тіпті оны мәртебе көреді. Иә, қазіргі таңда қанша тіл білсеңіз де артық емес, дегенмен, әр нәрсені өз орнымен қолдансақ жақсы болар еді.

Бұл әсіресе жастарға байланысты. Орысшаланып кеткен, небір түрлі түсініксіз сленг сөздерімен сөйлетін болған.

Студенттер, мектеп оқушылары қазақ тілінде таза сөйлеуді қойды. Онын орнына сленг, жаргон сөздерді жиі қолданатын болды. Оған мысал ретінде студенттердің сөйлеу мәдениетіне тоқталайық.

Адам өмірінің ең қызықты шағы – студенттік кез. Студент атанысымен қоршаған орта да, тілі де, сөзі де өзгере бастайды. Мәселен университет – универ, жатақхана – общага. Сонымен қатар студенттер арасында қалыптасып кеткен, өздері шығарған тұрақты тіркестерге көз жүгіртсек. Мысалы: куратор – өгей шеше, лекция – ұйықтайтын жер, шпор – жедел жәрдем, семинар – жан беретін жер, стипендия (шәкіртақы) – бір күндік қуаныш, жатақхана – екінші үй, емтихан – тар жол тайғақ кешу. Одан басқа тема, типа, короче, если что, зубрить, читалка, шеф, стрелять етті, потеря болды, сушняк алды деген толып жатқан орыстың арзанқол сөздері жастар санасын жаулап алды. Көйлегің жынды екен, вкусыңа базар жоқ, біздің ботаник келе жатыр, маяк тасташы, кумашы, жыланбашы, – деп қазақша сөйлегендерді мамбет санап косякқа кіргізіп, өздерінше блотной болып құлаққа лапша іліп жүрген қазақтың жастары ай!

Бұл біздің біліп естіп жүрген таныс сөздеріміз. Біз естімеген әлі қаншама жаргондар бар десеңізші. Осындай құлаққа түрпідей естілетін сөздер өкінішке қарай жастар арасында ғана емес, үлкендер ішінде де жиі айтылып жүр. «Әке», «Ана» деген қасиетті сөздерді махан, пахан, батя деген жыртық сөздермен жамап жүргеніне қалай көзіңді жұмып қарайсың? Қазақтың көркем, шырайлы, әсем сөздері айдаладан қаңғырып келген, қайдан шыққаны белгісіз лақа сөздермен ластанып жатыр.

Міне жаһандану заманында ешбір сүзгіден өтпеген ақпараттар тасқыны ағылып, жастардың көзін тұмандандырып, санасын уландырып барады. Осыларға төтеп беретін қазақы тіл, ұлттық салт-дәстүр. Бүгінгі жастардың арасында тіл байлығының нашарлығынан дейміз бе, әйтеуір бір сүреңсіз, нәрсіз сөздер өршіп тұр.

Алайда барлығына жастарды кіналай беруге де болмайды. Интернеттегі кейбір сананы улайтын сайттар, теледидардағы түкке тұрғысыз түрлі бағдарламалар, әлеуметтік желілердегі жеңіл әңгімелер, отбасындағы тәлім-тәрбие де баланың санасына әсер етеді. «Тәрбиесіз берілген білім адамзаттың қас жауы» – деп ұлы ғұлама Әл-Фараби данамыз айтып кеткендей тәрбие болмаған жерге білім қонбайды. Ал, тәрбие басы бесіктен, отбасынан басталады. Сондықтан да ата-ана ұл-қыздарын дұрыс, мәдениетті сөйлеуге тілі шыққаннан баулу керек. ХХІ ғасырды ақпарат пен жаңа технологиялардың заманы деп компьютерге телміре бермеу керек.

«Ақыл қайда болса, ұлылық сонда болады, білім қайда болса, сол білікті болады» – дегендей, сөйлеу мәдениетін қалыптастырудың ең басты шарты – көркем әдебиетті оқу. Осы орайда, тіл туралы толғанған талай даналарымыздың сөздерінен үзінді келтіре кетейін..

Қазақша жазу - қазақ сөздерінің кез-келгенін құрастыра беру емес.

Мұхтар Әуезов

Ана тілі қайнаған қанның, қиналған жанның, толғантқан көңілдің, лүпілдеген жүректің сығындысы, онда дәм де, мән де болуы керек.

Сүйемін туған тілді, анам тілін,

Бесікте жатқанымда-ақ берген білім.

Шыр етіп жерге түскен минутымнан,

Құлағыма сіңірген таныс үнін.

Сұлтанмахмұт Торайғыров

Ана тілдің құдіретін қанша айтсақ та түгесу мүмкін емес...біле білгенге адамдағы ұлттық мақтаныштың алғашқы ұшқындары да жүрекке тіл арқылы ұялайды, өмір бойы адамға ең тамаша эстетикалық ләззат беретін де құдіретті тілің ғой.

Расул Ғамзатов

Жастар, достар, өз тіліміз – сарқылмас, таптырмас байлығымыз! Қолда барда алтынның қадірін білейік!

Әдебиеттер:

- 1.Бейсенбайқызы З. Тіл мәдениеті,Алматы,2007
2. Б.Қ.Қапасова-Тіл мәдениеті.Шешендік өнер-Алматы,2014

ШЕШЕНДІК СӨЗДЕРДІҢ ҚОЛДАНЫСЫ

Қуанышбек П.С

Ғылыми жетекші: п.ғ. магистрі аға оқытушы Б.С.Шукуманова
Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ.

Халқымыздың даналығының үлгісі шешендік сөздер-ғасырлар бойы халық сынынан өткен құнды мұра, асыл қазына.

Қазақтың шешендік сөз тарихы Майқы билерден басталып Жиренше шешен, Асан қайғы есімдерімен қатысты қалыптасып,өркендей түсті.Шешендік сөз терең ойға,ұтқыр шешімге, тапқыр логикаға құрылады.

Шешендер-ердің құнын екі ауыз сөзбен бітіретін,жауласқан елдің арасына бітім айтатын, күлгенді жылатып, жылағанды жұбата алатын даналық сөздер иесі, халық қалаған сөз шебері. Біз- шешендік өнерді сүйетін де, оны бағалай білетін де халықпыз. “Жүйріктен жүйрік озар жарысқанда ” демей ме дана халқымыз?! Шешендік өнерді ең асыл өнер деп бағалаймын мен өзім.

Сөз туралы Бөлтiрiк шешен:”Сөзден тәттi нәрсе жоқ.Сөзден ащы нәрсе жоқ. Сөзiңдi тiлiңе билетпе, ақылыңа билет.Ақылыңды ,сөзiңдi ақылсызға қор етпе, ақылдыға айт,кiмге қай жерде,қай кезде, қалай сөйлейтiңiңдi бiл”, - деп толғайды.

Шешендік өнер- көрген-білгенді көкейге тоқып, үйреніп ізденудің арқасында талай айтыс-тартысқа түсіп, жалықпай жаттығу арқылы жетілетін өнер.

...Көш бастау қиын емес-

Қонатын жерде су бар.

Қол бастау қиын емес –

Шабатын жерде жау бар.

Шарашы топта сөз бастау қиын-

Шешімін таппас дау бар,-деп Бұқар жырау шешендік өнердің қиындығын аңғартқан.

Қазақ халқында шешендік өнердің дамуы елдің саяси өмірімен тығыз байланысты. Ел басқарған ханның емес, халық сөз ұстаған бидің айтқанына құлақ асқан.

Қазақтың ұлттық шешендік сөздерінің түрлері:

1. Ел ішіндегі дау-дамай,жанжалдарды реттейтін;
2. Билік, төрелік айтатын, заң шығаратын;
3. Ұлттық сана-сезім, рухани байлық негіздерін қалыптастыратын сөздер.

Шешендік сөздің қажеттігі ауызша сөйлеудің аясы кеңейген сайын арта түсуде. Бүгінде шешендік өнердің қолданылатын өрісі кеңіді. Ол қоғамның саяси, әлеуметтік өмірінің барлық саласында идеологиялық тәрбиелік іс-әрекеттердің, оқу ағартудың, заң мен ғылымның, ел басқару істерінің, яғни, бұқараның ең қажетті құралына айналды.

Шешендік өнерді қазіргі кезде ақын-жазушылар, саясаткерлер өздеріне қажетті салаларда қолданып жүр. Мысалы бәрімізге белгілі ағамыз Бекболат Тілеухан әр өзінің мәжілісте сөйлейтін сөздерінде шешендік өнерін өте ұтымды қолдана біледі және ол көпшілікке түсінікті, ұнамды нәрсе деп ойлаймын. Сонымен қатар айтыс өнерінің майталмандары шешендік өнерді өте жиі және шебер қолданады. Мысалыға Балғынбек Имашев, Жандарбек Бұлғақов, Айнұр Тұрсынбаева, Мұхтар Ниязов Ринат Зайтов және тағы басқалар. Ол да бір шешендік өнердің дамуының көрінісі сияқты. Әрине кез-келген адамға беріле бермейтін өнер екені анық. Атадан балаға қанмен берілетін асыл қасиет деп ойлаймын.

Қазіргі кезде шешендік өнердің қолдану аясын кеңейту керек. Оны жастарға, өскелең ұрпаққа көбірек насихаттап, қазақ халқының ғасырлар бойы ұрпақтан-ұрпаққа беріліп келе жатқан асыл мұрамызды өшірмей ары қарай жалғастыруға тиіс екенімізді түсіндіре білу керек. Шешендік сөздің мәнін түсінетін, ол өнердің жілігін шағып, майын ішкен тұлғаларымыз жиі-жиі жастармен семинар, конференциялар ұйымдастырып, қарым-қатынас жасалса шешендік өнерге қызығушылық пайда болары анық. Жастардың осы өнерге деген қызығушылығын оята білсек, шешендік сөз өнері мәңгі өлмес мұра болып қалары анық.

Ақылмен ойлап білген сөз-
Бойыңа жұқпас, сырғанар.
Ынталы жүрек сезген сөз
Бар тамырды қуалар.
Абай

Әдебиеттер:

- 1.Б.Қ.Қапасова-Тіл мәдениеті.Шешендік өнер-Алматы,2014.-153б
- 2.Дәлдебаев Ж. Шешендік сөздер. Алматы,1993
- 3.Б.Адамбаев-<<Қазақтың шешендік өнері>>.1984

«Қазақ филологиясы» секциясы
Секция «Казахской филологии»

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ КУЛЬТІК ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕР

Әлібай А.Н.

Ғылыми жетекші: Каирбекова И.С. гуманитарлық ғылымдар магистрі, аға оқытушы,
Ш. Уалиханов Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қаласы

nurmaxambetovna@mail.ru

Ғасырдан ғасырға ұласып, ұрпақтан ұрпаққа мирас болып, көне заманнан келе жатса да байырғы сипатын сақтаған алуан айшықты, терең мазмұнды тұрақты тіркестер – ана тіліміздің асыл қазынасы.

Тіліміздегі фразеологизмдердің мағыналық астарында халықтың ерте уақыттан бергі өмірінің бүкіл қыр-сыры жан-жақты сақталып суреттеледі. Халықтың күн-көріс, тұрмыс-тіршілігі негізінде өрбіген түсінік пайымдаулары, соған байланысты қалыптасқан салт-дәстүр, әдет-ғұрыптар тілдік қолданыстағы тұрақты тіркестерден көрініс табады. Сондықтан, фразеологизмдер халқымыздың ұлттық менталдық ерекшелігін бойына сіңірген басты

мәдени байлығымыздың бірі болып табылады. Әр ұлт тіліндегі фразеологизмдердің тұтас жиынтығы сол ұлт тіліне тән өзіндік сөз орамдары арқылы оның бүкіл заттық, рухани мәдени өмірінен хабардар етеді.

Әдетте фразеологиялық мағынаның пайда болуына дәстүрлі тіршілік пен мәдени өмірдің әсері мол. Образға негізделген көрініс тіл арқылы жарыққа шыққанда, ондағы ұлттық қабылдау, қазақи дүниетаным, ойлау ерекшеліктері бірден аңғарылады. Фразеологизмдердің туындауына тірек болатын нәрсе – адамдардың күнделікті тіршілігіндегі көріп жүрген дүниедегі заттар, айналасындағы құбылыстар мен көріністер, түрлі жағымды-жағымсыз т.б. әрекеттердің ықпалы.

Қазіргі қазақ тілінің лексикалық жүйесінде ерекше орын алатын культтік фразеологизмдер – тілді жасаушы халықтың бір кездегі ой-санасының, жан дүниесінің, таным-болмысынан ақпарат беретін дереккөздердің бірі. Қазақ тіліндегі культтік фразеологизмдерді зерттеген ғалым Г.Рысбаева: «Культтік фразеологизмдер дегеніміз – сөздік құрамнан мол орын алып, сыйыну, жалбарыну, бас ию мәнінде жұмсалатын латынның «культ» деген сөзіне қатысты сөз тіркестері. Культ ұғымы көбінесе діни ұғымдарға байланысты пайда болған. Ол діни ұғымдардың пайда болуынан, адам баласы ақыл-ойының біршама қалыптасып, айнала дүниеге ой жүгіртіп түсінуге талаптана бастаған кезінен бастап орныға бастады» [1, 271], – дейді. Культтік фразеологизмдер күнделікті халық тілінде қолданылып, діни ұғымдарға байланысты туса да көбінесе, адамның ішкі сезімін, қуанышын, қайғысын, ренішін білдіру мақсатында да айтылады. Мысалы, құдай оңдады, құдай жарылқады, құдай сақтады, құдайдың ұрғаны т.б. Осындай мысалдармен қоса, таза діни ұғымға байланысты қолданылған культтік фразеологизмдер қолданушының діни көзқарасынан, күйініш-сүйінішінен, қуаныш-ренішін білдіреді. Қазақ тіліндегі культтік фразеологизмдердің басым көпшілігі шаман және ислам діндерінің әсерінен, сондай-ақ халықтың салт-дәстүрі мен әдет-ғұрыпына, көне дәуірдің наным-сенімдеріне байланысты пайда болған. Культтік фразеологизмдер – тілді жасаушы халықтың бір кездегі ой-санасының, жан дүниесінің, таным-болмысының айнасы.

Жалпы алғанда, біздің ата-бабаларымыз *көк тәңіріне* сыйынған. Тәңір – көне түркі сөзі. Алтай тілдерінен алынған, «аспан», «көк» деген мағынаны білдіреді. Түркілер көне заманда Тәңірге, ал ислам келгенде Аллаға ауысқан.

Қазақтың, тіпті біраз түркі тілдес халықтар мифінде кездесетін Тәңір образына Е.М.Мелетинскийдің пікірі назар аударарлық: «Ерлі-зайыпты баба-құдайлардың ең көне әрі универсалды тараған түрі *аспан-әке* мен *жер-ана*. Бұл образдардан бір жағынан, рулардың бабалары болып саналатын ілкі адамдардың космостанғанын, ал екінші жағынан, неке мен отбасылық қатынастардың табиғат дүниелеріне көшірілгенін көруге болады», – [2,193] деп жазады ғалым.

«Тәңір» сөзі – «құдай, алла, жаратушы» деген мағынаны білдіреді. Құдай сөзі ұйытқы сөз ретінде жұмсалға төмендегідей фразеологизмдер қалыптасқан: *құдай абырой берді*: сәтін түсіреді; *құдай айдады*: өздігінен келді; *құдай атқан*: ант ұрған, оңбаған деген мағынадағы кейіс сөз. Түрегел, барайық, сен қағаздарын көр. Сонымен қатар *құдай атымен ант ішу* қарғанып серт беуді, *құдайдың басқа салуытағдырдың* ісіне мойын ұсынуды, *құдай беру*: ойлағаны болғанды, *құдай бетін көрсетпесін* фразеологизмі көрмегенім сол болсын дегенді, *құдай бір, пайғамбар хақ* деген фразеологизм діни ұғым бойынша, дінге сенімді уағыздаудың «Алла деген біреу, пайғамбардың барлығы шын» қағидасы бойынша қалыптасқан, *құдайға ақсарбасын айту*, тәңірді атап мал садаға беру, ауырған кісінің айығуына, не сапар шегіп кеткен адамның аман-есен оралуына т.б. құрбандыққа мал атау ұғымын білдіреді, *құдайдан мойнына бұршақ салып сұрап алды* деген фразеологизм құдайға мал, жан атап жүріп тапты деген ұғымды білдіреді.

Сол сияқты *құдай* сөзінің синонимдері – *тәңір, жаратқан, алла, жаратушы, жасаған, жаратқан ием* т.б. Ал, *алла* – *құдай, тәңір* сөзінің баламасы, ұлттық таным бойынша (мифологиялық түсінік), адамзатты, жан-жануарларды жаратушы ие. Бұл сөз қазақ тіліне

ислам дінінің таралуымен байланысты арабтардан ауысқан. Араб тілінде «алла» сөзі «құдай» деген ұғымды білдіреді.

«Алла» сөзіне байланысты көптеген фразеологиялық тіркестер туындаған: басқа салды, жазмыштың қалауы, алланың ұйғаруы деген мағынада *алланың әмірі*, жолы ашылып, дегені болды деген мағынада *алла бағын ашты*, алланың жолынан ауытқыды деген мағынада аллаға жазды, сиыну, жалбарыну мағынасында *аллаға мінәжат етті*, аллаға арқа сүйеді, үміт артты деген мағынада *аллаға тәуекел қылды*, көмек, күшке қуат сұрады деген мағынада *алладан пәрмен сұрады*, алла бұйыртты деген мағынада *алла нәсіп етті*, алланың қаһарына душар болды деген мағынада *алланың кәрі тиді*, алланың жарылқаған пендесі деген мағынада *алланың сүйген құлы*, алла сәтін, орайын келтіргенде *алла оңғарды*, алыс сапарға шығып дәм-тұз татқан кезде *алла тұзын көтерді* дейді.

Бұдан шығатын қорытынды ұлттық дүниені танып, біліп қабылдау культтік фразеологизмдерден де көрінеді, сондай-ақ қазақ фразеологизмдері тілдің жай ғана жиынтығы емес, ол ментальдік бірліктерді көрсететін лексикалық бірліктер жүйесі. Ұлттық дүниені қабылдап, фразеологизмдерді қалыптастыру ерекшеліктері өмір салтымен және шаруашылық жүргізуімен байланысты. Осы салт-дәстүр мен шаруашылықтың жүргізілуі қазақ тілінің фразеологизмдер жүйесін қалыптастырады, жүйелейді, құрылымдайды.

Шындығында, бүкіл түркі жұртында Тәңір-көктегі ер адам сипатында, ал Ұмай - жер-ана болып қабылданады [3,213]. Сонда жоғарыда Е.М.Мелетинский айтқандай, қазақта да аспан-әке, жер-ана ретінде (Тәңір – Ұмай түрінде) алғашқы ерлі-зайыпты құдайлар болып саналған деуге әбден болады.

Қорыта айтқанда, қазақ тіліндегі культтік фразеологизмдерді танымдық тұрғыдан қарастыру тілдік және тілдік емес білімдер жүйесінің құрылымын, сондай-ақ тілдік және тілдік емес семантикалық, ассоциациялық өрісінде пайда болған ақпараттың құрамында когнитивтік мағыналардың элементтері міндетті түрде бейнеленеді.

Әдебиеттер:

1. Рысбаева Г.Қ. Древнетюркские верования в языковой картине мира // Наука и новые технологии. – Бишкек, 2009. – № 7. – С. 271-274.
2. Мелетинский Е.М. Поэтика мифа. – М.: Наука, 1976. – 327 с.
3. Стеблева И.К. К реконструкции древнетюркской религиозно-мифологической системы. – М.: Наука, 1964. – 297 с.

ТҰЛҒАНЫҢ БІЛІМ ДЕҢГЕЙІН КРИТЕРИАЛДЫ БАҒАЛАУДЫҢ ЖОЛДАРЫ

Егінбай А.С.

Ғылыми жетекші: п.ғ.м., ак.доцент А.К.Курманова

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті

Eginbaeva.aysulu@mail.ru

«Халықтың кемеліне келіп өркендеп өсуі үшін ең алдымен азаттық пен білім қажет» - деп ұлы данамыз Шоқан Уәлиханов бекер айтпаған. Еліміздің болашағы көркейіп, өркениетті елдер қатарына қосылуы, бүгінгі ұрпақ бейнесімен көрінеді. Осы жолда білім нәрімен сусындатып жүрген ұстаздардың еңбегі зор. «Келер ұрпақ алдында зор жауапкершілік жүгін арқалап келеміз», - деген Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың сөзі ұстаздар қауымына үлкен міндет жүктеді. Ол еліміздің білім жүйесінің тың идеяларға негізделген жаңа мазмұнын қамтамасыз ету міндеті.

Қазіргі қоғамдағы өзекті мәселелердің бірі – әлеуметтік, экономикалық өзгермелі жағдайларда өмір сүруге дайын болып қана қоймай, сонымен қатар оны жүзеге асыруға, жақсартуға игі ықпал ететін жеке тұлғаны қалыптастыру. Мұндай тұлғаға қойылатын бірінші кезектегі нақты талаптар – шығармашылық, белсенділік, жауаптылық, терең білімділік, кәсіби сауаттылық. Бұл талаптарды жүзеге асыру үшін оқушы білімін бағалауда мүлдем жаңа бағытта жұмыс істеу қажеттілігі туындайды. Осы қажеттілікті шешу жолдарының бірден–бір жолы оқушы білімін критериалды бағалау жүйесі бойынша сараптау. Критериалды бағалау жүйесінде ең маңызды нәрсе – оқу процесінің өзі, сол арқылы оқушы өзін-өзі бағалауды үйреніп, өз білімінің артықшылықтары мен кемшіліктерін көріп, әрі қарай қалай даму керектігін түсінеді, яғни бұл жүйеде оқушының қалай жұмыс жасағаны, қалай ойланғаны бағаланады. Бағалауды өткізу үшін, оқушылардың нені білетіндігін және не істей алатындығын анықтау қажет. Бұл жүйенің ерекшелігі оқытушының педагогикалық әрекеті мен оқушылардың оқу әрекетінің сапасын жақсартуға мүмкіндік туғызады, оқу процесінің барлық кезеңдерінде олардың білім, білік, дағды нәтижелерін тексеру, бақылау және бағалаудың тиімділігін арттырады.

Бағалаудың әр түрлі тәсілдерін, әдістері мен техникасын оқушылардың өтілген тақырыпты түсіну дағдыларын қалыптастыру дәрежесін анықтау мақсатында мәліметтер жинау үшін ұтымды қолдану мұғалімге оқытуды жүйелеуге мүмкіндік береді, яғни әр оқушының талабы мен мүмкіндігі ескеріледі, ал оқушы білім алуына және алдағы өміріне қажетті өзінің білімін, жоғары құзіреттілігін қалыптастыруын бақылайды. Ол критериалды бағалау негізінде жүзеге асады.

Критериалдық бағалау – бұл білімнің мақсаты мен мазмұнына сәйкес келетін, оқушылардың оқу-танымдық біліктілігін қалыптастыруға себепші болатын, айқын анықталған, ұжыммен шығарылған, білім процесінің барлық қатысушыларына алдын ала белгілі критериялармен оқушылардың оқу жетістіктерін салыстыруға негізделген процесс.

Егер балаға оның белгілі бір деңгейге жеткендігін айтса, онда бұл оған үздік нәтижеге жету үшін не істеу керектігін түсінуге көмектеспейді; бұл ретте егер баламен бірге оның жұмысында мұндай бағалауға не әкелгенін және бағалау өлшемдерін түсіндіруге талдау жасаса, онда бұл балаға өзінің нәтижесін жақсарту үшін кейін не істеу керектігін түсінуге мүмкіндік береді [1].

Критериалды бағалауды енгізудің мақсаты – мектепте оқыту сапасын жоғарлату;

Критериалды бағалаудың міндеттері:

- Сабақтың әр бөліктеріндегі әр оқушының дайындық деңгейін анықтауға;
- Бағдарламаға сәйкес оқу мақсаттарын орындау қабілеті;
- Жеке оқушының даму жетістігін бақылауға;

Критериалды бағалаудың маңызы:

Мұғалімдер үшін: сапалы нәтижеге әкелетін критерийлер құрастыруға; өз іс-әрекетін саралап және болашаққа жоспарлай алатын мәліметтер алуға; сабақ берудің сапасын арттыруға; оқушының жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оқытудың әр тұлғаға арналған ауқымын жоспарлауға; бағалаудың әртүрлі әдістерін пайдалануға; оқу бағдарламасын қолжетімді ету үшін ұсыныстар енгізуге мүмкіндік береді.

Оқушылар үшін: танымдық қабілеті мен ойлау деңгейін арттыратын оқытудың әртүрлі әдістерін пайдалануға; табысқа жетелейтін бағалау критерийлерін түсінуге; өзін және өзгелерді бағалау арқылы кері байланысқа түсуге; сыни ойлауына, еркін ойын айтуына, өзінің білімін көрсетуге

Ата-аналар үшін: баласының білім сапасының дәлелдемелерімен танысуға; оның оқуындағы табыстылықты бақылауға; оқуына қолдау көрсету үшін бағыт алуына мүмкіндік туғызады.

Критериалды бағалау екі түрлі жолмен іске асырылады. Бірінші, қалыптастырушы бағалау, екінші, жиынтық бағалау.

Қалыптастырушы бағалау немесе оқу үшін бағалау күнделікті әр сабақта жүргізіліп тұрады. Оқу үшін бағалау – бұл білім алушылар өздерінің оқудың қандай сатысында

тұрғанын, қандай бағытта даму керек және қажетті деңгейге қалай жету керек екендігін анықтау үшін оқушылар және олардың мұғалімдері қолданатын мәліметтерді іздеу және түсіндіру үдерісі. Бұл ретте мұғалімдер жалғыз бағалаушы тұлға болмайтындығына назар аударады. Оқушылар өздерінің сыныптастарын және өздерін бағалауға тартылуы мүмкін және мұғалімдер бағалауды белсенді жүргізген кезде, оқушылар белсенді қатысуы керек. Аталған бағалау мұғалімдерге сыныптағы оқушылардың үлгерімін бақылап отыруға мүмкіндік береді [2, 58]

Жалпы қалыптастырушы бағалау сабақ жүйесінде жеке қарастырылмайтын, сабақпен қатар жүретін үрдіс. Қалыптастырушы бағалаудың (оқыту үшін бағалау) маңызы – білім беруді, әдістерді және осы мүмкіндіктерді іске асыру түрлерін жақсарту, мақсаты–оқытудың қиындықтарын анықтау, оқыту бағдарламасының мазмұнын және білім беру стилін білу, болжау мен сұрыптау, жетістікке жеткендігін көрсететін кері байланыс. Бағалаудың мәні – бақылау, алынған мәліметтердің интерпретациясы, бұдан арғы іс-әрекеттерді анықтау үшін қолданылуы мүмкін шешімдерді қорытындылау. Ол оқушының жаңа сабақты, тарауды қалай меңгеріп жатқандығын жүйелі түрде бақылап, қадағалап отыру. Жиынтық бақылау жұмысына дейінгі оқушының білім деңгейін қалыптастыру, дамыту, жетілдіру. Қалыптастырушы бағалау жұмысы сабақтың толық бөлігін қамтуы міндетті емес. Ол сабақтың басында, сабақтың ортасында сабақтың соңғы бөлігінде жүргізіледі. Уақыт көлемі тапсырма деңгейіне сәйкес 5-10 минут болуы мүмкін. Сабақ барысында қалыптастырушы бағалаудың формальді, формальді емес әдістерін тиімді әрі жүйелі қолдану қажет. Мысалы,

«Қай топ жылдам» әдісі бойынша: 1-топ ас туралы мақал- мәтел жаттау; 2-топ ребусты шешеді.

Дескриптор: қазақ халқының ұлттық тағамдары туралы мәлімет алады, ас туралы мақал-мәтелдерді меңгереді.

Бағалау: геометриялық фигуралар арқылы

Ішкі жиынтық бағалау (ІЖБ) – тоқсан аяғында оқу блогын оқып бітіруде оқу дағдыларын және білімнің қалыптасқанын анықтайтын, мектептердің өзі дайындап және өткізетін бағалауы. Ішкі жиынтық бағалау өзі ішінен екіге бөлінеді: бөлім бойынша және тоқсан бойынша.

Бөлім бойынша жиынтық бағалау:

4-тоқсан бойынша жиынтық бағалауға арналған тапсырма

«Жеңіс күні. Ұлы ерлікке тағзым» бөлімі бойынша жиынтық бағалау

Тапсырма: Мәтінді мұқият тыңдап, негізгі мәселені анықтаңыз. Автордың көзқарасын ажыратып, өз пікіріңізді диалогке қатысу арқылы білдіріңіз. Бал ашамын деп бәлеге қалған... Дастарқан басында соғыс жайында әңгіме қозғалды. Әркім әртүрлі естіген оқиғаларын айтып жатты. Кенет төрде отырған бір ақсақал: – Мен сендерге бір әңгіме айтайын, – деді. Бәріміз әлгі кісіге қарап елең еттік. – Бұл өзі бұрын-соңды айта қоймаған сырым еді, – деп жалғады ол сөзін. – Қазір соғыстың аяқталғанына да пәленбай жыл өтті ғой. Сондықтан бізді ешкім тергеп, қудалай қоймас...

Сабақта қалыптастырушы бағалауды жүйелі өткізу – жиынтық бағалаудың нәтижелі, сапалы болуының баспалдағы. Жиынтық бағалау тоқсан соңындағы оқушы білімінің жетістігін саралайтын жұмыс, ендеше осы жұмыстың бастауы негізі қалыптастырушы бағалауда қаланады. Бүгінгі таңда оқушы білімін критериалды жүйе бойынша бағалаудың өміршеңдігі мен ұтымдылығы дәлелденіп отыр. Жеке тұлға тәрбиелеуде тіл құзыреттілігінің маңызы ерекше екені белгілі. Әлеуметтік топтарда, қоғамдық түрлі әлеуметтік орындарда тұлғалармен қарым-қатынас жасауды және әрекет етуді қамтамасыз ететін ана тілін және басқа тілдерді меңгеру – заман талабы. Олай болса, білім алушының тіл құзыреттілігін жетілдіруге критериалды бағалау жүйесінің ықпалы өте зор.

Токсандық жиынтық бағалау. «Қазақ тілі» пәнінен 1-тоқсан бойынша жиынтық бағалау тапсырмалары

Тапсырма: Мәтінді оқып шығып, көтерілген басты мәселені анықтаңыз. Өз көзқарасыңызды жан-жақты тұжырымдап, мысалдар арқылы дамытып, дәлелдеңіз. • Өз жұбыңызды мұқият тыңдауға тырысыңыз. Оның мәтіні бойынша маңызды деп санайтын екі сұрақ қойыңыз. Оның мәтінінің басты идеясын анықтауға белсенді қатысыңыз, пікіріңізді білдіріңіз. [10] 1-мәтін Ағылшын тілінің мамандық үшін маңызы Өзге тілді үйрену, оны жетік меңгеру — бұл ең алдымен халықаралық қатынастар кезінде айрықша рөл атқаратыны баршамызға аян. Елбасымыз Н.Ә.Назарбаев: «Әрбір Қазақстандық үш тілді жетік меңгеруі керек. 2020 жылға дейін ағылшын тілін білетін тұрғындар саны біршама көбеюі керек» — деп айтқан еді. Тіл үйренудің ешқандай зияны жоқ, керісінше пайдасы ұшан-теңіз. (el.kz сайтынан)

Қалыптастырушы бағалаудың тәсілдері көп. Бірақ барлығын тиімді деп айта алмаймыз. Жұмысымыздың басты мақсаты қалыптастырушы бағалаудың тиімді жолын табу. Оқушылар күнделікті бағаланбайды, осыған орай көпшілікте білім сапасы төмендейді деген ой қалыптасып жатыр. Оқушылардың көбі баға үшін оқиды деген тұжырым өкінішке орай рас. Біздің ойымызша, критериялы бағалау арқылы біз баға үшін оқу деген тұжырымды жоя аламыз. Оқушылар күнделікті бағаланбайтының білсе де, мұғалім алдында жауап беруге дайындалады. Сабақ барысында өздігінен жұмыс жасауға, топпен жұмыс істеуге дағдыланады. Сыныптастарының пікірін тыңдап, өз көзқарастарын білдіре алады. Қалыптастырушы бағалауды қолдану арқылы мұғалім мен білім алушы арасындағы кері байланыс жүзеге асады. Осының нәтижесінде білім алушы өзін бақылап, өзінің әрекет-тәсілдерін таңдайды, нәтижелерін өзі бағалайды, оны мұғалім жалғастырады. Осылайша бала мақсат қоя білу, күтілетін нәтижені жоспарлау, оны бағалау тәжірибесін жинақтау арқылы өзінің түйінді құзіреттіліктерін қалыптастырады. Кері байланыстың қай түрі болмасын, нені жақсы орындағанын белгілеп отыруы, қателіктер болған жағдайда мұғалім оқушының жұмысын жақсартуға байланысты нақты ұсыныстар беруі керек. Тоқсан ауыз сөздің тобықтай бір түйіні демекші, критериялы оқыту — білімді ұрпақ тудыру, ал білімді ұрпақ — елдің ертеңі болмақ.

Әдебиеттер:

1. Көкіжанова Г.К. Оқушылардың оқу жетістіктерін бағалау білім сапасын басқарудағы негізгі критерий. — Алматы, 2009.
2. Мұғалімге арналған нұсқаулық. Үшінші деңгей. — Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы

АҒЫБАЙ БАТЫР ТУРАЛЫ ТАРИХИ-МӘДЕНИ МҰРАЛАР

Жақсылықова Н. Е.

Ғылыми жетекші: Филология ғылымдарының кандидаты Тлеубердина Г.Т

Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қаласы

Nazerke_zhaqsylyqova@mail.ru

Тарих — тағылымы мол, қойнауы терең, болған оқиғаның нақты болмысын көрсететін шынайы құбылыс. Ал өткен күннің дәлелі һәм жалғасы — бүгінгі күннің бастауы әрі болашағы. Яғни тарлан тарихтың көркемдік сипаты, нақты дәлелі — тарихи-мәдени мұралар болып табылады. Сөз етіп отырған тарихи-мәдени мұралар аталмыш мақаламызға арқау болмақ. Әсіресе, XIX ғасырда өмір сүрген Ағыбай Қоңырбайұлының тарихи тұлға, ұлт-

азаттық күресшісі ғана емес, ол туралы тарихи жырлар, олардың нұсқалары мен көркемдік ерекшеліктері, фольклорлық мұралар да сөз етілмек.

Бізге, бүгінгі ұрпаққа, осы күнге баға жетпес мұра ретінде Ағыбай батырдың сөзсіз көрегендігі мен ауыз толтырар ерлігі туралы тарихи жырлардың 4 нұсқасы мен 1 фольклорлық хикая жетіп отыр.

Әрбір тарихи қайраткерлердің қадірі өз кезінде ел үшін қаншалықты қызмет атқарғанына байланысты болатынын ескерсек, олардың әрқайсысы кейінгі ұрпақ құрметіне лайық екені анық. Есін жиып, етегін жауып, кемелденген ел өз тарихының әрбір бетін қастерлейді. Халқының болашағына аянбай тер төккен адал перзенттерінің ұлы істеріне баға беріп, есепке алары сөзсіз. Көп жағдайда біз халықтың «өз естелігі» сақталып отыратын табиғи заңдылыққа да бас игеніміз абзал. Нағыз әділ баға халық ауыз әдебиетінде сақталатын болған. Содан болар халқының сүйіктісі, аты мәшһүр, даңқты Шұбыртпалы Ағыбай батыр жөніндегі тарихи деректермен тарихи жырлардың алар орны ерекше.

Ең бастысы ел тағдырындағы, ұлттық тарихымыздағы әрбір есімі белгілі, халық жадында биік тұғырға көтерілген, халық ұғымындағы ел махаббатына, халық сүйіспеншілігіне бөленген батыр – тарихи тұлға ретінде бүгінгі күнде де, қазіргі заманымызда да еш маңызын жоймақ емес. Әсіресе қазір қолымыз ұлттық тәуелсіздікке жетіп, еліміз ғасырлар бойы аңсаған, армандаған егемендікті алған тұста қазақ батырларының баға жетпес еңбегі, ерлік жорықтары, ең бастысы бір сүйем қазақ жері үшін қасық қаны қалғанша жаумен жаға жыртысып, тағдыр кешкені – тарихи танымның, рухани тағылымның баға жетпес биігі осы[1, 28].

Осы рухты ұстана отырып, Ағыбай батыр жайындағы еңбектер мен тарихи деректерді қысқаша саралап көрелік. Батырдың Отан қорғау туралы халық бұқарасына болысу істері, Қырғыздарға қарсы күрестері халық ойында жақсы сақталған. Олардың көбі жиналып Ғылым Академиясының кітапханасында сақтаулы тұр. Олардың ішіндегі ең тамашасы Сансызбай Қармысовтың қолжазбасы – «Ағыбай батыр», Қажыбек Қаңтарбаевтың «Ер Ағыбай» жыры, екінші ескі ақындардың «Ағыбай батырдың үш өкініші» жыры, 22 бет, тапсырушы Сәрсенбі Дәуітұлы, Ел аузындағы «Ағыбай батыр» жырының 2 нұсқасы, Жеңіс Қашқынов, Мұхамеджан Рүстемов және Рақыш Қайнышұлы атты зерттеушілер тапсырған батырдың аса ірі тарихи тұлғалармен тілдесу жазба хаттары мен мұралары жеткен [2, 414].

Төменде Халық нұсқасындағы жыр жолдары хас батырдың атақты Хан Кене және тарлан Наурызбай мен Бұқарбай нөкерлердің замандасы екендігін айғақтайды:

«Атақты ер Ағыбай Шұбыртпалы,
Белгілі сарбаздарын шұбыртқаны.
Ағыбай, Қошқарбай мен ер Бұқарбай –
Бұларды соңына ерткен Кене ханы.

...Жау шабу мирас қалған Абылайдан,
Бұл әдет Кенесары, Наурызбайдан,
Кененің жауға шатқан бас батыры –
Бастайын аз әңгіме Ағыбайдан[2, 9].»

Ағыбай батыр туралы әдебиет өте бай. 1975 жылдан бастап Санкт-Петербург, Омбы, Мәскеу және еліміздегі барлық архивтерді көтеріп зерттеген ғалым – Қабылсаят Әбішев. Бұл тұста Ақжолтай Ағыбай батырдың Ресейге қосылған Қазақ хандығы өз егемендігін сақтап, Россия оның ішкі саясатына ықпал жасамау керек еді. Бірақ бұл келісім бұзылып, аталған саяси мәселелерге ат салысқан, қасық қанын төккені сөз етіледі.

XVIII ғасырдағы еңбекті халық бұқарасына ерекше болысқан кемеңгер Ақжолтайдың өмірбаянын, сұхбаттарын толығынан жазып алған Орталық Қазақстанды терең зерттеуші, ғалым – Жеңіс Қашқынов. Ол кісіге Ағыбайды төндіре айтушылар оның ұрпақтары – батырдың бел баласы Аманжолдың алыс туысы Смақ ақсақал және оның ұлы Сүлеймен Мұхамедияұлы.

Аңыз тарихы барлаумен қатар Ағыбай батырға арнап ақындар көптеген поэма-жырлар шығарады. Ең ғажайып әдемі жырды Тәужид Айнатасов нұсқасынан көре аламыз. Ол жазу бұл күнде Қазақ Ғылым Академиясының кітапханасында сақтаулы тұр.

Қазақ әдебиетінде ардақты ердің оқиғасын, халық аңыздарын әдемілеп суреттеген білікті тарихшы және әдебиетші - Илияс Есенберлин.

Негізінде, Ағыбай батырдың тарихына ерекше көңіл бөлген атақты жазушы, әрі ғалым Әлихан Бөкейханұлы болған.

Абылай Бетпақ далаға қоныстандырған Шұбыртпалы руынан шыққан Ағыбай 1802 жылы Ұлытау өңірінде дүниеге келген. Әкесі Қоңырбай да әйгілі батыр, шешесі Қойсана атақты Наймантай батырдың немересі, Абылай ханның ту ұстаушысы Байғозының қызы, қайратты әйел еді. Ал Ағыбай әке-шешесінен бесіктен белі шықпай жатып айырылды, ержетіп атқа мінгенде Танабай, Көлебе, Меңдібай, Дулат, Жәуке, Толыбай, Шыңбай дейтін ержүрек туыстары соңынан ерді. Жұрт бұларды «Шұбыртпалының жеті бөрісі» деп атады. Ал денесі еңгезердей Ағыбай батырдың тізесі Ақлақ дейтін арғымағының қолтығын қағып отыратын еді. «Ақжол» деп ұрандатып тиіскенде жау шыдамайды, жорықтан үнемі жолы болып оралғандықтан Кенесары хан оны «Ақжолтай Ағыбай батыр» атандырды, атасы Абылайдан қалған күміс сапты қанжарын сыйлады. Соңынан ерген он төрт мың қолға басшы етті, әрдайым ақыл-кеңісіне құлақ түрді, көпшілік бас қосқан жерлерде «Сарыарқадай жер қайда, Ағыбайдай ер қайда?!» деп отыратын еді.

Кенесары сайланған жылдың аяғына таман, желтоқсанның бас кезінде Ағыбай мен Наурызбай бастаған қалың қол Қойлыбай-Болат деген жерде, қысқы дала жолымен, хорунжий Рытов жасағының қорғауымен Ақтау бекінісінен шығып, ұбақ-шұбақ Ташкентте беттеген үлкен керуенге тиісті, біраз қару-жарақ олжалады. Бұдан кейін ордада кеңес құрған батырлар комендант Симоновтың қарулы жасағы қорғап тұрған Ақтау бекінісіне шабуыл жасауға ұйғарды. Онда екі жүзден астам орыс солдаттары бар еді, үсті-үстіне атылған мылтыққа қарсы қазақтар ат ойнатып басып кірді. Солдаттардың көбісі қырылды, аман қалғандары бас сауғалап қашып құтылды, Ағыбай мен Наурызбай қолға түскен 10 тапаншаны, 9 мылтықты, 13 қылышты, 7 найзаны, 495 оқты, басқа да бірталай қару-жарақты Кенесарыға әкеп тапсырды.

Осылайша күш жинаған көтерілісшілер келесі жылдың тамызында Ақмола бекінісіне аттанды, оны қазақтардың көмегімен аға сұлтан Қ. Құдайменнің қарулы жасағы қорғайтын. Алдыңғы жағы «Абылайлап», артқы жағы «Ағыбайлап» лап қойған қалың сарбаз бекіністі тас-талқан етті. Қоңырқұлжа әрең дегенде қашып құтылды. «Ағыбайдай ер өткен» атты дастандағы:

«Ағыбай – аға батыр, үлкен жасы,

Жөн айтар Кенекеннің замандасы.

Қай жерде жақсы ат болса жи деп еді,

Барады бастан асып жау айласы[2, 28]», - деген жолдар сол ерліктің бүгінгі күнге жеткен елесіндей.[3, 60]

Тарлан тарихқа өз өрнегін өрелі түрде салып, артқы ұрпаққа мұра етілген Шұбыртпалы Ағыбай батырдың өмірі мен батырлық ерлігі қазақтың тарихи-фольклорлық еңбектерінде де ойып тұрып орын алған. Жоғарыда аталған зерттеуші ғалымдарымыздың халық аузынан жазып алған нұсқаларынан хас батырдың нақ тұлғасы мен болмысын, азаттық жолындағы күресін көре аламыз. Мысалы Сансызбай Қармысов нұсқасында:

«...Ақжолтай Ағыбай ма сенің атың?

Жайылды мұсылманға салтанатың.

..Ағыбай жолдас болсаң ұшырасып,

Қосылсаң екеуіңе болар нәсіп,

Наркескен екі жүзді қолындағы,
Аларсың дұшпаныңның басын кесіп!».

Аталмыш тарихи жырда Қазақ елінің тарихи орындары, жер-су аттары да аталады:

«...Сол күнде ер ортасы келген жасқа,
Жан жоқ па сапар жүрген мұнан басқа,
Аз жүрді, көп-ау жүрді енді бұлар,

Келеді Қызылқайнар, Тектұрмасқа[2,28]» - деген тұсы жоғарадағы сөзімізді дәлелдейді. Қазақ даласында бүгінгі күнде тарихи орындар мен аумақтар өз бояуын жоймаған. Қызылқайнар – Жамбыл облысы, Жамбыл ауданындағы ауыл, өзімен аттас ауылдық округ орталығы, Талас өзенінің жағасында орналасқан. Және, біз білеміз, кез келген ұраншының жол серігі әрі жорықта тапсырмас тұлпары болатыны хақ. Осы турасында зерттеуші Тәужи Айнатасов дерегінде:

«...Аяндаған уақытында Кершолақ ат,
Аяңына шыдамай, ойнақ салған.
Кім болса да, бес метрдей бойы биік,
Қанжығада терісі бар құлан-киік[2,41]».

Дәстүр сабақтастығына орай, Ағыбай батыр жайлы «Батырдың үш өкініші» атты дастан ғажап көркемдігімен, уақиға желісін ширатып, оқушы өзегін өкініш пен өксікке толтыра жырлауымен дара, бөлек. Мұнда Ақжолтайдың жай ғана батыр емес, үлкен кісілікті парасат иесі екені жан-жақты ашылған сияқты. [4, 115]. Ағыбай батырдың көз жұмар алдындағы 3 өкініші мынау: Кенесары мен Наурызбайдан айырылып қалып, олармен бірге соғыс алаңында өлмегеніне налып, сағынышпен еске алуы; бір белгілі байдың жылқысын алуға барғанда жазықсыз бір аруды өлтіріп қоюы; өзінің сүйегі үлкен үй – бәйбіше үйінен емес, кіші тоқал үйінен шығады деп өкінуі. Өзегін өртейтін, жанына қатты бататын өкініші – жазықсыз қан төгуі екендігінен жырдан үзінді:

...Өкіндім, бармақ тістеп, қапаландым,
Қанішер қарақшадай атанғаным.
Ағаттық бір іс өтті, шара бар ма,
Бостанның қанға малдым ақ сақалын.

... Не керек, бұл әншейін өкінішім,
Қан жылап, әлі күнге қайнайды ішім.

Құдайдың берген маған зауалы ғой,

Өмірден

бармақ тістеп өту үшін[4, 118] - деп үш өкінішін айтады да, жан-жағымен қоштасып, мәңгілік қайтпас сапарға аттанады. Әрбір тармағы тамыры терең тарихтан сыр шертіп, хас батырдың ішкі күйініші мен зарына құрылған. Шығарманың тілі көркем, басқа тілдерден енген сөздер кездеспейді.

Тарихи

жырлардағы Ағыбай батыр бейнесі өзіндік ерекшелігімен дараланып тұратын, көркемдік қырларымен өміршен, өскелен ұрпақты ерлікке жетелейтін, тағлым ұлағаты ерен сомдалған тұлға дер едік. Ұрпақтан ұрпаққа аманат етілген мәдени мұраның әрбір нұсқасындағы бізге берер өнегесі мен тәрбиелік мәні зор.

Әдебиеттер:

1. Медерова Д.Е. Қазақтың тарихи жырларының зерттелу мәселесі.Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті.Тарих сериясы.// -Вестник, 2010 ж.320б
2. Бабалар сөзі (тарихи жырлар) 63 том – Астана «Фолиант», 2010 ж.- 453 б
3. Ләмбекұлы С. ҚАРҚАРАЛЫ. – Астана: «Фолиант», 2011ж. – 280б («Менің Отаным – Қазақстан» сериясы)
4. Алмас қылыш: Батырлар жыры (Құраст. Дәуітұлы С) – Алматы: Жалын, 1993. – 224б

ТҰРМЫС-САЛТ ЖЫРЛАРЫНЫҢ БІРІ-СЫҢСУ ӨЛЕҢДЕРІНІҢ ТӘРБИЕЛІК СИПАТЫ

Жанибекова С. Ж

Ғылыми жетекшісі:ф.ғ.к Тлеубердина Г.Т

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті,Көкшетау қ
Szhanibekova@bk.ru

Сыңсу – қыз ұзату дәстүріне байланысты туған тұрмыс-салт жырларының бірі.Бұл - қыздың ұзатылар алдындағы ел-жұртымен, ағайын-туыс, құрбы-құрдастарымен, туып-өскен жерімен қоштасуы ретінде айтылады,[1.487].Ғалымдар еңбегінде сыңсудың кездесуіне назар салсақ, М.Ғабдуллин еңбегінде сыңсуға «Бұл-ұзатылатын қыздың аттанар алдында елімен,жұртымен жастығымен,балалығымен қоштасу ретінде айтылатын өлең»деп анықтама беріледі,[1.58].Ал Ә.Қоңыратбаевтың «Қазақ фольклорының тарихы» атты еңбегінде «Сыңсуды қыз өзінің ел-жұртымен,құрбы-құрдастарымен айрылысар кезде,қайын жұртына аттанар сәтте айтылатын өлең» деп түсініктеме береді,[1.54].Сыңсуды ұзатылатын қыздың сіңлілерімен не жеңгелерімен үй-үйді аралай жүріп белгілі әуенмен айтатын болған. Сыңсудың өлеңін ақындар немесе қыздардың өздері шығарған. Ұзатылып бара жатқан қыз сыңсу арқылы жұртқа өзінің мұңын, қайғы-қасіретін жеткізген.

Сыңсуда қыздың жеке басының мұңы әлеуметтік мәселелерімен ұштасып, ескі әдет-ғұрыпты әшкерелеумен қатар қоғамдық ортаның, азаттық аңсаған әйелдер көзқарасы білдірілген. Сыңсудың өлеңі құрылысына қарай 7,8,11 буынды болып келген. Қазіргі кезде негізінен қыз ұзатылып кетіп бара жатып,туған-туыстарымен қоштасу барысында айтылады. Қыз өзінің ішіндегі бар сағынышын шығарып, жұртына кетеді.

Сыңсу ерте кезеңде жат жұртқа өз еркінен тыс кетіп бара жатқан қыздың өкпе-назын білдіру үшін айтылса,бүгінде ол ағайын-туысымен,балалық дәуренмен,қыз шағымен қоштасу үрдісіне айналып келеді. Қазір кей жерлерде дәстүрдің бір үлгісі ретінде сыңсуды тірілтуге әрекеттер байқалады. Көне дәстүрге жаңа мазмұн бере отырып қайта қолдануға жол ашсақ,одан еш ұтылмайтынымыз анық. Әдетте,сыңсу мәтінін өлеңге ебі болса қыздардың өзі немесе ауыл ақындарының бірі майын тамызып жазып беретін болған. Қыз бала оң жақта отырып сыңсуға әзірленсе мәтінде негізінен қимастығын білдіргені ата-анасына перзенттік алғысын арнағаны жөн.

Әуеден ұшқан бұлдырық ,
Құбыладан соққан ызғырық.
Жатқа кетіп барамын ,
Жаратқан соң қыз қылып.
Атасы жақсы құл болмас,
Анасы жақсы күн болмас.
Он жақтан кетіп барамын,
Қыз еркелеп ұл болмас,-

Деп, сол күнге дейінгі еркелігін тастап, отбасылық өмірге аяқ басып, Алланың адам баласына берген үлкен бір бақыты жар сүйіп, бала сүюге қадам басқалы отырғанын назарда ұстаған жөн. Ата-анасының еңбегін бағалау арқылы, болашақ ата-енесіне де құрмет қажет екендігін түйсінеді. Өзін ата-анасы қаншалықта маңдай термен өсіріп жеткізіп, қаншама қиындықты бастан өткерткенін сезінеді. Міне, осындай жағынан алып қарағанда сыңсу дәстүрін жоғалтпай, жалғастырған жөн сияқты.

Ұзатылар қыз туысқандарын аралап, қоштасқан кезде ағайындар арасындағы кейбір кикілжіңдер де ұмытылады, бауырлық сезім бәрінен де жоғары тұрады. Бірін – бірі қия алмай, бәрі де қиналады. Кейбір жөн білетін жеңгелер қайын сіңлісінің сыңсуына өзі де сыңси үн қосып, толқыған көңіл күйді одан әрі тебіrentіп жібереді. Ақыры үлкендердің сабырға шақыруымен сыңсудың соңы:

Ел-жұртың қиналады қыз кеткенге,
Түсінсең бола қоймас бізге өкпең де.
Әкеңе сендей бала табылар ма?
Алты жыл арғымақпен іздеткенде.

-деген сияқты жұбату тілекке ұласады. Әрқайсысы қызды жекелеп қонақ қылып, сыяпат көрсетеді. Қыз жасауы да, толыға түседі.

Бүгінгі таңда сыңсу сән бе? Әлде дәстүр ме? деген көзқарастар дауға ұшырап жүр. Иә, шыныменен екі ғасырға татитын уақытта бұл дәстүріміз бұғауда жатты. Кейіннен келе ел тәуелсіздік алғанда, қайта жанғырды. Бірақ бүгінгі таңда оның жағдайы қандай? Ойлана қарасақ, сәннің мызғымас бөлігіне айналып кеткен. Сәнге айналған дәстүрдің отауы қаншалықты берік болды. Сол себепті, сәннен сыңсуды бөліп мызғымас дәстүр тұғыры ету керек.

Ұлт мәселесі, ұлттық мүдде, сана, тәрбие, ар-ождан, намыс сынды бір-бірін төңіректеген ұғымдар ұлт феноменінің негізгі құрамдасы. Тәрбиеге аса көңіл бөлетін шығыс халқы «Тәрбие – адамгершіліктің шынайы көрінісі» деп бекер айтпаған. Бұл орайда, ұлттық рухты бойға дарытатын ұлттық тәрбиенің жөні бөлек екені бесенеден белгілі жәйт. Ұлтымыздың тәрбиесі-сыңсудан алатыны мәлім. Қыз тәрбиесінің, әсіресе, бсыңсу жырының ұрпақ санасын ұлттық рухпен дамытуда тигізер пайдасы өте зор. Бірақ, ұлттық құндылықтың кейбір тұстарына батыстың, жымысқы саясатының жезтырнағы батып бара жатқан тәрізді.

Қазақ фольклорында салмақты орын алатын, халықпен көне заманнан бері бірге жасасып, ұрпақ тәрбиелеу ісіне үлкен қызмет атқарып келе жатқан тұрмыс-салт жырларының арнайы саласы. Бір сөзбен айтқанда, сыңсу жыры телегей-теңіз тәрбие бастауы. Сыңсу жырының табиғатынан біз ел тұрмысының түрлі көріністерін, болашақ ұрпақ жөніндегі халық мұратын танимыз, ошақ басы, ұзатылғалы отырған қазақ қызының мұң-шеріне ортақтасамыз. Сыңсу жырын тереңдей зерттеу ісі фольклористерге ғана емес, тарихшы-этнографтарға, музыка танушыларға, педагогтарға, тілшілерге де көп мағлұмат берері даусыз. Ұрпақ тәрбиесі отбасы ырғағына байланысты деген қағиданы әр кез есімізде ұстап, ұлттық болмысымызды жоғалтпайық дегім келеді.

Әдебиеттер:

1. Ғабдуллин. М. Қазақ халқының ауыз әдебиеті. - Алматы: «Санат», 1995-353б
2. Қоңыратбаев Ә. Қазақ фольклорының тарихы. Алматы, 1991. 54б
3. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. Алматы: - Ғылым, 1985. 8-том. 591б

АЙҚЫН НҰРҚАТОВТЫҢ ӘДЕБИ-ҒЫЛЫМИ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ

Келес Бақытгүл

Ғылыми жетекші: ф.ғ.к., доцент м.а. Кажихбаева Г.К.
Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті
b.keleskyzy@mail.ru

Әдебиет зерттеушісі, сыншы Айқын Нұрқатовтың ұлттық ғылымның дамуына қосқан үлесін саралау, оның әділ бағасын беру – бүгінгі әдебиеттану ғылымының алдында тұрған өзекті мәселелердің бірі. Нұрқатовтың әдебиеттану ғылымындағы ғұмыры 15 жылды құрайды. 50 - 60-жылдар аралығында әдебиеттану ғылымының ауыр жүгін қайыспай көтеріп, қазіргі биігіне жетуіне үлес қосқан осы топтың бел ортасында жүрген жандардың бірі - үш мүшел ғана ғұмырының он бес жылын әдебиетке арнаған сыншы-ғалым Айқын Нұрқатов. Ғылыммен айналысқан он бес жыл көлемінде ұшқыр ой, дәйекті пікірлерімен әдебиетші қауым ортасында ғана емес, жалпы жұртшылық арасында кеңінен танылып үлгерген Айқын Нұрқатовтың ғалымдық дара болмысы, сыншылық ерекшелігі жайында сөз қозғалуы орынды дүние.

«Біліктілік өнегесі, сыншылдық, ойшылдық дәрежесі, таным-пайым өресі, пікір айту мәдениеті айрықша Айқын Нұрқатов, шын мәнісінде, көрнекті әдебиет тарихшысы, білімдар сыншысы және пайымдау қабілет-қарымы тегеурінді әдебиет теоретигі еді», - деп ғалым, айқынтанушы С.Негимов ғалымның тұлғасына әділ баға берген [1] .

Әдебиет зерттеушісі, ғалым, жазушы, аудармашы, Айқын Нұрқатов Қазақтың Абай атындағы педагогика институтының қазақ тілі және әдебиеті факультетін 1950 жылы бітіріп шығып, 1950 жылдан 1957 жылға дейін «Әдебиет және искусство» (қазіргі «Жұлдыз») журналында сын бөлімін басқара жүріп, мерзімді басылымдарда алғашқы өлеңдерімен, сын пікірлерімен танылған. Сонымен бірге, ҚазПИ-дің аспирантурасын тәмамдап, 1954 жылы жиырма алты жасында әдебиеттер байланысының өзекті мәселелері сөз болатын «Владимир Маяковский және қазақ совет әдебиеті» деген тақырыпта кандидаттық диссертация қорғайды да, бұл жұмысы жеке кітап болып баспадан шығады.

1950 жылдан өмірінің соңғы сәтіне дейін республика Ғылым академиясының М.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтында аға ғылыми қызметкер болып еңбек етеді. Ғұмырбаянының астарына зерделей, зерттей көз тіккен жан ғалым Айқын Нұрқатовтың ерен еңбегін көрер еді. А.Нұрқатовтың әрбір еңбегінің құндылығының сыры оның дерек көздерінің молдығына, ізденіс өрісінің ауқымдылығына қатысты екендігі күмәнсіз. Мәселен, «Ғасыр перзентін» жазу барысында ғана зерттеуші XIX ғасырдың ортасынан бастап өз заманы аралығында жарық көрген бірнеше еңбекті қарап шыққан. Бұл еңбектер Ресей географиялық қоғамының 1865 жылғы есебінен бастап, Г.Н.Потанин, П.П.Семенов-Тянь-Шанский, А.Н.Пыпин, Н.М.Чернышевская, М.Әуезов, Қ.Жұмалиев т.б. ірі-ірі ғалымдардың еңбектерін, сонымен бірге Ш.Уәлихановтың қазақша, орысша шығармаларын қамтитынын ескерсек, зерттеуші бойындағы қажыр-қайратты таныта түседі.

Жиырма екі жасынан бастап әдебиеттану мен әдебиет сынына араласқан Айқын Нұрқатов қаламынан «Мұхтар Әуезов», «Абайдың ақындық дәстүрі» аталатын екі монографиялық зерттеу, «В.В.Маяковский – совет дәуірінің талантты ақыны», «Сәбит Мұқановтың творчестволық жолы», «М.Әуезовтің творчествосы», «Ғ.Мұстафиннің творчествосы», «Сәбит Мұқановтың өмірі мен творчествосы», «Орыс халқы – ежелгі досымыз», «Маяковский және қазақ совет поэзиясы», «Мұхтар Әуезов», «Идея және образ», «Тарас Шевченко және қазақ әдебиеті», «Ғасыр перзенті», «Мұхтар Әуезов творчествосы», «Жалғасқан дәстүр» атты ғылыми зерттеулер жинағы жарық көріп, республикалық басылымдар бетінде екі жүзге жуық үлкенді-кішілі мақалалары мен сыни пікірлері жарияланған. Бұл еңбектерде әдебиеттің жалпы мәселелері де, әдеби үрдіс пен әдебиет өкілдері де, әдебиеттер байланысы проблемалары да, жеке шығармалары талданып, бағасы берілген.

1959 жылы Мәскеуде өткізілген қазақ әдебиеті мен өнерінің он күндігі тұсында «Мухтар Ауэзов» деген еңбегі Ресейдің орталық баспасынан басылып шыққан отыз бір жасар жас ғалымның есімі кешегі Одақ көлемінде де жақсы танымал болған. Аталған жұмыстардың қатарына А.Нұрқатовтың авторлық ұжым құрамында болып шығарған IX, X сыныптарға арналған «Қазақ әдебиеті» оқулықтарын, 1961 жылы жарық көрген «Қазақ әдебиеті тарихын» қосар болсақ, тынымсыз еңбектің ұлан-ғайыр нәтижесін байқаймыз.

Әдебиеттану ғылымы әрі әдебиет сынымен айналысқан 1950-1965 жылдар аясында Айқын Нұрқатов екі жүзге жуық үлкенді-кішілі мақала, бірнеше зерттеу кітаптарын, қос монографиялық еңбек жазып үлгерді. Шығармашылық жолы ұшқыр да өткір жанр - сыннан басталып, әрі қарай парасатты зерттеулерге ұласқаны баршамызға мәлім.

Әдебиет сыны мен әдебиет туралы ғылымның жоғарыда көрсетілген үлгіде өзара ұштасуын А.Нұрқатовтың 1950 - 60-жылдары жарияланған рецензия, мақалаларына арқау болған қаламгерлер мен шығармалардың кейінгі кезеңдегі ғылыми зерттеулердің өзегіне айналуынан да көре аламыз. Мәселен, А.Нұрқатов мақалаларында шығармашылықтары жайында сөз қозғалатын М.Әуезов, С.Мұқанов, Ғ.Мүсірепов, И.Байзақов, Х.Ерғалиев, Ә.Тәжібаев, А.Тоқмағамбетов, Т.Жароков, Қ.Аманжолов, З.Қалауова, Ж.Саин, Ә.Әбішев, Ғ.Орманов, т.б. да ақын-жазушылар мен С.Көбеевтің «Орындалған арман», Ғ.Мұстафиннің «Қарағанды», Т.Ахтановтың «Қаһарлы күндер», С.Шаймерденовтің «Болашаққа жол», М.Иманжановтың «Таныс қыз», Д.Әбішевтің «Алтай жүрегі», З.Шүкіровтің «Менің достарым», З.Шашкиннің «Тоқаш Бокин», Ш.Айтматовтың «Жәмила», т.с.с. шығармалардың кейінгі жылдар әдебиеттануында түрлі қырынан қарастырылып, үлкенді-кішілі зерттеулерде жан-жақты сөз болғаны белгілі.

Ғалымдар еңбегінің деңгейі сапалық құндылығымен, яғни ойының ұшқырлығымен, пікірінің уәжділігімен, дерек-дәйегімен, парасат-пайымымен, тұжырым тиянақтылығымен, әділдік-ақиқаттылығымен таразыланатын болса, Айқын Нұрқатовтың зерттеушілік, сыншылық болмысына осы қасиеттердің бәрі тән.

Белгілі ғалым, сыншы Тұрсынбек Кәкішев: «Айқын Нұрқатов - қазақ әдебиетінің өркендеу барысындағы бір қиын кезеңде қалам жебеп, қатарға қосылған дарын. Сол кездегі жалпы әуен-сарыны кейбір мақалаларынан аңғарылып қалғанымен, кейінгі кезде Айқын әдебиет сыны арқылы өзінің өнерпаздық дарын-қуатын бар ажар-көркімен таныта білді. Бүгінгі әдеби дамудың барысына үлес боп қосылатын туындыларды қошеметтеп күріш арасында күрмек боп жүрген мәнсіз, дәмсіз шығармалардың дәрменсіздігін көрсетуден тайынбады. Жауынгер сынның, алдыңғы санында болды»- деп әділ бағасын берген еді [2, 299].

Ғалымның зерттеушілік болмысы, сыншылық болмысы өз қатарынан әлдеқайда биік екендігіне көзіміз жетеді. Ол биіктік әдебиеттану ғылымына әкелген монографияларының сауаттылығымен, мақалаларының дәйектілігі мен дәлдігі, біліктілігі мен білімділігі арқылы өлшенетіні даусыз. Сапалық құндылығы жағынан ерекше талғампаздықпен жазылған көркем талдаулары ғалымның болымысын әр кез даралап тұрады

Әдебиеттер:

1. Нұрқатов А. Шығармалары. Құрас.: С.Негимов. Алматы: «Ана тілі». 2013
2. Кәкішев Т. Қазақ әдебиеті сынының тарихы. Алматы: «Санат». 1994
3. Нұрқатов А. Шығармалары. II, III томдар. Алматы: «Анатілі». 2013

Н. ҒАБДУЛЛИН ӘНГІМЕЛЕРІНДЕ КЕЗДЕСЕТІН ТОПОНИМДЕРДІҢ АРЕАЛДЫҚ КӨРІНІСІ

Тұрашева Арайлым

Ғылыми жетекшісі: Букаева А.А., аға оқытушы, қазақ тілі магистрі

Ономастика заттарды жекелеп атап, жалқы есімді зерттейтін тіл білімінің саласы болып табылады. Ономастика термині сонымен бірге жалқы есім жиынтығын - қазіргі ғылымда «*онимия*» ретінде белгілі онимдерді (гр.тілінде *ονομα*, *ονιμα* «есім, атау») атау үшін қолданылса, жеке ел, аймақ немесе мәтіндегі жалқы есімдердің тізбегі «*ономастикон*» деп аталады. XX ғ. 60-жылдарындағы жеке ономастикалық еңбектерде ономастика термині антропонимика, яғни адамның есімдер жиынтығы мағынасында қолданылған. [1.10]

Қазақ ономастикасы әлемдік еңбектерге, соның ішінде орыс, түркі ономастикасының еңбектеріне сүйене отырып, Ғ.Қ. Қоңқашпаев, Е. Қойшыбаев, Т. Жанұзақов, А. Әбдірахманов, Ә.Т. Қайдаров, В.Н. Попова, О.А. Сұлтаньяев жүйелі зерттеулері бойынша дамыды. Ономастикалық материалдарды апеллатив лексикамен бірге қолданып, қазақ тілін айқындау XX ғ. 30-50-жылдары белгілі қазақ лингвистері А. Байтұрсынұлы, Қ. Жұбанов, Ж. Досқараев, С.А. Аманжолов, А. Ысқақов, Г.Е. Мұсабаев т.б. еңбектерінде жасалған; олар жеке топонимдер мен антропонимдерге этимологиялық этюдтер жазды. [1.15]

Сөзде фонетикалық өзгерістерді анықтау, қазақ тілінің тарихын және оның диалектілік ерекшеліктерін зерттеу, қазақ қоғамын, рулық құрамының иерархиялық құрылуына тарихи сәйкес ру-тектік атаулардың шығу тегін, этимон және сөз мағынасын анықтау мақсатында этимологиялық принципті қолдану жеке ономастикалық фактілерге сүйеніп жүргізілді. Негізінен Қазақстан ономастарының зерттеулері антропонимдер мен топонимдерге, сонымен бірге этнонимдер, космонимдер, зоонимдерге бағытталған. Қазақ жалқы есімдерінің терминологиялық (Қазақ халықтық географиялық терминология), лексика-семантикалық, сөзжасамдық, стратиграфиялық аспектілері толығырақ зерттелген. Бұл тенденция шетел ономастикасына да тән. Кезінде А.А. Белецкий:

«Ономастикалық әдебиетте зерттелу материалды екі үлкен класқа бөлу тенденциясы қалыптасқан: географиялық атаулар немесе топонимдер класы және жеке есімдер (негізінен адам есімдері) немесе антропонимдер класы деп көрсетілген екі кластың әртүрлі кластық топтары» -деп атап көрсеткен [4. 20].

Соңғы кездерде қазақ ономастикасының зерттеу нысаны ретінде ономастиканың өз ерекшеліктері, өз құрылымдық типтері, модельдері, атау беру принциптері бар және нақты жүйелік тән шектеулі разрядтары (әр жанрдағы көркем мәтіндегі жалқы есім, мерзімдік баспа атаулары, өндіріс орындарының атаулары т.б.) болып табылады.

Жер-су атаулары мен оның тарихы кез келген елдің ата-бабадан қалған асыл мұрасы яғни ұлттық коды болып табылады. Жер-су атаулары ғылыми еңбектерде топонимдер терминімен беріледі. Ал топоним өз ішінен зерттелетін географиялық нысандардың көлемі мен мөлшеріне қарай макротопонимдер, мезотопонимдер, микротопонимдер деп топтастырылады.

Қазақ тіліндегі топонимика мәселесімен көптеген ғалымдар айналысып жүр. Атап көрсететін болсақ, Ғ.Қ. Қоңқашпаев, Е. Қойшыбаев, Т. Жанұзақов, А. Әбдірахманов, Ә.Т. Қайдаров, В.Н. Попова, О.А. Сұлтаньяев, Қ. Рысберген, Н.Баяндин сияқты белгілі ғалымдыр. Солардың ішінде топонимдерді жүйелеп топтастырған ғалымдарды атап көрсетсек, Г.Б. Мәдиева, С.Қ. Иманбердиева, Д.Б. Мадиевалар. Ғалымдар «Ономастика: зерттеу мәселелері» атты еңбектерінде топонимдерді алдымен ороним (жер үсті қабатындағы нысандар атауы), спелеоним (жер асты қабатындағы нысандар атауы), хороним (аймақ атауы), агрооним (жер бөлімшелерінің атауы), гидроним (су нысандарының атауы), эцклеонеоним (монастырь, шіркеу атауы), ойконим (елдімекен атауы), дромоним (кез келген байланыс жолдары атауы), некроним (жерлеу орындары атауы), дримоним (орман, алқап, тоғай атауы) деп бөлсе, гидронимдерді өз ішінен потамоним (өзен атауы), лимноним (көл,

көлшік атауы), гелоним (саз, батпақ атауы), океаноним (мұхит не оның бөліктерінің атауы), пелагоним (жер үсті қабатындағы нысандар атауы) деп бөлсе, ойконимдерді астионим (қала атауы), урбаноним (қала атауы), комоним (ауыл атауы) деп топтастырған [1. 11]

Белгілі этнограф А.Сейдімбеков топонимдер туралы: «Белгілі бір өңірдің топониміне қарап, сол өңірді мекен еткен ұрпақтың тарихы туралы, тіршілік көзі жайында, ой-өресі хақында, тіптен сезім сұлулығына дейін тамаша хабардар болып, белгілі бір қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Ең бір елеусіз деген географиялық атаудың астарында тұтас романға бергісіз шытырман тарих тұнып жатуы кәдік», – дейді [3. 72.]. Ғалымның бұл пікірінен топонимдердің қалыптасуына әсер ететін бірнеше факторларды анықтауға болады. Атап айтар болсақ, сол елді мекен орналасқан жердің табиғаты, тарихы, жергілікті халықтың басқа этноспен қарым-қатынасы және сол елді мекеннің салт-дәстүрі. Міне осы факторлар ұлан байтақ қазақ даласындағы жер-су атауларының яғни топонимдердің қалыптасуына үлкен әсер еткен. Ғалымның бұл пікірін «Атаулар сыры: гидронимдер су нысандарының атауы» атты мақаласында Р.Ж.Қияқова: «Топонимдерді ұлттың тарихи шежіресі десек қателеспейміз. ...Кез келген жер-су әрі басқа да атаулар әр ұлттың өзіндік ерекшелігін танытуы тиіс. Егер ұлт өзінің кодын, генетикалық жадын сақтап қалмаса, тамырын құрт байлаған бәйтерек сияқты салт-дәстүр, әдет-ғұрып, ел, жер тарихына сүйенбеген халық ұзаққа бармайды.... », – деп нақтылай түскен [4. 299]. Кез келген жердің жер-су атаулары халық тілі мен мәдениетінің байлығы, мәңгілік тарихи мұрасы болып табылады. Себебі жер-су атаулары – халқымыздың этномәдени құбылыстарын зерттеу үшін құнды дерек. Жер-су атауларының қалыптасуы мен дамуында лингвистикалық фактормен қатар табиғат құбылыстарының, жер бедері мен көрік келбетінің ерекше сипаты, көріністері, қоғам өміріндегі тарихи, әлеуметтік-экономикалық және саяси өзгерістер елді мекен атауларында көрініс берері сөзсіз.

Ономастика өз мақсаты мен міндеттеріне байланысты жалпы және жеке ономастика болып үлкен екі топқа бөлінетіні белгілі. Жеке ономастиканың бір бөлігін құрайтын *регионалды* (аймақтық) *ономастика* белгілі бір территориядағы жалқы есімдерді зерттеумен, жергілікті ономастикалық жүйе: топонимия, антропонимия, зоонимия, астронимияны зерттеумен айналысады. Регионалды ономастиканың мақсаты – белгілі бір территориядағы атаулар ерекшелігін анықтап, басқа көрші немесе алыс жатқан территориядағы атаулармен байланысын, ұқсастығын немесе ерекшелігін саралау болып табылады. Регионалды ономастикада диалектология, жергілікті халықтың этнографиясы, өлкетану деректері қолданылады.

Жергілікті ономастиканың мақсатын нақтылау үшін біз белгілі жазушы Н.Ғабдуллиннің бір ауылда туып өскен, бірге оқыған аяулы досы, белгілі әдебиеттанушы, сыншы Айқын Нұрқатовқа ескерткіш ретінде 1976 жылы жазған «Белгілер, іздер» атты повестінде кездесетін ареалдық топонимдерге тоқталып, талдауды жөн көрдік. Повесті оқу барысында кездесетін топонимдерді сыртқы сипатына байланысты аталған және белгілі бір оқиға мен тарихи кезеңге байланысты аталған топонимдер деп топтауға болады. Мысалы, жазушы өзінің туып-өскен ауылы туралы айта келе, ауылының Үлкенкөл, Шұқыркөл, Кішкенекөл деп аталатын үш көлдің ортасында орналасқандығын айтады. Бұл жердегі топонимнің бір түрі лимнонимдер сыртқы сипатына қарай үлкен, шұқыр, кішкене деген сын есімдермен тіркесіп жасалғандығын байқауға болады. Шұқыр томарға қар суының қосылуынан пайда болған «Шұқыркөл» көлінің жанында іргесі қаланғандықтан ауылдың аты да Шұқыркөл атанып кеткен. [2, 203]. Бұл жерде елді мекен атауының пайда болуына лимнонимнің әсерін байқауға болады. Повесте тағы да кездесетін сыртқы сипатына қарай атауын алған ороним – жалаңаш төбе. Бұл төбеге ағаш та, бұта да өспеген, алыстан қарағанда таптақыр болып көрінетіндіктен халық оны «Жалаңаш төбе» деп атап кеткен. Жазушы «Көлдің шығыс жағында нар өркештеніп жалаңаш төбе көрінеді. Ол шаншыла біткен биік шың емес, етегі жалпиған аласа ғана жота. Бірақ көзге елеусіз көрінгенімен көп оқиғаны басынан кешірген, сонау алыс замандарда қанды қырғын ұрыстардың куәсі болған карт жота» деп сипаттаған [2.203]. Шығармада тағы да кездесетін лимноним «Жалтыр

томар». Бұл лимноним де сыртқы сипатына қарап аталған. Алыстан қарағанда жан- жағына айнала өскен қамыстың арасынан жалтырап көрінетін көлшік. Осы көрінісіне қарап халық оған «Жалтыр томар» деген ат берген.

Повесте кездесетін топонимдердің тағы бір тобы белгілі бір оқиғаға немесе тарихи кезеңге байланысты аталған топонимдер. Мысалы, Айыртау ауданының орталығы Володаровка ауылының маңайында «Жетек сынған» дримонимі бар Екі шоқ ағаштың бұлай аталу себебі, Шұқыркөл ауылынан Көкшетау қаласына астық әкеле жатқанда қатты боран басталып, шана қалың қарға кептетіліп тұрып қалады. Сол кезде құнтты үйіріп, аттың сауырынан салып қалғанда ат ышқынып, шананы алға қарай қатты жұлқиды. Осы уақытта жетектің жібі шорт үзіліп, жетек ортасынан сынады. Осы оқиғаға байланысты Шұқыркөл ауылына барар жолда кездесетін екі шоқ ағаш «Жетек сынған» деп аталып кеткен. [2.196]. белгілі бір оқиғаға байланысты аталған тағы бір дримоним – «Төбелес шоқ». Ауылдың түстік жағындағы жалтыр томар сыртындағы селдір шоқ «Төбелес шоқ» деп аталады. Ауыл сыртындағы шоқ ағаштың бауырында оңаша үй тігіп, оқшау отыратын Рәш атты ұрының тоқалдыққа көрші ауылдың қызын ұрлап алып келіп, қыздың соңынан қуып келген ағаларымен жанжалдасып, соңы сойылмен, шоқпармен бірін-бірі аямаған үлкен төбелес болады. Осы оқиғаға байланысты шоқ ағаш «Төбелес шоқ» деп аталып кеткен. [2.210].

Ойымызды қорыта келе, белгілі бір тарихи кезеңге немесе оқиғаға байланысты аталып, ұрпақтан ұрпаққа жетіп, ата-бабаларымыздың өмірінен сыр шертетін осындай топонимдердің келер ұрпақ үшін туған өлкесін танып білуде маңызы зор екендігін байқаймыз.

Әдебиеттер:

- 1 Мәдиева Г.Б., Иманбердиева С.Қ., Мадиева Д.Б. Ономастика: зерттеу мәселелері – Алматы, 2016. – 160.б.
- 2 Ғабдуллин Н. Кейінгі толқын. Алматы-1976
- 3 Сейдімбеков А. Күңгір-күңгір күмбездер: Сұлулық туралы сырлар. – Алматы, 1981. – 240.б.
- 4 Ш.Уәлиханов атындағы КМУ-нің Хабаршысы. №2\2017

Б. ӘЛІМЖАНОВ – АЙТЫС ШЕБЕРІ

Шаржау Айдана

«Қазақ тілі мен әдебиеті» мандығының IV курс студенті

Ғылыми жетекші: ф.ғ.к., доцент м.а. Г. К.Кажигаева

Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ.

aidanasharzhau@mail.ru

Сегіз қырлы бір сырлы ақынның айтыс өнеріне қосқан үлесі ауыз толтырып айтарлықтай. Баянғали Әлімжанов 1984-2005 жылдар аралығында 216 рет айтысқан, республикалық, облыстық деңгейлерде өткен айтулы тойлардың бәрінде дерлік өнер көрсетіп, жиырма екі рет бас жүлдеге ие болған, талай рет жүлдегер атанған. Қанжығалы Бөгенбай батырдың 300 жылдығы, Шұбыртпалы Ағыбайдың 190 жылдығы және 200 жылдығы, ақын Сараның 115 жылдығы, Мағжан Жұмабаевтың 100 жылдығы және 110 жылдығы, Ілияс Омаровтың 80 жылдығы, Көтібар Бәсенұлының 240 жылдығы, Есет Көтібарұлының 190 жылдығы, Тама Есет батырдың 325 жылдығына арналған айтыстардың, Сырым батырдың 250 жылдығына орай Ташкентте өткізілген Қазақстан-Өзбекстан, «Манас» жырының 1000 жылдығына орай Бішкекте өткізілген Қазақстан-Қырғызстан ақындары айтысының, Семей полигонының жабылуына арналған «Невада-Семей» қозғалысы аясында өткен халықаралық акция айтысының жеңімпазы. Оның айтыстары республикалық, облыстық теледидар мен радиодан үздіксіз беріліп, шет елге дейін таралған, газет-

журналдарда, көптеген айтыс жинақтарында жарияланып, ғалым, әдебиетшілердің зерттеу объектісіне айналып, түрік және қырғыз тілдеріне аударылды.[2; 36]

Ақын: «М.Әуезов атындағы драма театрында Кенен Әзірбаевтың жүз жылдығына байланысты айтыс өтті. Бұл тұңғыш рет домбыра ұстап, айтысқа шығуым болатын. Сонда ана тілі туралы былай жырладым:

Еліңе қылған енбегің,
Мақтаусыз кетер деймісің?
Жақсылық қылсаң халқыңа,
Ақтаусыз кетер демісің?
Төгіліп тұрған текті тіл,
Жоқтаусыз кетер деймісің?!

– Парсы елінде ардақты ақындарының ескерткішінің түбінде сол ақынның өлеңдері оқылып тұрады екен. Жырауларға қойылған ескерткіш қасына арнайы техникалық құрылғы қойып, неге жұртты жырмен сусындатпасқа деген ой келеді кейде...»-дейді, ол өзінің айтысқа алғашқы қадамы туралы.

Ақынның айтыс өнеріне байланысты қырық айтысы топтастырылған «АЛАШ пен МАНАС» атты кітабы жарық көрді. Қазақстанның әр қиыр аймақтары мен бірге бауырлас Қырғызстанды да қамтыған мазмұны бай, тартымды кітап Баянғали Әлімжановтың айтыс өнеріндегі елеулі еңбегінің бірі. Бұл кітаптың жарыққа шығуына ат салысқан азаматтар, әдебиет пен өнердің жанашырлары. Бұл кітапқа енген айтыстардың басым көпшілігі магнитофонға жазылған күйінде қағазға өзгеріссіз түсіріліп, тұңғыш рет жарияланып отыр.

1991 жылы 18-19 қаңтарда Талдықорған қаласында өткізілген «Қаракерей Қабанбай батырдың 300 жылдығына» арналған республикалық ақындар айтысында Б.Әлімжанов павлодарлық Серік Құсанбаевпен айтысады. Сөз басын ақын Баянғали:

Ия, Алла тақылдатып таңдайымды
Аша гөр жарқыратып маңдайымды.
Бере гөр адамзатқа бейбітшілік

Тоқтатып көтерілген қан дауылды!..[2; 76] деп бастап, өзін сұлу Көкше жерінен екенін таныстырып, осы айтыста Қаракерей Қабанбай батырдың ерлік істерін екі ақын да айтып өтеді. Одан кейін Жамбыл облысының ақыны Шорабек Айдаровпен айтысқаны белгілі. Сонда Баянғали:

Байқаймын біздің айтыс асқындады,
Өлеңім өн бойымнан тасқындады,
Еншалла Қабанбайлар қолдамайды,
Шорабек, сен сияқты қашқындарды.

Бала едің көкейіңнен өлең өрген,
Мен келдім Көкшетаудай өрелі елден.
Өлетін жерді біліп қашқан да жөн,

Ол дағы ақыл жеткен өнер деген.[2; 246]- деп, салмақты сөздерімен қарсыласының мысын басады. Сонда Шорабек сөзден жеңілгенін мойындап:

Болса да айтатұғын ойым дайын,
Мен бірақ арсыздарға бой ұрмаймын,
Баянғали ырзамын мен өзіңе

Өзіңнен жеңілдім деп мойындайын! [2; 286]- деген екен.

1991 жылы 11-14 шілдеде Ақтөбе қаласында Исатай Таймановтың 200 жылдығы, Әубәкір Кердерінің 130 жылдығы, майдангер ақын Әкімәлі Қаржауовтың 100 жылдығына арналған республикалық ақындар айтысы өтті. Сол айтыста Баянғали Әлімжанов Жамбыл

облысының ақыны Ербол Қанбатыровпен стадионда айтысқан болатын. Айта кетерлік бір маңызды жәйт – ақтөбелік азаматтар 1989 жылдан бастап қаланың орталық стадионында айтыс өткізуді дәстүрге айналдырған. Бұл айтыстарға үш-төрт мың, кейде тіпті бес-алты мыңға дейін көрермен жиналып, ақындарды айрықша ілтипатпен қошеметтеп отырды. Айтыстың басы-қасында жүрген Қазі Жасекенов, Владимир Гүлжан, Сәкен, Нәзира Табылдинова, Жақсылық Айжанов, Амантай Өтегенов, Ертай Ашықбаев және басқа да ақтөбелік азаматтар республиканың барлық аймағынан ақындарды шақырып, айтыстың жоғары деңгейде өтуіне қажымай-талмай ат салысып келеді. Бұл айтыста да:

Бисмиллә, аталардың аруағына
Дұға ғып келіп тұрмын алдарыңа,
Орта жүз қолын бұлғап, сәлем айтты

Айбынды кіші атамның бардарына! [3; 416] – деп акын Баянғали сөз бастайды. Сонда Ербол Қанбатыров «Сен екенсің қазіргінің Қазыбегі!» деп Баянғалиды Қаз дауысты Қазыбек биге теңейді.

1992 жылы ақпанда Жезқазған кенішінде «Кенші еңбегін мадақтайық!» атты республикалық ақындар айтысы өткізілді. Осы кезде Баянғали Әлімжанов Қазақстанның халық ақыны Оңтүстік Қазақстандық Әселхан Қалыбековамен айтысады. Бір қызығы, мұнда ақындар өз облыстарының атынан емес, әрбір кеніштің атынан сөз сайысына түскен. Сонда Баянғали Әлімжанов Шығыс, ал Әселхан Қалыбекова Оңтүстік рудниктердің атынан сөйлеген. Екі акын да өз кеніштеріндегі жұмыскерлердің еңбектерін мадақтап жырлайды.[3; 456]

Қарағанды қаласында 1992 жылы 3-4 қазанда болған «Ұшқыш –космонавт, қаһарман-батыр Тоқтар Әубәкіровтың ғарышқа ұшқанына бір жыл толуына арналған республикалық ақындар айтысында» Баянғали Әлімжанов қарағандылық Дәулет Сатибековпен айтысқанда Тоқтар Әубәкіровты мақтап былай дейді:

Қазаққа құдай өзі берген Тоқтар,
Әкеден он бесінде жетім қалып,
Қайыспай қиындықты жеңген Тоқтар,
Қырандай шүйіліп кеп самолетпен
Үстіне кеменің дәл мінген Тоқтар,
Қазақты ұнатпайтын Москва да
Амалсыз алтын жұлдыз берген Тоқтар,
Содан соң батырлықпен ғарышқа ұшып
Күнді де, бір айналып келген Тоқтар,
Күн нұрын кеудесіне жиып келіп,
Шашу ғып туған елге берген Тоқтар,
Мынауың қалай-қалай мақтайды деп
Қысылып, қыздай болып күлген Тоқтар! [3; 556]

Баянғали Әлімжанов шет ел ақындарымен, соның ішінде Қырғызстанның, Монғолияның ақындарымен сайысқа түседі. 1996 жылы тамыз айында Алматы қаласында болған «Жамбылдың 150 жылдығына арналған халықаралық ақындар айтысында» монғолиялық Сүйініш Жеңісбаймен айтысады. Сонда жыр алыбы-Жамбылды былайша мадақтайды:

Бойын созып биікке,
Тамырын тартқан тереңге.
Жамбылдай ұлы жыраулар,

Туа да бермес әр елде,
Құдай берген Жамбылды.
Мақтаныш етіп қазағым,
Көрсетсін деп бар елге,
Қабыл ап, халқым, қолың соқ,
Жер шоқтығы Көкшетау
Оқжетпес пен Жұмбақтас,
Бурабай мен Сексен көл.
Жолдаған ыстық сәлемге,
Құтты болсын қазағым,
Ұлы тойың бүгінгі.
Жамбыл, Жамбыл, Жамбыл деп
Ұран салған әлемге!!![2; 2916]

Осы айтыста шет елдерде шашырап жүрген қаншама қандастарымызды елге қайта оралуға үндейді. Ақын өзімен айтысқа түсіп жатқан Монғолияның қазағы Сүйініш Жеңісбайға:

Бауырым сен де керей, мен де керей,
Қазаққа қазақ қалай болмақ өгей?
Тұрсаңшы табан тіреп туған жерде,

Шашылып әр жерде бір жүре бермей![2;2926] – деп Монғолияның ақынына туған жерге келіп тұр деген екен.

Жалпы, ақын Баянғали Әлімжанов айтыс әлеміне алғаш 1984 жылы келіп, одан бері қаншама кездесу өткізіп, оның қаншасында жүлдегер атанғаны жоғарыда айтылып өтті. Ақынның айтысқа алғаш шығуына бірден-бір себепші болған кісі – Шәрібек Алдашев болатын. Ол Базар жырауды зерттеген адам. Жазба ақынының қағазға түсірген дүниесінің дұрыс құралмаған жерін қаламмен түзеп-түзеп жіберуге мүмкіндігі бар. Ал, айтыскер сөз сайысына түсіп жатқанда түрлі қиындықтарға тап болуы мүмкін. Оның бәрін жеңіп шығу ет пен теріден жаралған адамға оңай дүние емес. Шорабек Алдашев ақынға былайша кеңес берген екен: «жеке басыңның өкпесін емес, халықтың өкпесін айт». Ақын айтыста ешқашанда осы ұстанымнан айныған емес. Қарсылас ақынның жанына жара салып, абыройын түсіргеннен еш пайда жоқ. Сөз жекпе-жегіне шыққанда ойланбай айтып қалған сөздеріне өкінетін ақындар қаншама. Бірақ ақын Б.Әлімжанов бұл қатардан емес. Суырып салатын өнерің болмаса, айтыста шаршы алаңға шығудың да қажеті шамалы.

Әдебиеттер:

1. Интернет желісі. // www.aitysker.com/
2. Б.Әлімжанов. «АЛАШ пен МАНАС» (Қырық айтыс). –Новосибирск, 2004 ж.- 399 бет.
3. Б.Әлімжанов. «Жынды Қаратайдың қасіреті». –Омбы кітап баспасы, 2000 ж.- 464 бет.

ДРАМАТУРГ БАЯНҒАЛИ ӘЛІМЖАНОВ ПЬЕСАЛАРЫНДАҒЫ ТАРТЫС ЖӘНЕ МІНЕЗ

Қалдыбекова Мөлдір.

Ғылыми жетекші: Шапауов Ә.Қ., профессор

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ.

kaldybekova9609@mail.ru

Жазушы - драматург Әлімжанов Баянғали Тақанұлы 1954 жылы 16 қазанда Ақмола облысы, Еңбекшілдер ауданы, Степняк ауылында, қарапайым еңбекшілер отбасында дүниеге келген. Б.Әлімжанов Степняк қаласындағы Абай атындағы орта мектепті 1971 жылы бітірді, ҚазМУ-дың қазақ филология факультетін 1977 жылы бітірген. Сәбит Мұқановтың мұражайында ғылыми қызметкер, «Лениншіл жас», қазіргі «Жас алаш», «Кітап жаршысы», «Қазақ әдебиеті» газеттерінде тілші, «Қазақфильм» киностудиясында деректі фильмдер мен хроника бөлімінің редакторы, «Балдырған», «Жұлдыз» журналдарында проза, сын бөлімдерінің редакторы болып қызмет істеген. Кейіннен Баянғали облыстық «Көкшетау правдасы» газетінің Еңбекшілдер, Уәлиханов, Щучье аудандары бойынша меншікті тілшісі, Еңбекшілдер аудандық мәдениет бөлімінде төкпе ақын болып жұмыс істеген. Көкшетау қаласындағы Шахмет Хұсайынов атындағы облыстық қазақ музыкалық-драма театрында сахна шебері болып қызмет атқарған. 2006 жылдан бері Паң Нұрмағамбет киностудиясының көркемдік жетекшісі. Көкше өңірінің дара тумасы Баянғали Әлімжанов-қазақ әдебиетіндегі өзіндік орны бар қаламгер. Біржан сал туған топырақтан қанат қаққан, Ақан сері, Үкілі Ыбырай, Балуан Шолақ сынды дүлдүлдердің өнерпаздық өнегесін өрге өрлеткен, өркендеткен Баянғали әлемі – өзгеше кесек бітімді, кемел сұлу әлем, өрі-қыры бірдей бірегей тұлға. Баянғалиды – сегіз қырлы ақын деп алып қарайтын болсақ, алдымен оның айтыстағы суырып салма қабілетін, ерен жүйрік, хас тұлпар сынды ерекше қарымын айтар едік. Одан соң өз замананың кемеңгер қаламгері. Баянғали – сонымен бірге қазақ әдебиетіндегі тұңғыш рет сатира жанрында повесть тудырған қаламгер. Сонымен қатар, белгілі драматург. Баянғали Әлімжанов жазба ақын, сыншы, журналист ретінде де әдебиет сүйгіш қауымға және жұртшылыққа кеңінен танымал әрі ардақты.

Жазушы - драматург Баянғали Әлімжанов жиырмаға жуық пьесалардың, көптеген шағын сахналық шығармалардың авторы. Оның пьесаларының басым бөлігі комедия жанрында, драма, трагедия, сондай-ақ балаларға арналып жазылған. Мысалы, комедия жанрында «Құдалық», «Қожанасыр», «Қайран кемпір, шалдарай!», «Қаптан шыққан қара қыз», «Суицид алаңынан репортаж», «Еркегі бар болғыр», «Қазақы сайлау» шығармалалы жатса, ал драма жанрына «Біржан салдың шідері», «Жас қазақ», «Ойран» туындыларын жатқызсақ, балаларға арналған драмалық шығармаларына «Жалмауызды жеңген бала», «Жолбарыс пен Пони», «Алтын нокта»,

«Сырғанақ» туындыларын жатқызамыз. Ал, трагедия жанрында «Дариға қыз» шығармасын жатқызуға болады. Сонымен қатар Баянғали Әлімжанов Мағжан Жұмабаевтың «Батыр Баян» поэмасын сахнаға лайықтап жазған тұлғалардың бірі.

Драматург Баянғали Әлімжановтың қаламынан шыққан сахналық туындылар ел тағдырындағы қасіретті кеселдерді емдеп жазуға арналған десе болады. Оның пьесаларының бәрінде де әлеуметтік терең мән, рухани зардаптарды әжуамен әшкерелейтін өткір ой бар. Пьеса үшін ең маңыздысы – туындының тілі. Осы тұрғыдан алғанда Баянғалидың тілі ұшқыр да жатық, көрерменнің қабылдауына жеңіл. Терең ойды қарапайым әрі шұрайлы тілмен де жеткізуге болады емес пе? Бұған Баянғалидың алмастай өткір, жеңіл де қарапайым тілі дәлел бола алады.

Біржан сал кейіпкер ретінде ақын-жазушыларды үнемі қызықтырып келеді. Мұхтар Әуезов «Абай жолы» эпопеясында Біржан салдың Абай елінде қонақ болып, ұлы ақынмен сырласқанын, Абайдың оған «Қозыкөш» деп ат бергенін айрықша ілтипатпен суреттейді. Мұқан Төлебаевтың әйгілі «Біржан – Сара» операсының өзі неге тұрады?! Ерік

Асқаровтың «Біржан сал» драмасы т.б. арғы-бергі, ірілі- уақты көркем шығармалар Біржан тағдыры, Біржан образы арқылы аса дарынды өнер адамының күрделі көркем бейнесін жасауға деген қызығушылықты, ізденісті аңғартса керек. Сол сияқты Баянғали Әлімжановта Біржан бабасы туралы драмалық шығарма жазып, көпшілік қауымға ұсынды.

«Біржан салдың шідері» пьесасы ұлы тұлға мен Көпбай – Жанбайдың қарындасы Ләйлім екеуінің арасындағы шынайы да пәк сезімге құрылған. Қойылымның өн бойы әнмен өріліп, көңілдің қылын шертеді. Ғашықтық сезімін тежеуге мәжбүр болған Біржан, аспандағы аққуға үнін қосқан серіге деген қыздың таза пейілі. Таптық тартыс, салт-дәстүрлерден аттап кете алмаушылық, өкініш пен реніш, мұң мен өкпе – наз сырланып, жырмен жанды жігерлендіреді. Ауылына мейман болып келген Біржанның шідерін жасырып қою арқылы Ләйлім қыздың еркелігіне салуы, ақынды ұзақ уақыт елінде қалдыруды мақсат тұтқаны еді. Шығарманың желісі де осы шідердің айналасында шырмалып жатыр. Оқиғаның шиеленісетін сәті де осы затқа байланысты. Осы қойылым арқылы драманың авторы Баянғали Әлімжанов сал Біржан өмір сүрген дәуірдегі тартыстар мен шиеленістерді ашып көрсетуді мақсат тұтқан.

Баянғали Әлімжанов пьесаларындағы тартыс пен мінезге тоқталмас бұрын, бұл екеуінің анықтамасын ашып алуымыз қажет. Академик З.Қабдоллов «Сөз өнері» атты еңбегінде тартысқа мынадай анықтама береді: «Тартыс дегеніміз – өмірдегі қайшылықтардың өнердегі көрінісі, адам тіршілігіндегі түрліше қарама-қайшылықтардың, адамға тән әр-алуан көзқарастағы, идеядағы, сезімдегі, нанымдағы, іс-әрекеттегі, мақсаттағы, мүддедегі кереғар құбылыстардың өнер туындысындағы жинақталуы, суреттелуі» [1,18], - десе, Т.Бекниязовтың тартысқа берген анықтамасы мынадай: Тартыс – көркем шығармадағы сюжет желісіне арқау болатын айрықша шиеленіскен түрде көрініс беретін қақтығыс, қайшылық күрес. Тартыс драмалық шығармада ширақ, шиеленіскен түрде кездеседі. Ондағы характер – кейіпкер мінезі қайшылығы мол әрекеттері арқылы ашылып отырады [2,118]. Академик М.Әуезов: «Драматургиядағы тартыс мәселесі – пьесаның жанрлық белгісін көрсететін шешуші элементтердің бірі, драматургияның негізгі компоненті. Драматургиялық шығарманы нықтап, проза, поэзиядан бөлектеп тұратын шартты белгі жалғыз тартыс» [3,29], - деп айтқан болатын. Академик Р.Нұрғали: «Драматургия – қазақ әдебиетіндегі ХХ ғасырдың басында әлеуметтік- қоғамдық факторлардың ықпалы мен ұлттық өнердің тарихи дамуының заңды жемісі ретінде туған жаңа жанрлық форма. Драматургияны тез өсіп, жедел жетілуіне әсер еткен негізгі дәстүрдің бірі – халықтың сан ғасырлар бойы жинақталған , сұрыпталған, екшелген ғаламат бай фольклоры» [4,72], - десе, «Тартыс пен мінез – драматургия жанрының ең негізгі өзегі. Драмалық шығармадағы тартыс – қарама-қарсы ниеттегі қаһармандар бойындағы ішкі және сыртқы әрекеттерімен тығыз байланысты. Кез-келген драмалық шығармада тартыс пен мінез қызметі солғын болса, ол шығарма көркемдігін төмендетуге апаратыны белгілі. Мінез мәселесін ашуда әр суреткердің амалы әртүрлі» [5, 4], – деп қорытады профессор Ә.Шапауов.

Жалпы, Баянғали Әлімжановтың пьесаларының ішінен шоқтығы биік, бәсі жоғары шығармасы, «Қайран, кемпір мен шалдар-ай!» атты әзілге құралған пьесасы қайсыбір оқырманды болмасын елең еткізері анық. Жалпы, Баянғали әлемін түсіну үшін автордың әдеби табиғатын зерттеп алған жөн. Қайсыбір шығармасынан Баянғалидың қолтаңбасы тайға таңба басқандай көрініп тұрады. «Қайран, кемпір мен шалдар-ай!» атты шағын пьесасында автордың табиғатын, әдеби әлеміндегі болмыс-бітімін аңғаруға болады. Ауылдың қарапайым жандарының мінезін ашуда Баянғали мейлінше шынайылықты баса назарға ұстайды. Шалдың қартайған шақтағы бала болуын, ауылдың қара кемпірінің уайымшыл образын, Шегеннің шектен тыс аңқаулығын, қала қызының тек қалаға ғана тән мәдениетін айқындауда автор шебер суреткерлікпен қоса анық детальдарға мән берген. Автордың өзіндік қолтаңбасының дәлдігі түрлі эпизодтардан байқалады. Мысалы үшін, шалдың қартайғанда бала болып кемпіріне еркелеуін шығарма басында анық суреттермен жеткізген. Сондай-ақ драматург Баянғали Әлімжановтың пьесаларының дені дерлік өзегі комедия жанры десек жаңсақ айтпағынымыз шығар. Автор өзінің ойын жеткізуде кейіпкерлердің түрлі

жағдайлардағы сөзі арқылы береді. Сатира саласы жалпы қай әдебиетте болмасын өте күрделі жанр. Себебі, күлдіре білу өнер, күлкі болу өлім демекші, әрбір сатира мақтамен бауыздағандай, бас-аяғы келіспеген болса, оқырман бәрібір ол шығармаға тұшына қоймайды. Ал, Баянғалидың осынау шығармасы шынайылығымен оқырман жүрегінен орын тепті. Әрбір әзілді зіл қорғасындай салмақты жеткізе білуі үшін алдымен жазушы мейлінше сауатты болуы керек. Осы орайда, Баянғали пьесасының қайсыбірін алсақ та, оқырман үшін құнды да бағалы болып қала бермек. Әзіл арқылы жаман мен жақсының мәңгілік тартысын, ақиқат пен жалғанның таусылмас күресін айту нағыз шебердің қолынан келетін дүние ғана. «Қайран кемпір мен шалдар-ай!» пьесасы әзіл арқылы ақиқатты қыннан суырған қылыштай астарлы жеткізеді. Осынау ерекшелігімен жазушы-драматург Баянғали Әлімжанов әлемі, шығармалары қазақ әдебиетінде өзіндік орны бар бағалы да құнды.

Әдебиеттер:

1. Қабдолов З. Сөз өнері. Монография. – Алматы, 2003
2. Әуезов М. Уақыт және әдебиет. – Алматы, 1962
3. Нұрғали Р. Драма өнері. Алматы, 2001
4. Әлімжанов Б. Шығармалары көптомдығы. Алматы, 2009
5. Шапауов Ә. Драмадағы дәстүр. Сәкен Жүнісов – драматург. Монография. – Көкшетау, 2016.

«Кітапханалық-ақпараттық қызметтің инновациялық бағыттары» секциясы Секция «Инновационные направления библиотечно-информационных служб»

КІТАПХАНА – ӨЛКЕТАНУЛЫҚ ЖҰМЫСТЫҢ КӨПСАЛАЛЫ ОРТАЛЫҒЫ

Абдивалиева А.Т.

Ғылыми жетекші: Аниева Н.Г., гуманитарлық ғылым магистрі, аға оқытушы

Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ.,

Anieva78@mail.ru

Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында қозғалған өлкетану жұмыстарын дамыту мәселесі еліміздің ақпараттық қызмет көрсету мекемелерінің бағытын айқындай түсті.

Оқырмандарға заманауи кітапханалық-библиографиялық қызмет көрсетуде, ғылыми-техникалық үдерістердің қарқынды даму барысында көпшілік және арнаулы ғылыми кітапханаларының жан-жақты көрсететін қызметінің негізгі бір саласы өлкетану бағыты бойынша кітапханалық - ақпараттық жұмыс. Мәдени мекемелердің ішіндегі кітапханалар тарапынан жүргізілетін өлкетану жұмысының мәні, өлкетану әдебиеттерін насихаттайтын библиографияның маңызы зор. Мазмұны белгілі бір елдің жеріне байланысты библиографиялық ақпаратты дайындау және тарату қызметін атқаратын библиографияны өлкетану библиографиясы деп атайды. Кітапханалардың өлкетану библиографиясының алға қоятын басты міндеті, белгілі бір өлкенің тарихы және мәдениет ескерткіштері жайлы әдебиеттерді, фото-кино құжаттарын, қолжазбаларды, архивтерді жинау, реттеу, сақтау, оқырмандарға насихаттау болып табылады. Өлкетану библиографиясы – тарихи және библиографиялық фактіні табу үшін құжаттарды жүйелеп зерттеу. Бұл кітаптарды ғылыми сипаттау және каталогтар мен картотекалар, библиографиялық көрсеткіштер жасау, ал қазіргі таңда электронды картотекалар мен каталогтар жүргізу. Өлкетану каталогы - кітапхана қорындағы өлкетану туралы (белгілі бір облысқа, өлкеге, ауданға қатысты) құжаттарды қамтитын кітапхана каталогы.

Өлкетану каталогы жүйелік, алфавиттік, пәндік түрлерінде болуы мүмкін. Бірақ, кітапхана ісіне байланысты құжаттарда мемлекеттік тораптағы кітапханаларда жүйелі өлкетану каталогтарын ұйымдастыру ұсынылған. Жүйелік өлкетану каталогы арнаулы жіктеу кестесі бойынша құрастырылады. Өлкетану каталогының жүйелі каталогтан айырмашылығы құжаттардың іріктелуінен, құрылымы, топтау әдісі мен редакциялау талабы және т.б. өзгешіліктерінен байқалады.

Құжаттарды іріктеуде аймақтың тарихы, мәдениеті, экономикасы жайлы материалдарға басымдылық беріледі. Материалдар тек қана кітаптардан, кітапшалардан ғана емес, ақпарат беретін барлық құжат түрлерінен (газет-журналдардан, бейнелеу өнері туындыларынан, ноталардан, слайдтардан, электронды дерекқорлардан) алынады.

Каталогтың әрбір бөліміндегі библиографиялық жазбалар кері хронология ретімен орналасады, бұл оқырмандардың жаңадан түскен құжаттармен танысуына мүмкіндік тудырады. Өлкетану каталогында басқа каталогтарда көрсетілген ақпарат көздері қайталануы мүмкін.

Жүйелі өлкетану картотекасы – өлкетанулық анықтамалық - библиографиялық аппараттың негізгі бөлігі екені даусыз. Бұл картотекаға туған өлке туралы жарық көрген кітаптар мен кітапшаларды, газет-журнал мақалалары, электронды құжаттар тіркеледі. Жүйелі өлкетану картотекасы әралуан баспа материалы туралы библиографиялық деректерді, нақты мәліметтерді қамтиды.

Еліміздің кітапханаларында өлкетану қызметін жаңа заман талабына сай жетілдіруде қазіргі таңда егемен еліміздің болашағы – өскелең ұрпақтың отанына, еліне, жеріне, туған өлкесіне деген сүйіспеншілігін, патриоттық сезімдерін ұштайтын шараларды дұрыс ұйымдастыра білу – кітапхана мамандарының біліктілігін талап етеді.

Кітапханалық-ақпараттық қызмет көрсетудегі өлкетану қызметінің бағыттары мынадай:

– өлкенің тарихи-мәдени, саяси, әлеуметтік-экономикалық өміріне қатысты әдебиеттерді жинау, сақтау;

– өлкетану құжаттарының қорын қалыптастыру және толықтыру;

– толықмәтінді мәліметтер қорын құру;

– жаңа ақпараттық технологиялар негізінде электронды қызмет көрсету;

– анықтамалық-библиографиялық аппаратты өлкетану тақырыбындағы материалдармен толықтыру;

– ғаламтор ресурстары арқылы өлкетану тақырыбына байланысты жасалған библиографиялық өнімдерді құрастыру және тарату;

– оқырмандармен өлкетану бағытында жұмыс жүргізетін клубтар, үйірмелер ұйымдастыру.

– өлкетану тақырыбында оқулар, кітапханалық сабақтар өткізу;

– өлкетану бағыты бойынша айтулы күндер мен мерекелерге орай мәдени шаралар өткізу;

– өлкетану бағытында инновациялық-әдістемелік көмек көрсету;

– электронды өлкетану картотекасын үзіліссіз жүргізу;

Өлкетану тақырыбындағы сұраныстар жыл өскен сайын өсіп, күрделіленуде. Оған себеп, елдің рухани, мәдени өсуі, өнеркәсіп пен экономикадағы өзгеріс, табиғи байлық көздерінің табылуы, халықтың қоғамдық өмірге белсене араласуы жатады. Кітапханаға келіп түскен өлкетану сипатындағы сұраныстар негізінде оқырман талабын қанағаттандырған, орындалған анықтамалар есебі, оқырмандардың келім санының есебі жүргізіледі. Қазіргі таңда ақпараттық мекемелерде өлкетану бағытындағы түрлі орталықтар, секторлар, бөлімдер, үйірмелер жұмыс жасауда. Олардың мақсаты – кітапхана пайдаланушылары үшін өлкетану құжаттарын жинақтау мен сақтаудың кешенді ақпараттық жүйесін құру, өлкетану ақпараттарының насихатталуы мен сақталуын қамтамасыз ету, жастардың бойында туған өлке тарихына деген қызығушылықты ояту, қолдау және дамыту. Негізгі мақсатқа сай мынадай міндеттерге баса мән беріледі:

- өлкетану жұмысын ресурстық қамтамасыз ету;
- жаңа технологияның енгізілуі негізінде ақпараттық қамтамасыз ету;
- өлкетану бағытында инновациялық-әдістемелік және баспа жұмыстарын жүргізу.

Бірінші міндеті бойынша жүргізілетін жұмыстар: электронды деректер базасын құру, аймақтың өлкетануға арналған web –сайттарымен жұмыс істеу, бейнефильмдер, презентациялар жасау.

Екінші міндеті бойынша тұтынушыларға өлкетану туралы ақпаратты библиографиялық көрсеткіштер, құралдар, парақшалар, буклеттер т.б. түрінде ұсыну

Үшінші міндеті бойынша кітапханаларда өлкетану бағытын дамыту, жетілдіру үшін әдістемелік семинарлар, вебинарлар, конференциялар өткізу, әдістемелік құралдар, нұсқаулықтар жасау. Білікті библиографтардың негізгі міндеті үздіксіз өлке туралы библиографиялық өнімдер жасау[1, 83].

Кітапхана – аймақтағы кітап қоймасы ғана емес, сонымен қатар ақпараттың, ғылыми-зерттеу, әдістемелік, өлкетанулық жұмыстың көпсалалы орталығы. Кітапхананың мақсаты тұтынушының жеке тұлға ретінде өзін-өзі тануына, өзін-өзі жүзеге асыруына, өзін-өзі жетілдіруіне, өзін-өзі айқындауына жағдай жасау. Кітапхананың басты міндеті-пайдаланушыға ақпараттық және интеллектуалды ресурстарға сапалы және тиімді қолжетімділікті қамтамасыз ету. Өлкетану жұмыстарының түрлі салаларын үйлестіре жүргізетін бірден-бір орын – кітапхана. Кітапхана қызметкерлері өлкетану тақырыбын меңгере отырып әр өлкенің, облыстың, республиканың экономикасының дамуы, оның тарихы, табиғи қорларын пайдалану мәселелерін тұрғындар арасында кеңінен насихаттап отырады. Кітапханалардағы өлкетану жөніндегі барлық жұмыстар халыққа жалпы білім беру, бұқараның мәдени дәрежесін арттыру, қазіргі заманның алға қойып отырған келелі ғылыми өндірістік мәселелерін қамти отырып жүргізіледі. Өлкетану библиографиясына анықтама берерден бұрын, өлкетану әдебиеттері деген ұғымды түсіндіре кетейік. Өлкетану әдебиеті кең салалы әдебиет. Бұған белгілі бір аймақты жан-жақты зерттеуге бағытталған немесе оның физикалық және экономикалық географиясына, геологиясына, тарихына, этнографиясына, топырақтануға не жаратылысына арналып жазылған кітаптар мен мақалалар жатады. Сонымен қатар, белгілі бір қала, аудан, селолар туралы мәліметтер басылған арнаулы ғылыми монографиялар, ғылыми-көпшілік әдебиеттер, анықтамалық басылымдар, осы өлкеге қатысы бар тағы басқа да шығармалар өлкетану әдебиеттерінің негізгі қоры болып есептеледі. Өлкетану әдебиетіне басылған орны мен тіліне қарамастан мазмұны жағынан өлкеге қатысты барлық баспасөз шығармалары жатады. Өлкетану әдебиеті мазмұны жағынан көп салалы. Ол білімнің әр алуан салаларында: физикалық және экономикалық география, геология, тарих, этнография, өнертану, т.б. кездеседі. Жаңа әдебиетті анықтау кезінде өлкетану әдебиетінің негізгі басым көпшілігі жергілікті жерлерде басылатынын ескерген жөн. Өлкетану әдебиеттеріне кіретін басылымдарды атап өтсек:

- жеке басылымдар (кітап, жалғасты басылым, кітапша, плакат, нота, баспа графикасы, бейнелеу өнерінің шығармалары, сурет, атлас, карта);
- жинақтар, мерзімді басылымдар, журналдар мен газет беттерінде жарияланған материалдар;
- өзінің мәні мен мазмұны жағынан бағалы қолжазбалар;
- тақырыптық папкалар, альбомдар, буклеттер т.б.;
- электронды басылымдар;

Өлкетану әдебиеттерімен жұмыс жасау кітапханалық жұмыс үдерісінің барлық түрлерімен байланысты – кітап қорын толықтырудан бастап ақпараттық қызмет көрсетуге дейін. Қызмет көрсететін бөлімдер өлкетану бөлімін дәріптеумен шұғылданады, анықтамалық- библиографиялық бөлім каталогтар мен картотекаларды ұйымдастыру және әдістемелік әрі баспагерлік жұмыстарды жүргізеді [2, 19].

Кітапхана қорындағы басылымдарды пайдалануға оңай әрі қолайлы болуы үшін, олар бір жүйеге келтірілуі тиіс, өзінің мазмұнына сәйкес топ-топқа бөлінуі қажет. Өлкетану тақырыбындағы басылымдарға библиографиялық көрсеткіш жасау арқылы қордағы

құжаттарды жүйелеу, қорда бар-жоғын тексеру, оқырманға ақпаратты тез ұсыну үдерістері жүзеге асады. Кітапханаға түсетін өлкетану әдебиеттерінің үлкен бөлігі - жергілікті ақындар мен жазушылардың, кітапхана қонақтарының, ғылыми және зерттеу жұмыстары авторларының сыйға тартқан кітаптарынан, «Мәдени мұра» бағдарламасының аясында шығарылған құнды басылымдармен толықтырылып тұрады. Кітапханалық өлкетанудың қозғаушы күші – оқырманның өз өлкесінің өткен тарихына, бүгінгі тарихына деген қызығушылығы болып табылады. Қазіргі таңда барлық кітапханаларда 2004 жылдан бастау алған «Мәдени мұра» бағдарламасын жалғастырып, дамытып, жетілдірген өлкетану тақырыптарына байланысты жобалар қолға алынған. Кітапханаларда «Мәдени мұра» бағдарламасы аясында көптеген шаралар жүзеге асырылады. Бұл бағдарламаның негізгі міндеті – қазақ халқының салт-дәстүрлерін, тарихи-мәдени мұрасын насихаттау арқылы балалар мен жасөспірімдердің санасында жалпы адамзаттық құндылықтарды қалыптастыру. Өлкетануға байланысты қолға алынған жобалардың, көпшілік шаралардың тақырыптары сан-алуан: отанның, туған өлкенің, қаланың, ауданның, ауылдың өткені мен бүгіні, аға ұрпақтар тәжірибесі, ата-бабалар дәстүрлері, салттары, жергілікті жердің табиғи ерекшеліктері т.б.[3, 12].

Қазіргі таңда еліміздің кітапханалары өлкетану жұмыстарын жаһандану үдерісінде жаңа ғасырға сай, ғылыми тұрғыда насихаттауда. Кітапханалар өзінің атқарып отырған мақсатты міндеттерімен қатар, қазіргі таңдағы жастарға жан-жақты терең тәрбие беру жұмыстарының барысында қазақстандық патриотизмнің өркендеуі үшін ұлтымыздың тарихын, жауынгерлік және ерлік дәстүрін халықтық педагогика тәрбиесі негізінде насихаттай отырып, тәуелсіздігіміздің он жылдан астам тарихын ұрпақ санасына сіңіріп, патриоттық сезімнің әрқайсысының жүрегінен орын алатындай азамат болып тәрбиеленуіне үлкен үлесін қосып отыр.

Әр ұлттың рухани тірегі, болашақ қуат күші- жас ұрпағына қоғам дамуына сай білім және тәрбие беру- мемлекеттің басты талаптарының бірі болып табылады. Бұл талаптарды орындауда жас жеткіншектердің білімінің кеңеюіне, мінезінің, сана-сезімінің дамуына, өлкетану жұмыстары нәтижесінде патриоттық тәрбиені қалыптастыруға көмектесу, оларды кітап оқу өнеріне үйрету, оқыған кітаптарын дұрыс бағалай отырып, оқуда, еңбекте, өмірде пайдалана білу бағытында қызмет ететін кітапханалардың маңызы зор.

Әдебиеттер:

- 1 Неверова Т. А. Краеведческая деятельность библиотеки: Учебное пособие. – М.: Либерия, 2005. – 136 с.
- 2 Сералиева Ж.К., Естаева Д.К. Библиографиятану: оқу құралы. – 2-ші басылым, қайта өңделген. – Алматы: Триумф «Т», 2007. – 114 б.
- 3 Кушнарченко Н.Н. Краеведческая деятельность библиотеки: учебное пособие. – М.: МГИК, 1993. – 89с.

ЗАМАНАУИ КІТАПХАНАЛАРДАҒЫ КІТАПХАНАЛЫҚ-БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУ

Нурболат Н. Н.

Ғылыми жетекші: Аниева Н.Г., гуманитарлық ғылымдар магистрі, аға оқытушы

Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ.

Anieva78@mail.ru

Елбасының «Қазақстан-2030» бағдарламасында: «XXI ғасырда білімсіз өмір сүру мүмкін емес, халықты салауатты өмірге бағыттауымыз керек» деген сөздері бүгінгі ұрпақ, ертеңгі ел азаматтарына білім мен тәрбие берер жандарға міндеттелген тапсырма іспеттес.

Бүгінгі күні жас ұрпаққа берілер білім мен тәрбиенің өз мәнінде сапалы болуы бірінші кезекте тұрғаны анық. ХХІ ғасырда кітапхана саласын дамыту тек республика ішінде ғана емес, халықаралық ақпараттық орталықтармен байланыс орнату, пайдаланушыларға сапалы қызмет көрсету, жаңа технология, кітапханалық бағдарламаларды енгізу, кітапхана қорын насихаттау, ақпараттық ресурстарды құру және сақтау – бұл жаңа бағытта жұмыс істеуді талап етеді. Әлемдік кітапхана ісі саласында қолданылып жатқан жаңа ақпараттық технологиялар, электрондық ресурстар, пайдаланушыларға электрондық қызмет көрсетудің жаңа формалары, кітапхана қорларын сақтау мақсатында оцифровка – бұл бүгінгі күннің белесі [1].

Адамзатты білім нәрімен сусындатып келген рухани қазына ордасы - кітапханалар оқырмандарына жаңа дәуірде жаңа дәстүрде қызмет етіп, өздерінің жұмыс процестеріне жаңа ақпараттық технологияларды кеңінен ендіруде. Кітапхана ісінде компьютерлік технологияларды кең ауқымда пайдалануы оқырмандар мен кітапхананың басқа пайдаланушыларының ақпаратқа деген сұранымын қанағаттандыруға негізделген. Кітапхананың барлық мәліметтерге қосылуына орай мұнда ақпаратты бағдарламамен ауыстыруда, құжаттарды электронды түрде жеткізуде жаңа технологияларды қамтамасыз етуде Интернет, электрондық пошта байланыстары жолға қойылған. Кітапхана жұмысында жаңа технологияларды қолдану – кітапхана қызметінің сапасын арттырып, оқырмандар санын толықтырып, мәдени деңгейінің көтерілуіне тиімді әсер етеді. Кітапхана дүние жүзінде де, елімізде болып жатқан жатқан іс - шаралардан ешуақытта тыс қалмайды. Бүгінгі ақпаратты пайдаланушылардың интеллектуалдық деңгейі мен сұраныстары күрделі, мазмұны да өзгерген. Адамға қызмет ету, оның көңілінен шығу, іздегенін тез және толықтай тауып беру кітапханашы-библиографқа жүктелетін үлкен психологиялық ауыр жүк. “Ғылыми ойлар адамнан адамға кітап арқылы беріледі” деген қағиданы ұстанған кітапхана қызметкерлері де оқырмандарға ғылыми әдебиеттер, оқулықтар, оқу-әдістемелік құралдар мен мерзімді басылымдарды өз уақытында ұсынуда.

Бүгінгі таңда әлемдік компьютерлік жүйеге шыға алатын қай кітапхана болса да, өзінің ақпараттық потенциалы мен көрсететін қызмет түрлерін толықтыра және кеңейте отырып күнделікті библиографиялық жұмысында қашықтағы электрондық ақпарат көздерін пайдалана алады. Кітапхана жұмысының нәтижелілігі оның библиографиялық іс-әрекетінің дұрыс жолға қойылуына тікелей байланысты. Білікті библиографтар үшін әлемдік жүйенің ақпараттық ресурстарын игерудің бастапқы сатысында ең тиімдісі кітапхананың электрондық каталогына көңіл аударуы. Өкінішке орай, отандық кітапханалар көп жағдайда өз каталогтарын жүйеге әлі шығармады. Бірақ, ғаламторға шығып, әр кітапхана автоматты түрде әлемнің түрлі елдерінің кітапханаларының электрондық каталогтарын пайдалана алады да, бір мезгілде өзінің библиографиялық ресурстарын үлкен масштабтарға дейін кеңейтіп, бүкіл әлемдік кітаптың библиографиялық репертуарының иегері бола алады. ғаламтордың арқасында бүгін әлемнің 500-ден астам кітапхана каталогтарына қол жеткізуге болады. Әлемдік компьютер жүйелерінің ресурстарын пайдалану, кітапхананың ақпараттық потенциалын едәуір мөлшерде кеңейтіп немесе көптеген құнды шетелдік анықтамалар мен библиографиялық басылымдардың жоғын толтыруға мүмкіндік береді [2, 26].

Ақпарат көздеріне қашықтықтан енуді дамыта отырып, бірігіп нақты виртуалды кітапхана құрамыз. Бұл деген әр кітапхананың жаңа мәдениетті алып жүруші-ақпараттық алмасу, оқу, ең бастысы қарым – қатынас, таным мәдениетіне бастаушысы болатынын дәлелдейді. Бүгінгі таңда әлемдік компьютерлік жүйеге шыға алатын қай кітапхана болса да, өзінің ақпараттық потенциалы мен көрсететін қызмет түрлерін толықтыра және кеңейте отырып күнделікті библиографиялық жұмысында қашықтағы электрондық ақпарат көздерін ұсыну және мультимедиялық технологияны көптеген ортада мәтін, дыбыс, графика, сурет-, видео анимацияны пайдалана алады.

Ақпарат қоғамындағы кітапханалардың ақпараттық және библиографиялық бағытта көрсететін дәстүрлі қызметтерінің бірі – ақпарат кеңістігіне жол ашу, ақпарат көздерін қалыптастыру. Озық тәжірибелермен алмасу қызметіне жаңаша көзқараспен қарап, әлемдік

ақпарат жүйесіне сәйкес жаңа мазмұнды кітапхананың көрсететін библиографиялық қызметтерін әлемдік сұраныс деңгейіне жеткізу.

Облыстық әмбебап- ғылыми, орталықтанған көпшілік кітапханалар қызметіне компьютерлік инфрақұрылым түбегейлі өзгеріс енгізуде. Ақпарат кеңістігіндегі бүгінгі кітапханалардың алдында тұрған басты мәселе - үлгілі кітапхана құру, яғни кітапхана ресурстарының барлық функцияларын автоматтандырылған өңдеу арқылы демонстрациялау, кітапханашыларды оқыту, электрондық ақпараттық ресурстарды пайдалануын қамтамасыз етуде оқырмандарға қызмет көрсету деңгейін жоғарылату.

Әлемдік ақпарат жүйелері мен жиынтығында ғаламтордың әмбебап ғылыми көпшілік кітапхананың жұмыс тәжірибесіне белсене енуде. Бүгінгі күні кітапханалардың алдында ғаламтордың жүйесіне қосылу керек пе, әлде жоқ па деген сұрақ тұрмайды. Ғаламтордың мұнша зор ақпарат потенциалын елемей мүмкін емес, мұндағы мәселе оның ресурстарын тиімдірек қалай пайдалануға болатындығында. Мұнда виртуалды ақпарат көздерді пайдаланудың өзі көптеген кітапханалық үрдістерге, оның ішінде дәстүрлі анықтама-библиографиялық жұмысқа басқаша көзқараспен қарауды талап етеді.

«Виртуалды анықтама библиографиялық аппараты» анықтамасына онлайн режимінде қол жеткізерлік барлық библиографиялық ресурстар мен барлық типтегі және түрдегі анықтамалық мәліметтерден тұратын ауқымды жүйенің барлық көздері кіреді. Кітапханадағы электрондық каталогтарды жүргізудің басты мақсаты мен деңгейі анықталған, кітапханалық ресурстар сипаттамасының айқындалуы, кітапханадағы электрондық ресурстар деңгейі және түрі, кітапхана ісіндегі электрондық каталогтардың даму жетістіктері және басты деңгейі.

Кітапханалардың қазіргі таңдағы ақпараттық-библиографиялық қызметі- кітапхананың қызметінің ең маңызды және ажырамас бөлігі. Жылдар бойы жинақталған дәстүрлер мен тәжірибелер арқылы осы уақытқа дейін оқырмандар қажеттілігін қанағаттандырушы библиографиялық қызметтің жүйесін құруда- әлемдік компьютер жүйелеріндегі кітапханалық ресурстарын ұсынуда жаңа технологияларды пайдаланудың маңызы күн санап артуда. Кітапхана ісін ақпараттандыру, Қазақстан кітапханаларының ақпараттық ресурстарын дамыту, жаңа ақпараттық технологияларды пайдалану, телекоммуникациялар жағдайына бейімделу қажеттілігі, пайдаланушылардың электронды тасымалдағыштар көздеріндегі ақпаратты пайдалануын қамтамасыз ету мәселесі, көпшілік кітапханаларға жаңа ақпараттық кітапханалық технологияларды енгізу ерекшеліктері, қажетті бағдарламалық кешенін құру және байланыс каналдарына қосылу, ақпарат ресурстарын интеграциялау, айналыстағы барлық стандарттар, ережелер мен құжаттарды каталогтау әдістерін тәртіпке келтіру- маңызды міндет болып отыр[2, 157].

Адамзат тарихы бойында кітапханалар адамзат білімінің байлығын жинауда, сақтауда және таратуда аса маңызды рөл атқарып келді. Болашақтың кітапханалары бұл міндетті одан да тиімді атқаратын болады, өйкені олар едәуір дәрежеде электронды кітапханаларға айналады. Олар дәстүрлі кітапханалардың жұмысында орын алған уақыттық және кеңістіктік кедергілерден құтылу жолын ашады. Адамның ақпаратпен өзара қатынас жасауы басқа сапасына ауысады. Ақпарат ғасырында кітапханалар өздерінің білім мен ақпарат өндірушісі және таратушысы ретінде дәстүрлі функцияларын кеңейтуі қажет – олар әртүрлі шексіз ақпарат ресурстары мен қызметтеріне жол ашуға арналған. Ақпараттың болуы мен оған қол жеткізуде, оның сапалығы мен пайдаланушылардың қажеттігіне сәйкестігіне міндетті түрде кепілдік бере алмайтындығын айта кеткен жөн.

Бүгінгі таңдағы ақпарат кеңістігіндегі кітапханалар ресурстардың жинақтаушысы мен сақтаушысы болып қана алмайды. Делдал ретінде олар өздеріндегі бар мәліметтер базасын ақпаратқа, ал ақпаратты – білімге қайта құруда өздеріне міндеттеме алады. Экономикалық тұрақсыздық кезеңінде пессимистік болжамдарды әшкерлей отырып кітапханалардың социо-мәдениеттік рөлі едәуір өсті, оның ішінде ақпарат орталықтары ретінде. Мұндағы шешуші рөлді кітапханалық үрдістерді автоматтандыру бойынша мақсатты қызметтер алды, ол оқырмандарға қызмет көрсетуге мүмкіндік берді: қай кітапхананың болмасын ақпарат алу

мүмкіндігі, кітапханалық қызмет ассортиментінің өсуі, ізденіс пен ақпарат беру жылдамдығының жоғарылады.

Ғаламтор - өте ауқымды ресурс әрі ол үнемі даму үстінде. Бүгінгі күні онда әр адам өз ақпаратын орналастыра алады. Сондықтан ғаламторды «әлемдік қоқыс жиынтығы» деп атау кездейсоқ емес болар. Мұнда деректер өте көп, бірақ оның қаншалықты шындыққа жанасатындығы күмән туғызады. Қайталанатын ақпараттар да аз емес. Ол: бір ақпарат-парақты бірдей үлестірген БАҚ веб сайттары және кәдімгі плагиат - кейбір интернет пайдаланушылардың өз сайтына басқа сайт немесе электронды оқулықтардың материалдарын сол қалыпта орналастыруы. Осының салдарынан адамдарға өз тақырыбы бойынша сапалы ақпаратты айқындау қиындық тудырады. Бұл жағдайда да кітапхана өз шешімін ұсынады. Мысалы, кітапхана сайттарындағы «Интернет-ресурстар» бөлімінде веб сайттар барынша сұраныстағы салалар бойынша жүйеленген. Әр веб-сайт сапасы мен нақтылығына көз жеткізілген соң ғана тиісті тақырыптық топтамасына орналастырылады.

Электрондық құжаттық кеңістікті зерттеп тану, оның ғылыми-әдіснамалық негізін салу мәселелеріне бір де бір ғылыми пән шындап кіріспеген. Осы орайда кітапхана ісінде мол тәжірибе бар екенін ескерген жөн. Электрондық ресурстардың өздік ерекшеліктері, өздік қасиеттері, ұйымдастыру ерекшеліктері болғанымен оған қарасты көптеген үрдістерінің түп негізінде бұрыннан кітапхана ісінде қалыптасқан және тиімді дәрежеде тұрақты орныққан үрдістер бар екенін білген жөн. Мәселен, электронды дәстүрлі кітапхананың қорын қалыптастыру, жинау, сақтау, ұйымдастыру, тарату ж.б. үрдістеріне қарасты ережелер мен қағидаларды электронды кітапхананың қорын ұйымдастыру принциптерінде негізге алуға әбден болады. Сондай-ақ, электронды кітапхананың маңызды бір бөлігі – электронды каталогты ұйымдастыру барысында дәстүрлі каталогтардың мүмкіндіктерін ескермей қалыптастыру айтарлықтай өнімді де тиімді болмас [3, 65].

Кітапханалар – жанды, серпінді дамып отыратын әлеуметтік мекеме. Кітапханалар өз қызметін бүтіндей қоғамның, адамдардың сұранымына бағыттай отырып, азаматтардың ақпаратқа, білімге, идеяға, мәдени құндылықтарға емін-еркін қолжетімділіктерін қамтамасыз етуді өздерінің маңызды міндеттері санайды. Сонымен қатар, кітапханалардың қызметі азаматтық қоғамның басқа да кітапханаларымен тығыз байланыста және үнемі ынтымақтастықта болады. Мысалы әлеуметтік салада – мүдделеріне қарай ұжыммен, отбасымен, экономикалық салада материалдық игілікпен айналысатын кәсіпорындар мен ұйымдармен, саяси салада – мемлекеттік билік пен жергілікті өзін-өзі басқару органдарымен, рухани-мәдени және ақпараттық салада – мәдени мекемелер мен өнер, шығармашылық одақтар, қоғамдық қозғалыстар және осы таңдағы ұйымдармен бірлесе жұмыс істейді.

Қорыта келе, кітапхана ғаламдық және технологиялық дамудың жетістіктерін пайдалана отырып, оның қиындықтарын да бастан кешіреді. Оның ішінде этикалық тұрғыдағы жағымсыз мәселелер: авторлық құқық, мәліметтер қауіпсіздігі, ақпараттық кеңістіктің шамадан тыс кебеюі, т.б.. Бұл мәселелерге қазірдің өзінде де баса назар аударылуда. Технологиялар кітапхана үдерістеріне барынша ауқымды және терең енетін болады: ақпараттық қызметпен байланысты сыртқы (пайдалану-шылармен жұмыс) және ішкі (сандық мәліметтерді сараптау мен өңдеу тәрізді) кітапхана жұмыстары. Сонымен, болашақта кітапхананың мәні мен келбеті ақпараттық технологиялардың эволюциясына тәуелді. Ал ақпараттық технологиялар жетістіктері мен кітапхана миссиясының үйлесімді ұштасуы, бізге, яғни кітапхана мамандарына тікелей байланысты.

Жылдамдық, шапшаңдық, хабардар болу, электронды сауаттылық - жетістіктің маңызды факторлары. Осындай оң қасиеттерді қамтыған кітапханалар ақпарат пен жаңа білімнің нағыз орталығына айналды. Әлемнің таңдаулы кітапханалары заманауи ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы халыққа ақпараттық қызмет көрсетуде алдыңғы қатарға шықты.

Әдебиеттер:

- 1 Қазақстан жаңа жаһандық нақты ахуалда: өсім, реформалар, даму: Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы//Егемен Қазақстан. 2015. - 30 қараша.
- 2 Бердіғалиева Р. А. Библиотечное поле Казахстана: события и факты: ғылыми басылым. ҚР Ұлттық академиялық кітапханасы. – Астана: Фолиант, 2008. – 336 бет.
- 3 Дворкина М. Информационно-библиотечное обслуживание в социокультурном пространстве: Учеб.пособие. -М.: Профиздат, 2002.-180 с.

«Педагогика және психология» секциясы Секция «Педагогика и психологии»

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТЫҢ ӨЗІН-ӨЗІ ДАМУЫНЫҢ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Абдіғаниева Мадина, 4-курс студенті
Сулейменова Зауре Екпиновна, аға оқытушы
Ш.Уәлиханов атындағы КМУ, Көкшетау қ.
madina19_96kz@mail.ru

Қоғам сұраныстары мен өндіріс талаптарын қанағаттандыру мақсатында болашақ педагог-психологтарды дайындауда жаңа бағыттар айқындалып келеді. Болашақ педагог-психологтың кәсіби-тұлғалық дамуының алғышарттарының бірі өзіндік таным дамуы және өзіндік жетілдіру тілегінің деңгейі болып табылады. Жалпы алғанда болашақ маманның өзін-өзі тану әрекетін жоғары деңгейде меңгеруі өзіндік жетілу мен кәсіби даму іс-әрекетіне белсенді қосылуға мүмкіндік береді. Әсіресе, адамның үйлесімділігін қамтамасыз етуде үлес қосатын болашақ педагог-психологтардың тұлғалық қасиеттері мен кәсіби дағдыларының дамуы ерекше маңызға ие. Сондықтан тұлғалық жетілудің жоғарғы деңгейіне жетуде педагог-психологтың практикалық кәсіби іс-әрекетінің рөлі ерекше. Осы орайда, болашақ мамандардың іс-әрекет субъектісі ретінде кәсіби дайындауда өз-өзін тану, өзін-өзі қабылдау және өзіндік жетілдіру деңгейінің рөлі өзінің маңыздылығымен алға шығады.

Біздің қоғамымызда адамдық қатынастардың жалпы гуманизациясының, жаңа ұрпақтың рухани қалыптасуының, білім берудің түбегейлі жаңаруының бағдарламаларының жүзеге асуы көп жағдайда мұғалім тұлғасымен байланысты болатыны баршамамызға мәлім. Соның ішінде педагогикалық іс-әрекетте тұлғалық фактор жетекші болады, өйткені «адам-адам» жүйесінде әсер етудің эффектісі әсер етудің өзіндік мүмкіншілігі бар адамды жетілдірудің деңгейімен анықталады. Қазіргі кездегі педагог егер жоғары оқу орнында оқыту үрдісі барысында онда үнемі өзін-өзі дамыту қажеттілігі қалыптасқан болса алдына қойылған міндеттерді іске асырады. Сондықтан да, классикалық университеттік білім беру жағдайларында болашақ педагогикалық кадрларының кәсіби өзін-өзі дамытуды қалыптастыру проблемасына ерекше назар аударылады.

Әлемдік білім беру кеңістігіне кіруге бағытталған білім берудің жаңа жүйесінің қалыптасу процесі білім беру парадигмасының ауысуымен сипатталады: дәстүрлі субъект-объектіліктен гуманистікке, тұлғаға бағытталған субъект-субъектілікке. Осыған байланысты айтатынымыз, ХХ ғасыр соңынан бастап білім беру жүйесі білім берудің гуманистік парадигмасына сәйкес дамиды. Онда маңызды құндылығы болып адамның тұлғасы қарастырылады, яғни оның барлық потенциалды мүмкіншілігін дамыту болып табылады. Осы тұрғысынан қазіргі маманның білім беру сферасында үздіксіз білім алуға, шығармашылық тұрғысынан өзін-өзі жетілдіруге дайындығын айтамыз.

Сондықтан да болашақпедагог-психологтың өзін-өзі дамытуын зерттеу жұмысы адам дамуының негізгі философиялық, психологиялық, педагогикалық теорияларын талдауды айқындайды. Болашақ педагог-психологтың өзін-өзі дамытудың проблемасы үш тұрғыдан қарастырылуы керек, оларда оның мағынасы ашылуы тиіс: философиялық, психологиялық, педагогикалық. Философиялық зерттеулерде осы проблема адамды дамыту тұрғысынан қарастырылады. Психологиялық зерттеулерде тұлғаның дамуы мен өзін-өзі дамыту тұрғысынан зерттеледі. Педагогикалық зерттеулерде болашақ маманның кәсіби дамуы тұрғысынан қаралады. Философиялық, психологиялық, педагогикалық зерттеулерде қарастырудың келесі бір негізі - болашақ маман-педагог адам ретінде, тұлға ретінде, маман ретінде кәсіби өзін-өзі дамытудың субъектісі ретінде болуы.

Өзін-өзі дамыту - адамның ішкі дүниесінің өзгеріске ұшырауы. Бұл адамның өмір сүруі барысында, өз жеке тұлғасын айқындап, оның негізін қалап, өз болмысының мәнін түсіну арқасында жүзеге асады. Оған білім алу, басқа да танымдық әрекетпен айналысу сияқты сыртқы факторлар әсер етеді. Орта арнайы білімнің өзіндік жауапкершілігі бар іс-әрекет ретінде жеке тұлғалық қабылдау білім негізінде өзіндік негізін қалауға, кәсіби құзыреттілікке бағытталуы кәсіби мамандарды шығарудың шарты болып табылады.

Өзін-өзі дамыту арқылы жеке тұлға өз қабілетін жүзеге асырып, өзін-өзінің психикалық сапаларын жетілдіреді, соның нәтижесінде өзі өмір сүретін қоғамдастықтың өзіндік дамуына ықпал етіп, қоғамның мәдени-тарихи дамуына өз үлесін қосады. Сондықтан заманауи қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық міндеттерді шешуде жас маманның жеке тұлғасының өзін-өзі дамытуының мәні аса зор.

К.Роджерстің пікірінше, өзін-өзі дамытудың негізгі бағыты – өзіне деген сенімді нығайтумен өзін-өзі сыйлау қабілетін қалыптастырудың нәтижесінде субъект “идеалды Менге” ұмтылады. Қазіргі тәжірибеде К.Роджерстің “тұлғалық өсу тобының” әдісі қолданылады. Ондағы қарым-қатынас барысында адамдың адаммен қатынастарын құру үшін қатысушылар бір бірінің алдында ашылып, өздерінің сезімдері туралы айтады, мәндік мағыналарды іздейді, өмірлік таңдаудың еркіндігін алуға ұмтылады және ол үшін жауап береді. Неғұрлым білікті және қабілетті болу үшін осының барлығы шектеулі рухани потенциалды ашуға көмектеседі. Бұл өздігінен өз бентінше әрекеттенуді күшейтеді – ұйымдастырылған байланысты гештальт үнемі қалыптасу барысында болатын және өзіне деген көзқарасты анықтайды. Тұлғалық жетілуге теріс әсер ететіндер – өзгерістен қорқыныш, қорғаныс механизмдері, өз ағзасына сенбеушілік, конформизм.

Тұлғалық жетілуді түсіндіруде А.Маслоудың зерттеулеріне сүйенеміз: өсу – яғни потенциалдықтан қалмау деп. түсінеміз. Немесе „тұлғалық өсу” деп. А.Маслоудың қол жеткізген негізгі қажеттіліктері негізінде “жоғары” қажеттіліктерді қанағаттандыруды айтамыз. А.Адлерде тұлғаның ішкі күштерінің өзін-өзі дамыту процесі әлеуметтену мен тұтастылыққа жету барысында атқарылады, мақсатқа бағытталған шығармашылық ұмтылысына байланысты. Сондықтан да, шетелдің қазіргі психологиясының тұжырымдамасында – онтопсихологияның – „тұлғалық жетілумен даму” негізгі ұғымдары болады және адамның тұлғалық өсуіне кедергі болатындарды анықтаған. Осының негізінде келесі қорытынды жасаймыз: педагогикалық процеске қатысушы әрбір субъектінің өзін-өзі дамытуы бойынша өзіс-әрекетін талдауға көмектесетін технологияларды қолдануға болды. Осыған орай біздің тәжірибелік жұмысымызда оқытылушыөзін-өзідамытудың, жетілдірудің объектісі болуы ерекше орынды алады. Ол өзінің нағыз тұлғалық ерекшеліктерімен әрекеттерін шынайы бағалай білуі тиіс және өз алдына мақсат қоя білу керек.

Білім беру үдерісінде оқушыны жан-жақты терең түсіну, ұстаз бен оқушы арасында «алтын көпір» орнату үшін білім беру мекемелерінде педагог- психолог кәсібі енгізілген. Яғни, педагог-психолог мамандығы өзінің бастауын педагог кәсібінен алады. Педагог-психолог мамандығының екі табиғаты бар. Кәсіби маңызды сапалар педагогтың да, психологтың да сапаларының жиынтығынан құрылып, маман тұлғасының тұтастығын бейнелейді. Педагог-психолог кәсібіне бейімделуде, бастысы, маманның кәсібін қабылдауы, қызығушылығының жоғарылығы, мақсаттылығы, соған сәйкес ерік-жігер сапаларының

дұрыс жолға қойылуы болып табылады. Ал еңбексүйгіштік, төзімділік, табандылық, оптимистік көзқарас және гуманистік бағыттылық – болашақ педагог-психолог кәсібінің негізі болады. Болашақ педагог-психологтардың ізгілік парадигмасы негізінде мамандыққа бейімделуін мақсатты ұйымдастыру өз мәнінде бола бермейтіндігін тәжірибе байқатып отыр. Мұның себебі, оқу орны мен өндірістің арасындағы үздіксіз де жүйелі байланыстың болмауы және пәнаралық байланысқа мүмкіндіктің аздығы салдарынан теориялық білімнің практикалық сабақтарда және нақты тәжірибеде көрініс бермеуі болып табылады. Алайда, жан-жақты зерттеулер мен тәжірибе көріністері жоғары оқу орнының оқу үдерісінде болашақ педагог-психологтың мамандыққа бейімделуін ізгілік парадигмасы негізінде ұйымдастырудың мүмкіндіктері мол деп тануға негіз бар екенін және ол жоспарлы ұйымдастырылу қажеттілігін дәлелдейді. Себебі:

- біріншіден, студенттердің жас ерекшеліктері олардың болашақ мамандықтары туралы нақты көзқарастарын қалыптастырып, оған қызығушылықтарын арттыруына мүмкіндік береді;

- екіншіден, студенттердің болашақ мамандығына даярлығын тереңдететін кәсіптік пәндерде ізгілік парадигмасының мазмұнын ашып, оны жоспарлы енгізуге мүмкіндік бар. Олар: Педагогикалық шеберлік, Эксперименталды психология, Тұлғаның психологиялық – педагогикалық диагностикасы, Педагогиканы оқыту әдістемесі, Психологияны оқыту әдістемесі, Әлеуметтік педагогика және Әлеуметтік психология;

- үшіншіден, болашақ педагог-психологтардың тұлғасын зерттеп, танып, соның негізінде олардың жеке және интеллектуалдық ерекшеліктеріне бағыттап білім беру және қарым-қатынас орнатуға мүмкіндік жасайды;

- төртіншіден, болашақ педагог-психолог мамандар кәсіби тәжірибені әр түрлі ұйымдарда (білім беру мекемелері, жетімдер, қарттар үйі, түзету- сауықтыру орталықтары) өткізуіне мүмкіндік бар.

Болашақ педагог-психологтың ізгілік парадигмасы негізінде мамандыққа бейімделуі студенттің тұлғалық қасиеттерін жетілдіруге, оның кәсіби борышына деген оң көзқарасын қалыптастыруға жоғары оқу орнының оқу үдерісінде баса назар аударуды көздейді. Студент болашақ педагог-психолог мамандығына ізгілік парадигмасы негізінде бейімделуі үшін қазіргі заманғы идеялық бағыттарды және өзі өмір сүріп жатқан қоғамның адамгершілік кодексін, сондай-ақ дүниежүзілік идеологиядан хабардар болуы шарт. Осы жағдайда ғана ол өзіне қажетті идеологиялық және адамгершілік қағидаларын ұстанып, өзге тұлғаларға дүниетанымдық кеңес беруде жоғары сұранысқа ие болады. Жалпы және арнайы құзыреттіліктер болашақ маманның өзін-өзі дамытуы нәтижесінде артып, оны тоқтатқан жағдайда бұрынғы жинақталған білімдер мен іскерліктерін ғана қолдануға мүмкіндік береді. Болашақ педагог-психологтың ізгілік парадигмасы негізінде мамандыққа бейімделуі құзыреттіліктің алғышарты болып табылады. Сондықтан оны ұдайы жетілдіріп отыру қажет. Яғни, педагог-психологтың білім, іскерлік, дағдылары бүгінгі күннің өзекті сұрақтары мен міндеттеріне жауап беруі тиіс. Жоғары оқу орнындағы кәсіби тәжірибенің сапалы жүргізілуі, оқу пәндерін ізгілік парадигмасы негізінде ұйымдастыру болашақ педагог-психологтың кәсібіне бейімделуін нәтижелі етеді. Сондықтан оқу орындарындағы аудиториялық сабақтар мен өндіріс, білім беру ұйымдары арасында әрқашан, яғни тәжірибе барысында және одан тыс уақытта тығыз байланыстың болуы шарт.

Әдебиеттер:

1. Берикханова А.Е. Педагогикалық мамандыққа кіріспе. Кәсіби құзыретті педагогтарды даярлау негіздері. Оқу құралы. - Алматы, 2009. - 240 бет.

2. Айзенберг А.Я. Самообразование: история, теория, современные проблемы: Учебное пособие для вузов. - М., 1986. - 128 с.

3. Батурина Г.И., Кузина Т.Ф. Введение в педагогическую профессию. - М.: Асадема, 1999.

4. Пазухина С.В. Педагогическая успешность: диагностика и развитие

профессионального сознания учителя.:Уч.пособие. - СПб., 2007. - 224 с.

5. Байденко В.И. Болонский процесс: структурная реформа высшего образования Европы - М., 2002. – 128 с.

ХАЛЫҚТЫҚ ПЕДАГОГИКА-ҰРПАҚ ТӘРБИЕСІНІҢ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Әбілқасым Қ.Е.

Ғылыми жетекшісі: Кайникенова Гүлмира Какимовна педагогика және психология магистрі, аға оқытушы

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ.

karla12345@mail.ru

Халық педагогикасы – халыққа қажет қасиеттерді қалыптастыру үшін пайдаланылатын педагогика мақсатының, міндеттерінің, әдіс-құралдарының, тәсілдерінің жиынтығы мен өзара байланысы.

Біз-арымыз биік, саналы салтымыз шыңдалған халықпыз. Міне, бүгінгі таңда қайырымдылық, мейірімділік, өнерпаздық, шешендік, ақындық, салауаттылық, имандылық, тәлімгерлік сияқты ғасырлар бойы қалыптасқан ұлттық қасиеттеріміз жоғары бағалауға құқықты болып, құлшынып, барымызды байыптап, өркениетті өмірге өрлей бастадық.

Ақыл мен дарыннан туған ауыз әдебиеті мен ұлттық тәжірибелерден қалыптасқан салт-дәстүрлерді халық педагогикасы дейміз. Ұлы Аристотель «тәлім-тәрбиенің негізі-халық тәжірибесінде» деп көрсеткен еді. Әлемнің екінші ұстазы әл-Фараби халықтық тәжірибеден туындаған тәрбие ісінде аса қаталдық пен босандыққа қарсы қамқорлық тәсілді қолдануды ұсынып, халық педагогикасындағы тәрбие мәселесінде тәлімді тәсілдерін енгізген [1, 22]. Халықтық педагогика отбасылық тәрбиеден басталып, ел – жұрт, ауыл – аймақ, тіпті бүкіл халықтық қарым қатынастан берік орын алған тәлім – тәрбиенің түрі. Ендеше, халық педагогикасы қоғам дамуының барлық сатыларынан өтіп, тәжірибеде жүйеленіп, ғылыми педагогикалық дәрежеге жеткенше ұрпақ тәрбиесінің қайнар көзі, алтын дінгегі болып келгені даусыз.

Ғасырлар бойы әдет-ғұрып дәстүрге айналып, ұрпаққа ақыл-сана беретін, атадан балаға тұрмыс тіршілігіне өнеге болып, ауызша жалғасып келе жатқан қазақтың қанына сіңген тәрбиелік қағида.

Жас ұрпаққа өмір тәжірибесінен, халықтың сенім, наным, танымын жинақтап, әдеп пен өнеге беру үшін, атадан балаға ауызша жалғасып келе жатқан қағида.

Халық тәрбиесі-ғасырлар бойы сараланып, жұртшылықтың ой-арманымен, тіршілік-тынысымен, шаруашылық кәсібімен, отбасылық, қоғамдық, ұлттық тәлім-тәрбие дәстүрімен тығыз байланысты туып, өсіп-өркендеп, ұрпақтан ұрпаққа жалғасып жеткен тарихи және мәдени мұра. Қай заманда, қандай қоғамда болсын алдымызда тұрған зор міндеттердің бірі – болашақ ұрпақ тәрбиелеу. Жан – жақты жетілген, ақыл парасаты мен мәдениеті мол, саналы ұрпақ тәрбиелеуде әр халықтың салт – дәстүрі, ел дамуындағы бағалы байлықтың нәрін біртіндеп сіңіру арқылы ғана жүзеге асыруға болады. Басқа халықтар сияқты қазақ елінің де ұрпақ тәрбиелеуде мол тәжірибесі, жиған – тергені, озық ойлары мен өзіндік ерекшеліктері бар. Осындай мол мұраның «дәнегін мәпелеп екпейінше» жастарды ізгілік пен парасаттылықта тәрбиелеу мүмкін емес.

Халық педагогикасы мен ғылыми педагогиканың қағидалар үндестігі:

1. Баланың жас ерекшелігін ескере отырып тәрбиелеу.
2. Баланың жеке бас мінез-құлқын ерекшеліктерін ескере отырып тәрбиелеу.
3. Тәрбиенің өскен орта орта (отбасы, ауыл- аймақ) үлгісіне негізделуі.
4. Балаға жылы жүректі сезіммен қарау, ынтымақтастық идеяны сақтау.
5. Баланы дамыта үйретіп тәрбиелеу, қиялдай, армандай білуге баулу.

6.Тәрбиенің біртұтастығын сақтау. Тәрбие ісін кешенді түрде жүргізу.

7.Тәрбие ісінің үздіксіз жүргізілуін сақтау.

8.Тәрбие ісін ұжымдық түрде жүргізуге негіздеу.

Халықтық педагогика - халықтың өзі жасаған тәрбиелік, дүниетанымдық асыл мұрасы. Ол ұлттық мәдениеттің негізі болып табылады.

Қазақ халқының сан ғасырдан бері тәрбие жөніндегі өнегелі істері мен сөздері, тұрмысы, мәдениеті, өнері, өмір тәжірибесі халық педагогикасының асыл қазынасы болып келді. Қай заманда болмасын ұрпақ тәрбиесі адамзаттың парызы болды. Әрбір халық өзінің тарихы мен тәжірибесін жалғастыратын жас түлектерді ғасырлар бойы тәрбие әдістері мен тәсілдерін қолданып, өмір тәжірибесі сынынан өткен әдептілік, сыпайылық, адалдық, инабаттылық, іскерлік, мейірімділік, қайырымдылық, еңбек сүйгіштік, үлкенді сыйлау, оған ілтипат көрсету сияқты қабілеттерді олардың бойына құйды. Осылардың бәрі адамзат тәрбиесінде халық педагогикасының қандай рөлі атқаратындығын көрсетеді.

Әрине, жастарға тәлім-тәрбие беруде тек ұлттық дәстүрлермен шектелуге болмайды. Сондықтан тәрбие ісі тиімді және нәтижелі болу үшін халық педагогикасына кешенді қараған жөн.

Марко Поло тамсанған, Янушкевич таңғалған, Даль ізденген, Радлов жоғары бағалаған иманды халқымыздың өнері мен ауыз әдебиеті, салт-дәстүрлері халық педагогикасының қуатты құралы екендігін айғақтайды. Халық педагогикасының ауыз әдебиеті саласы бала тәрбиесін тіл үйретуден бастап, тіл мәдениетіне бейімдеуді көздейді, сан, тақпақ, өнеге сөз мақал-мәтел үйретеді. Мұны халық тілашар дәстүрі дейді. Нәрестелік, бөбектік, балдырғандық жас ерекшеліктеріне сәйкес қазақ халқы баланың бес жасқа дейінгі адами қалыптасуына ауыз әдебиетін, ұлттық дәстүрлерді (бесікке салу, тұсау кесу, атқа мінгізу, т.б.) кеңінен пайдаланған[2,32].

Халықтық педагогика бала тәрбиесінің жетілуі, ана тіліміздің өрісін кеңейту, білім беру саласынан кеткен кемшіліктеріміздің орнын толтыру, ұлттық идеологиямызды нығайту құралының бірі болып табылады. Қазақ халқының сан ғасырлық тарихи мәдени жетістіктерінің жемісін, рухани байлығын, жанына біткен еңбексүйгіштігін, отаншылдық, имандылық, бауырмалдық, қонақжайлық қасиеттерін танытатын тәлімгерлік тәрбиесі мол. Онда кешегі өткен данагөй қариялар, ғұлама ойшылдар, шешендер мен ақын-жырлардың пәлсапалық баталарының психологиялық пайымдаушылары мен педагогикалық тұжырымдамалардың өшпес ізі жатыр. Халқымыздың тәлімгерлік мұрасы ұшан-теңіз болса да, оның ауқымы шексіз.

Ауыз әдебиеті жаңылтпаштар арқылы ой дамытуды, мазақтамалар арқылы намыс оятуды, мақал-мәтелдер арқылы адамгершілікке баулуды, батырлар жырлары арқылы ерлікке, отансүйгіштікке тәрбиелеуді, айтыс өнері арқылы өнерге тәрбиелеуді, ойын өлеңдері арқылы дене тәрбиесін беріп, әсемділікке қызықтыруды, өтірік өлеңдер баланың қиялын дамытуды, ертегілер арқылы алуан түрлі тәрбие беруді, аңыз әңгімелер арқылы болашаққа сенудің өткеннен үлгі – өнеге алуды үйретіп, тәрбиелік мақсаттарын орындайды.

Халық педагогикасының екінші саласы-ұлттық салт-сана. Ол әдет, әдет-ғұрып, әдеп, дәстүр, салт-дәстүр, салт, салт-сана болып қалыптасқан. Жақсы әдеттен әдет-ғұрып қалыптасқан. Ол ұлттық әдеп сияқты мәдениеттілік нышанын қарастырған. Әдет, әдет-ғұрып-ұлттық мәдениеттің мәдени ірге негізі болып табылады.

Халық педагогикасы-ұлтымыздың ғасырлар бойы қалыптасқан мәдени үрдістерін жас ұрпаққа үйретіп, жасамыс ұрпаққа зерттетіп, ата-бабаларымыздың мәдени өнегелерін зерлетіп, ұлттық мәдениетімізді өркендетуге арқау болатын асыл ғылым. Қазір халық педагогикасын бастауыш мектеп, орталау мектеп, орта мектеп, жоғары мектепке лайықты жүйелеп, оны қолданылмалы тәсілмен оқыту ісі біздің ұлттық дәстүріміз болып қалыптасуда. Баланы сергек сезімді, еңбексүйгіш, абзал азамат етіп тәрбиелеу ісін оның жас ерекшелігін ескере отырып жүргізуді талап еткен. Мәселен, «Ұлыңа бес жасқа дейін патшаңдай қара, он жасқа дейін қосшыңдай сабап, он бес жастан асқан соң досыңдай бағала» деген халық мәтелі баланы беске дейін еркін тәрбиелеудің, ал он беске дейін көмекшің деп

қараудың, он бестен асқан соң ақылшы досың деп санаудың қажеттігін меңзейді. Ал бұл ғылыми педагогикадағы баламен еркін сөйлесу, тең азамат санау, ашық сырласудың тәлімдік мәнін қоштайтын ашық пікірлесу қағидасына сай келеді. Халық педагогикасында тәрбиелеу ісін баланың жас ерекшелігіне сай жүргізумен бірге, тәрбиеленушінің жеке бас ерекшелігіне сай жүргізумен бірге, тәрбиеленушінің жеке бас ерекшелігін ескере отырып жүргізуді де ескерткен. Барлық адамның мінез- құлық, қабілеті бірдей емес. Солай болғандықтан да оларды тәрбиелеу әдісі, ықпалы, құралы да алуан түрлі болмақ.

Тәрбие бесіктен басталады. Халық педагогикасы тәрбиені бесік жырымен бастайды. Жастарға балбөбек кезінде ұлттық тәрбиені сіңіру тиімдірек. Бала шыбық тәрізді, қайдан Жарық шықса, соған қарай бұрылып өседі. Оған қоса, балаға әсер ететін тартымды әуен екенін ескеріп, ұлттық аспаптармен орындалатын әндерді, күйлерді ақырын ғана қосып қойып, санасына әсер ететіндей, құлағын үйрете берген дұрыс. Әр түрлі ою-өрнектермен әшекейленген суретті кітапшаларды халықтық музыка әуенімен біртіндеп ашып, көзін жаттықтыра беру керек. Халық жырауларының термелерін, ертегілерді тыңдату-бала бойына патриоттық сезімін ұялататын бірден-бір тәсіл болмақ. Ұлттық мәдениетімізді: инабатттылықты, имандылықты, қайырымдылықты, мейірімділікті, ізгілікті, мимандостықты және тіл өнерін балаға балдырған кезінен бастап үйрету-өркениеттілік дәстүріміз. Халық педагогикасын мәдениетіміздің негізі ретінде бағалап оны оқыту үшін арнайы бағдарламалар жасалынып, оқулықтар жазылып, «әдеп әліппесі» (бастауыш мектеп), «әдеп және жантану» (орта мектеп), «әдептілік негіздер» (орталау мектеп), «халық педагогикасы» (жоғарғы мектеп) пәндері оқытылады.

Халқымыздың тәлім-тәрбиелік негіздерін отбасында, балабақшада, әртүрлі сатылы мектептерде және қоғамда қолдануымыз қажет. Оның басты ерекшеліктеріне тоқталсам:

1. Бірінші ерекшелігі-оның өміршеңдігі. Тәрбиені халық өмірінен бөліп ала алмаймыз. Өйткені, ол өмірдің бір көрінісі. Сондықтан оқу-тәжірибе жұмысын қазақтың бұрынғы жіне қазіргі өмірімен байланыстыра жүргізуіміз керек.

2. Халық өкілдерінің тәрбиесіне кең таратылатындығы. Ол өкілдерді нағыз халықтық ұстаздар деп қарауға болады.

«Халық педагогикасы-халықтық ауыз әдебиетінде, салттарныда, әдеп-ғұрыптарында, ырымдарында, балалар ойындары мен ойыншықтарында мәңгі сақталып қалған педагогикалық мағлұматтар мен тәрбиелеу тәжірибесінің жиынтығы» Г.Н.Волков.

Қорытындылай келе болсам, халық педагогикасы үздіксіз тәрбие мәселесінде адамгершілік, бауырмалдық, туыстық, қайырымдылық қағидаларын басшылыққа ала отырып, үлкен мен кіші, ұстаз бен шәкірт, ата-ана мен бала арасындағы ынтымақтастық педагогикасын дәріптегендіктен, қазіргі ғылыми педагогика қағидалары да халықтық тәлім-тәрбиеден нәр алғанының айқын айғағы болмақ. Ұлттық мәдениетімізді ұрпағымыздың санасына сіңіріп, салауатты азаматтарды тәрбиелеген кемелді ел болып, өркениеттілігімізді өрде көрсетеміз десек, ол үшін халық педагогикасын арымызбен ардақтап, аса жауапкершілікпен оқыту-ұлтжанды, ұлағатты ұстаздардың аялайтын ары абыройлы ісі. Халық педагогикасын дамытуда қазақтың асқан ақыны педагогі Мағжан Жұмабаевтың сөзімен аятағым келеді: «Балалық шақ әлемінде өмірді өткіз, білім алуға тырыс, білімді адам ел басшысы және мейірімді, көреген азаматы болады».

Әдебиеттер:

1. Қоянбаев Ж.К «Педагогика»-Алматы, 2001ж
2. Ә.Ә. Усманова және М.Б. Сәрсенбаева «Педагогика» дәрістер жинағы –Алматы, 2005ж.
3. Бержанов К.Б., Мусин С.М. «Педагогика тарихы» - Алматы, 2004 ж.
4. Ахметова Г.К., Исаева З.А., Әлқожаева Н.С. «Педагогика», Алматы, 2006 ж

СЕМЕЙНОЕ ВЗАИМООТНОШЕНИЕ КАК ОДИН ИЗ ОСНОВНЫХ ФАКТОРОВ, ВЛИЯЮЩИХ НА АГРЕССИВНОЕ ПОВЕДЕНИЕ У ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аманли Маржан Аманкызы

Научный руководитель: Какабаева Д. С., магистр педагогики, ст. преподаватель КГУ им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау, Казахстан, dinara_s.82@mail.ru

Одним из наиболее актуальных проблем как для родителей и педагогов, так и для общества в целом является проявления агрессивности у детей. Количество детей, склонных к частым припадкам гневливости, стремительно растет, и тема детской агрессивности на сегодняшний день как никогда актуальна. По мнению исследователей, агрессивное поведение детей является серьезной социальной, педагогической и психологической проблемой. На становление агрессивного поведения ребенка влияют различные семейные факторы, например, конфликтность или неадекватный стиль семейного воспитания. [1;с.15].

Эта тема была так или иначе рассмотрена и исследована в трудах таких ученых как: Я.А.Коменский, К.Д.Ушинский, М.Мид, Эрон, Р. Бэрн, Д. Ричардсон, А.А.Бодалев, Р.С.Сирс, Е.Е.Маккоби, К.Левин; *Российские ученые*: А.С.Макаренко, В.А.Сухомлинский, Е.А.Аркин, А.Н.Леонтьев, А.В.Запорожец, Н.И.Лисина, В.К.Копырло; *отечественные учеными*: А. Кунанбаев, Жаксыбеков Д.С. и др.

Цель нашего исследования: определить влияние семейных взаимоотношений на формирование агрессивного поведения у детей младшего школьного возраста. Задачами исследования выступили: 1. Обосновать актуальность проблемы влияния семейных взаимоотношений на агрессивность детей младшего школьного возраста. 2. Исследовать влияния семейных взаимоотношений, которые провоцируют агрессивное поведение у детей младшего школьного возраста. 3. Подобрать методики для диагностики и определения показателей агрессивности у детей младшего школьного возраста.

Актуальность исследования: Семья – это самое ценное, что есть у нас. А. Кунанбаев о детях в своих трудах писал: «Мои дети - мои крылья за спиной, мои дети - мои звезды над Землей. Мои дети - мое счастье навсегда, мои дети - и богатство, и года... мои дети - продолжение мое, мои дети - то, что Богом мне дано». Говорить о воспитании детей всегда трудно. С давних времен человечество серьезным образом подходило к этому вопросу. Современная беда в том, что многие родители стоят к детям вполоборота, а порой и спиной к своему ребёнку. Из семьи ребёнок несёт багаж знаний, культуры поведения, воспитанности и пронесит его всю свою жизнь. А.С. Макаренко в своей « Книге для родителей»: « Ваше собственное поведение - самая решающая вещь. Не думайте, что вы воспитываете ребёнка только тогда, когда с ним разговариваете, или поучаете его, или приказываете ему. Вы воспитываете его в каждый момент вашей жизни, даже тогда, когда вас нет дома». Берегите своих детей, храните их, ведь именно они являются нашими главными ценностями.

Как ведут себя родители, такое поведение и у ребёнка. Сами же родители, как заметил Э. Берн, всегда довольны, хотя могут и не показывать вида, когда дети им подражают, пусть даже в самом дурном отношении. Он копирует поведение взрослых. Таким образом, на социализацию агрессии оказывают влияние два основных фактора: образец отношений и поведения родителей [1].

По мнению зарубежных исследователей: Р.С.Сирс, Е.Е.Маккоби, К.Левин также выявили два главных фактора, определяющих возможное развитие агрессивности в поведении ребенка:

- Снисходительность, т.е. степень готовности родителей прощать поступки, понимать и принимать ребенка;
- Строгость наказания родителями агрессивным проявлений ребенка.

Агрессия — это способ выражения своего гнева, протеста. Как известно, гнев — это чувство на основе, которого лежит боль, унижение, обида, страх, которые, в свою очередь, возникают от неудовлетворения, конфликтов.

Агрессивное поведение детей младшего школьного возраста — это своеобразный сигнал SOS, крик о помощи, о внимании к своему внутреннему миру, в котором накопилось слишком много разрушительных эмоций, с которыми самостоятельно ребенок справиться не в силах.

У младших школьников чаще всего агрессия проявляется в словесной форме (насмешки, ругательства, оскорбление, клевета, отказ от общения); и поступками (избиение, ранение), которые унижают человеческое достоинство.

Проявление агрессии детей - это не моментальный ответ на раздражение, а накалённая агрессивная энергии. Агрессивная энергия накапливается с течением времени. И чем больше её в организме, тем менее значимый нужен толчок, чтобы она выплеснулась наружу [2].

Исследование.

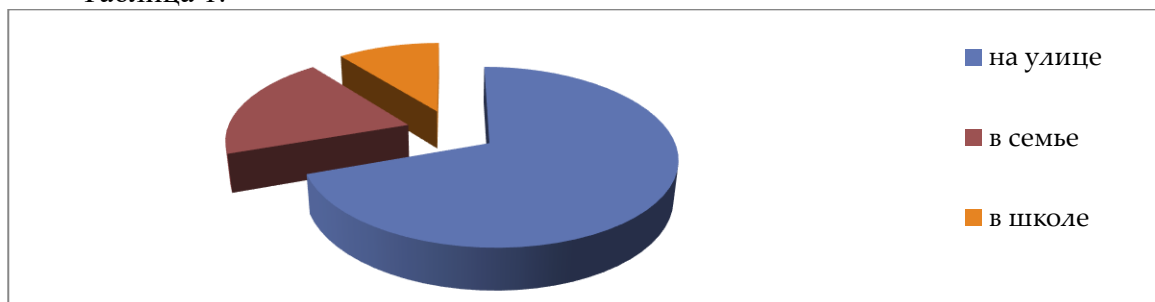
Для диагностики данной проблемы мною было проведено исследование с детьми младшего школьного возраста и их родителями. В исследовании участвовали 13 детей и их родители.

Диагностика с родителями была проведена в виде тестирования (см. Таблица 1).

Родителям задавался вопрос, насколько распространены агрессивность детей, а также акты насилия по отношению к детям в семье, в школе и на улице в Казахстане.

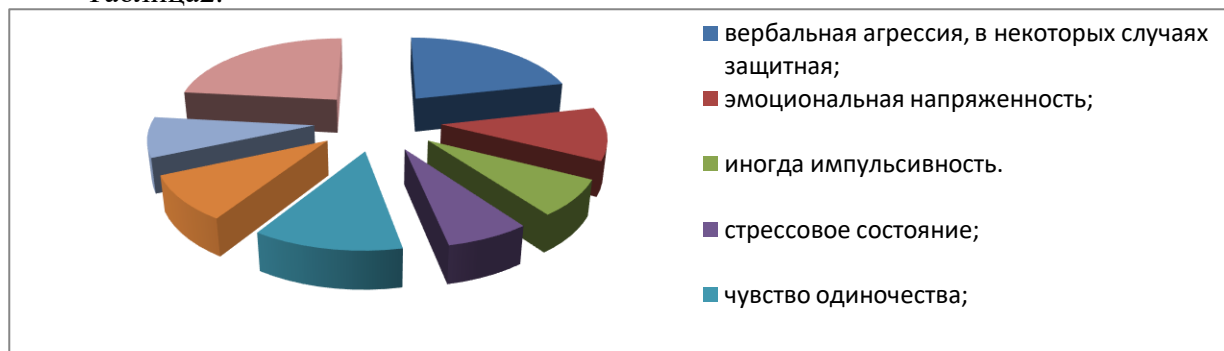
Результаты социологического исследования показали, что самой масштабной проблемой детской агрессивности родители считают:

Таблица 1.

Диагностика с детьми была проведена на основе проективных методик (см. Таблица 2).

Таблица 2.

Для коррекции агрессивного поведения у детей младшего школьного возраста родителям и воспитателям мы обратились за помощью игровой терапии. Данный метод терапии считается самым успешным на сегодняшний день. Переключить внимание ребёнка

на игру. Игры и упражнения для детей младшего школьного возраста, склонных к агрессивному поведению, освобождают ребёнка от накопившейся негативной энергии.

Игра для ребенка - это одна из форм самотерапии, благодаря которой могут быть отреагированы различные конфликты и неурядицы. Нередко для ребенка, игровая терапия - единственный путь помощи.

Общие показания к игротерапии: способствует созданию близких отношений между участниками, снимает напряженность, тревогу, страх перед окружающими, повышает самооценку, позволяет проверить себя в различных ситуациях общения, переодалевает замкнутость, необщительность, нарушения поведения и вредные привычки.

Успех коррекции нарушений поведения возможен при согласованной работе ряда специалистов, понимании и участии родителей ребенка. Коррекция поведения должна учитывать уникальность и неповторимость ребенка, в ее основе должен лежать индивидуальный подход. Индивидуальный подход подразумевает выявление причины деструктивных проявлений в данном конкретном случае и выбор соответствующих методов коррекции. Формы и виды игровой терапии определяются особенностями конкретного ребенка или группы детей, специфическими задачами работы и ее продолжительностью.

Основные цели коррекции:

1. Помочь ребенку осознать самого себя, свои достоинства и недостатки, трудности и успехи

2. Не менять и не переделывать ребенка, не учить его специальным поведенческим навыкам, а дать ему возможность быть самим собой.

3. Установление аналитической связи, эмоционально позитивного контакта между ребенком и взрослым, позволяющего игротерапевту осуществлять функции интерпретаций и трансляций ребенку символического значения детской игры; принимать участие в игре ребенка и организовывать в игре актуализацию и проигрывание значимых для ребенка конфликтов.

Основная задача коррекции состоит в создании или восстановлении значимых отношений между ребенком и взрослым с целью оптимизации личностного роста и развития.

Говоря о коррекции агрессивного поведения, выделяют директивную и недирективные способы взаимодействия с ребенком.

➤ директивная (направленная), в которой предполагается активное участие взрослого где, взрослый - центральное лицо в игре - берет на себя функции организатора игры, интерпретации ее символического значения. Для директивной терапии характерны заранее разработанные планы игры, четкое распределение ролей, выяснение всех конфликтных ситуаций. Ребенку предлагается в готовом виде несколько возможных вариантов решения проблемы. В результате игры происходит осознание ребенком себя и своих конфликтов.

➤ недирективная (ненаправленная), в которой используется свободная игра как средство самовыражения ребенка, позволяющее одновременно успешно решить три важные коррекционные задачи: расширение репертуара самовыражения ребенка; достижение эмоциональной устойчивости и саморегуляции; коррекция отношений в системе «ребенок - взрослый» [3].

Эти способы взаимодействия подходят ко всем детям.

Обзор взаимосвязи между стилем семейного руководства, отношений родителей к ребенку и агрессивным поведением позволяет прийти к заключению, что это факторы, которые предопределяют агрессивное поведение ребенка. Особенно это будет сказываться на детях младшего школьного возраста, т.к. семья (до прихода ребенка в детское учреждение) является первым этапом социализации ребенка.

Таким образом, работу по коррекции агрессивного поведения у детей младшего школьного возраста следует начинать не только с самим ребенком, но и с его родителями. Помните, «Для дочери должна быть авторитетом - мать, для мальчика - отец»!

Литература:

1. Хоментаскас Г.Т. «Семья глазами ребенка», М., 1989г.
2. Бэрн Р., Ричардсон Д. «Агрессия», «Питер», С.-Петербург, 1999.
3. Фуриманов И.А. «Детская агрессивность: психодиагностика и коррекция», Минск, 1996.

ӘСКЕРИ ҰЖЫМДАҒЫ ҚАУІПСІЗ ОРТАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ПСИХОЛОГТЫҢ РӨЛІ

Жамшит Гүлбаршын Аманкелдіқызы

Ғылыми жетекші: Мұқытова Ж.Қ., аға оқытушы, академиялық доцент
Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау.
gulbarshin_ksb@mail.ru

Жыл сайын Отан алдындағы әскери борышын орындауға өз еркімен сұранушылардың саны өсуде, ол қуантатын жағдай. Бірақ, әскери ортада келеңсіз жағдайлар әлі де орын алуда. Атап айтсақ:

- Сарбаздардың әскери ортаға бейімделуіндегі қиындықтар;
- Сарбаздардың бір-біріне зорлық-зомбылық көретулері;
- Офицерлер (командирлер) тарапынан қысым көрулері;
- Тығырықтан шыға алмаған жағдайда суицидке бару және т.б.

Жоғарыда аталған мәселелер әскери ұжымда қауіпті ортаны туғызады. Қауіпсіз орта дегеніміз - офицердің және әскери психологтың тәрбиелік және психологиялық жұмыстары арқылы қалыптасатын жауынгердің, жеке құрамның сана-сезімінің, психикалық жағдайының, психологиялық тұрақтылығы болып табылады. Бұл мәселелердің дұрыс шешіліп, алдын алуында психологтың атқаратын қызметінің рөлі зор. [1]

Сарбаздарды әскери борышын атқаруға даярлау, олардың психикалық жай-күйін жақсарту, болашақ қызмет орнына сәйкес бейімдеу - болашақ жас сарбаздың Отан алдындағы борышын адал, еш кедергісіз атқару үшін ең басты жұмыс болып табылады.

ҚР Қарулы Күштерінің Әскери Доктринасында Н.Ә. Назарбаев: «Біздің армия қазақстандық қоғамның басты құндылықтары – бостандық, тәуелсіздік, бейбітшілік пен тұрақтылықтың күзетінде тұр. Қарулы Күштеріміз бес қаруы сай заманауи үлгідегі айбынды армияға айналды. Сайыпқыран сарбаздарымыз бүінде Ұлы даланың сенімді қорғаны, азаматтығымыздың алдаспаны. Мемлекеттік идеологияның бізге аса қажет бір ірі бұтағы, қомақты тармағы - халықты, ұрпақты патриотизмге, отаншылдық рухқа, елді, жерді сүйуге, қорғауға жұмылдыру.» - деп атап көрсеткен болатын. [2]

Әскери ұжымға түсінік беретін болсақ, ҚР Конституциясында былай делінген: «Әскери ұжым-әскери қызметкерлердің ұрыс техникалары мен қаруларын қолдану арқылы орындайтын қызметтерінің, идеялық және моральдық ұстанымдарының негізінде жоғары ұйымдастырушылығымен, ұрысқа дайындығымен, қабілеттілігімен көзге түсетін командирдің басшылығымен ұйымдасқан түрде бірлесуі.» [3]

ҚР Қарулы Күштерінде ұжымның әртүрлі болуы тән. Әскери ұжымды дифференциялаудың негізгі критерийлерінің бірі әскери қызметкерлерді қызмет категорияларына қарай: офицер, прапорщик, сержант, сарбаз деп бөлу болып табылады.

Әскери қызметін өтеу - Қазақстанның әр азаматының қасиетті борышы. Мемлекет басшысы Н.Ә. Назарбаевтың «Әскери қызметтің белгіленген мерзімін өткерген мерзімді әскери қызметтегі әскери қызметшілерді запасқа шығару және Қазақстан Республикасының азаматтарын 2017 жылдың наурыз – маусымында және қыркүйек – желтоқсанында

мерзімді әскери қызметке кезекті шақыру туралы» № 449 Жарлығына сәйкес 18 жастан 27 жасқа дейінгі ер азаматтар 2017 жылдың наурыз – маусымында және қыркүйек – желтоқсанында Қазақстан Республикасының Қарулы Күштеріне, Қазақстан Республикасының Ішкі істер министрлігіне, Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздік комитетіне, Қазақстан Республикасының Мемлекеттік күзет қызметіне мерзімді әскери қызметке шақырылады. [4]

2018жылдың көктемінен бастап мерзімді әскери қызметке жалпы саны 30мың,1990-1999 жылы туған азаматтар әскер қатарына шақырылады. Олардың шамамен 96%-ы әскер қатарына өз еркімен баруда.

Жыл сайын әскер қатарына сұранушылардың саны өсуде.Алайда Отан қауіпсіздігіне жауап беретін сарбаздардың әскери қызметіне қауіп туғызатын жағдайлар көп емес. Солардың қатарындағы бірінші орында-суицид мәселесі. хх ғасырдың 30-жылдарының 1989 жылға дейін суицид туралы мәліметтер құпия сақталып келді, тек 90-жылдардан бастап баспаға шыға бастады. 2016жылдың қорытындысы бойынша, ҚР Қарулы Күштерінің әскери бөлімшелерінде,әскери қызметкерлер арасында суицидтің 39 жағдайы тіркелген. 23 қазанда Ақтөбе облысында Қорғаныс министрлігінің №30238 әскери бөлімінде әскери қызметкер өзіне қол салады [5]

Әскери психология саласы әр кезеңде де маңыздылығын жоймайтын тақырыптардың бірі болып саналады. Бұл тақырып аясында көптеген ғалымдар,офицерлер еңбек етті.С.О.Макаров., К.М. Катуков, И.Г. Назимка, Г.В. Средин,Ю.И. Дерюгин,А.В. Барабанщиков, сияқты ғалымдардарды атап өтуге болады. Ал Қазақстанда осы мәселені зерттегендер:Ә.Р. Айтуғанов, И.Қ. Тұрметов. К.Д. Баєтов, Сақтағанов Б.К. т.б. Сонымен қатар Халық Қаһарманы Бауыржан Момышұлының еңбектері орасан зор.

Психологиялық ғылым өзінің тарихи даму жағдайында адам баласының іс-әрекеттерін қамтамасыз ету үшін,көптеген күрделі жағдайларды басынан өткерді.Осындай жағдайлардың ішінде әскери іс-әрекеттер де ерекше орын алады. «Жауынгердің жандүниесі» туралы пікірлерге антикалық заманнан бастап көңіл аударушылықтар болған. Жауынгердің рухын көтеру туралы ой-пікірді әйгілі қолбасшы А.Македонский де айтып өткен. Сонымен қатар әскери психологияның дамуына Ресейлік әскери қолбасшылардың тигізген үлесі өте мол. Атақты әскери қолбасшы А.В. Суворовтың басқаруымен әскерде жауынгерлердің психологиялық дайындық жүйесі құрылған. Сонымен қатар А.В. Суворов жауынгерлердің ақыл-ойына аса назар аударған. А.В. Суворов өз жауынгерлеріне әскери парыз деген жоғары сезім, жеңіске деген сенімділік, тапқырлық, өзара қол үшін беру, белсенділік, әскер құлық сияқты сапаларға үйретуге тырысқан. А.В. Суворовтың шәкірті М.И.Кутузов (1745- 1813) Суворовтың идеяларын өз еңбектерінде қолданып,іске асырған. Ал әскери-теңіз флотында матростардың адамгершілік психологиялық дайындықтары туралы мәселені өз практикаларында Ф.Ф. Ушаков, М.П.Лазеров, П.С.Нахимов қолданып отырған.. Адмирал П.С.Нахимовтың айтуы бойынша «Әскери кемедегі негізгі двигатель матрос, ал біз оған әсер ететін пружинамыз.Матростар желкенді басқарып,жауға қарсы оқты бұрады; матрос керек болса отқа да,суға да түседі; матрос берілген тапсырманың барлығын орындайды... Міне,сондықтан да бізге сарбаздарды оқытып,батырлық тудырып,оларға рухани күш беруіміз керек...» XIX ғасырдың аяғы мен XX басында әскери психологияның дамуына адмирал С.О.Макаров өте үлкен үлес қосты. Ол қатардағы жауынгердің тұлғалық сапасының дамып қалыптасуына әсерін тигізетін әдістерді ұсынды. Макаровтың ұсынысымен қатардағы жауынгерді психологиялық тұрғыда дайындайтын әлеуметтік корабль жабдықталып іске қосылды. Осы аталған оқыту корабльінде Макаровтың талабы бойынша барлық корабльдегі командалар жаттығудан өткізілді. XIX ғасырдың 2-ші жартысында әскери психологияның даму мәселесіне генерал М.И.Драгомировтың қосқан үлесінің маңызы өте зор болып келеді, Драгомиров 1830-1905 жж қатардағы жауынгерді психологиялық тұрғыдан дайындау, оқыту бағытында жұмыстар ұсынған. Ол жауынгерлерді тәрбиелеу және оларды оқыту арасындағы айырмашылықтарды көрсеткен. Тәриелеуді адамның ақыл-ойының бекітілу 5 процессі ретінде қарастырған. Драгомиров өз оқулығында, қатардағы жауынгерді жаттықтыру жағдайын нағыз нақты ұрыстың жағдайына ұқсас етіп

өткізілуін көрсеткен. Драгомировтың әскери-психологиялық көзқарастар жүйесінде негізгі орталық орынды екі түсінік алады – өзін-өзі сақтау, жанкештілік. Әскери психологиялық ой-пікірлердің дамуына 1920 ж. М. В. Фрунзенің қосқан үлесі үлкен. Фрунзе әскери психологтардың негізгі жұмыстары – жеке құраманы іріктеу және орналастыру үшін психологиялық ізденістерді ұйымдастыру екенін атап өткен. 1924-1925 жж. Қарулы Күштердің басшысы болып тұрғанда Фрунзе әскери-психологиялық зерттеулердің негізі болып келетін орталық, аумақтық, мектептерде психологиялық-физиологиялық лабораторияларды ашу туралы тапсырыстар берді. Әскери психологтар әр салада қызмет атқарып жүрген жауынгерлердің (авиаторлар, жүргізушілер, жаяу әскерлер, танкистер т.б.) жұмыстарының психикалық-физиологиялық сипаттамаларын зерттеген. Ұлы Отан соғысы кезінде әскери-психологиялық білімнің кеңінен қолданып отырылуына ерекше көңіл бөлінген. Әскери психологтардың жұмысы дәрігерлік-психологиялық реабилитацияға, жараланған әскери қызметкерлердің қайтадан қатарға тұруына көмектесуге бағытталды. Соғыстан кейінгі жылдары әскерде психологияға ерекше көңіл аударылды. Ол әскери тәжірибелерді пайдаланып, соның негізінде бейбітшілік заманда әскери бөлімдердің дайындық жүйесін өзгерту үшін қолданылды. [6]

Зерттеу тақырыбына сәйкес біз ҚР Ұлттық Ұланының “Орталық” Аймақтық қолбасшылығының Көкшетау қаласындағы 5510 Әскери бөлімінде эксперименттік жұмыс өткіздік. Жұмыс барысы сарбаздардың әскери қызметке дайындығы кезінде өтті. Әскери бөлімнің жеке құрамы аса жауапты қызметтерді атқарады, әсіресе, қоғамдық тәртіпті бақылау, әскерилер түзету мекемелерін күзету негізгі жұмыстарына кіреді. Соған байланысты біздің негізгі міндетімізге жас сарбаздардың психикалық дайындығын тексеру, суицидке бейім жауынгерлерді анықтау кірді. Жұмыс 18-27 жас аралығындағы 400 сарбазбен жүргізілді. 200 сарбаз Атқыштар взводы, 200 сарбаз Жедел мақсаттағы взводынан. Диагностикалық зерттеу кезеңінде жауынгерлермен «Болжам-2» сауалнамасы, «Люшер тесті», «Сонди тесті», «Адам. Ағаш» суреттік әдістемелері өткізілді. Бұл кезең нәтижесінде сарбаздардың адаптациясы жақсы өтіп жатқандығы байқалды. Сонымен бірге, сарбаздардың болашақ борышын өтеу орнына сәйкес арнайы логикалық тесттер кешені және «SR-45» тесттері өткізілді. Нәтижесінде сарбаздарды Әскери борышын өтеуге 4 аймаққа бөлдік. Сарбаздармен сұхбаттасу кезінде атқыштар ротасы, яғни, 4, 5, 6 взвод сарбаздарымен әңгімелесу жүргіздік. Алынған қорытындылар бойынша сарбаздардың болашақ әскери борышын өтеу орнына сәйкес мінездеме құрылды.

Бірінші кезеңді аяқтаған соң, әскери өмірге келмес бұрын, сарбаздарда азаматтық өмірінен қалған жағымсыз әдеттер, нашақорлық, ішімдікке бейімділік белгілері сақталып қалған жауынгерлермен түзету жұмысын өткізу кезеңін бастадық. Әр сарбазбен индивидуалды түрде релаксация жұмысын атқардық, нашақорлыққа және ішімдікке бейім сарбаздармен жұмыс барысында бөлім дәрігерлерінің көмегіне жүгіндік. Жұмыс нәтижесінде Атқыштар бөліміндегі 2 жауынгер және Жедел мақсаттағы бөлімнің 3 сарбазында денсаулығында және психикасында ауытқу белгілері анықталды. Оларға көмек көрсету мақсатында түрлі тренингтер жүргіздік. Бұл жұмыстардың нәтижесінде сарбаздар арасындағы қарым-қатынастар жақсарғанын байқадық. Оған дәлел, кейбір сарбаздар достасып, солардың взводтарына ауысты және психологқа деген сенімдері артып, кабинетіне жиі келіп тұратын болды.

Жауынгер мен әскери ұжым қызметінің психологиялық аспектілерін анықтау, осы мақсатта бейбіт заманға тән қызмет, оқу, демалыс, қоғамдық қызмет, арақатынас, ұжымдық әрекеттер мен амалдар, сондай-ақ ұрыс кезіндегі жауынгерлер мен әскери ұжымның әрекеттері бақылау психолог пен офицерлердің біріккен әрекетіне айнала бастады. Сарбаздардың әскери қызметті ойдағыдай атқаруына психологтың ролі ерекше екеніне көзіміз жетті.

Әдебиеттер:

1. Әскери психология және әскери педагогика, Ә.Р. Айтуғанов, И.Қ. Тұрметов. К.Д. Бастов, 2007ж
2. Қазақстан Республикасының мемлекеттік ұқсастық концепциясын қалыптастыру, 1996 ж
3. Қоғамның идеясын біріктіріп нығайту Қазақстанның алға басу шарты, 1993ж
4. Әскери педагогика, Әскери баспа. 1983ж.
5. Төтенше жағдайлар және азаматтық қорғаныс: Энциклопедиялық анықтамалық. / Бас ред. Б.Ө. Жақып. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясы», 2011
6. Әскери психология және әскери педагогика, Ә.Р. Айтуғанов, И.Қ. Тұрметов. К.Д. Бастов, 2007ж

КОЛЛЕДЖ СТУДЕНТТЕРІНІҢ ТҰЛҒАЛЫҚ ӨСУ МӘСЕЛЕСІНДЕ АРТ ТЕРАПИЯ ҚОЛДАНУ ТИІМДІЛІГІ

Жансерикова Айнура Алюбиевнаның

Ғылыми жетекші: аға оқытушы Какабаева Д.С.

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ.

gulbarshin_ksb@mail.ru

Заманауи психологияның маңызды және өзекті мәселелерінің бірі тұлғалық өсу мәселесі болып табылады.

Зерттеу жұмысының өзектілігі: Қазіргі таңда әлем бойынша білім беру саласында арт-терапияны қолданудың белгілі бір көлемдегі тәжірибесі жинақталып үлгерді. Арт-терапия – диагностикалық /болжаушылық/ және түзетушілік секілді екі міндетті қатар атқаратын аз ғана әдістердің бірі. Аталған әдістің көмегімен талай мәрте көптеген мәселелер, атап айтқанда мектеп оқушыларының эмоциялық көңіл-күйлерін қалпына келтіру, өзгелермен қатынас жасай білу дағдыларын дамыту, өзін тани білуін, көрсете білуін үйрету және баланың жан дүниесінің басқа да құпияларын аша білу секілді сауалдар өз шешімін таба алды.

Зерттеудің мақсаты: арт-терапияны психологтың жоғары сынып оқушыларымен жүргізетін жұмыс әдісі ретінде зерттеу.

Зерттеудің міндеттері:

1. Аталған мәселеге қатысты әдебиеттерге теориялық тұрғыдан талдау жүргізу;
2. Оқудың қажеттілігін уәждеуді зерттеу үшін әдістемелер кешенін іріктеп алу;
3. Алынған нәтижелерге талдау жасау;
4. Арт-терапияны қолдана отырып колледж студенттеріне оқудың қажеттілігін уәждеу бойынша психологиялық тұрғыдан түзету бағдарламасын жасау;
5. Психологиялық түзету бағдарламасынан кейін оның тиімділігін тексеру мақсатында екінші рет тәжірибе өткізу;
6. Колледж студенттерімен жүргізілетін жұмыстарға арт-терапияны қолдану бойынша ұсыныстар дайындау.

Тұлғалық өсу феномені алғаш рет К.Роджерс пен А.Маслоудың гуманистік тұжырымдамасы шеңберінде қалыптастырылды. Өзін-өзі арқылы анықталған адамның жеке басын ішкі табиғаты - «белсенді ерік денсаулығына, өсуіне серпін - немесе адам әлеуетін өзектендіру» - А.Маслоу (1967). Бұл тұрғыда өзін-өзі жетілдіру биологиялық тұрғыдан «ішкі ішінен өсу» арқылы қамтамасыз етілген және қоғамның әлеуметтік

жағдайлары осы өсуге кедергі келтірмеуі маңызды. Тұлғалық өсу үшін екі талап маңызды: өзіңізден жоғары нәрсеге көңіл бөліп, тапсырманы сәтті орындаңыз. Шығармашылық, батылдық және еңбекқорлық өзін-өзі өзектендіретін адамдардың басты ерекшелігі болып табылады. Өзін-өзі өзектендірген тұлға бойындағы қасиеттер [4.109с]:

- шындықты, бар болмысты қабылдау;
- өзінді, басқаларды, айналаңыздағы әлемді жақсы қабылдау;
- мінез-құлықтың өздігінен жоғарылауы;
- мәселеге назар аудару мүмкіндігі;
- эмоциялық тәуелсіздік;
- ішкі өмірдің бай түрі;
- автономия және әлеуметтік шабуылға қарсы тұру қабілеті;
- сезімдердің жетілуі;
- трансперсоналдық тәжірибе тәжірибесі;
- адамды адам ретінде жақсы түсіну (әлеуметтік клишелерден тыс);
- адами қарым-қатынастарды жақсарту;
- демографиялық таңбалар өз сипатында;
- шығармашылықты нығайту;

Жалпылай алғандатұлға-сыртқы ортамен, басқа адамдармен және өз-өзімен қатынас үшін жауап бере алатын, өз өмірінің субъекті болып келеді. Тұлға- өзінің реттеудің ішкі жүйесі. Ол басқа детерминациялайтын күштердің әсер етудің бастан кешіп, оларды ішкі әлем немесе ағза деп атауымызға болады. Тұлғаның кемелденуінің маңызды көрсеткіштеріне: интенционалдылық, автономдылық, динамикалылығы, тұтастылық, конструктивтілік және индивидуалдылық жатады.

Бүгінгі күні тұлғалық өсу мәселесіне ерекше назар аударылып келе жатыр. Әлем бойынша білім беру салаларында студенттердің дұрыс әрі қалыпты дамуында арт терапияны қолдану белгілі бір көлемді тәжірибесі жинақталып үлгерген.

Алғаш арттерапияны оқу, талдау, қолдану XX ғасырдың 20-шы жылдарында Принцхорнның, Германия, Австрия, Швейцария, Жапония ауруханаларында жан ауруына ұшырағандардың творчестволық жұмыстарына анализ жасауға негізделген фундаментальды жұмыстарынан басталады (Prinzhorn, H.,1922). Кейін келе Кребелин, Блейлер, Бумке, Кребмер сияқты атақты психиатрлар психикалық ауруға ұшырағандардың творчестволық еңбектеріне талдау жасай бастады. 1926 жылы Ресейде осы тақырыпқа орай Карповтың кітабы, алғаш монографиясы шықты, ол «Жан ауруына ұшырағандардың шығармашылықтары және оның ғылым мен техника дамуына тигізер әсері»- деп аталды. Карпов сурет салудың емдік әсері бар екендігін көргендердің алғашқыларының бірі болды[3.213 с].

Бейнелеу өнерінің көмегімен терапия жүргізудің теоритикалық негізі – Зигмунд Фрейдтің психоаналитикалық көзқарасынан шығады, бірақ Фрейдтің өзі арттерапияның психотерапиялық мүмкіндіктеріне қызығып, айналыспаған; Юнгтың аналитикалық психологиясынан, ол өзінің суреттерін жеке және әмбебап символдардың идеясын нақтылауға қолданған[2.10 с].

«Арттерапия»– термині (art – өнер, arttherapy – өнер арқылы терапия жүргізу) көбіне ағылшын тілді халықтар қоныстанған елдерде кеңінен тараған. Арттерапия – ауру адамның психоэмоционалды халіне творчество арқылы ем жүргізу және әсер етуді білдіреді.

Ал Дельфина – Бейли арттерапияны қолдануда 4 негізгі бағытты бөліп көрсетеді[1.37с]:

1. Пассивті (енжар) арттерапия. Дайын өнер туындыларын пациентпен анализ және интерпретация жасау арқылы емдік әсерге қолдану.
2. Актив (белсенді) арттерапия. Пациентте өзіндік шығармашылығын ояту, мұнда шығармашылықтық акт негізі емдік фактор болып саналады.
3. Бірінші және екінші қағидаларды бір мезгілде қолдану.
4. Психотерапевттің өзіндік ролін, оның пациентпен шығармашылық жұмысын оқудағы қарым-қатынасын акценттеуі.

Арттерапия әдісі – адамның ішкі өзіндік «Мен» суретін салуда, өлең жазғанда, скульптура жасағанда, ойланбай істесе де көрсетіп отырады деп сенімді тұжырымдайды.

Арттерапевт зерттейді:

1. Эмоционалды хал-жағдайды.
2. Физикалық денсаулықты.
3. Әлеуметке бейімделушілікті.
4. Оқыту процесіндегі танымдық мүмкіндіктерді.
5. Бірлесе жүзеге асыратын творчестволық қабілеттілікті.

Тұлғалық өсу мәселесі жеке адамның даралық- психологиялық ерекшеліктерін анықтауға және өлшеуге көмектеседі.

Колледж студенттерінің тұлғалық өсу мәселесі – студенттердің жекелей психо-физиологиялық, психологиялық ерекшеліктерін анықтау барысында, студенттердің тұлғалық өсуін зерттейтін әдістеме, әдіснамалар жиынтығын құруға мүмкіндік береді.

Колледж студенттерінің тұлғалық өсу мәселесін анықтау үшін мен «Тұлғалық өсу әдістемесін» өткіздім (авторлары: И.В.Кулешова, П.В.Степанов, Д.В.Григорьев).

Әдістемеде 10 адам қатысты. Әдістеме қортындысы бойынша:

1. Отбасыға қарым-қатынас:
 - тұрақты-жағымды-60%
 - жағдайлық-жағымды қарым-қатынас-40%
2. Отанға қарым-қатынас:
 - тұрақты-жағымды- 60%
 - жағдайлық-жағымды қарым-қатынас-40%
3. Әлемге қарым-қатынасы:
 - тұрақты-жағымды- 50%
 - жағдайлық-жағымды қарым-қатынас-40%
 - жағдайлық-жағымсыз -10%
4. Еңбекке қарым-қатынас:
 - тұрақты-жағымды- 60%
 - жағдайлық-жағымды қарым-қатынас-20%
 - жағдайлық-жағымсыз -20%
5. Мәдениетке қарым-қатынас:
 - тұрақты-жағымды- 20%
 - жағдайлық-жағымды қарым-қатынас-50%
 - жағдайлық-жағымсыз -30%
6. Сабаққа қарым-қатынас:

- тұрақты-жағымды- 50%
- жағдайлық-жағымды қарым-қатынас-10%
- жағдайлық-жағымсыз -40%

Қорыта айтқанда, колледж студенттерінің тұлғалық өсу мәселесі – студенттердің жекелей қызығушылықтары мен қарым-қатынасына, қоршаған ортаға бейімделуі мәселелерін толық қамтиды. Студенттердің психо-физиологиялық, психологиялық ерекшеліктерін анықтау барысында, студенттердің тұлғалық өсуін зерттейтін әдістеме, әдіснамалар жиынтығын құрып, тұлғалық өсу заңдылықтарын зерттеуде үлкен табыстарға жетуге болады.

Осылайша, Колледж студенттерін зерттеу барысында арт терапияның тұлғалық өсу мәселесінде психологиялық коррекция жүргізу және студенттердің эмоционалды, ерік сферасы мен ішкі жан дүниесіндегі даудамайларды ұғынуға жағдай жасайтын тиімділігі анықталды.

Әдебиеттер:

1. Битянова Н.Р. Проблема саморазвития личности в психологии: Аналитический обзор. - М.: Флинта, 1998. -48 с.
 2. Братченко С. Л., Миронова М. Р. Личностный рост и его критерии // Психологические проблемы самореализации личности: Сб. / Под ред. А.А.Крылова, Л.А.Коростелевой. - СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского университета, 1997. - С.3-14.
 3. Калина Н.Ф. О самоактуализации личности (вместо послесловия) // Маслоу А. Психология бытия. - М., 1997. - 304 с.
- Маслоу А. Самоактуализация // Психология личности. Тексты. - М.: МГУ

ТҮЛҒАНЫҢ МАМАНДЫҚ ТАҢДАУЫНДА КӘСІБИ БАҒЫТ-БАҒДАР БЕРУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Ахметжанова Мария Вячеславовна

Ғылыми жетекшісі: аға оқытушы - Б.Р. Сыздықова

Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ.

Gulbarshin_ksb@mail.ru

Жеке тұлғаның мамандық таңдауында кәсіби бағыт - бағдар берудің психологиялық ерекшеліктері қарастырылады, қазіргі таңда бұл мәселе өзекті мәселелердің бірі болып отыр.

Кәсіптік бағдар - бұл мамандық таңдаудағы жеке икемділіктерінің, қызығушылығының, кәсіптік ынтасына және қоғамның әр-түрлі деңгейдегі квалификациялы және әр-түрлі мамандық кадрларына сұранысымен жастарды дайындаудағы бағытталған іс-әрекет.

«Тілекке еңбек тірек болмаса, ойға шомылып, қырдан аса алмайсың» - деп Б. Момышұлы атамыз айтқандай оқу оқып, білім алып еңбектенбесе , ойға шомылып, маман иесі болып ешкімде мақсатына жете алмайды. [1]

Оқушылармен жүргізілетін кәсіптік бағдар жұмыстарының мұғалімін даярлаудағы негізгі кемшіліктері, олардың қазіргі кездегі өндіріс, ауыл-шаруашылығы, кәсіптік бағдар жүйесіндегі тапсырмаларды, мазмұнды принциптерді, әдістер мен формаларды жеткіліксіз меңгеру болып отыр. Сол себепті әрбір мұғалім оқушыларға кәсіптік бағдар беріп отыруы керек. Қазіргі таңдағы шығып жатқан өндіріс жаңа мамандықтары бойынша, өзінің мамандығы бойынша шолу жасап отыруы керек.

Жастардың кәсіптік бағдары мәні жағынан тек қана педагогикалық проблема болып қоймайды. Оны қоғамдық проблема десе де болады, оны шешу үшін тек қана педагогтардың

көмегі ғана емес, мектептің, мектепаралық оқу-өндірістік комбинатының (МОӨК), кәсіптік техникалық мектептің (КТМ), кәсіптік техникалық лицейдің (КТЛ), кәсіпорындардың, бұқаралық ақпарат құралдарының, мемлекеттік еңбекпен қамту қызметінің және т.б. бірлескен іс-әрекеті қажет. Кәсіптік бағдардың қоғамдық проблема ретіндегі мәні қоғамның кадрларға деген сұранысын, ондағы қайшылықты басып өтуден жастардың кәсіптік талпынысынан көрінеді. Әрине, бұл қайшылықты шешуде педагогикалық ұжымның, мұғалімдердің, оқушылардың еңбектік және кәсіптік дайындығына жауаптылардың іс-әрекеті басты роль атқарады.

Өйткені, оқушы мектеп бітірісімен мамандық таңдап, оқу орнына түскісі келеді. Осындай жағдайда олар қаншама мамандық ішінен өзіне керегін таңдай алмай адасады. Сол себептен де оқушылардың мамандық таңдауында оларға бірден бір көмекші оның сынып жетекшісі, пән мұғалімдері, ата-аналары, мектеп психологы болмақ. «Мамандықты дұрыс таңдау – ол өмір жолының сәттілігінің негізі» Н.Ә. Назарбаев. [2]

Кәсіптік бағдардың мақсаты теорияға және методологияға сүйене отырып жасалады. Теория мен әдіснамалық идеялар, көзқарастар, формалар, әдістер және принциптер түсініктері тексеріліп қалыптастырылады.

«Кәсіптік бағдар» түсінігі кімге болса да түсінікті. Бұл - оқушылардың сол немесе басқа мамандықтарға бағдары. Әдістемелік нұсқауларда да осындай анықтамалар береді, яғни ол жерде кәсіптік бағдар жұмыстарын жастарға мамандық таңдауда көмек ретінде көрсетеді.

«Кәсіптік бағдар» түсінігі көптеген ғылыми түсініктер сияқты бір орнында қалып қоймайды. Ол қоғамның мақсатының көзқарасына, тапсырмаларына, әдістеріне, формаларына, кәсіптік бағдардың мағынасына қарай дамып отырады.

Бұл түсініктің өзгеруі келтірілген анықтамалармен өзара байланысты, оның әр қайсысы кәсіптік бағдардың сол немесе басқада аспектілеріне әсерін тигізеді, қандайда бір функцияны бөліп көрсетеді, оның практикалық және теориялық даму деңгейін, басқару теориясының, педагогика, психология, позициясын қарастырады.

Сондықтанда кәсіптік бағдардың жалпы анықтамасын бермес бұрын оның негізгі 3 құраушысын; «іс-әрекет», «мамандық», «бағдар» нақтылап алайық.

Ал енді сол кәсіптік бағдар жұмыстарын жүргізуде қандай жағдайларды ескеру керек?

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңының 3 бабында білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың тұжырымдалған негізгі принциптерінде, «Оқушыларды кәсіптік бағдарлау» принциптері қамтылған.[3]

Психологиялық сөздіктерде «іс әрекет» түсінігі адамның спецификалық формасы табиғатқа қарым-қатынасын, оны саналы түрде өзгерту және пайдалану белсенділігі ретінде анықталады. «Іс-әрекет» ұғымының қарастырып отырған «кәсіптік бағдар» ұғымына енгізілуі кәсіптік бағдар ұғымын тек практика жағынан ғана емес, теориялық іс-әрекет ретінде, нақтылап айтсақ, белгілі бір білім дәрежесін ғана емес сол білімді меңгерудегі іс-әрекетті дисциплина аралық ғылыми бағытты көрсетеді. Кәсіптік бағдарда практикалық іс-әрекет туындап, теориямен толықтырыла түседі, нәтижесінде кәсіптік бағдарда теориялық және практикалық іс-әрекетті ажырамас бөлік ретінде қарастырамыз.

«Кәсіп» (лат. *professio*-белгілі бір іс-әрекеттің көрсеткіші, мамандық, *profiteer*-өзімнің ісім деп қарастырамын) - белгілі бір еңбек іс-әрекеті.

Атақты ғалым академик С.Г. Струмилинаның ойы бойынша, бір - біріне жақын мамандықтар топтарға біріктірілуі мүмкін, мысалы, металл өңдеушілер, ағаш өңдеушілер, музыканттар және т.б.

Бағдар түсінігі бірнеше ғылымдарда қолданылады, геометрияда бағдар тіке, қисық, жазықтыққа, химияда - молекулалардың бағдары. Бұл түсініктер астрономияда, географияда қолданылады. Мұндай жағдайда «бағдар» түсінігі барлық ғылымдарда орынды анықтау және қозғалыс бағытын таңдаумен байланысты. Энциклопедияда бағдар (фр. *Orientation* - шығысқа көрсетеді, лат. *origens* - шығыс) тікелей мағынада түсіндіріледі.

Қазіргі уақытта, мектеп оқушыларына кәсіптік бағыт-бағдар жұмысын үйлестіру үшін тәжірибе ретінде қалаларда, аудандарда кәсіптік бағыт-бағдар беру орталықтарын құру қайта қолға алынып отыр.

Қазіргі заманымызда оқушыларға сапалы білім мен саналы тәрбие беру әрбір ұстаздардың алдына қойған басты мақсаты деп ойлаймын. Ал енді білім мен тәрбие беру мен қатар оқушыларға кәсіптік білім беру қатар жүргізілсе, жақсы мамандар артар еді деген ойдамын. Оқушылар мектеп бітірісімен белгілі бір кәсіп иесі болу керек. Бірақ оны іске асыру үшін және кәсіптік мамандықты игермес бұрын кәсіптік бағдар жұмыстарына үлкен-көңіл бөлу қажет. Себебі оқушының кәсіптік ынтасын, икемділігін білмей кәсіпке баулу мүмкін емес. Осы кәсіптік бағдар жұмыстарын не үшін жүргізу қажет? Қалай жүргізуге болады?

Кәсіптік бағдар көптеген сұрақтарды қамтиды, соның ішінде; әлеуметтік, экономикалық, құқықтық, психология-педагогикалық, медициналық физиологиялық және танымдық сұрақтарды қамтиды. Мамандықты дұрыс таңдамау, кәсіптік бағдар жұмыстарының бұрмалануынан оқушылар мамандықтан жалыға бастауына келіп соқтырады. Бұл өзінің таңдаған мамандығына қанағаттанбауынан, мамандықты, жұмыс орнын аустыруына әкеліп соғады, жұмыстың ауысуы, жұмысшыны қайта даярлау - бұл мемлекеттің, кәсіпорындардың және оның өзіне экономикалық шығынға түседі.

Жалпы білім беретін мектептерде жоғарғы сынып оқушыларының кәсіптік бағдарын бақылау, болжау және түзетулер енгізу Республикадағы нарықтық қатынастарды реттейді. Оқушылардың мамандықты дұрыс таңдауына және қазіргі кездегі еңбек ресурстарындағы өнімді күштерді айқындайтын болады.

Қоғамдағы қайта дайындау міндетті түрде жастардың еңбекке деген мотивациясын, болашақ іскерлігін таңдауын өзгертеді. Сонымен қатар қазіргі таңдағы қатынастар олардың кәсіптік-квалификациялық құрылымдарының өзгеруіне басты себепкер болады.

Сонымен, алдағы уақытта халық шаруашылығының мамандар жөніндегі қажеттерін, өндірістік оқудың материалдық базасының мүмкіндіктерін, қалалық және ауылдық мектептердің мүмкіндіктерін ескере отырып, мектеп оқушыларын еңбекке баулудың профильдерін, оқушылардың қоғамдық пайдалы және өнімді еңбегін өз дәрежесінде ұйымдастыру, олардың мақсаты, мазмұнды болуын, сөйтіп, жалпы білім беретін орта мектеп түлектерін дер кезінде еңбекке орналастыру тәрізді жауапты міндеттер тұр.

Тұлғаның мамандық таңдауында кәсіби бағыт-бағдар берудің психологиялық ерекшеліктерін анықтау үшін Голланд әдістемесін қолдандым.

Голланд әдістемесінің мақсаты: 11 сынып оқушыларының, мамандық таңдау үрдісін анықтау, бақылау, бағыт-бағдар беру.

Қатысқандар саны: 11 оқушы.

1. ҰБТ-ке дайындығыңыз қалай?

Жақсы 75%

Орташа 25%

2. Болашақ мамандығыңызды таңдадыңыз ба?

Иә 65%

Жоқ 35%

3. Таңдаған пәніңіз бойынша дайындығыңыз қалай?

Жақсы 70%

Орташа 30%

4. Мамандықты таңдау қиын болды ма?

Иә 75%

Жоқ 25%

5. Таңдаған мамандығыңызға сенімдісіз бе?

Иә 65%

Жоқ 35%

6. Иә, бұл мамандықты мен 5 жыл бұрын таңдағанмын және бұл мамандық ұнайды.

Иә 15%

Жоқ 95%

Мамандық таңдауда кәсіби бағыт-бағдар беруде, оқушыларға Голланд әдістемесін қолдана отырып, қазіргі заманымызға байланысты оқушыларға білім беру, сонымен қатар олардың кәсіптік бағдарын айқындау қажетті болып отыр деген шешімге келдім.

Қорытындылай келе, «Мамандық таңдаудағы жастардың ойлануы» атты еңбегінде Вготский былай деп жазған, мамандық таңдау дегеніміз ол адамның бүкіл өмірін тас-талқан етіп, жоспарын жоқ етіп оны бақытсыз етуі мүмкін. Қандай анықтамалар келтірілсе де, «бағдар» түсінігі мамандық таңдауда негізгі бағыт. Сол себепті, әлемде өзі қаламайтын мамандық иесі болып жүрген қаншама адам бар. Егер жастар мамандық әлемінде бағыт-бағдар алып белсенді түрде сол мамандық оның өмірге талпынысына сай ма, соны біліп жатса, мұндай білікті мамандар саны артар еді.

Қазіргі кезде саны бар сапасы жоқ оқу орындары да көбейіп білім сапасын төмендетіп жіберді. Сол үшін мектеп қабырғасы кәсіптік бағыт-бағдар жұмыстарына мықтап көңіл бөлуді қажет етеді. Әрбір оқушы мектеп қабырғасын бітірісімен сұранысты айқындайтын маман болып жатса жақсы емес пе деген ойдамын.

Әдебиеттер:

1. Отаншылдық идея-Бауыржан Момышұлы мақал-мәтелдері мен афоризмдерінде/ С. Жүнісәлиева, 2004 -55 бет.
2. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы. Алматы, 2007-197 бет.
3. Н.Назарбаевтың халыққа жолдауы. 2017-24 бет.
4. Балалар құқығын қорғау туралы конвенциясы. 2002-18 бет.
5. Жолмұқан Түрікпенұлы. Кәсіптік бағдар. -Алматы: Санат, 1995-145 бет.
6. Мектеп және мамандық таңдау. Мектеп баспасы, Алматы: 1973-207 бет

Климов Е.А. Как выбрать профессию. - М.: Просв

ОҚУ МАТЕРИАЛДАРЫН ҚОЛДАНУДА ШІКІРТАЛАС ӘДІСІНІҢ РӨЛІ

Бастарбек Д.А.

Ғылыми жетекші: Кошанова М.Т. педагогика, психология магистрі,
аға оқытушы

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ.
marash.koshanova70@mail.ru

Ел басы Н.Ә.Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты жолдауында: «Жаңғыру атаулы бұрынғыдай тарихи тәжірибе мен ұлттық дәстүрлерге шекеден қарамауға тиіс. Керісінше, замана сынынан сүрінбей өткен озық дәстүрлерді табысты жаңғырудың маңызды алғышарттарына айналдыра білу қажет. Егер жаңғыру елдің ұлттық-рухани тамырынан нәр ала алмаса, ол адасуға бастайды» - деген.

Сондықтан, әрбір жастар сол арқылы тұтас ұлт ХХІ ғасырға лайықты қасиеттерге ие болуы керек. Біз жаңғыру жолында бабалардан мирас болып, қанымызға сіңген мұраларын бүгінде қайта тірілтуіміз керек.

Ұлттық жаңғыру деген ұғымның өзі ұлттық сананың кемелденуін білдіреді. Оның екі қыры бар. Біріншіден, ұлттық сана-сезімнің көкжиегін кеңейту. Екіншіден, ұлттық болмыстың өзегін сақтай отырып, оның бірқатар сипаттарын өзгерту [1; б.3].

Сондықтан, оқу материалы және оқу жұмысының тәсілдері жеткілікті түрде әр түрлі болуы қажет.

Материалдың жаңашылдылығы – оған қызығушылықтың пайда болуының аса маңызды алғышарты. Алайда, жаңаны танып білу – оқушыда осы уақытқа дейін жинақталған білімге сүйенуі тиіс. Бұрын меңгерілген білімді пайдалану – қызығушылықтың пайда болуының маңызды шарттарының бірі.

Оқу материалына деген қызығушылықтың пайда болуының мәнді факторы – бұл эмоционалдық бояу, лектордың сөзі. Осы жағдайлар арнайы қызығушылықты қалыптастыруға бағытталған оқу процесін ұйымдастырудың белгілі бағдарламасы ретінде қызмет ете алады.

Оқу іс-әрекеті, ең алдымен, танымдық қажеттілік әрекеттің жалпыланған тәсілінің өндіруі болып табылатын іс-әрекет затымен «кездескенде» және онда «заттану» барысында анықталынады, яғни оған ішкі түрткі себеп болады және де сонымен бірге ол сан алуан түрлі сыртқы түрткілермен анықталынады, мысалы, өзін-өзі бекіту, абыройлылық, парыз, қажеттілік, жетістік және т.б. түрткілері.

Ал студенттердің оқу іс-әрекетін зерттеу материалы негізінде көрсетілген ереже, социогендік қажеттіліктердің ішінде тиімділікке неғұрлым көп әсер ететін жетістікке деген қажеттілік, оның өз іс-әрекеті нәтижелерін жақсартуға ұмтылуы. Оқуға қанағаттану осы қажеттіліктің қанағаттандырылу дәрежесіне тәуелді. Бұл қажеттілік студенттерді оқуға көбірек ден қоюға мәжбүр етеді және сонымен бірге, олардың әлеуметтік белсенділігін арттырады. Қарым-қатынас пен үстемдікке деген қажеттілік оқытуға маңызды, бірақ біржақты әсер етпейді.

Оқу іс-әрекетінде студенттердің аудиторияда немесе шағын топ ішінде нақты бір өміріндегі проблема бойынша өзіндік көзқарастары мен пікірлерімен алмасып, оларды дәлелдеп, өзге позициялармен толықтыру әрекеттерінде пікірталас технологиясының маңызы зор.

Студенттер пікірталаста еркін қарым-қатынаста болып, өз позицияларын қалыптастыру және қорғау, оларды өзге пікірлермен салыстыру әрекеттерімен айналысады. Сол арқылы олар демократиялық қоғамның басты ерекшелігі болып табылатын идеологиялардың қақтығысуына белсенді түрде араласады. Пікірталас студенттік аудиторияға өмірдің шынайы проблемаларына әкеліп, оларды әртүрлі көзқарас тұрғысынан қарастырады, ең тиімді шешімдерін табуға бағыттайды.

Пікірталастың басты мақсаты – әр үйренушінің қарастырылған проблема бойынша өзіндік пікір, көзқарасты қабылдауы, бір байлам мен шешімге тоқтауы. Мұндай проблеманы ғылымда, теория мен практикада нақты шешімі бар болғандықтан, оны үйренушілер аудиторияда тек өздері үшін ғана қабылдайды.

Қ.Жарықбаев пен О.Сангилбаев «Жантану атауларының түсіндірме сөздігінде»: «Пікірталас тақырыбы алуан түрлі болуы мүмкін. Мысалы, саясат, мәдениет, тіл, құқық қорғау, өнер салыстыру және т.б. Пікірталастың тақырыбы нақты, көкейтесті болуымен бірге, ондағы мәселе, ұсынылатын әдебиеттер қатысушыларға күні бұрын таратылады.

Уақыт тәртібі сақталып, шебер жүргізуші тағайындалады. Пікірталас ғылыми жұмысты қорғау алдында немесе көркем әдеби шығарманы жариялау алдында пікір білдіру. Пікірталас барысында жұмыстың көкейтестілігі, құрылымы, баяндау қисыны мен уәжі анықталып, ғылыми немесе көркемдік мәні бағаланады. Пікірталас әлеуметтану, психология, педагогика және т.б. ғылым салаларындағы зерттеулерде қолданылады.

Пікірталас әдістемесі сауал қою және сұхбаттасу болып екіге бөлінеді» - дейді [2; б.257-258] . Демек, студенттердің жоғары оқу орнында алған білімдері олардың қоғамда, басқа да белгілі жерлерде тез арада бейімделуге, жекеленген психологиялық құбылыстарды өз бетімен танып білуге, қазіргі заманауи технологияларды меңгеруде, оқушыларды тәрбиелеуде, педагог мамандығының қыр сырын ұғынуға мүмкіндік береді. Оларда, мамандығына деген қызығушылықты оятады, басқалармен қарым – қатынасқа түскендегі ерекшелікпен, өзін – өзі тануға шақырады және анализ жасауда, психологиялық жағынан өзін басқаруда қарапайым әдістер туралы хабары болады. Мұның барлығы оқу іс- әрекетінде өзін – өзі жетілдіруде маңызды қызмет атқарады.

Жоғары оқу орындарындағы оқыту кезеңі - бұл студентке білімінің, іскерліктің, дағды жүйелерінің қалыптасу уақыты. Дәл осы уақытта тұлғалық қасиеттердің белсенді дамуы, даралықтың, ақыл-ойдың және адамгершілік қасиеттері жүзеге асады, адамның маман ретінде қалыптасуы жүзеге асатындығы белгілі болды. Яғни, студенттердің кәсіби әрекетті игеруі оқыту үдерісінде жүзеге асады.

Оқу іс-әрекетінің толық анықтамасын, Д.Б.Эльконин берген: «Оқу іс-әрекеті алдымен сол оқушының өзіндегі өзгерістердің жүзеге асатын әрекеттік нәтижесі. Бұл іс-әрекеттің өзгеруі бойынша оның жемісі болып субъектінің өзінің орындау барысы болып табылады». Мұндай түсінік бойынша оқу іс-әрекетінің пәні болып сол студенттің әлеуметтік тәжірибенің элементтерін игеру жолында құрылатын тәжірибесі анықталынады, ал жемісі болып студенттің өзі және оның дамуы болып табылады.

Нәтижесінде, іс-әрекетте өздерін жоғары эффективті белсенділік және шығармашылық негізінде көрсетеді. Сонымен қатар, мотивациялық, құндылық және мағыналық жақтардағы психика мен іс-әрекеттің ішкі жаңа құрылымы да өнім болып табылады.

Демек, пікірталас студентке бұрынғы тәжірибесін тиімді пайдалану мен қарастырылатын тақырыпты толық игеру мүмкіншілігін береді. Оқытушы пікірталаста ақиқатты дайын күйінде бермейді. Мәселенің дұрыс-бұрыстығы туралы студенттердің өздері дәлелдер жинастыру мен келтіру, оларды жақтау арқылы, қарсы пікірлерді сараптау мен талдау арқылы, оларға қарсы уәж айту арқылы өзіндік дербес пікір қалыптастырады. Студенттер мұнда басқа пікірлермен санасып, өздерінің икемділігі мен бейімшілдігін көрсетеді. Сонымен қатар, топтық пікірталастар кері байланыс жасауға жақсы мүмкіндік беріп, студенттердің мотивациясы мен қызығушылығын арттырады.

Жоғары оқу орындарындағы оқу барысында студент бойында болашақ маман ретінде тұлғалық қалыптасуы бірнеше бағыттар бойынша дамиды:

- Рухани-идеялық сенімін және моральдық беталысы, кәсіби бағыттылығы қалыптасып өркендейді, мамандыққа қажетті қабілеттілігі жетіледі;

- өзіндік даму мүмкіндігі пайда болады, психикалық таным үдерістерінің жүйесі нығаяды, кәсіпке сай эмоциялық қалыптар жетіледі, жалпы кәсіби тәжірибенің алғы шарттары қалыптасады;

- кәсіби жауапкершіліктің бастамалары пайда болады, әрекеттің нәтижелігіне сай жауапкершілік туындайды, студенттің индивидуалдылық жүйесі тұлға өрісінде белгіленеді;

- студенттің болашақ мамандыққа сай талаптану деңгейі тұлғалық сипат ретінде өсе бастайды;

- әлеуметтік-мәдени және кәсіби мамандық тәжірибені өсіру мен қажетті сапаны қалыптастыру негізінде студенттің тұлғалық жақтары мен оның тұрақтылығы өркендейді;

- студенттің болашақ маман ретіндегі қажетті қасиеттер мен кәсіби тәжірибенің қалыптасуында өзіндік тәрбиелеудің рөлі артады;

- болашақ практикалық еңбекке сай кәсіби дербестілігі мен арнайы дайындығы нығаяды [3; 6.89].

Қорыта келгенде, оқу іс-әрекетінің, субъектінің өзін – өзі дамуына бағытталған әрекеттердің жалпыланған тәсілдерін игерудегі өзгеше іс – әрекеті ретіндегі анықтамасына сүйене отырып, атап өтетін бір мәселе, оқу міндеті – бұл оқу іс – әрекетінің негізгі бірлігі. Студенттер, оқытушыдан кез - келген көзқарасты (позицияны, идеологияны) ұстамдылық, төзімділік және сыйластық тұрғысынан қалайша қабылдауға болатындығын үйрену керек. Олар пікірталастың демократиялық сипатта болуы тек сондай ұстаныммен байланысты екендігін түсінуі қажет.

Әдебиеттер:

1. Н.Ә.Назарбаев. // Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. Астана 2017ж.
2. Қ.Б.Жарықбаев, О.С.Сангилбаев Жантану атауларының түсіндірме сөздігі. Алматы: «Сөздік-Словарь», 2006. – 384 бет. Б. 257-258 .

3. Тұрғынбаева Б.А. Оқытудың инновациялық әдістемелері мен технологияларын жоғары оқу орындарында қолдану тәжірибесі. Оқу әдістемелік құрал. – Алматы: Абай атындағы ҚазҰПУ, 2011. – 179 бет.

ТҰЛҒАНЫҢ ӨЗІНДІК БАҒАЛАУ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ЗЕРТТЕУДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Оралқызы Мөлдір

Ғылыми жетекші: аға оқытушы Сыздықова Б.Р.

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ.

M.oralkyzi@mail.ru

Тұлғаның көптеген әлеуметтік іс-әрекет түрлерінің ішінде ақыл-ой және соған байланысты тұлғаның дамуындағы өзін-өзі бағалау сұрақтары маңызды орын алады. Кез келген ақыл-ой іс-әрекеті белгілі бір талаптармен мотивтер негізінде жүзеге асады. Ақыл-ой іс-әрекеттің тиімді, жемісті нәтижесіне жетуге жеке бастың қасиеттердің дамуы мәнді сипат алады. Жеке адамның қалыптасуында өзіндік сана-сезім оның құрамдас бөлігі болып табылады. Студенттер өзінің даралық ерекшелігін сезіну ретінде өзгелер мен қатынас жүйесіндегі өз орнын табу үшін ұзақ уақыт өзгерістерден өтеді. Олардың ақыл-ойының қалыптасуы негізгі оның өмір жолындағы оқиғалармен, белгілі бір кезеңдер мен жаңа құрылымдар мен байланысты болып келеді.

Тұлғаның болашақ мамандыққа қатысты психологиялық дайындықтары мен ақыл-ой қалыптастыру механизмдеріне өзін-өзі бағалау әсер ете ме? Осы сұрақтар әрқашан да өз маңыздылығын жоймайды. Өзін-өзі бағалау бұл әркімнің өзін басқалардан ажырата алуынан көрінетін, өзінің жеке тұлға екенін білдіретін ұғым. Мендік қасиет іс-әрекетпен адамның айнала мен қарым-қатынас жасауы барысында қалыптасып отырады [1].

Көптеген қатынас объектілерінен кейін ғана сана өзіндік сананың және зейіннің объектісіне айналады. Өзін қылықтың субъектісі ретінде сезініп, өзіне қатынасы зейінділік немесе рефлексивтілік қасиетке айналуына көптеген тәжірибе жинақталу тиіс. Тұлғаның құрылымын және оның тұтастығын қамтамасыз етіп жетілдіретін нақты осы аталған қасиет. Олар өмірдің максатымен және іс-әрекетімен, құнды бағдарлығымен, нұсқаулармен тығыз байланыста, яғни өзін-өзі тану, өзін-өзі бақылау, өзін-өзі басқару және өзін-өзі ұйымдастыру міндеттерін атқарады.

Өзін-өзі басқара алу өзіндік сананың өзіне қатынасы, өзін сыйлауы және өзін бағалауы сияқты эмоционалдық құрамдастықтарымен тығыз байланысты. Өзін-өзі бағалау — бір жағынан, өзін тану аумағындағы интегративті жұмыстың нәтижесі болса, екіншіден өзіне эмоционалды-құндылық жағынан қатынасы. Өзін бағалау – тұрақсыз шама, ол өркендей келе, әр түрлі болып өзгереді.

Өзін-өзі бағалау бастапқы кезде басқалардың өзін бағалауының интериоризациясының нәтижесі – соңынан эмансипацияланып айналадағылардың бағасынан қылықты ішінен басқару үрдісіне айналады.

Рухани өсу баланың алғашқы өсу дәуірінен қалыптасады, оның «Мен» деген сөзі қалыптасады. Мысалы: «Мен өлең айта аламын», «Мен сурет сала аламын», «Мен анамды жақсы көремін», «Мен айтайыншы!» т.б. «Мендік» көп айтуға тырысады. Мысалы: бір жасында бала өз дене бітімін қабылдап игере бастайды, ал үш жасында іс-әрекет субъектісі болып қалыптасып, өзін «Мен» ретінде ерекшелейді. Жақын адамдармен салыстыра отырып, өзіне деген жеке даралық және дербес субъектілік қатынас пайда болады. Жеті жаста эмоционалды ұғыну, өзін-өзі бағалау туындайды. Ол үшін ата-ана үлгі ретінде ұғынылады. Ата-ананың біреуіне ұқсауға тырысуы кейбір мінез-құлық түрлері мен психикалық жағдайларының белгілі бағдарламасын қалыптастыру жүреді. «Мен» образында «шынай-Мен», «идеалды-Мен» деңгейлері пайда болады. Жасөспірімдік және бозбала мен

бойжеткендік кезеңде «Мен» – тұжырымдамасы нығайып, «Мен» сипатын, образын ұғыну тереңірек сипатта болады. Өзін-өзі бағалауы қалыптасады. Өзін-өзі тану және өзіндік сана жоғары даму деңгейіне жетеді [2].

Өзіндік сананың даму тарихы тұлғаның шынайы дамуымен, оның негізгі өмірлік жолындағы оқиғаларымен үздіксіз тығыз байланыста. Қоршаған ортадан өзін бөле алатын субъект ретінде тұлға дамуының алғашқы кезеңінде, ол өз тәнін (денесін) игеріп, ырықты қимыл-қозғалыстарды жасайды. Соңғысы бірінші заттық әрекеттер үрдісінде қалыптасады. Дамудың келесі сатысы, өз бетімен қозғалыстар жасай алуында көрініс береді. Мұндай жағдайда сол әрекеттердің техникасы емес, айналадағы адамдармен индивидтің ара қатынасының өзгерісі, ұстай алатын қимылдарды өздігінше игере алу мүмкіндігінің мәні зор. Адам әр түрлі әрекеттердің шынайы субъектісі ретінде айналасындағылардан бөліне бастайды. Осындай объективті фактіні ұғыну негізінде өзіндік сананың және өзінің “мен”-і туралы алғашқы елестер туындай бастайды. Мұнда адам өзінің дербестілігін, қоршаған ортадағылардан ерекшелігін басқалармен ара қатынасы арқылы өзіндік санасы жетіледі, яғни басқа адамдарды танудың арқасында өзінің “Мен”-ін таниды. “Мен”-нің “саған” деген қатынасының болуы мүмкін емес, өзіндік сананың дербес басқа адамды субъект ретінде түсіну негізінде ғана қалыптасады.

Өзіндік сана салыстырмалы түрде сананың кешеуілдеп дамуының жемісі, баланың практикалық субъект ретінде айналадағылардан өзінің ерекшелігін саналы бөле алатын сапалық негізі. Өзіндік сананың даму тарихында негізгі жәйт сөйлеуді игеру, ойлау мен сананың тұтастай бар екенін көрсетеді. Сөйлеу бала санасының дамуында маңызды рөл атқара отырып, оны қоршаған ортадағылармен арақатынасын өзгертіп, әрекеттену мүмкіндіктерін өрбітеді. Қоршаған ортадағы ересектерге оған бағытталушы объект болудың орнына, сөйлеуді игерген бала олардың әрекеттерін өзінің тілегіне сәйкес бағдарлайтын мүмкіндіктерге ие болып, әлемге өздігінше ықпал ете алады. Бала қылығындағы осындай және басқалармен қатынастарындағы өзгерістер, оның санасына да әсер етіп, оның басқа адамдарға деген ішкі өзгерулеріне алып келеді [3].

Субъектінің дербестігі қандайда болмасын тапсырмаларды орындауымен шектелмей, одан да маңызды өз іс-әрекетін саналы түрде алдындағы түрлі міндеттер, мүдделер арқылы бағытын анықтай алуға жетелейді. Бұл ішкі дүниесінің үлкен жұмыстар жасауын талап етіп, тұтастай дүниетанымды қалыптастыру үшін өз бетінше ойлай алу қабілетін қажет етеді. Даралық өз бетінше ойлауды, сезімнің күрделілігін, қайрат-жігерді, белгілі дәрежеде жинақылық пен іштей талпынысты көздейді. Мұндайда тұлғаның шынайылықтан көтеріліп, сол іс-әрекетке тереңірек енуіне жетелейтін жәйттер болады. Тұлғаның тереңдігі мен байлығы және әлеммен, басқалармен байланысының құндылығы; яғни ол байланыстардың үзілуі оны бездіреді. Ағза бірлігінің негізінде қиылыса, тұлға тәнін өзінің “мен”-іне жатқызып, оны иемденеді. Адам өзінің тұлғалығын белгілі бір сырт бейнемен азды-көпті тығыз байланыстырады, себебі сол бейнеде өмірінің салты және іс-әрекетінің стилі көрінеді. Сондықтан, тұлғаға адамның тәні де, санасы да қосылғанмен, физикалық және рухтық тұлға туралы айтуға болмайды, себебі тәннің тұлғаға қосылуы тұлғаның физикалық және рухтық жақтарының әрекеттестіктеріне негізделген. Мұның тұлғаның рухтық жағына да қатысы бар. Рухтық тұлға өз бетінше тәнсіз өмір сүруі мүмкін емес. Өз бетінше субъект ретінде алғашында тек қана материалдық тірі жан болып қоршаған ортаға әсер ете алады. Сонымен, физикалық және рухтық – тұлғаға ішкі ара байланысы және олардың бірлігі ретінде енеді. Өзінің “Мен”-іне адам тәнінен төрі ішкі психикалық мазмұнын жатқызады.

Адам психикалық сферасынан өзінің “мен”-іне қабілетін және мінезі мен темпераментін-қылықтары арқылы өзгешелігін анықтайтын тұлғалық қасиеттерін атайды. Адамның басынан кешіретін ахуалдары мен күйлері, бар өмірінің психикалық мазмұны тұлғалық құрамына кіреді. Бірақ арнайы мағынасына, өзінің “мен”-іне қатысы барлардың ішінде психикасында бейнеленіп ішкі өмірінің тарихына, сезіміне әсер еткендерді ғана тән алады. Кез келген санасына қатысы бар дайын күйіндегі ойларды емес, тұлғаның қоғамдық

болмысында өзі зейінділікпен терең ойларды игергендерді ғана өзінікі деп санайды. Өзінің психологиялық ерекшеліктерінің шынайы көрінісін, айналасындағылармен қатынастағы мінез-құлқының мазмұнын және атқарылған іс-әрекетіндегі өзімен болғандарды менікі дейді. Сонымен, жоғарыдағыларды ескере отырып, өзіндік сана, зейінділік және «мен» тұжырымы тұлғалық дамудың негізі және себепшісі ретінде жан жақты әрі терең практикалық зерттеуді талап ететінін ұғына, болашақта тәжірибелік әдістемелерлі нақты үрдіске бағдарлап іске асыруға болады. Өзін-өзі бағалаумен ақыл-одың байланысын қарастыруда өзіндік сана мәселесіне тоқталған жөн. «Мен» – тұжырымдамасы өзіндік сана сезімінің негізін қалайды және құрамдас бөлігі болып табылады. Нақты өмірлік әрекет барысында «Мен» – тұжырымдамасы және өзін-өзі бағалау саналы және сезілмейтін деңгейде көрінеді [4].

Өзін-өзі бағалау кіші жастағы оқушының өзінің табыстары мен сәттіліктерін, оқу мақсатына қарай жылжудың сипатын бағалауға мүмкіндік береді. Б.Ананьев өзін-өзі бағалауды оқыту үрдісінде жүзеге асатын тұлғалық білім алу, белсенді қалыптасу ретінде қарастырады, оның оқушының оқу-танымдық әрекетіне маңызды ықпалы бар екендігін айтады. Оның пікірінше, оқу үрдісінде өзін-өзі бағалаудың қалыптасуы, педагогтердің, І сыныптағы және отбасы тұрмыстық ортаның ықпалымен жүзеге асады. Ол “оқушыда оның білімдері, жетістіктері мен үлгірмеушілігі жайлы түсінік тоқсанның аяғындағы бекітілген үлгірім бойынша ғана емес, сондай-ақ, оқу үрдісінде жекелеген парциальдық, бағалар бойынша да қалыптасатындығын, мұғалімнің жеке парциальдық, бағалауы неғұрлым айқынырақ, нақтырақ болса, оқушының білімге соғұрлым бейімделе түсетінін” атап көрсетеді.

Сонымен, психологиялық-педагогикалық әдебиетті талдау жасау келесі тұжырымға келуге негіз болады, өзін-өзі бағалау оның кіші жастағы оқушының оқу-танымдық рөлі тұрғысынан екі аспектіде қарастырылады.

1. Өзін-өзі бағалау оқыту үрдісінде белсенді қалыптасатын тұлғалық білім алу ретінде алға шығады және кіші жастағы оқушының оқу-танымдық әрекетіне маңызды ықпал жасайды.
2. Өзін-өзі бағалау – оқу әрекеті тұтастай құрылымының ерекше бөлігі, оның қызметі кіші жастағы оқушы осы әрекет субъектісі ретінде оқу міндеттерін шешуде оның қаншалықты алға жылжығанын анықтай білу болып табылады.

Өмірде өз орнын табуда өзін-өзі тәрбиелеп, өз бетінше оқып білім алу, өз білімін өзі жетілдіру, өзін-өзі шектеу, өзіндік бақылау, өз-өзін ынталандыру әдістерін тұлға уақытылы пайдалана алғанда, зор нәтижеге жеткізіп өзін-өзі бағалай алудың аясы кеңейді.

Тұлғаның «Мен»- бейнесі, «Мен»- бағдарламалары мен өзіндік бағалауы жинақталып, «Мен» тұжырымдамасын құрайды. Өзін-өзі бағалау арқылы тұлға мінез-құлқын реттейді. Тұлғаның өзіндік бағалауы қалай жүзеге асады? Тұлға бірлескен іс-әрекет және қарым-қатынас нәтижесінде қалыптасады. Тұлға танымдық әрекетке араласа отырып, қарым-қатынаста бағдарланады және қоршағандардың күтулерімен салыстырады [5].

Өзіндік бағалау өзіндік сана сияқты әлеуметтік жағдайларға негізделеді. Кеңес психологтарының зерттеулерінде өзіндік бағалау – еңбектің, танымның және қарым-қатынастың күрделі өнімі болып табылады.

Әдебиеттер:

1. Құдиярова Ғ.М. Жас өспірімдердің мінез-құлқындағы ауытқушылықтары – Алматы, 2004.
2. Аймауытов Ж. Психология – Алматы, 1995.
3. Тәжібаев Т. Жалпы психология – Алматы, 1993.
4. Адамзат ақыл – ойының қазынасы – Алматы, 2005.
5. Құдиярова Ғ.М. Жас өспірімдердің мінез-құлқындағы ауытқушылықтары – Алматы, 1995

СРЕДСТВА МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ И ИХ РОЛЬ В ПАТРИОТИЧЕСКОМ ВОСПИТАНИИ СТУДЕНТОВ

Белкина Д.М., студентка КГУ им. Ш. Уалиханова г. Кокшетау, Казахстан
Воронова Р.М. преподаватель кафедры педагогики, психологии и социальной работы
E-mail: rita_sova8@mail.ru

Патриотическое воспитание - это и особый вид многоплановой, скоординированной, целенаправленной деятельности государственных органов, ведомств, политических партий, общественных объединений и организаций и конечно немаловажную роль в этом как средство патриотического воспитания играют средства массовой информации. Само понятие «патриотизм» выступает как важнейшая ценность, которую надо каждому осмыслить, понять и принять к руководству в жизни, в профессиональной деятельности.

Согласно опросам и социологическим исследованиям, в средствах массовой информации, среди актуальных проблем, которые более всего сегодня тревожат молодых людей, на первых позициях - рост преступности, инфляция, рост цен, усиление неравенства доходов, коррупция во властных структурах. Что касается вопросов личного характера, волнующих молодых людей, то на передний план вышли проблемы материальной обеспеченности, организации досуга и здоровья. [1]

В России исследования социологов, педагогов, психологов показывают, что современные СМИ, часто, отдают явное предпочтение развлекательным передачам, идут по пути удовлетворения интересов невзыскательной части населения в ущерб воспитательной работе. Так, например, исследователями, выявлено, что СМИ часто транслируют далеко не лучшие образцы воспитания патриотизма. Сообщения, телевизионные передачи с налетом сенсационности, об отклоняющихся от общепринятых норм событиях порождают у представителей современной молодёжи - читателей, слушателей и зрителей беспокойство и страх, неуверенность в себе, пессимизм в отношении возможности искоренения негативных явлений.

Однако, роль СМИ в процессе патриотического воспитания не оценивают однозначно. Общественное мнение традиционно отводит главенствующую роль в формировании патриотических позиций и установок электронным и печатным источникам информации. СМИ способны оказать поддержку различным слоям населения в проведении тех или иных акций, апеллируя к таким эмоционально-чувственным элементам общественного сознания как любовь к Родине. В средствах массовой информации доминирует тенденция к освещению патриотизма как памяти, патриотизма как внимания к людям, патриотизма как ответственности, патриотизма как поклонения героям, патриотизма как гордости за свой народ и Родину. СМИ может и должно служить показателем ценностных ориентиров молодого поколения. Журналисты воссоздают картины прошлого, обращаясь к чувствам человека, к народной памяти. По данным социологических исследований, молодёжь предпочитает телепрограммы развлекательного характера. [2]

В Республике Казахстан СМИ являются одним из главных источников информации для большинства людей, и как следствие, основным инструментом управления общественным мнением. СМИ способны повлиять практически на все сферы общества, причем не редко для манипуляции и дезинформации людей. В этом роль средств массовой информации становится в числе первостепенных для молодежи. В процессе социализации особенность казахстанских СМИ в том, что усвоение информации, полученной посредством СМИ, у детей и молодежи в настоящее время носят в большей степени индивидуальный характер. Их эффективность является отсроченной во времени. При этом роль средств массовой информации в формировании системы ценностей молодого поколения может носить характер как позитивный, так и негативный. В последнем случае это то, что в деятельности казахстанских СМИ, слабо отражен процесс формирования традиционных духовно-нравственных ценностей у молодежи.

Объектом нашего исследования мы определили современную молодежь, которая попадает под влияние средств массовой информации - СМИ. **Предметом** исследования были средства массовой информации и их влияние на молодежь. К числу средств массовой информации нами были отнесены интернет, телевидение, пресса, радио. Метод исследования - анкетирование студентов 1-3 курсов специальности Психология КГУ им.Ш.Уалиханова. Данный метод исследования позволил нам выявить самое популярное СМИ среди студентов, которое современные юноши и девушки преимущественно используют в настоящее время, а также заинтересована ли молодежь в получении информации по вопросам патриотического характера.

В нашем городе наиболее популярными и доступными являются периодические издания, такие как: «Казахстанская правда», «Экспресс К», «Литер», «Время», «Известия-Казахстан», «Комсомольская правда - Казахстан», «Егемен Казахстан», «Айкын», «Алау», сайты: <https://strategy2050.kz>, <http://unity-jastar.kz>, <https://www.mod.gov.kz>

Нами было проведено исследование, результаты которого показали насколько темы патриотического воспитания актуальна, а так же наиболее используемые способы получения информации на тему патриотического воспитания.

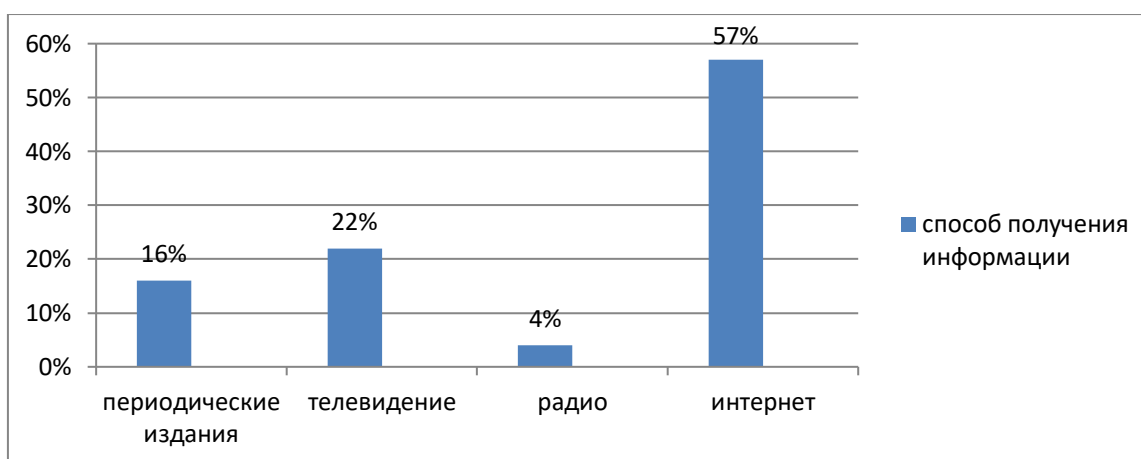

Рисунок1 – Результаты анкетирования студентов

57% опрошенных студентов предпочитают получать информацию о патриотическом воспитании через интернет, 22% - через телевидение, 16% опрошенных остановили свой выбор на периодических изданиях, и 4% процента выбрали радио.

Следовательно, можно сделать вывод о том, что интернет является более удобным и доступным способом получения информации о патриотическом воспитании студентов 1-3 курсов, участвовавших в анкетировании.

Результаты исследования (рисунок 2) отражают: 36% опрошенных студентов считают, что актуальная информация содержится, скорее всего, в интернете; 33% опрошенных считают, что телевидение предоставляет весь объем интересующей информации; 18% юношей и девушек ответили, что это периодические издания; радио выбрали всего – 13%.

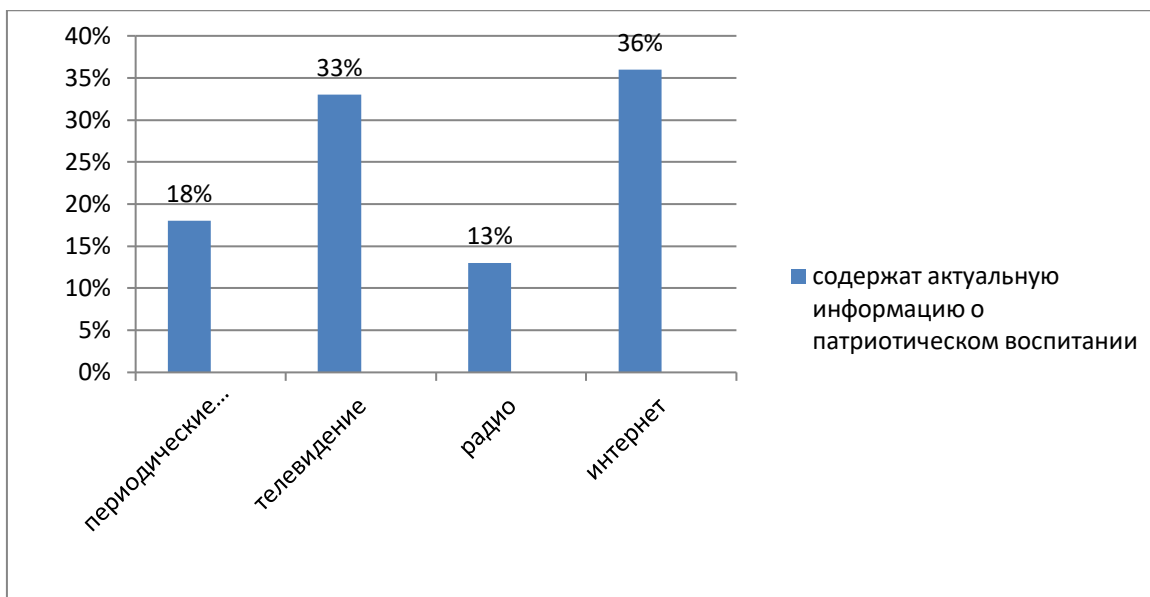

Рисунок 2 – Результаты анкетирования студентов

Следовательно, можно сделать вывод о том, что благодаря интернету и телевидению студенты, участвовавшие в анкетировании, получают интересующую их информацию на патриотическую тематику.

Таким образом, результаты исследования, позволяют нам сделать вывод, что современные студенты интересуются обстановкой в стране и в мире, пытаются найти для себя полезное, новое, используя для этого образовательные порталы, познавательные телепередачи и научные статьи в газетах и журналах. Студенты, участвовавшие в нашем исследовании - сегодняшняя молодежь, придерживается идеально-духовных ценностей, интересуются идеями патриотического воспитания, отраженными в материалах СМИ.

Литература:

1. Жилавская И. В. Влияние СМИ на молодежь // Медиаобразование: от теории - к практике / сост. И.В. Жилавская. - Томск: Изд-во Томск. ин-та информационных технологий, 2007.
2. Брайант Д. Основы воздействия СМИ [Текст] / Д. Брайант. — Пер. с англ. — М.: Издательский дом «Вильямс», 2004.

РАЗВИТИЕ ДУХОВНО-НРАВСТВЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ ЛИЧНОСТИ КАК УСЛОВИЕ ПРЕОДОЛЕНИЯ АГРЕССИВНОСТИ В ПОВЕДЕНИИ

Кабдулбариева Д.Е

под руководством Вороновой Р.М

Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова

rita_sova8@mail.ru

Актуальность нашего исследования заключается в том, чтобы найти способ преодоления агрессивности личности, чему может содействовать, по мнению педагогов и психологов, духовно-нравственное воспитание. Ученые пришли к выводу, что ключевыми направлениями в преодолении агрессивности могут быть: расширение самосознания, развитие способности к самоосмыслению, обучение навыкам саморегуляции, самоконтроль, управление своим эмоциональным состоянием и поведением (Е.Е. Копченова, Т.М. Титаева,

Е.И. Овсеева, А.А.Березников, Н.Н. Павлова и др.). Также проблемой исследования занимались: И.А.Невский, А.Н. Леонтьев, Л.С. Выготский, С.Холл, Ж. Пиаже, Э. Шпрангер, Э. Эриксон, Э. Штерн. [1]

Сегодня появляются все больше примеров возрастания агрессивности детей, подростков, молодежи и взрослых. Одним из самых сложных периодов развития личности является подростковый возраст. Нас интересует гендерное различие проявления агрессивности, т.к., традиционно агрессивность изучалась почти без учета пола - она считалась, прежде всего, маскулинным качеством, и ее исследования проводились преимущественно на мужских выборках. Однако реальность показала, что женщины также нередко проявляют агрессивность, и поэтому данное качество необходимо изучать в поведении представителей обоих полов.

Н.А. Коваль, определяя духовность как целостное и динамическое явление, формирующееся через активный поиск истины, добра и красоты в процессе самореализации личности, выделяет критерии духовного развития личности:

- отношение к другому как самоценности, что выражено в таких качествах, как эмпатия, сострадание, сочувствие, правдивость, совесть, общительность, отзывчивость, дружелюбие, доброта, умение владеть собой, душевность, реалистичность в оценке ситуации, самоотдача и др.;

- творческий целенаправленный характер жизнедеятельности, проявляющийся в таких качествах, как миротворчество, альтруизм, деятельная помощь окружающим, соучастие, организация микросреды общения, целеустремленность, высокая сенситивность, открытость, коллективное творчество и др.;

- духовно-творческая активность личности, где особое значение приобретают воля, высокая самооценка, оптимизм, бодрость, стремление к успеху, гибкость мышления, изобретательность, ответственность перед собой и другими, вера в осуществление намеченного, потребность в позитивной свободе и др.[2]

Однако, педагогами отмечается, что подростки предпочитают «пассивные» виды занятий по интересам: игры на компьютере, прогулки, просмотр телепередач, прослушивание музыки. К передачам о литературе, искусстве, духовности они безразличны. Приоритетными ценностями в жизни считают деньги, богатство, власть и славу. В речи подростков обычными становятся фразы: «имею право», «это твои проблемы», которые ограничивают личность в нравственном развитии, в приобретении духовности. В ситуации учебного процесса подростки предпочитают выполнять задания, не вызывающие затруднений, при этом претендуют на максимальную оценку за труд; стараются переложить груз ответственности на плечи другого, могут одноклассника обмануть, схитрить, спровоцировать на неадекватное поведение: оскорбление, применение физической силы, что и определило проблему нашего исследования.

В соответствии с проблемой исследования мы определили объект исследования - проявление агрессии у подростков; предмет исследования - гендерные различия в проявлении агрессии у подростков. Так нами было проведено исследование агрессивности по методикам: тест Басса-Дарки для определения различных форм агрессивных и враждебных реакций, опросник Почебут для диагностики агрессивного поведения, опросник для выявления агрессии Г. Айзенка.

Методика Басса-Дарки направлена на исследование проявления: агрессивности (физическая, вербальная и косвенная агрессии и раздражение) и враждебности (обида, подозрительность). Как свидетельствуют проведенные нами исследования по методике Басса-Дарки, в группе юношей показатель агрессивности носит следующий характер: у 20% - повышена, у 30% - занижена, и у 50% - находится в норме. Исследование враждебности юношей: у 40% испытуемых - повышена, у 60% - находится в норме. У девушек ярко выражена вербальная агрессия, тогда как физическая агрессия находится в норме. Исследование враждебности девушек: у 30% - повышена, у 70% - находится в норме.

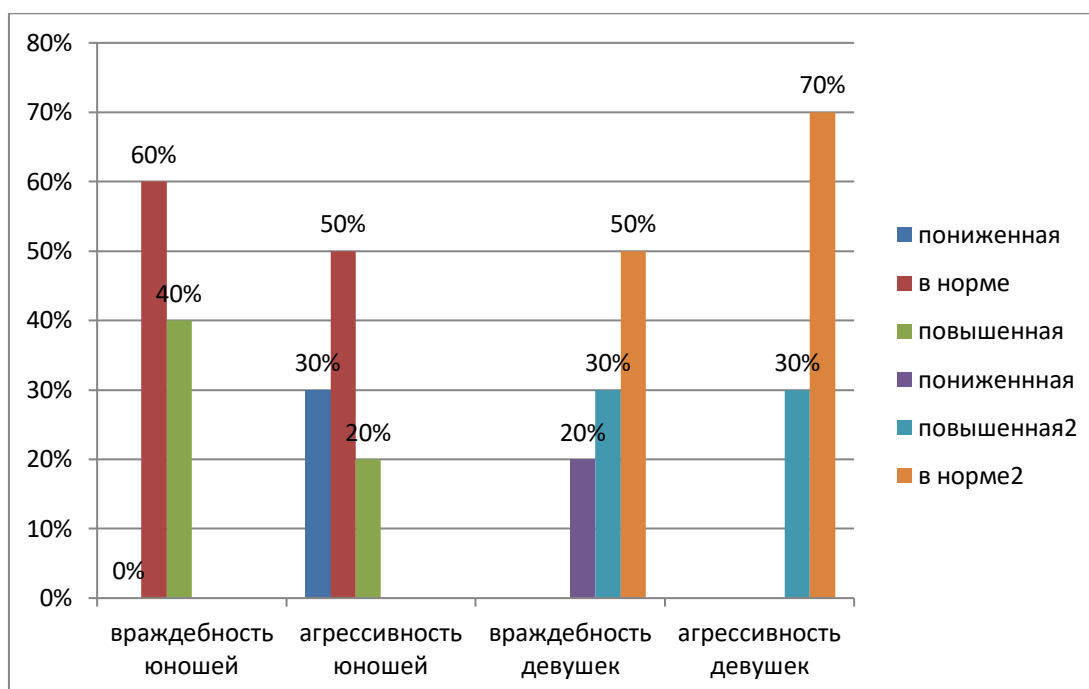

Рисунок 1 - Результаты исследования агрессивности

Следовательно, можно сделать вывод о том, что 20% юношей с повышенным уровнем агрессивности способны использовать физическую силу против другого лица, готовы к проявлению вспыльчивости, резкости и грубости при малейшем раздражении. У девушек ярче выражена вербальная агрессия, что свидетельствует о выражении негативных чувств через формы: ссоры, крик, так и через содержание словесных ответов: угрозы, упреки, проклятья, ругань, насмешки.

Исследование по методике выявления агрессивности Г.Айзенка позволяет нам исследовать личность по следующим характеристикам: *личностная тревожность* - склонность индивида к переживанию тревоги, характеризующаяся низким порогом возникновения реакции тревоги; *фрустрация* – психическое состояние, возникающее вследствие реальной или воображаемой помехи; *агрессия* – повышенная психологическая активность, стремление к лидерству путем применения силы по отношению к другим людям; *ригидность* – затрудненность в изменении намеченной субъектом деятельности в условиях, объективно требующих её перестройки. Результаты эксперимента показали, что показатели тревожности, фрустрации и ригидности в группе юношей и девушек не превышают средний уровень, т.е. не свидетельствуют о преобладании исследуемых качеств в структуре личности испытуемых.

Агрессивным подросток становится не по собственному желанию и воле, и родители и педагоги способны смягчить психологический травматизм этого переходного периода. Педагоги и психологи признают, что идеальное решение вопроса снижения агрессивности: различный подход в решении конфликтных ситуаций к юношам и девушкам, снижение видимого родительского контроля, вовлечение подростков в обсуждение семейных вопросов - принятие их нового взрослого статуса, на практике не всегда применяется.

Мы считаем, что проявление агрессивности может служить причиной низкого уровня духовно-нравственной воспитанности личности. Современные школьники - это будущие студенты. В связи с этим, окружающие взрослые (родители, опекуны, родственники) и школа (учителя, воспитатели, классные руководители, педагоги-психологи, психологи, социальные педагоги и социальные работники) могут помочь учащимся обрести чувство ответственности, приобрести духовно-нравственные качества, оказать духовно-нравственное воспитание, являющееся важнейшей стороной образовательного менеджмента.

Исходя из этого, на следующем этапе нашего экспериментального исследования мы определили: разработать программу снижения и преодоления агрессивности у юношей и девушек, уточнив при этом, понятие гендерных различий проявления агрессии; описать условия воспитания духовно-нравственных ценностей и качеств учащихся, способствующих формированию ответственной, самостоятельной личности для успешного обучения в вузе и приобретения профессиональных навыков и умений.

Литература:

1. Семенюк Л.М. Психологические особенности агрессивного поведения подростков и условия его коррекции., М.: Ин-т практ. психологии, 1996.
2. Клецина И.С. Гендерная социализация. СПб.: Изд-во РГПУ, 1998.
3. Крупнов А.И. Психодиагностика свойств личности и темперамента. М.: МГУДТ, 2007

ЖЕТКІНШЕК ШАҚТАҒЫ БАЛАНЫҢ АГРЕССИВТІ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН АНЫҚТАУ ЖОЛДАРЫ

Сералықызы Қызғалдақ

Ғылыми жетекші: аға оқытушы Сыздықова Б.Р.

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ.

gulbarshin_ksb@mail.ru

Жеткіншек шақта ұлдарда физикалық агрессия яғни тікелей агрессия күш көрсету агрессиясымен басым болатындығы, ал қыздарда көбінесе вербальды агрессия көптеп кездесетіндігі, оның ішінде тікелей немесе жанама түрінде, дегенмен ортақ түрде жанама агрессия байқалатындығы салыстырмалы түрде көрсетілген.

Агрессивті мінез-құлықтың тағы бір түрі, кейде жеткіншектерде ішінара кездесетін, аутоагрессивті мінез-құлық, яғни өз-өзін құртушы агрессия жайында да айтылады. Қазіргі жеткіншектерде арасында агрессия құбылысын түсіну үшін олардың жеке өзін-өзі бағалауы ғана емес, сондай-ақ бағалау процесін талдау мен референттік тұлғалармен берілетін сырттай бағалау да қарастырылады.

Зерттеу жұмыстары көрсеткендей агрессиясы бар балалар мен агрессиясы жоқ бала-лардың ата-аналарымен тығыз байланысы әр түрлі болады. Бұған себеп агрессиясы бар балалармен агрессиясы жоқ балалардың ата-аналарымен қарым-қатынасын сәйкестендіру жұмысы болды. Нәтижесінде агрессиясы жоқ балалардың ата-аналарымен байланысы агрессиясы бар балаларынан салыстырғанда көбірек екені анық болды. Алайда бұл топтағы айырмашылық дәрежесі анасымен де, әкесімен де көптеген күшті айырмашылықтар бұл екі топтада әкелерімен байланысты болды, олардың аналарымен қарым-қатынасы айқынырақ болды, яғни 2 топта аналарына жақын балалар болды. Соңғы факті жасөспірім балалардың анасымен қарым-қатынасының маңыздылығын, әлеуметтік қарым-қатынастың тағы бір көрінісі ретінде түсіндіруге болады. Әрине анасымен қарым-қатынасының бұзылуы барлық түрінде емес, тек ауыр тұлғалық дамуының бұзылыстарын-да кездеседі. Бұған себеп тағыда зерттеулердің нәтижесінде көрсеткендей, балалардың әкесі мен достарына деген қарым-қатынасында, анасына деген қарым-қатынасы оң нәтиже көрсетті.

Қыздарда көбінесе вербальды агрессия көптеп кездеседі, оның ішінде тікелей немесе жанама түрінде, дегенмен ортақ түрде жанама агрессия болып табылады, ал ұл балаларда тікелей агрессия яғни, күш көрсету агрессиясымен көптеп кездеседі.

Басса Даркидың ми зерттеулері бойынша 10-11 жастағы жасөспірімдер күш көрсету агрессиясын көрсетсе, ал 14-15 жастағы жасөспірімдерде бірінші орында жанама

агрессия кездеседі. Яғни, жанама деп күш көрсететін агрессия нақты осы 14-15 жаста болады [1].

Сондай-ақ 10-11 жаста түрлі агрессиялар арасында әлсіз түрдегі агрессиялар кездеседі. Яғни, олардың агрессияны көрсетулері әртүрлі болсада, айырмашылықтар айтарлықтай көп емес

Бірақ, зерттеулер бойынша 12-13жастағы ұлдарда және қыздарда осы формадағы агрессияның жағымсыз жағы айқын білінеді. Ескерту, Басса-Дарки тұжырымдамасы бойынша дұшпандылық агрессиясы беделділерге қарсы бағытталған.

Екінші орында жас кезеңдері көрсетілген, жиі кездесетін ұлдарда физикалық агрессия, ал қыздарда вербальды агрессия байқалды.

Ал, ерте жеткіншек шақта (14-15жаста) ұлдарда жағымсыз және вербальды агрессия үстемді болады, ал қыздарда вербальды агрессия үстемді формада байқалады. Сондай-ақ, жасерекшелігіне қарамастан ұлдардың агрессивтілік дейгейі қыздарға қарағанда басым болады. [2].

14-17 жастағы жеткіншек шақта жас ерекшелігінің агрессия деңгейі зерттеу кезінде анықталды. Күтілмеген және болжам зерттеулері алынды,соның ішінде нақты, анық және мінез сипаты қозу аралығымен мықты байланыста және агрессияның әртүрлі көріністері болды. «Қозғыш» вербальды агрессия, тітіркенгіштігімен, кенеттегі агрессия және де жанама агрессия түрлері кездесті.

Айырмашылық құрлымының байланысты емес, тек олардың күшінде «Демонстративті» вербальды агрессия оңжақты керемет, тітендіргіштік,терікті агрессия, жанама агрессия. [3].

Нақты және көп жанжалды байланыс демонстративті тұлғаның агрессия шын мәнінде, ол кенеттен пайда болады. Оған орталық сондай-ақ дәлелді моделінің маңызды ерекшеліктері болып табылады, белгілі болғандай, агрессия емес, жәнеде басқада мінез ерекшелігі. Бұл ерекшелікке демонстративті тұлғаға дәстүрлі қажеттігін қамтитыны және әрдайым әсер қалдыруға тырысады, өзіне көңіл аударту, назарда болуы. Осы мінез-құлық элементті өз-өзіне данқты табылады, өзі туралы айту, оқиғалар яғни бұл тұлға назарда болғандығын көздейді. Алынған мәліметтерге байланысты «демонстративті агрессия» дәстүрлі көзқарасты кеңейтеді және демонстративті тұлға туралы, демонстративті мәселелер мінез-құлыққа басқа көзқараспен көруге мүмкіндік береді.

Басқа жағынан, осы деректерді көре отырып тағы бір дәлел, бұл агрессия және агрессивтілік күрделі тұлға болып табылады және мінез-құлық феномені, себеп-салдарының табиғаты қандай екенін бір сипаттау екі талай, бір өлшемді, тым болмаса және ішкі дәйекті моделінде пайда болады.

Жасөспірімділік жаста, ұлдарда және қыздарда жас кезеңіндегі жоғары және төмен агрессияның көріністері байқалады жәнеде психологтар бекіткен, агрессияның екі көрінісі бар: 12 жас және 14-15 жас. Ал, қыздардың екі шыңдары бар: 11 жас және 13 жас. Ұлдар мен қыздарда түрлі агрессивті компоненттерді салыстыру дәрежесін көрсетті, ұлдардың тікелей физикалық және тікелей вербальды агрессияға жақын. Осылайша, ұлдар ең әдетте аз критерий бойынша агрессиянын артықшылығы көрсетті. Олар: «вербальды - физикалық».

Зерттеушілер пікірі бойынша төбелесті ең кіші інілері немесе сіңлілері бастайды. Оның үстіне көрсетілгендей егер ата-аналар ешқандай баланы жазаламаса, балалар сирек агрессивті мінез-құлықта болады және үлкендер жазаласа жиі агрессивті мінез-құлықта болады және үлкендерді жазаласа жиі агрессивті мінез-құлық көрсетеді. Қорыта келгенде, жазалау-агрессия ықтималдығын арттырады. Мінез-құлықтың агрессивті нысандарын дамытатын елеулі факторы: достарымен өзара қатынасы болып табылады. Балалар басқа балалармен өзара іс-қимыл кезінде әртүрлі мінез-құлық модельдерін үйренеді. Жеке құрдастарымен қарым-қатынас кезінде агрессивті мінез құлықтың әртүрлі нысандары пайда болады.

Құрдастарымен ойнау барысында әртүрлі агрессивті реакциялар (мысалы қол жұмсау және балағаттау) беріледі. Әртүрлі итеру, бір-бірін қуу, мазақтау, тебу, бір-біріне зақым келтіретін шулы ойындар – шындығында агрессивті мінезді оқытудың салыстырмалы қауіпсіз тәсілі болып табылады. Балалардың ойынша оларға осындай шулы ойындар ұнайды және олар осындай ойындарда сирек жарақат алады.

Әдетте жеткіншектердің агрессиясы, іс-әрекеттермен қорқыту, 4-6 жас агрессия себебімен балалардың жиі сөз сөйлейді жанжалдың інілері, апа немесе әріптестерімен ойыны бойынша. Ал, 8 жастан кейін балаға әсер етіп бастайды теледидар, кино, толы агрессияға толы детективтер.

Егер де топ ішінде жоғары агрессивті жасөспірімдердің – 31% жоғары бағалауға тән болса, топ ішінде агрессивті емес бағалауы екі есе кем – 15%. Осыған сәйкес, топ ішінде өздерін төмен бағалайтын жоғары агрессивтілер – 25%, агрессивті емес жасөспірімдердің қамтылуы тек қана – 15%.

Өзін-өзі бағалауы социумның сыртқы бағалауымен салыстырғанда кикілжіңді сипатта болатын (бағалау төмен және өзін-өзі бағалауға сай келмейді) жеткіншектердің өз қатарларластарымен салыстырғанда агрессияның жоғары көрсеткіштерімен ерекшеленетіні осы бағытта жүргізілген арнайы зерттеулер көрсеткішінен көруге болады. Айтарлықтай өзгешелік жанама агрессия мен негативизмнің деңгейінен байқалады. Сонымен қоса, өзін-өзі бағалауы мен сыртқы бағалауы кикілжіңді қатынастағы жасөспірімдерге қоздырғыш, физикалық агрессия және реніш секілді агрессияның жоғары деңгейлері де тән [4].

Агрессивті мінез-құлықтың тағы бір түрі, кейде жеткіншектерде де ішінара кездесетін, аутоагрессивті мінез-құлық, яғни өз-өзін құртушы агрессия. Аутоагрессия деструктивті, өзін-өзі құртушы сипатқа ие. Аутоагрессияның феномені жұмбақ болып саналады. Аутоагрессия агрессия секілді «қалыпты» адам психологиясы үшін айтарлықтай қызығушылық тудырады.

Аутоагрессия феноменінің қиындығын растайтын, жеткіншек агрессиясын көп аспектілі және кең көлемді зерттеудің нәтижесі «тұлғаның аутоагрессивті паттерні» деген түсінікті енгізуімізге мүмкіндік жасады. Осылайша, аутоагрессия тұлғалық ерекшелікті, нақты ерекшелікті көрсетіп қана қоймай, сонымен қоса қалыптастырушы және әртүрлі деңгейде әсер ететін тұлғалық күрделі кешен болып саналады.

Зерттеулер көрсеткендей, тұлғалық аутоагрессивті паттерннің құрамына келесідей субблоктар кіреді: мінез-құлықтық субблок, өз-өзін бағалаушылық субблок, интерактивті субблок, әлеуметтік-перцептивті субблок.

Аутоагрессивті паттерннің мінез-құлықтық субблогы. Аутоагрессия тұлғаның мінез-құлық ерекшеліктерімен көптеген нақты байланыста. Аутоагрессия деңгейі интроверсияға, педантикалыққа, депрессивтілікке, невротикаға оң әсерін тигізсе, тұлғаның демонстраивтілігімен теріс байланыста.

Аутоагрессивті паттерннің өз-өзін бағалаушылық субблогы. Тұлға құрылымында өзін-өзі бағалау мен өзіне деген қарым-қатынас ортаңы орынды алады. Сондықтан да тұлғаның аутоагрессивті паттернде өзін-өзі бағалау блогының болуы таңданыс тудырмайды. Аутоагрессия деңгейі тұлғаның өзін-өзі бағалау деңгейімен және де оның жеке құрамдас бөліктерімен теріс байланыста. Егер тұлғаның аутоагрессиясы қаншалықты жоғары болса, онда жеке когнитивті мүмкіндіктерінің өзін-өзі бағалауы (есте сақтау, ойлау), дененің бағаланауы (физикалық «Мен»), өзідігінен әрекет ету деңгейін бағалау мен өзбеттілік деңгейін бағалау да соншалық төмен деңгейде болады.

Қорыта айтқанда, аутоагрессия «реніш» бағанымен оң корреляцияланып, ал қалған аутоагрессияның өзге бағандарымен (зерттеуде суббағандар қолданылды) ешқандай корреляцияланбайды. Бұл агрессия психологиясы мәселелері ішінде аутоагрессия феноменінің ерекшелігін тағы бір айқындай түседі. Біздің топшылауымыз бойынша, Басса-Дарк әдістемелік концепциясында белгілі бір жеткіліксіздігі байқалады. Бұл жеткіліксіздіктер «кінәлілік сезімі», «өз-өзін қабылдамау» концепцияларымен

байланыстырылады. Өзін-өзі қабылдау аутоагрессивті тұлғаның жалпы сипаттамасында өзекті болып табылады, ал кінәлілік сезімі аутоагрессияның тек қана бір аспектісін құрайды.

Осылайша, жеткіншек шақта агрессивті мінез-құлық пайда болуы мүмкін. Қыздар мен ұлдарда агрессивті мінез-құлықтың пайда болуы әртүрлі. Агрессивті мінез-құлықтың бір түрі аутоагрессивті мінез-құлық.

Әдебиеттер:

1. Румянцева Т.Г. Понятие агрессивности в современной зарубежной психологии. Вопросы пси-хологии. 1991
2. Семенюк Л.М. Психологические особенности агрессивного поведения подростков и условия его коррекции. – М.: Просвещение, 1996.
3. Фурманов И.А. Агрессивность и ее проявления в детском возрасте. – Минск: НИО, 2004.
4. Мещеряков Б.Г., Зинченко В.П. Большой психологический словарь. агрессивный поведение коррекция диагностика. – М., 2002. – 637 с.

ИССЛЕДОВАНИЕ ОСОБЕННОСТЕЙ ЛИЧНОСТНО-ДЕЯТЕЛЬНОСТНОГО ПОДХОДА КАК ОСНОВЫ ОРГАНИЗАЦИИ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

Климашева А.А.

Научный руководитель: Стукаленко Н.М., д.п.н, профессор

Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау

В современной педагогической психологии при анализе образовательного процесса категория «подход» традиционно рассматривается с позиции обучающего, т.е. преподавателя. В этом контексте личностно-деятельностный подход к обучению разрабатывается преимущественно как субъектно ориентированная организация и управление педагогом учебной деятельностью ученика при решении им специально организованных учебных задач разной сложности и проблематики. По своему определению термин «подход к обучению» многозначен. Это - мировоззренческая категория, в которой отражаются социальные установки субъектов обучения как носителей общественного сознания; а также глобальная и системная организация и самоорганизация образовательного процесса, включающая все его компоненты и прежде всего самих субъектов педагогического взаимодействия: учителя (преподавателя) и ученика (студента). Подход как категория шире понятия «стратегия обучения» — он включает ее в себя, определяя методы, формы, приемы обучения [1].

Личностный подход в широком смысле слова предполагает, что все психические процессы, свойства и состояния рассматриваются как принадлежащие конкретному человеку, что они производны, зависят от индивидуального и общественного бытия человека и определяются его закономерностями. Поэтому *личностно-деятельностный подход* в своем личностном компоненте предполагает, что в центре обучения находится сам обучающийся — его мотивы, цели, его неповторимый психологический склад, т.е. ученик, студент как личность. Обучающийся в конце занятия должен ответить себе, чему он сегодня научился, чего он не знал или не мог делать еще вчера. Личностный компонент личностно-деятельностного подхода предполагает, что в процессе преподавания любого учебного предмета максимально учитываются национальные, половозрастные, индивидуально-психологические, статусные особенности обучающегося. Деятельностный компонент также имеет многосторонние предпосылки для формирования личностно-деятельностного подхода: в общепедагогическом плане — положение о субъектно-субъектном отношении учителя и

ученика (А. Дистервег) и активности обучаемого (И. Песталоцци, А. Дистервег, Л.Н. Толстой, П.Ф. Каптерев и др.); в общепсихологическом — теорию деятельности А.Н. Леонтьева, личностно-деятельностного опосредствования (С. Л. Рубинштейн, А.Н. Леонтьев, А.В. Петровский), теорию учебной деятельности (Д.Б. Эльконин, В.В. Давыдов, А.К. Маркова, И.И. Ильясов). Деятельность ученика направлена на освоение этого опыта. Другими словами, деятельность определяет то, на что направлена вызвавшая ее потребность, т.е. ее предмет. Предметность деятельности соответственно является одной из основных ее характеристик. По предмету деятельности различают и называют ее виды, например педагогическая, конструкторская и т.д. Предмет — один из основных элементов психологического (предметного) содержания деятельности, в которое кроме него входят средства, способы, продукт и результат [2].

Существенной характеристикой деятельности является ее мотивированность, при рассмотрении которой обращает на себя внимание прежде всего начальный момент деятельности, т.е. ее предпосылка — потребность, нашедшая себя в предмете. Определяющей человеческую деятельность характеристикой является ее целенаправленность или целенаправленность. Цель деятельности, точнее действий, входящих в нее, есть ее интегрирующее и направляющее начало. В общеметодологическом плане цель характеризует предвосхищение в мышлении результата деятельности и ее реализации с помощью определенных средств [3].

В ходе изучения особенностей личностно-деятельностного подхода мы выяснили, что в педагогической психологии, педагогике, общей дидактике обязательно различаются две взаимосвязанные стороны образовательного процесса: обучающая, воспитывающая и обучающаяся, т.е. обучение (teaching), осуществляемое педагогом, и научение (learning) в самом широком смысле слова или, точнее, учение, осуществляемое учеником. Обучение в наиболее употребительном смысле этого термина означает целенаправленную, последовательную передачу (трансляцию) общественно-исторического, социокультурного опыта другому человеку (людям) в специально организованных условиях семьи, школы, вуза, сообщества. Деятельность обучения — это деятельность преподавателя, деятельность преподавания — педагогическая. При рассмотрении этой деятельности возникает целый ряд психологических вопросов: что является содержанием обучения, как соотносятся программа обучения, его содержание и методы; как в обучении реализуется его основная цель — развитие личности обучающегося, как объединяются развитие, обучение, воспитание. Психологическая проблема состоит в установлении внутренней структуры учебных предметов с точки зрения развития ребенка и изменения этой структуры вместе с методами школьного обучения [3].

Процессом и результатом приобретения индивидуального опыта биологической системой (от простейших до человека) является научение. Научение человека в результате целенаправленного, сознательного присвоения им передаваемого (транслируемого) ему общественно-исторического опыта и формируемого на этой основе индивидуального опыта определяется как учение. Наряду с понятием «учение» в отечественной психологии, а затем и в зарубежной используется понятие «учебная деятельность», в содержание которого входят не только процессуальность и результативность, но и структурная организация, и самое главное — субъектность учения. Этот переход к определению учения как учебной деятельности включает три этапа: 1) Д.Б. Элькониным в конце 50-х годов была выдвинута общая гипотеза о строении учебной деятельности, о ее значении в психическом развитии ребенка и начато ее экспериментальное изучение; исследовались особенности этой деятельности, ее структурные компоненты; изучение тех психических новообразований, которые формируются в этой деятельности.

В настоящее время учебная деятельность как особая форма учения выступает в качестве специального объекта организации (самоорганизации), управления (самоуправления), контроля (самоконтроля). Она означает «воспроизводящую» деятельность, в процессе которой воспроизводятся не только накопленные человечеством

знания и умения, но и те исторически возникшие способности, которые лежат в основе теоретического сознания и мышления — рефлексия, анализ, мыслительный эксперимент.

Как показало наше исследование, связь обучения и развития человека — одна из центральных проблем педагогической психологии. При ее рассмотрении важно отметить, что: а) само развитие есть сложное инволюционно-эволюционное поступательное движение, в ходе которого происходят прогрессивные и регрессивные интеллектуальные, личностные, поведенческие, деятельностные изменения в самом человеке; б) развитие, особенно личностное, не прекращается до момента прекращения самой жизни, меняясь только по направлению, интенсивности, характеру и качеству. Общими характеристиками развития являются: необратимость, прогресс/регресс, неравномерность, сохранение предыдущего в новом, единство изменения и сохранения. Факторы, определяющие психическое развитие: его предпосылки, условия и связь развития и внутренней позиции ребенка. А обучение является не только условием, но и основой и средством психического и в целом личностного развития человека. Обучение и воспитание играют ведущую роль в психическом развитии ребенка. Обучение должно «ориентироваться не на вчерашний, а на завтрашний день детского развития». Это положение оказывается принципиальным для всей организации обучения, педагогики в целом.

Таким образом, наше исследование привело нас к выводу, что по общенаучному определению, развитие есть всеобщее свойство материи и сознания. Оно характеризуется одновременно тремя свойствами: необратимостью, направленностью и закономерностью происходящих в развивающемся объекте изменений. При этом становится ясно, что одной из основных его характеристик является время, точнее, протяженность во времени, которое и выявляет направленность развития. Для более эффективного применения личностно-деятельностного подхода в современном образовательном процессе важно знать, что существуют два уровня умственного развития ребенка (по Л.С. Выготскому): 1) уровень актуального развития (наличный уровень подготовленности, характеризующийся уровнем интеллектуального развития, определяемым с помощью задач, которые ученик может выполнить самостоятельно); 2) уровень, определяющий зону его ближайшего развития.

Литература

- 1 Прихожан А.М. Введение в практическую психологию. — М.: Изд. центр “Академия”, 1995.
- 2 Петровский А.В. Социальная психология. — СПб, 1997. — 688 с.
- 3 Стукаленко Н.М. Педагогическая психология. Учебник для вузов. Кокшетау: изд-во КГУ им Ш.Уалиханова, 2013. — 110 с.

ГЕНДЕРЛІК ТЕҢСІЗДІК МӘСЕЛЕЛЕРІНІҢ ҚОҒАМДА АЛАТЫН ОРНЫ

Негметова А.Б.

Кусаинова Г.Т., аға оқытушы, педагогика және психология магистры

Ш.Уәлиханов атындағы КМУ, Көкшетау қаласы

Aika-98_17@mail.ru

Гендер дегеніміз- ерлер мен әйелдердің мінез-құлқын, сондай-ақ олардыңарасындағы әлеуметтік өзара қарым-қатынасты айқындайтын, олардың әлеуметтік және мәдени нормалары мен рөлдердің жиынтығы.

<Gender>сөзі ағылшын тілінен аударғанда жыныс(еркек,әйел) дегенді білдіреді.Ал, гендерлік саясат – қоғамдық өмірдің барлық салаларында ерлер мен әйелдердің теңдігіне қол жеткізуге бағытталған мемлекеттік және қоғамдық қызмет.

Біздің халқымыз ер-азаматты шаңырақ иесі десе, әйел-ананы отбасының алтын қазығы деп бағалаған. «Халық айтса қалт айтпайды» дегендей, ерлі-зайыпты адамдарға

арнап айтылған осы бір тамаша теңеу ғасырдың тереңінен толғанып, өмірдің бай тәжірибесінен шыққан болса керек.

Бұрын «әйел теңдігі» ұғымы-мәселе болса, бүгінгі күні ол «гендерлік теңдік» деген үлкен саясатқа айналды. Гендер түсінігін дүниеге әкелген әлеуметтік ақиқат және шындық. Егер кең мағынада гендер туралы айтар болсақ, бұл терминге күрделі жүйе енеді, бұл мағынада аталған термин әйелдер мен ерлер мінез- құлқының әр түрлі сипаттамасының, өмір сүру стилі мен ойлауын, нормалары мен өмірлік мақсаттарын және т.б бейнесінің тұтас жүйесін ашып көрсететін жыныстың әлеуметтік мәдени құрылымын білдіреді.

Әлеуметтануда гендер мәселесі әр түрлі тұрғыда қарастырылады, жыныстың биологиялық және әлеуметтік саясат мәніне айырықша назар аударылады. Егер қандай- да бір ерекшелікті айқындау мүмкін болса, онда оны гендерлік топтар арасындағы айырмашылықтардың нәтижесі деп санайды. Ислам діні отбасының бұзылмауына ерекше мән береді, шаңырақ шайқалмауын көздейді. Сондықтан шарифат заңында неке мәселесі ерекше орын алады. Өйткені кішкентай сол отбасынан қоғам құрылады.

Мұсылман діні келгенге дейін Араб түбегіндегі жұрттар әйел баласын аса қадірлей қоймаған. Қараңғылық, зұлымдық пен қатігездік билеген қоғамда әйел атаулы қорланып, базарларда бейне бір заттай саудаланып, зинақорлық ашықтан-ашық жасалатын. Ислам діні ерлер мен әйелдерді теңестіріп, бірдей құқық берді. Әйелдер еркін дем алып,өзінің қасиетті борышы аналық парыздарын еркін атқаруға мүмкіндік алды. Ислам әйелдерге құрметпен қарауға үндеді.

Қазақстандағы гендерлік теңсіздік мәселелері шешуге арналған заңдар:

1.1998 жылы Қазақстан БҰҰ-ның Әйелдерге қатысты кемсітудің барлық нысандарын жою туралы конвенциясына қосылды. БҰҰ-ның «Әйелдердің саяси құқықтары туралы» және «Тұрмыс құрған әйелдердің азаматтығы туралы» конвенциялары да бекітілді.

2.Үкіметтің 2003 жылғы 27 қарашадағы № 1190 қаулысымен Қазақстан Республикасындағы Гендерлік саясат тұжырымдамасы мақұлданды.

3.Гендерлік теңдік стратегиясы 2006-2016 жылдар аралығындағы кезеңде еркектер мен әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктерінің теңдігіне қол жеткізу жөніндегі міндеттердің шешілуін көздейді, 9 бөлімнен тұрады.

Өткен жылы мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс негізінде гендерлік теңсіздікке байланысты кешенді әлеуметтік зерттеу жүргізілген. Гендерлік теңсіздіктің саясат пен еңбек саласында көрініс тауып отырғандығын осы зерттеудің нәтижелері көрсеткен. «Алайда, елімізде әйелдердің де, ерлердің де амбицияларының жоғары екендігін атап өткен жөн. Мысалы, ерлердің екіден үш жетекші болғысы, әйелдердің тең жартысы басшылық қызмет атқарғанды қалайды және осы ерлердің де, әйелдердің де көпшілігі лауазымдарын өсіруге күш салып, біліктіліктерін арттырып келеді. Зерттеу жұмыстарына қатысқандардың жартысына жуығы кәсіпкерлікпен айналысқанды жөн санайды. Бұл әрине, қуанарлық жәйт. Өйткені тек амбициясы басым, экономикалық жағынан тәуелсіз әйелдер ғана саясатқа келеді. Ал әлемдік тәжірибе бойынша әйел азаматтар қандай жағдайда болмасын ар-ұждандық саясат жүргізгенді жөн көреді.»

Қазақстанда статистика бойынша 9 мыңға тарта коммерциялық емес ұйымдар бар, олардың ішінде 250-і әйелдер мәселесімен айналысады. 20 жылдан астам уақытта барлық азаматтық сектор сияқты еліміздегі әйелдер қозғалысы белсенді дамуда. Бүгінде Қазақстанда жүздеген әйелдер Үкіметтік емес ұйымдар (ҰЕҰ) гендерлік мәселелер алаңында кәсіби жұмыс атқарушылардың ауыспайтын ядросы болған көшбасшылары жұмыс істейді.

Әйелдер ҰЕҰ он жылдан астам уақыт ішінде белсенді қатысып, 2009 жылы тұрмыстағы зорлық және әйелдер мен ерлердің тең құқылы және мүмкіндіктері тең осы екі маңызды заңдарының қабылдануына қол жеткізді.

Қазақстандағы әйелдер құқығы және ер мен әйел арасындағы теңдік идеяларын өз жұмыстары мен бағдарламаларына дәйекті түрде арқау етті.

Әйелдер ұйымдары ақпараттық желілерде, газет және журналдарда өз проблемаларын ұжымдық талқылауға салады. Әйелдер мен еркектер арасындағы теңдік жөніндегі гендерлік курстары университет аудиторияларында дебаттар кеңістігіне айналууда.

Өмірде тауқыметтің зардабын тартқан әйелдерге көмек көрсетуші ұйымдар, әлеуметтік бағыттағы мекемелер тобы құрылды. Жәбірленушілердің өмірін өзгертуге көмек берген әйелдердің бір-біріне көмек көрсетудегі ресми емес форумдары үнсіздікті жоюға, қоғамның зорлық-зомбылықтың құрбандарын айыптауын доғаруын және «тұлғалықтан саясылыққа» көшуіне ұмтылған әрекет ету тобына айналды. 90-жылдардың екінші жартысында әйелдерді зорлықтан қорғауға бағытталған әйелдер қозғалысы дами бастады. Артынша олар қоғамдағы зорлық жасамау сипатындағы насихат жұмысы және әйелдерді қолдаудың екі жақты рөлін атқаратын дағдарыс орталықтары құрылды.

Дағдарыс орталықтарының қызметі телефонмен ақыл-кеңес беру, дәрігерге дейінгі, психологиялық және құқықтық көмектердің ұсынылуы түрлі формада зәбір көрушілерге, комплексті кәсіби жүйенің көмегіне және әйелдерді қолдауға құруға бағытталған. Басқа да орталықтардың жұмыстары үшін мамандарды даярлау, әйелдерге деген зорлыққа қарсы және жәбір көрушілерге салғырттық таныту мәселелеріне қоғам мен мемлекет тарапынан назар аударылуы. Үкіметтік емес ұйымдардың саны артуы, ең алдымен, грант жүйесі арқылы құрылған халықаралық қор мен мекемелердің тарапынан қомақты қаржылай қолдаудың есебімен түсіндіріледі.

Соңғы жылдары мемлекеттің гендерлік теңдіктің қозғалысы саясатына қарамастан, қоғамда гендерлік теңдік және жариялылық институттарының саясатының тиімділігімен салыстырмалы түрде белгіленген пессимизмнің әбден шырмалып қалғаны байқалады. Гендерлік қарым-қатынас ұйымдарының әдісімен салыстырып қарағанда, әдеп-ғұрыптың әдіс-тәсілдерін (патриархаттық) қатал ұстануы, полигамияның қайта оралуы және әйелдерді үй жағдайында шығармай ұстауы жиі көрініс тауып жатады.

«Алдыңғы қатарлы елге ұмтылған қоғамда гендерлік теңсіздік және теңдік мәселесі де «ұлттық идеяны» айқындаушы факторлар қатарында. Қазақ қоғамы үшін қолдау тауып та, сыналып та жатқан кереғар пікірлердің алмағайып түсуіне ықпал етіп отырған мәселе – осы. Әйелдер мәселесі тарихи жағынан алғанда да, бүгінгі шынайы уақыт шеңберінен алғанда да бұқаралық санаға әсер ететін, қоғам дамуына да ықпалды көпшілік құбылыстар қатарында. БАҚ ұлтаралық мәселені қозғағанда қалай сақ болса, бұл мәселеге келгенде де солай сақ болуы қажет. Өйткені қазақ қоғамындағы ұлттар мен этностардың бұл мәселеге келгенде қалыптасқан заңдылықтары, салт-дәстүрлері бар. Батыстан келген гендерлік саясатты түрлі көзқарастар мен алуан пікірлер алаңындағы Қазақстан жағдайына теліп, теңеуде өзіндік орта мен соны іліп алар қоғамдық сананы дайындау, дамыту таяу болашақтың міндеті»

Біз гендерлік саясатқа қарсы емеспіз. Өйткені, ол қоғамның талабы. Өркениетті елімізді дамыту үшін, әйел, ер деп екі топқа бөліну жөнсіз сияқты. Қай топ болмасын өз белсенділігі мен іскерлігін ортаға салып, елге деген сүйіспеншілікпен беріле жұмыс атқарса, нұр үстіне нұр болары анық. Ақылды әйел қашанда отбасы мен қызметін бірге ала жүріп, әлемнің бесігін тербетуге құдіреті жетеді.

Әдебиеттер:

1. Ж. Н. Сәрсенова Гендер туралы түсінік // Алматы, 2013 ж.
2. Стратегия гендерного развития. <http://www.gender-strategy.com>
3. Гендерлік теңсіздік мәселесі. <http://www.inform.kz>

ЖЕТКІНШЕК ЖАСТАҒЫ ҚИЫН БАЛАЛАРМЕН ЖҮРГІЗІЛЕТІН ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЖҰМЫСТАР

Тағай Ақмарал Бекжігітқызы

Ғылыми жетекшісі: Кайникенова Гульмира Какимовна педагогика және психология
магистрі, аға оқытушы

III. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ.
akonya.tagay@mail.ru

Дүниедегі ең бағалы асыл байлық - адам. Ол барлық әлеуметтік қозғалыстар мен қимыл әрекеттің негізі, жер шарындағы небір ғаламат табыстардың қайнар көзі, ақыл-ой туындылардың күдіретті иесі. Адамды сипаттағанда алдымен мінезін ескереді. А.С.Макаренко: «Адамның жаман мінезі басқаларға тікенектей қадалып, жараласа, оның өзі де шөңге кіріп кеткендей сыздатып, қинайды» - деген болатын [1,43]. Жалпы ата-аналар балаға тәлім-тәрбие берумен бірге олардың бойында ақыл-қайрат, білім-тағылым алу, мінез-құлқының дұрыс қалыптасуына үнемі көңіл аударып, жете мән беріп отырғаны дұрыс.

Мінез-адамның генетикалық ерекшеліктеріне байланысты болып, өмір жағдайларына сәйкес және солардың ықпалымен байқалып отыратын тұрақты психологиялық ерекшеліктердің жиынтығы. Адамның өзінің мінез-құлқына бақылау жасау арқылы мінездегі мінін түзетуге, жағымсыз әрекет, дөрекі мінездерден өзін тиып ұстауға болады. Мінез-құлық адамның өзіне, маңайындағы басқа адамдарға, тапсырылған іске қалай қарайтынынан байқалады. Мінез, тәрбие – жан иесіне тиісті азық беріп, сол жан иесінің дұрыс өсуіне көмек көрсету деген сөз. Оның барлығы осы жас кезеңінде жүретін психофизикалық процестермен байланысты. Бұл жас аралығында бала ағзасы дамуының бір сатысынан екінші сатысына өтіп, ал әлеуметтік статусы бойынша олар әлі балалық шақта жүрген кезең. Психологияда мұндай құбылыс даму дағдарысы деп аталады.

Мінез құрылымының компоненттерін, оның тұлғалық ерекшеліктері мен айналасындағы әлеуметтік ортаның ықпалына икемделе құрылатынына Б.Г.Ананьев, А.Г.Ковалев, Н.Д.Левитов, В.С.Мерлин, В.Н.Мясищев, Ю.А.Самарин, И.В.Страхов және т.б. зерттеп, зерделеп келуде. Балалық шақтан өткен, бірақ ересектікке әлі жетпеген 11-15 жас аралығындағы, балаларды психологияда жеткіншек дас кезеңдегілер деп атайды. Бұл жас кезеңі «өтпелі кезең», «қиын жас», проблемалы» т.б. көптеген қосымша белгілерге байланысты.

Жасөспірім өзін, өзінің мүмкіндіктерін және жеке дара ерекшеліктерін түсінуге ұмтылады, өзінің басқа адамдармен ұқсастығын және олардан айырмашылығын тапқысы келеді. Құрбыларымен қарым-қатынас жасау өзі туралы адекватты түсінік қалыптастыруға мүмкіндік береді. Э.Эриксонның пікірі бойынша құрбыларының арасында болу жасөспірімдерге саяси, әлеуметтік, экономикалық және діни идеологиялық жүйелердің әсерін сезінуге мүмкіндік береді. Құрбы-құрдастарымен көп уақытын өткізген жасөспірімдер мінез-құлқының бағыттылығын қалыптастырады, кейде ол девиантты, бұзылған болады [2,125].

Қазіргі таңда зерттеушілер арасында девиантты мінез-құлық мәселесіне деген қызығушылықтар көптеп байқалуда. Девиантты мінез-құлықты ғылыми зерттеу психология, криминология, психопатология, әлеуметтану ғылымдарында жүзеге асуда. Балалармен, жасөспірімдермен, жеткіншектермен жұмыс жасайтын психологтардың, әлеуметтік педагогтардың, әлеуметтік жұмыскерлердің негізгі міндеті олардың мінез-құлқында кездесетін жағымсыз ауытқулардың алдын алу болып табылады.

Олардың өз көзқарастары мен пікірлері әрекеттері барысында айқын байқалады. Сонымен қатар бұл кезеңде балалар отбасымен, мектептен оқшауланып, өз құрбыларының ықпалында болады. Әсіресе өздерін еркін сезінетін ортаға орналасуға бейім болады. Бұл кезеңде балаларды ересектермен, әсіресе ата-аналармен ортақ тіл табыса алмайды.

Қазіргі зерттеулерге қарағанда тәртіп бұзуға ең бірінші түрткі болған оқиға баланы тікелей тәртіпсіздікке әкелмейді, әуелі қайғыға ұшыратады да, ол қайғы баланы ашуланшақтыққа соқтырады. Міне, тәртіп бұзу содан пайда болады. Тәртіп бұзушылықтың салдарының негізгі-сабаққа үлгере алмаушылық. Кейбір оқушы қатар – құрбыларынан сабақта артта қалып қойып тәртіп бұзуын өзінше батырлық деп санайды. Мұны өзгелердің көзінше көрсеткісі келеді. Бұл мінез көбінесе менменсуден, бала мінезінің дұрыс тәрбиеленбеуінен болады. Бірақ осылай болған жағдайда да, тәртіпсіздікті баланың бойына біржолата сіңіп кеткен әдет деп, барлық себепті содан іздестіруге болмайды. Өйткені тәртіп бұзу баланың тек өзіне байланысты емес, оның үй ішіндегі жағдайларға да, айталық ата-ана бірлігінің жоқтығына және баласына қойған талаптың әр түрлі болып келуіне байланысты.

С.Л.Рубинштейннің «детерминизмді» түсіну заңына талдау беріп, сыртқы себептері ішкі жағдайдың тікелей қатысуымен шешіледі» [3,46] деген пікірі орынды деген пікірге саяды. Өйткені, жеке адамның ішкі жағдайы сыртқы әсерлерге таңдамалы түрде қарайтындығымен айқындалмақ. Сондықтан, қайта тәрбиелеу процесінің нәтижелігі педагогикалық ықпалдардың жеке адамның ішкі жағдайларына байланысты жоспарлы, мақсатты түрде ұйымдастырылуы арқылы шешіlmек.

Қиын оқушылардың өскен ортасын яғни отбасының жай-күйін талдағанда, кейде отбасының өзі бала тәрбиесіне кері әсер беретіні анықталып отыр. Тағы да бір қолайсыз жағдай бала тәрбиесіне ата-аналардың әртүрлі көзқарасы немесе біреуінің бала тәрбиесінен шет қалуы, яғни, баланың толық емес отбасында тәрбиеленуі салдарынан да болады.

Ата-анасының мейірімін көрмеген бала көбінесе мейірімсіз, ызалы, құрбыларымен дұрыс қарым-қатынас жасай алмайды, кейде тұйық, шектен тыс ұялшақ болады. Ата-анасының шектен тыс мейірімінде өскен бала өзімшіл, нәзік, тым төзімсіз, екі жүзді болуы мүмкін. Яғни, отбасы тәрбиесі адам өмірінде өте маңызды роль атқарады.

Оқушылардың мінез-құлқындағы қиындықтардың пайда болу себептерін көптеген психологтар өз зерттеулері бойынша отбасында дұрыс тәрбие бермеудің салдарынан болатындығын анықтап, оларды бірнеше түрге бөліп қарастырады:

- Отбасының әлеуметтік, экономикалық жағдайы;
- Баланың рухани дамуына ата-ананың немқұрайлы қарауы;
- Қараусыз бала, қамқорлықтың жеткіліксіздігі ана баланың тек қана материалдық жағдайын қамтамасыз етеді. Бала өзінің үлкендерге керексіз екенін сезінеді.
- Шектен тыс қамқорлық бақылау есінде бала өз бетінше жұмыс істеуін, жауапкершілігін сезінеді [4,18].

Адам бойындағы таза қасиеттердің пайда болып қалыптасуына отбасылық ықпалдық алар орны ерекше екендігі ежелден мәлім қағида. Отбасының рухани тірегі ата - ана. Өкінішке орай кейбір реттерде мектептегі тың жаңалықтар мен бағдарламаларды еркін меңгеріп, өмірдің барлық кедергілерінен сүрінбей өтуге бейімділігі бар оқушыларға рухани және материалдық қолдау көрсету ой-өрісі, шамалары жетпейтін ата-аналар да кездесіп қалары сөзсіз. Мектепке балалар көбінесе отбасынан мінез-құлқы қалыптасып келеді де, бұдан кейінгі оқу — тәрбие ісі оларға ата-анасы берген қабілеттерін шындау үшін бағытталады. Міне, осы орайда оқушылардың бойындағы жағымды қасиеттерді оятып, жағымсыз мінез-әдеттерді жою талабы психологиялық, педагогикалық іс-әрекеттердің тиімділіктеріне байланысты.

Көп ретте, отбасындағы келіспеушілік, оған қоса мектеп жағдайында жеткіншектердің жеке басын сыйламаушылық, мұғалімдер мен қиын оқушылардың арасында туындайтын дау-жанжал, ұрыс-керіс жинақтала келе баланың үйінен кетуіне, мектепке деген қызығушылығын төмендете түседі. Сонымен қатар, тағы айта кететін жайт, әрбір жеткіншек жастағы балаға жинақталған мінездемелерді белгілі бір жүйеге келтіріп, оларды қайта тәрбиелеуде жеке тәрбие жұмыстарын ғылыми тұрғыдан ұйымдастырған жөн. Осы саладағы қайта тәрбиелеу әдістерінің бірі – этикалық әңгімелесу, ол оқушыны зерттеп тануда, тәрбиелеуде, қайта тәрбиелеуде және жеке тәрбие жұмыстарында өз ерекшеліктерімен танылуда.

Бүгінгі тандағы қоғамдағы ірі өзгерістер мен күрделене түскен экономикалық жағдайлар жас ұрпақ психологиясына айрықша әсер етіп қана қоймай, күн сайын күшіне түскен бұл қолайсыз факторлар мектептегі оқу-тәрбие үрдістерін жақсартудың баламалы жолдарын іздестіруді талап етеді.

Әр адам сыртқы дүниенің сансыз тітіркендіргіштеріне өз әлінше түрліше жауап қайтарып отырады. Бұл жауап «реакциялары оның сыртқы дүниемен қалайша қатынас жасайтынын көрсетумен қатар, біртіндеп беки келе, сол адамның үйреншікті әдетіне, мінез-құлқының мәнеріне айналады. Сөйтіп, әр адамда әр түрлі мінез бітістерінің болуы оның сыртқы ортамен түрліше қарым-қатынас жасауының нәтижесі болып табылады. Адамның сыртқы ортамен байланысуы үшін жасайтын осындай қатынастарының жиынтығы оның мінезін құрайды.

Адамның үйреншікті әдеті болып қалыптасқан мінезінің кейде оның сыртқы ортамен жасайтын негізгі қатынастарына сәйкес келмейтін кездері де болады. Мәселен, біреуінің қатал, не дос болуының негізінде адамды менсінбеу, тәкаппарсыну сияқты мінез-қатынастарының тұрақты жүйесі жатпай, оның темпераментінің жүйке жүйесінің тума қасиеттеріне байланысты қалыптасып кеткен әдеттерінің жатуы ықтимал. Бала бойындағы қиындықтардың пайда болу себептері біріншіден, отбасы тәрбиесінен десек, екіншіден мектептегі оқу-тәрбие жұмыстардағы кемшіліктермен сипатталатынын анықтадық.

Қорытындылай келе, жасөспірімдердің ауытқулы, агрессивті немесе тұйық мінез-құлқы біздің заманымыздың бірден бір өзекті әлеуметтік, психологиялық мәселесі болып табылады. Бізді мазалап отырған жәйт жасөспірімдердің ортадан ығыстырылуы, шамадан тыс мазасыздық, рухани азғындық мәселесі ғана емес, олардың қаталдығы мен агрессивтілігі болып отыр. Жасөспірімдердің девиантты мінез-құлқы ата-аналардың жан күйзелісі ғана емес, құрдастары жағынан жәбір көрген жасөспірімдердің өздерінің жан күйзелістерінің көзі болып отыр.

Әдебиеттер:

1. Макаренко А.С. «Ұстаздық дастан». – Алматы, 1971. 250 б.
2. Шнейдер Л.Б. Девиантное поведение детей и подростков. М, Академический Проект. – Астана, 2005. – С.150.
3. Жұмабаев М. «Қиын оқушыларды мектеп жағдайында тәрбиелеу мәселелері» . – Алматы, 1974. – 160 б.
4. Ахметжанова «Мінез-құлқы қиын балалар» // Ұлағат. – Алматы, 2001. – №1.
5. Рояк А.А. Психологический конфликт и особенности индивидуального развития личности ребенка. М.: Педагогика, 1988.

«Әлеуметтік және жасерекшелік педагогика» секциясы Секция «Социальная и возрастная педагогика»

ДЕТСКИЕ КАПРИЗЫ И СПОСОБЫ БОРЬБЫ С НИМИ

Дубейко В.

Научный руководитель: Ахметова Б.А., акад.доцент, ст.преп.
Кокшетауский государственный университет им.Ш.Уалиханова
Val-na-1997@mail.ru

Детскими капризами можно назвать такое проявление гнева и злости, когда ребенок кричит, плачет, топает ногами, катается по полу, швыряет вещи, пинается, дерется, кусается, царапается и даже пытается сделать больно самому себе. Подобные сцены могут проходить с

разной интенсивностью и продолжительностью. Наиболее «тяжелое» проявление такого поведения называют детской истерикой.

Чем болезненнее ребенок воспринимает отказ в чем-либо, тем больше он склонен к капризам и истерикам. Нередко бывает, что родители твердо противостоят желанию ребенка. Они строги, критичны и непоколебимы. Но если малышу все же удалось добиться своего с помощью капризов, он запомнит этот урок навсегда и при любом удобном случае будет капризничать, чтобы получить то, что ему необходимо. Иными словами, неверная реакция родителей на капризы – наиболее частая причина, из-за которой они повторяются. Это одна из типичных ошибок воспитания допускаемых родителями.

Современная психология говорит о том, что у ребенка среди базовых потребностей (утоление голода, обеспечение тепла) есть потребность в привязанности. Эта привязанность образуется между взрослым и ребенком. Для ребенка важно качество привязанности и качество взрослого. На уровне инстинктов ребенок заинтересован в сильном любящем взрослом, способном обеспечить его безопасность. Результатом слишком лояльных отношений, становится капризный, непослушный ребенок. Происходит это впоследствии того, что ребенок не уверен в «мягком» взрослом и вынужден постоянно его тестировать. В результате слишком жестких отношений взрослый может разрушить привязанность ребенка к нему. Это сопровождается тяжелой психологической травмой и называется «отморожением» чувств. Происходит «отморожение» чувств в случае сильных регулярных наказаний (как физических, так и моральных). Наверно, все смотрели фильмы, в сюжетах которых дети переставали воспринимать слова своих родителей или даже ненавидеть. Если родители в воспитании детей регулярно используют жесткие методы, то в один прекрасный день ребенок возненавидит за угрозы своих родителей и будет невосприимчив к их любым словам. Привязанность и все теплые чувства будут разрушены. Помимо сильных физических наказаний, классическими примерами могут быть сильные фразы, которые ребенка повергают в ужас: «если не будешь есть/спать/прибираться я тебя отдам в приют» или «если не будешь есть/спать/прибираться придет доктор с укольчиком».

В первую очередь нужно быть дружелюбным. Это необходимо для детского эмоционального состояния. Когда не только в отношениях с ребенком, но и между остальными членами семьи царит мир и взаимопонимание, ребенок не испытывает постоянного напряжения. Находится с ним «на равных», но одновременно не теряет дистанции «родители-дети» - это целое искусство, но, освоив его, вы получите спокойного, адекватного ребенка. Не кричите на малыша, а объясняйте, не читайте нотаций, а пытайтесь понять, не высмеивайте и не осуждайте, а поддерживайте не только в периоды «удач», но и «неудач».

А так же необходимо: Дать понять ребенку, что вы его понимаете и вникаете в суть его проблем можно, практикуя активное слушание. Так ребенок научится слушать и слышать вас. Здесь важен прием «Я-сообщения» вместо «Ты-сообщения», то есть не стоит говорить: *«Ты опять ведешь себя ужасно»*, но можно сказать: *«Я очень огорчаюсь, когда вижу, что с тобой происходит»*. В результате вместо обвинения ребенок услышит приглашение диалогу, в процессе которого проблему можно будет разрешить без приступов гнева. Помните, что начиная фразу со слов «ты», «если», «почему», вы не добьетесь конструктивной беседы: первое слово воспринимается ребенком как нажим, второе – как угроза, а третье – требование объяснений.

Помочь ребенку разобраться в своих чувствах. Когда ребенок склонен к истерикам, важно научить его понимать, что именно провоцирует эти вспышки неконтролируемого поведения. Выслушать и проявить при этом сопереживание – половина успеха. Боль, испуг, досаду и обиду, которые часто выливаются в истерики, можно исправить объятиями, слушанием, пониманием и советами. Усвоив, что гораздо проще выговориться и пожаловаться, чем рыдать и кричать, ребенок вскоре сам научится «гасить» истерики.

«Нужно начать активно обучать ребёнка взрослым способам выражения своих желаний и чувств, - советует Л. Петрановская, автор книги «Если с ребенком трудно...» – Так он

усвоит, что можно договариваться с вами и находить более действенные способы достижения цели»[1].

Хорошим подспорьем в этом деле могут стать истории о самом ребенке. Сказка-игра, где герой-малыш побеждает свои страхи и недостатки, дает возможность понять ему свои чувства, лучше оперировать ими. Это помогает побороть нервозность и тревожность ребенка. Кроме сказкотерапии может применяться пластилинотерапия (например, слепить фею Капризульку, но с радостной улыбкой), а также терапия красками или песком. Это не просто переключение внимания малыша, а некая пауза, которая позволяет ребенку успокоиться и заглянуть в мир собственных чувств.

Правильная реакция родителей на детскую истерику – не только способ ее прекратить, но и «излечить» ребенка, если истерить стало привычкой. Как справиться с детской истерикой родителям?

При первых признаках наступления истерики необходимо переключить внимание ребенка на новую игрушку или происходящее за окном, на собственные действия либо на интересное занятие. Это научит перенаправлять энергию на более полезные вещи, так ребенок натренируется успокаиваться сам.

Необходимо помнить, что истерика - это не всегда попытка добиться своего. Это также может быть следствием недовольства, отсутствия внимания с вашей стороны или даже физиологической проблемы (низкий уровень сахара в крови, боль, проблемы с пищеварением). Возможно, у ребенка режутся зубы, он испачкал подгузник или хочет спать. В этих случаях важно не пытаться договориться с ребенком, а дать ему то, что ему нужно, и истерика сойдет на нет.

Дети часто закатывают истерики, когда хотят спать. Регулярный режим позволит избежать этого, если истерики вашего малыша случаются по этой причине. Если родители уходят из дома с ребенком, всегда необходимо при себе здоровую пищу для перекуса, чтобы малыш не закатил истерику из-за голода.

Необходимо разговаривать с детьми. Дети хотят, чтобы их услышали, и истерика - это нередко лучший способ, которым они могут этого добиться. Серьезно поговорите с ребенком и спросите, что не так, а потом выслушайте его. Это может помочь. Возьмите ребенка на руки и отдайте ему все свое внимание, чтобы он мог все вам объяснить.

Это не значит, что вам нужно всегда давать ребенку то, чего он попросит. Важно обращаться с ребенком уважительно, как с любым другим человеком. Даже если ваш ребенок не хочет идти в школу и хочет новую игрушку, он имеет право заявить об этом желании.

Вместо того чтобы просто отказывать, давайте четкие объяснения. Многие родители любят просто говорить "нет" или "потому что я так сказала", не объясняя причин, и это не нравится детям. Давать длинное объяснение не нужно - достаточно просто пояснить, почему так поступаете, и это поможет ребенку разобраться в ситуации.

Например, если родитель находится в магазине, а ребенок капризничает, потому что хочет сладкие хлопья для завтрака, напомните ему, что ему нравится есть на завтрак овсянку с фруктами, поэтому нет необходимости покупать еще и хлопья.

Можно привести в пример различные жизненные ситуации: например, ваш сын хочет мороженое, но время приближается к ужину. Скажите: "Саша, ты очень-очень расстроен. Или успокойся, или тебе придется пойти в свою комнату". Вы дали ему выбор: либо контролировать себя, либо, если он не может этого сделать, удалиться в место, где он не будет влиять на других. Если он сделает правильный выбор (успокоится), не забудьте его похвалить: "Ты попросил мороженое, и я сказала «нет». Молодец, что понял этот ответ".

В свою очередь, предупредите его о последствиях его поведения и сдержите свое слово, если он выберет каприз. Например, отведите его в детскую и твердо скажите, что он там останется, пока не успокоится. Сделать это с двухлетним ребенком гораздо легче, чем с восьмилетним, поэтому чем раньше вы начнете обучающий процесс, тем лучше. Необходимо стоять на своем. Старайтесь понять ребенка, но не отступайте от

своего. Объяснив причину своих действий, не меняйте свое решение. Ребенок может успокоиться, а может и не успокоиться, но он в любом случае запомнит, что истерика не приведет к желаемому результату. В следующий раз, когда ребенок захочет чего-либо, он уже не будет настроен так капризничать.

Примите меры для предупреждения травм. Дети могут резко двигаться во время истерики, поэтому следует убрать все опасные предметы, чтобы защитить ребенка от травмы. Старайтесь не ограничивать ребенка физически по время истерики, но в некоторых случаях это необходимо для того, чтобы ему было спокойнее. Аккуратно, но крепко возьмите ребенка (не давите слишком сильно). Спокойно поговорите с ребенком, особенно если его капризы стали результатом недовольства, гнева или незнакомой обстановки. Держите себя в руках. Ребенок будет брать с вас пример, и если вы начнете кричать и закатывать "взрослые" истерики, ребенок поймет, что такое поведение допустимо в вашем доме. Контролировать себя непросто, однако спокойствие и собранность - это лучшее, что вы можете сделать для себя и ребенка. Сделайте паузу, если вам нужно прийти в себя. Попросите супруга или супругу либо другого близкого человека присмотреть за ребенком, пока вы успокаиваетесь. Если нужно, оставьте ребенка в его комнате.

Не шлепайте ребенка и не кричите на него. Это лишь напугает ребенка и запутает еще больше. Так вам не удастся построить здоровые и доверительные отношения.

Важно также подавать пример ребенку с помощью позитивного общения со вторым родителем. Не ссорьтесь на глазах у ребенка и не расстраивайтесь, когда что-то сложится не так, как вы хотите.

Что бы ни случилось, старайтесь дать ребенку понять, что его любят. Иногда дети капризничают, потому что хотят больше внимания и любви. Лишение ребенка своей любви - неверный способ воспитания. Что бы ни произошло, ребенок должен знать, что вы его любите. Не ругайте ребенка и не говорите, что вы разочарованы в нем, если он закатит истерику.

Вот некоторые способы преодоления детских капризов, знание которых на наш взгляд поможет родителям и воспитателям бороться с их проявлениями и осуществлять профилактику эмоциональных нарушений у детей.

Литература:

1. Петрановская Л. Если с ребенком трудно.- М.2013. - 210 с.

ТӘРБИЕШІНІҢ ЖЕКЕ ТҰЛҒАСЫНА ҚОЙЫЛАТЫН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ – ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТАЛАПТАР

Сұлтан Айша

Ғылыми жетекші: Б.А. Шонова., педагогика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы

Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті

baxytgul.shonova@mail.ru

Еліміздің саяси-экономикалық және әлеуметтік жедел жаңаруында Қазақстан Республикасының «Қазақстан – 2030» даму стратегиясы бағытына сәйкес әрбір ұрпақтың жеке тұлға болып қалыптасуында ұлттық тәрбиенің шешуші факторы болуы заңдылық[1; 14.6].

Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту» мәселесіне ерекше мән берілген[2; 22.6].

Мектепке дейінгі оқыту мен тәрбиелеу үздіксіз білім беру жүйесінің бастапқы буынын іске асырушы-тәрбиеші маман болып табылады.

Жаңаша оқыту үрдісін ұйымдастыру, жаңа білім мен дағдыны меңгерген, шығармашылық қабілеті жоғары, дербес ізденіс нәтижесінде елеулі мәселелердің шешіміне қол жеткізетін, ойлау қабілетімен ерекшеленетін тұлғаны қалыптастыруды көздейді.

Жас ұрпаққа саналы тәрбие және сапалы білім беру деңгейі ең алдымен мектепке дейінгі тәрбие мамандарына, олардың іс-тәжірибесінің қалыптасып, кәсіби шеберлігінің шыңдалуына байланысты болмақ. Мектепке дейінгі ұйымдарда баланың жеке басының дамуын қамтамасыз етуші, маңызды тәлім - тәрбие өнегесінің бастаушысы, жарқын істердің үлгісі, бала қиялын самғатып, арманын көкке ұмсындырушы басты тұлға тәрбиеші.

Бала тәрбиесінде тәрбиеші жан-жақты жетілген білімді, әдістемелік шығармашылық иесі, халықтық дәстүр, әдет ғұрыппен, салт - сана ерекшеліктерін, әлеуметтік қарым-қатынастар түрлерін кәсіби түрде меңгеруі тиіс, әсіресе осы кәсіби біліктілік дағдыларын шыңдау олардың тәжірибе жинақтауының ең басты негізі болып табылады. Педагогтің кәсіби біліктілігі өз кезегінде оның жеке педагогикалық мәдениетін көрсететін өлшем. Оған әрбір маманның жеке мәдени деңгейі, адамгершілігі, таным түсінігі, тәрбиесі, ізденімпаздығы, зерттеушілігі т.б жатады. Олар жаңалықтың жаршысы ретінде оқытудың тәсілдерін, озық тәжірибелерін сараптап, үнемі шығармашылық ізденіс үстінде болуы талап етіледі. Сөзіміздің дәлелі ретінде Ш. Амонашвилидің мына пікірі еске түседі «Тәрбиеші бұл-өзге адамның дамып жетілуін өз жауапкершілігіне алатын кәсіби адам» [3; 19.б].

Тәрбиешілердің рухани адамгершілік қасиеттері, психологиясы, кәсіби даярлығы, қарым-қатынас мәдениеті қай кезеңде болсын білім саласының алғы шарты ретінде бағаланады. Осыған сәйкес мамандарды қайта даярлау, біліктілігін арттыру кезек күттірмейтін көкейкесті мәселе. Ол үшін тәрбиеші педагогтардың кәсіби біліктілігін арттыруда олардың кәсіби даярлығын, шеберлігін, педагогтардың кәсіби құзіреттілігін, мәдениетін қалыптастыруға ықпал ету көзделеді. Мамандардың кәсіби қалыптасуы, бағыт-бағдар алуы, балабақша өміріне бейімделуі мен машықтануы және педагогикалық интеллект, қызметтің жеке өзіндік стилі, кәсіби шеберлігінің шыңдалуы мен еңбекке шығармашылық қабілеттері, ынта-ықыластарының арта түсуіне байланысты болмақ. Өйткені, ынтымақтастық педагогикасы негізінде тәрбие екі жақтан: отбасы және балабақшаның бірлескен іс-әрекетінің нәтижесі болуы тиіс.

Білім беру реформасын жүзеге асырудағы негізгі тұлға педагог болып табылады. Мемлекеттің педагог мамандарға бағдарланған әлеуметтік тапсырысы ең алдымен, балабақша, мектеп таңдау жағдайында өз бетімен жауапты шешім қабылдай алатын, ынтымақтастыққа икемді, ел тағдырына жанашырлықпен қарайтын жоғары құзыретті адамдарды қалыптастыруды көздейді. Тәрбиеші педагогтардың кәсіби құзіреттілігін қалыптастырудың негізгі бағыттары: мектепке дейінгі білім беру мазмұнын жаңарту – қазақстандық білім беру жүйесін өзгертудің негізгі бөлігі болып табылады. Алайда білім берудің сапасы мен тиімділігін арттыру міндеттері мен осы міндеттерді жүзеге асыруда қазіргі педагог мамандардың қолынан келер мүмкіндіктері арасындағы қарама-қайшылықтың сақталып отырғанын атап айтуға болады.

Қазақстанда мектепке дейінгі тәрбие мәселесі бойынша тарихи-әдістемелік, ғылыми-теориялық арнайы зерттеулер жүргізген ғалымдар А.С. Әмірова, Б.Б. Баймұратова, С.Ғ. Бәгібаева, Ф.Н. Жұмабекова, С.Н. Жиенбаева, Т.Иманбеков, Т.А.Левченко, А.Е.Манкеш, А.К.Меңжанова, М.С.Сәтімбекова, М.Т. Тұрыскелдина және тағы басқа да зерттеушілер мектепке дейінгі кезеңнің алуан түрлі мәселелерін жан-жақты қарастырып, балаларға мен білім беру тәрбиелеу мазмұнын, тиімді әдіс-тәсілдерін ұсынып, қағидаларын тұжырымдаған [4; 21.б].

Білім беру саясатындағы басым бағыттардың бірі–білім беру үдерісін құзыретті тәсілге бағдарлау. Білім мазмұны мен оны жүзеге асыру жолдарындағы жоғары сипатқа ие, өзгерістердің жалпы бағыты мен оны іске асыру жолдарын қамтамасыз ететін маңызды міндеттер:

✓ педагогтарды білім берудің жаңа технологияларын меңгеруден, кәсіби рөлдерді (кеңесші, топтық талдауды ұйымдастырушы, фасилитатор, тьютор) сәйкесінше игеруден тұратын құзыретті тәсілдері аясындағы жұмыстарға даярлау;

✓ педагогтарды баланың және өзінің денсаулығын сақтау технологиясымен қамтамасыз ету;

✓ білім беру үдерісін барынша дараландыру жағдайындағы іс-әрекетке даярлығын қалыптастыру;

Баланың негізгі құзыреттіліктерінің қалыптасу деңгейін бағалауға дайындық педагогтың негізгі құзыреттіліктерінің деңгейімен тікелей байланысты. Педагогтарды кәсіби құзыреттілігін жетілдіруде жаңа білім беру стандартының талаптарына сәйкес даярлау қажеттілігі жалпы алғанда педагогтың:

✓ жаңа білім беру стандартының мазмұны мен әдіснамасын қабылдауға;

✓ білім беру үдерісін бағдарламалық және әдістемелік өзгертуге;

✓ педагог қызметінің мақсаттары мен тәсілдерінің өзгеруіне;

✓ білім берудің дәстүрлі және тың нәтижелерін бағалауға мүмкіндік беретін бағалау әрекетінің жаңа тәсілдерін қолдануға даярлығының қалыптасуын көрсетеді.

Мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту үздіксіз білім беру жүйесінің алғашқы деңгейі ретінде қазіргі тұрақты өзгеріп тұрған әлемде табысты бейімделуге қабілетті бала тұлғасының қалыптасуы мен дамуы үшін жағдайлар жасайды. Шетелдік және отандық жетекші ғалымдар мен практиктер жүргізген көптеген психологиялық-педагогикалық зерттеулер нақты мектепке дейінгі жастың зияткерлік, тұлғалық, әлеуметтік және эмоциональдық дамуын анықтайтын шарт екендігін дәлелдейді. Уақытында алынған мектепке дейінгі білім мен тәрбиенің әр бала үшін де, еліміздің әл-ауқаты үшін де өмірлік маңызды мәні бар. Мектеп жасына дейінгі балаларды дамыту мәселесі ұлттық даму стратегиясымен үздіксіз байланысты екендігін және мемлекеттік саясаттың ажырамас бөлігі болып табылатындығын ескере отырып, Қазақстан Республикасының мектепке дейінгі білім беру жүйесін жаңғырту векторы ретінде стандарттар әзірлеу қажеттілігі туындады. Осыған сәйкес қабылданған жаңа стандартта мектепке дейінгі тәрбиеші тұлғасының психологиялық ерекшелігі де маңызды орын алады.

«Тәрбиеші ... жаратылысынан өзіне айтылғанның бәрін жете түсінген, көрген, естіген және аңғарған нәрселердің бәрін жадында жақсы сақтайтын, бұлардың ешнәрсені ұмытпайтын ... алғыр да аңғарымпаз ақыл иесі ..., мейлінше шешен, өнер-білімге құштар, аса қанағатшыл жаны асқақ және ар-намысын ардақтайтын, жақындарына да, жат адамдарына да әділ ..., жұрттың бәріне ... жақсылық пен ізгілік көрсетіп ... қорқыныш пен жасқану дегенді білмейтін батыл, ержүрек болуы керек» Әл-Фараби [3; 23.6].

Мемлекет мәдениетінің айнасы-мектеп. Шын мәнісінде еліміздің әлеуметтік, мәдени, саяси, психологиялық жай-күйі халықтың білім жүйесінен, оның деңгейінен, ағартушылық іс-әрекетінен анық аңғарылады. Осы орайда, Ж.Аймауытовтың «Уақыттың жалғыз өлшемі бар ол-адам ғұмыры. Адам ғұмырының жалғыз өлшемі бар, ол – арттағы халықтың қамы үшін бітіретін іс» -деген сөзін еске алсақ, осындай үлкен іс атқарар бір сала – балабақша және тәрбиеші [1; 27.6].

Педагогикалық іс- өте нәзік, қасиетті іс. Ол тәрбиешіден сезімталдықты, балаға деген сүйіспеншілікті, бала жанын бірден танитын қырағылықты талап етеді. Бүгінгі балабақшаның басты міндеті- өзіндік ой- көзқарасын ашық айта алатын, өмірге бейім тұлға қалыптастыру болса, оған тәрбиешінің шәкіртіне деген сүйіспеншілігі, оны тұлға ретінде бағалауы баланың адамдық қасиеттерінің дамуына басты кепіл бола алады.

Балаларды мектептегі оқуға бейімдеп, жетілдіруде психологиялық-педагогикалық диагностикаға қатысты негізгі жағдайларды білу тәрбиешеден талап еетін басты көрсеткіштер:

- Мектепке жетілдіру мен балабақшада оқуға бейімдеу барысы деңгейінің өлшемдері, оқу бағдарламасындағы оқыту мен тәрбиелеу мақсаттарымен байланысты болып табылады;

- Балаларды балабақшада оқуға және тәрбиелеуге, педагогтар мен психологтардың психодиагностикалық іс-әрекеттері, жалпы бүтіндей педагогикалық үрдістерге бағытталуы қажет және негізгі құзыреттілікке, жалпы адамзаттық және ұлттық құндылықтар негізінде тұлғалық мәдениетке ие бала тұлғасын дамытудың құрамды бөлігі болуы тиіс;

- Мектепке жетілдірудегі педагогтар мен тәрбиешілердің бірінші міндеті, балалардың мектептегі оқуға бейімделу деңгейі бала жетілуіне түрткі болатын педагогикалық шаралар жайлы нәтижелер жасауға болатынын тобы немесе жекебалалар жайлы психологиялық ақпаратты алу болып табылады.

Оқуға бейімделу әрекетін талдау психологиялық диагностиканың қолданылу бөлігін анықтайды.

Оның қолданылуын қажет ететін негізгі мынандай мәселелерді атап көрсетуге болады:

I. Психологиялық-педагогикалық үрдістегі диагностика негізінде мектепке даярлықты қалыптастыру. Тәрбиешілер мен мұғалімдер үнемі оқу үрдісін бағалап, орындап және жоспарлап отыруы тиіс. Ол бүтіндей топты немесе жеке баланы мектептегі оқуға бейімдеуде, оқытудың алғы шартын өткізу барысы және нәтижелері жайында ақпараттарды қажет етуі тиіс.

II. Мектептегі оқуға балаларды бейімдеуде, оқытудың алғы шарттары мен дамуының жеке ерекшеліктерінің диагностикасы. (балаларды бағалау). Тәрбиешілер мен мұғалімдер өз уақытында өздері балалардың даму деңгейін үнемі бағалап отыруы қажет.

III. Дамудағы артта қалудың түрлі формаларының диагностикасы және оларды түзету жұмыстары дамуда артта қалудың екі негізгі түрі ерекшеленеді: жүйке жүйесінің органикалық бұзылыстары мен байланыстары және клиникалық психологиялық немесе медициналық диагностиканы, терапияны қажет ететін, негізінде дені сау балалардың дамуындағы жағымсыз сыртқы немесе ішкі міндеттермен байланыста уақытша артта қалуы және жағымсыз мінез-құлықтары. Теориялық диагностика негізінде бұл жерде екі міндетті шешу қажет: ерекше педагогикалық шараларды қажет ететін жағымсыз мінез-құлықтарды түзету жұмыстарын қолдану арқылы қалыпқа келуге көмектесу және күшейту тенденциясы байқалған (профилактикалық шараға қарамастан) балаға қатысты шешімге келу мақсатында диагностикалау мен артта қалу профилактикасы мақсатында дамудың жағымсыз ішкі және сыртқы жағдайларды өз уақытында анықтай білу. Мектепке дейінгі мекемелерде, мектепке баратын балаларға сәйкес мынандай психодиагностикалық жұмыстарды жүргізу қажет:

- мектепке баратын балалардың психологиялық (танымдық, интеллектуалды және т.б.) дамудың динамикасын зерттеу. Әр бала үшін жылдық немесе айлық дамудың көрсеткіштері кіретін психодиагностикалық карта болуы керек.

- әр баланың психикалық және мінез-құлық дамуының жеке ерекшеліктерін, орта стандарттан, нормадан, жағымды немесе жағымсыз жаққа ауытқуын анықтау. Мектепке баратын балаларға, мектептегі оқуға бейімделудің және тәрбиелеудің жетістіктерін анықтау мақсатында, практикалық мінездеменің негізінде, дамуға психологиялық эксперименттерді қамтамасыз ету:

- балалардың мектептегі оқуға қабілеттілігін, бейімделуін және қалыптасуын анықтау, олардың өз уақытында дамуына шаралар қабылдау мақсатында жүргізілуі.

- балаларды оқыту мен тәрбиелеуге арналған әдістерді тандап алу мақсатында, тәрбиеші, мұғалім мен ата-аналар үшін бала психологиясының күйі туралы жан-жақты хабардар болуы қажет.

Тәрбиеші баланың ойлауындағы анализге жеткіліксіз көңіл бөлетін болса, бала материалдың бір-бірімен қиысып байланыспаған жеке жақтарын меңгереді де, осыдан ұғымның мәніне толық түсінбей қалады. Сондай-ақ, тәрбиеші синтездеу тәсілін ойдағыдай пайдалана алмаса, жаңа материал бұрынғысымен дұрыс байланыспай қалады да, берілген мағлұматтың практикалық мәні кеми түседі. Кейбір педагогтар баланың белсенді ойлау процесін дамытудың орнына оның ес-қабілетін өсіруге ерекше мән береді, бұдан баланың есін дамыту онша мәнді нәрсе емес деген қорытынды шықпайды. Балаға ойлаттырып, әр

нәрсені бір-бірімен салыстырғызып, талдап жинақтатып, дәлелдеткізіп, үйретсе ғана олардың танымы мазмұнды болады. Ал, материалды өз күйінше жаттап алу, оның мағынасына түсінбей оқу жақсы нәтиже бермейді, бала дұрыс білім ала алмайды. Тәрбиеші педагогтар осы жайды қатты ескергендері дұрыс.

Психолог П.Я.Гальперин (1902-1988) өзінің «Ақыл-ой әрекетінің сатылап қалыптасу» теориясында бала мәселені шешу үшін алдымен сыртқы материалдық әрекеттерді (затты ұстап көру, тұрқын, көлемін ажырату, шамамен өлшеу т.б.) пайдаланады, сосын оның бейнесін елестетеді. Содан соң дауыстап, және іштен айта алатын болады да сөйтіп сыртқы заттық әрекеті біртіндеп ішкі ой әрекетіне айналады дейді.

Баланың білім меңгеруі, тәрбиешінің, мұғалімнің сабақ оқытуы екеуі де «инемен құдық қазғандай» аса қиын нәрсе. Мәселен, мұғалім балаға бұрыннан таныс нәрсені ығыр қылып айта берсе, онда ақыл-ой керенаулығын, рухани жиренушілікті туғызуы мүмкін. Сондықтан ұстаз әр уақытта баланың, оқушының рухани тілектерін ұдайы қанағаттандырып, оның табиғатты, өмірді, адамдар еңбегін білуге құштарлығын дамытуы қажет.

Балалардың ақыл-ойын дұрыс дамыту үшін оқытуды тым жеңілдетудің де қажеті жоқ. Баланың ойына жеткілікті азық беретін оқу ғана қарқынды дамытуға септік тигізе алады.

Тәрбиешінің жеке тұлғалық кәсіби біліктілігінің көрсеткішінде психологиялық талаптардың маңыздылығы бар екендігін айтудамыз. Соның негізгі бір көрінісі жобалау әдісі негізінде мектепке дейінгі баланы оқытып, тәрбиелеуде тиімді болатын әрекет. Себебі, тәрбиеші ағымдағы жаңа ақпарат жайлы айтып бере отырып, баланың ойын өз бетімен ізденіс жасауға бағыттайды.

Біздің қарастырылып отырған тәрбиешінің жеке тұлғалық кәсіби біліктілігіндегі психологиялық талаптарда осы жағдайларға негізделетіні сөзсіз.

Әдебиеттер:

1. Назарбаев Н.А. Қазақстанның 2030 жылға дейінгі даму стратегиясы: проблемалар және оларды шешудің жолдары. Алматы. Қазақстан, 1998–134 б.
2. Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы. //Қазақстан мұғалімі. 20 қаңтар. 2004. - 3- 4 б.
3. Амонашвили Ш.А. Размышления о гуманной педагогике. – М., 1996.
4. Тәрбиеші-педагогтардың жеке тұлғасын және оның кәсіби мәдениетін қалыптастыру //XXI ғасырдағы қазақ мектебі: даму болашағы: Республикалық ғылыми-практикалық конференция материалдары. 2 том. - Алматы, 2006. -Б. 302-309.

ОСОБЕННОСТИ КУЛЬТУРЫ ВОСПИТАТЕЛЯ ДОШКОЛЬНОГО УЧРЕЖДЕНИЯ

Светличная В. В.

Научный руководитель: Мажитова Сауле Сериковна старший преподаватель, магистр

КГУ им. Ш. Уалиханова г. Кокшетау

Saule.mazhitova.1984@mail.ru

Культура поведения представляет собой совокупность форм и способов поведения, в которых педагог отражает моральные и эстетические нормы. Переработав собственным сознанием общественные нормы, он берет их на вооружение и соблюдает в поведении, что способствует эффективному общению с учащимися.

Современная система образования предполагает взаимодействие педагога и учащегося. Каждый из них выполняет определенные обязательства перед другим. Ученик внимательно слушает и педагога, выполняет все его задания, много времени уделяет изучению материала.

Говоря о транскультурном педагоге, привзаимоотношениях между учениками и педагогами, нет никакой специальной системы, достаточно вспомнить этико-педагогические взгляды таких мыслителей, как Ж.-Ж. Руссо, Я.А.Коменский, И.Г.Песталоцци, Д.Дьюи, Я.Корчак, К.Д.Ушинский, Л.Н.Толстой, А.С. Макаренко, В. А Сухомлинский и многие другие.

Педагогическая культура рассматривается как часть общечеловеческой культуры, интегрирующей историко-культурный педагогический опыт и регулирующей сферу педагогического взаимодействия(Е.Ю.Захарченко).

Основными компонентами педагогической культуры являются:

- * гуманистическая педагогическая позиция и личностные качества;
- * профессиональные знания и культура педагогического мышления;
- * профессиональные умения и творческий характер педагогической деятельности;
- * саморегуляция личности и культура профессионального поведения транскультурного педагога

Ярким примером педагогического мастерства в СССР является деятельность выдающихся педагогов: А.С. Макаренко, В.А.Сухомлинского, Е.Н. Ильна, В.Ф. Шаталова, Ш.А. Амонашвили и др. В современном Казахстане мастерами педагогики являются такие ученые как: Баймуратова Б.Б., Кондахметова Х.К., Галеева Г.С., Турскельдина М. и др.

Современные воспитатели отличаются от своих предшественников прошлого века своей современностью, стойкостью, и умением использовать новые технологии. Современный воспитатель должен не только воспитывать детей, но и следить за собой, за своей культурой. К примеру, часто родителям нравится воспитатель как педагог, но положительное отношение меняется, когда родители видят абсолютное бескультурье. Педагог, а именно воспитатель, должен быть не только профессионалом своего дела, но и культурным человеком.

Если рассматривать современного Казахстанского воспитателя в профессиональном плане, то у него можно выделить несколько особенностей: строгость, воспитание патриотизма, доброжелательность, позитивный настрой. Казахстанские воспитатели в плане строгости очень серьезны, у некоторых педагогов это идет не только из профессионализма, но и из собственной семьи, из собственного воспитания.

Если сравнивать казахстанских педагогов с немецкими, то можно сказать что это совершенно разные личности. И тут не дело в нации или в менталитете, а в способах воспитания детей. К примеру, в Казахстане воспитанники детских садов всегда называют своих воспитателей по имени и отчеству, чего нельзя сказать о немецких детях. Немецкие дети называют своего воспитателя по имени и на «ты». Если в Казахстане начали бы такое практиковать, то это просто бы было признаком не уважения ко взрослому человеку. [1] Второй отличительной особенностью будет то, что казахстанскому воспитателю в плане работы немного проще, чем немецкому. Так как, в немецких детских дошкольных учреждениях нет врачей, медсестер или детских психологов, при случае их может заменить воспитатель.[2]

Но, есть одна черта у воспитателей Казахстана, они всегда добиваются своей цели. Это можно легко подтвердить их работой. Например: ребенку дали задание, которое у него не очень хорошо получается. Если немецкому воспитателю будет удобнее в анализе указать что ребенок не смог выполнить задание, то наш, казахстанский воспитатель, сразу уделит немного индивидуального внимания, и добьется того, чтобы ребенок не только понял задание, но и выполнил его. На мой взгляд, воспитатель должен быть добрым и терпеливым. Часто бывает, что воспитатели кричат либо ругаются на детей, в случае их неудач. В Германии никогда такого не будет, ибо немецкие воспитатели терпеливы и в самых сложных ситуациях остаются в спокойствии.

Мы провели анкету под названием: «Культура современного воспитателя». В качестве респондентов были выбраны студенты филологического факультета (группы ДОиВр-62, ПМНО-62, РОр-62).

Респондентам были предоставлены открытые вопросы, на которые им полагалось

ответить. После получения анкет студенты с энтузиазмом отвечали на ее вопросы, так как каждый студент вспоминал своего воспитателя. Многие респонденты говорили, что помнят своего первого воспитателя, его характер, привычки и тем более внешний вид. Для многих студентов воспитатель в детстве был идеалом красоты и культуры. т.е. при ответах в анкете у студентов не возникало трудностей.

В представленных мною вопросах спрашивалось не только о культуре воспитателя, но и о его внешнем виде. С помощью анкеты студентами были выделены главные профессиональные качества современного воспитателя. Самое большое количество раз было отмечено такое качество, как любовь к детям. Но сразу же нужно отметить, что так же часто встречалась фраза индивидуальный подход к детям, что означает, что современные студенты ценят именно отношение воспитателя к каждому ребенку.

В анкете был и вопрос о личностных качествах воспитателя. На этот вопрос каждый респондент отвечал сам, со своей точки зрения, которая не зависит от общества. В этом вопросе наиболее часто встречался ответ терпение. Так же часто встречались слова толерантность, трудолюбие и забота. Мне кажется это означает, что студенты задумаются о современных проблемах в обществе с детьми и как тяжело с ними справляются воспитатели. Что меня поразило, так это ответы на вопрос «Должен ли воспитатель быть строгим по отношению к детям?» так как, в этом вопросе мнения респондентов разделились. Одна половина считает, что воспитатель должен быть строгим, потому что детей нужно воспитывать в строгости и как выразились несколько респондентов «держат в кулаке». Но вторая половина студентов думает противоположно, что детей нужно баловать и никогда не разговаривать с ребенком на повышенных тонах. Заметен тот факт, что многие респонденты, ответив на всю анкету, возвращались к этому вопросу и дописывали в скобках что быть воспитателю строгим или нет зависит от ситуации в которой он находится. Они обосновывали это так: «Детей можно и нужно баловать, но в меру, чтобы они не нагнали, видя доброту и щедрость воспитателя».

Многие респонденты удивились вопросу про качества, которые должны отсутствовать у воспитателя. Если судить в процентном отношении то в 60% ответов есть качество злость, в 50% ответов есть алчность и жестокость(насилие). Это можно обосновать тем, что многие дети сталкиваются с этими отрицательными качествами у родителей. Именно поэтому современная молодежь относит эти несколько качеств в самые главные минусы воспитателя.

Что касается вопроса о влиянии внешнего вида воспитателя на образовательный процесс то 75% респондентов убеждены, что воспитатель просто обязан ходить в форме, либо в классическом стиле одежды, так как ребенок берет пример со своего воспитателя. То есть внешне воспитатель должен быть прилежным и аккуратным. Многие респонденты задавались вопросом, а разве бывают в современном мире профессии без определенной униформы. Но 25% респондентов ответили, что внешний вид, а именно: прическа, одежда, стиль одежды, макияж- ни каким образом не влияют на образовательный процесс. Некоторые студенты даже заявили, что иногда яркие цвета в одежде или макияже наоборот помогают воспитателю привлечь внимание ребенка на занятии. Заключительным вопросом я рискнула взять очень интересный вопрос, про уважение профессии воспитателя в нашем современном Казахстане. В конце вопроса я указала, чтобы каждый респондент не только ответил, но еще и обосновал свой ответ несколькими фразами. 90% респондентов ответили на этот вопрос утвердительно. Многие студенты обосновали свой утвердительный ответ такими фразами: «Конечно, уважаю, ведь они воспитывают будущее нашей страны», «Я восхищаюсь воспитателями за их стальные нервы и за стойкую терпимость к выходкам детей». Так же часто появлялись фразы о том, что труд любого педагога не легкий, и именно за это педагогов нужно уважать и т. д.

По итогам анкеты у меня получились следующие выводы:

- современный воспитатель должен быть добрым, толерантным, терпеливым, стойким;
- на первом месте у воспитателя должна быть не только любовь к детям, но и любовь к своей профессии;

- воспитатель должен следить за своим внешним видом, и за своей культурой речи.

Делая вывод можно сказать, что современная молодежь считает эту профессию актуальной, и что профессия пользуется уважением не только у людей старшего возраста, которые знают что такое воспитание детей, но и у молодых слоев населения. Еще хотелось бы выделить тот момент, что каждому воспитателю необходимо саморазвитие не только в профессиональном плане, но и общекультурном, то есть чтобы воспитатель не был заиклен только на своей работе, но и дополнительно занимался саморазвитием. Ярким примером может послужить деятельность в различных сообществах. Если у педагога нет возможности посещать какие-либо мероприятия, то он должен уделять время развитию личностного роста. Например, читать книги по психологии, либо заниматься своим любимым делом.

Литература:

1. Д.Велижанина, Deutsch Online
2. М.Эпштейн. Говорить на языке всех культур. "Наука и жизнь", 1990, #1, с. 100-103;

ОСОБЕННОСТИ ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ ПО РЕШЕНИЮ ПРОБЛЕМ ЗАСТЕНЧИВОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Сихынбай Айдана

Научный руководитель: Жумаканова Р.А., канд.пед.наук, доцент
Кокшетауский государственный университет им. Ш.Уалиханова, г. Кокшетау
aidana.sihinbai.96@gmail.com

Младший школьный возраст – это возраст личности, активно овладевающей навыками общения. В этом возрасте происходит интенсивное установление дружеских контактов. В начальной школе взаимоотношения детей определяются учителем посредством организации учебного – воспитательного процесса. Учитель участвует в формировании межличностных отношений в классе.

Школа должна быть уютным вторым домом для детей. Она должна защищать их от негатива, где их понимают, ценят их уникальность. Всегда ли школа защищает детей от негатива? К сожалению, иногда бывают моменты, когда школа развивает в ребёнке застенчивость. Особенно, если учитель не знает об индивидуальных особенностях этого ребёнка. Учитель может быть очень требовательным, может наказать ребёнка, не поняв его проблему.

Застенчивость может проявляться в дошкольном возрасте и сохраняться на протяжении всего младшего школьного возраста. Изучение психологии детского возраста позволяет нам понять, что, начиная с дошкольного и младшего школьного возраста, у детей формируется потребность в уважительном отношении к ним со стороны взрослого. Застенчивый ребёнок не может ярко проявлять свои эмоции, чувства, когда в этом возникает необходимость, он робеет и замыкается в себе.

Застенчивость и стеснение мешает ребёнку выступать перед другими, выражать своё мнение, проявлять инициативу. Испытывая эмоциональное напряжение в процессе обучения, застенчивый ребёнок блокирует свои мыслительные процессы и это отрицательно влияет на его память. Застенчивый ребёнок больше всего думает о том, что подумают о нем окружающие люди, ровесники. Больше всего боятся осуждения, неодобрения и насмешек.

Ребёнок, переступая порог школы, сталкивается с целым комплексом проблем. Он не умеет адекватно общаться с одноклассниками. Особенно в младших классах есть дети, которые не разговаривают, не играют со сверстниками. Они предпочитают быть невидимками, зачастую ходят одни, самостоятельно не отвечают на заданные вопросы.

«Новый мир», под названием школа, кажется им незнакомым, непонятным. У таких детей может не быть интереса к учёбе, они не могут работать в группах. Застенчивый ребёнок больше всего думает о том, что подумают о нем окружающие люди.

Как отмечает Ф. Зимбардов в исследовании, посвященном проблеме застенчивости «Застенчивость: что это такое и как с ней справляться»[1], причинами застенчивости являются:

- биологическая предрасположенность;
- негативное общение в семье;
- отсутствие внимания родителей;
- травля в школе.

Надо полагать, что застенчивость может привести к ограничению контактов с людьми; конформизму, когда личность, не выражая своего мнения, просто голосует за чужое, даже если оно ему чуждо; застенчивость побуждает человека бесконечно заниматься самокопанием, самоедством и самообвинением. Как отмечает Г. А. Широкова [2], к симптомам застенчивости относятся такие проявления, как: покраснение лица; потливость; учащение сердцебиения; стеснённое дыхание; опущенные вниз глаза; тихий голос; скованность мышц и движений.

Л. Строгонова своей работе рассматривает застенчивость как качество личности, которое проявляется в тревожности, нерешительности, осторожности, отмечает наличие субъективных барьеров в общении с окружающими».[3]

Быть застенчивым, отмечает А. Ф. Зимбардо [7], значит бояться людей, особенно тех людей, которые по той или иной причине негативно воздействуют на ваши эмоции.

Чтобы решить проблему с застенчивостью, необходимо сначала найти причину возникновения этой проблемы. Разными специалистами выдвигаются различные варианты ответа. Так, исследователи личности убеждены, что застенчивость передаётся по наследству так же, как и умственные или творческие способности, рост или телосложение человека.

Бихевиористы полагают, что застенчивым просто недостаёт социальных навыков, необходимых для полноценного общения с другими людьми. По мнению бихевиористов застенчивость основана на устойчивых страхах, возникших в результате неоднократных неудач и негативного отношения к себе со стороны окружающих. Особенно когда дети рассказывают какую-нибудь историю своим одноклассникам, им очень важна их реакция. Если слушатель покажет отрицательную реакцию, ребёнок будет чувствовать себя глупым, и в результате станет застенчивым.

Психоаналитики говорят, что застенчивость – это не то иное, как симптом, выражение на сознательном уровне бушующих в подсознании глубинных психических противоречий.

Социологи и некоторые детские психологи считают, что застенчивость нужно понимать в аспекте социальных установок: мы смущаемся, когда речь заходит о соблюдении общественных приличий.

Социопсихологи утверждают, что застенчивость даёт о себе знать с того момента, как человек говорит себе: «Я застенчив!». Как только человек внушит себе это, он будет думать, что другие тоже считают его застенчивым.

Также есть вероятность, что дети застенчивых родителей тоже сталкиваются с этой проблемой. Это не значит, что все дети в семье будут застенчивыми. По статистике часто первенцы в семье становятся застенчивыми. Младшие дети часто менее застенчивы, так как к ним снижены требования родителей.

Если попросить застенчивого ребёнка описать себя таким, как его видят его одноклассники, то многие из них ответят в отрицательной форме. Например, мальчики уверены в том, что их считают слабыми, некрасивыми, слишком высоким, или наоборот. Подобным образом, описывают себя и девочки: худые, некрасивые, толстые, менее сообразительные в сравнении с остальными.

Среди застенчивых детей не редко встречаются дети лидеры, или умные дети. Просто они боятся проявлять свои способности, боятся раскрываться. Так же застенчивость способна быть маской, скрывающей иные психологические проблемы.

Ещё одно определение застенчивости гласит: застенчивость – это эгоцентризм в сочетании с тревожностью, состояние может усугубляться комплексом неполноценности. За застенчивостью может скрываться другие проблемы. Рассмотрим некоторые случаи.

Лидеры – неудачники. Не умея реализовать своё лидерство, они будут избегать общения со сверстниками. Предполагается, что такие дети часто встречаются среди застенчивых детей. Они зачастую говорят, что им не интересно играть со своими ровесниками. В таком случае нужно выяснить, что у него получается лучше и что его интересует.

«Мимозы». Эти дети ранимы и обидчивы. Они не любят быть в центре внимания, любым путём избегают контактов.

Дети с крупными проблемами. У таких детей бедная фантазия, не развитое мышление, медленная реакция, из-за этого они не знают, как вести себя, что делать, как поступить и что сказать.

Аутичные дети. Ребёнок живёт в своём собственном мире, который понимает только он сам. Он не испытывает никакой потребности в общении, порой даже с близкими людьми. Такого ребёнка нужно чем – то заинтересовать, лишить обычного равнодушия.

«Немые» дети. Они не такие робкие, какими сначала кажутся. Их молчание объясняется упрямством и стремлением к независимости. Такие дети говорят: «С кем хочу разговаривать – с тем и буду!».

Мы попытаемся выяснить, как помочь застенчивому ребёнку, опираясь на труды Ю. С. Семочкина[4], А. Вемь[5], Г. Кункашева[6], Ф. Зимбардо[7].

Все дети зависят от обстановки в школе и отношения к ним учителя. Застенчивые дети должны понимать, что они не отличаются от других ребят в коллективе. Не каждый учитель знает, что к таким детям надо правильно проявлять внимание: говорить на бытовые темы (не касаться тем, которые вызывают смущение), наладить контакт во внеурочное время, попросить эго помочь вам после уроков. Необходимо в спокойной обстановке вселить уверенность, что задавать вопросы по учёбе он может не боясь. Для успеха в школе, родителям надо всегда быть на стороне ребёнка. Не употреблять слово «застенчивый» в разговоре с учителем, а называть своего ребёнка спокойным, рассудительным, внимательным. Всегда хвалить его.

Очень важно подчёркивать достоинства учащегося младшего школьного возраста. Каждый ребёнок в чём-то хорош. Он может быть хорошо рисует, поёт, танцует или делает разные фигурки из бумаг и т.д. Учитель должен помочь ребёнку и дальше развивать эту способность.

В работе с младшими школьниками довольно часто используется ролевая игра. Ребёнку даётся возможность быть персонажем, которым он восхищается. Целесообразно предоставить возможность пожить жизнью сказочных героев. Пусть он подумает, как бы поступил этот персонаж будь на его месте.

В работе с детьми необходимо выражение любви. Приятно наблюдать, как учитель делает комплимент своему ученику по поводу того, что он сделал или того, что вам в нем нравится. Скажите ему, как красиво он рисует. Если это девочка, то похвалите её причёску, сказав, какие у неё красивые волосы. Но никогда нельзя перехваливать ребенка.

Используемые учителями разные групповые игры могут помочь детям сдружиться. Учитель должен уметь выбирать разные игры, которые помогают детям пообщаться друг с другом. На уроках важно проводить дидактические игры, к которым можно отнести групповые задания или эстафеты.

В своей работе многие учителя проводят тесты среди родителей о том, что они думают про своих детей, нет ли у них в семье трудностей, считают ли они своих детей застенчивыми.

И в заключение, хотим отметить ценность определённых указаний, рекомендаций по работе дома с застенчивыми детьми, то есть, как с ними разговаривать, как побудить в них интерес к окружающему миру.

Список литературы:

1. Зимбардо Ф. Застенчивость: что это такое и как с ней справиться. - СПб, 1995 г.- 252 с.
2. Широкова Г. А. Практикум для детского психолога.-Ростов на Дону,2008 г.- 315 с.
3. Строгонова Л. Как «расколдовать» застенчивого. - ж. Воспитание школьников.- 2007 г., №2, с. 57 – 59.
4. Семочкина Ю.С. Застенчивость как причина проблем социализации младших школьников. - ж. Евразийский союзучёных, 2017 г., № 6, с. 28 – 30.
5. Вемь А. Застенчивость и как с ней бороться.- СПб, 2011 г., с. 256
6. Кункашева Г. Воспитание застенчивых детей в системе образования: Психология одарённости.– ж. «Қызықты психология», 2011 г., №2, с. 23 – 25
7. Зимбардо Ф. Застенчивость/ Пер. с англ., М.: 1991 г.- 207 с.

БАЛАНЫҢ ЖЕКЕ ТҰЛҒА БОЛЫП ҚАЛЫПТАСУЫНДАҒЫ ОТБАСЫНЫҢ РӨЛІ

Көшкінбай Г. 3 курс, Ш.Уалиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті
Ғылыми жетекші: п.ғ.м., аға оқытушы Зулкарнаева Ж.А. Көкшетау қ.

Отбасылық қатынас психологиясының мақсаты-әр отбасының тату тәтті және берік болуы,балаға дұрыс тәрбие беру,отбасы мәселесінің әлеуметтік психологиялық ерекшеліктерін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

Халыққа білім беру,денсаулық сақтау,мектепке дейінгі тәрбие мен мәдени ағарту мәселелеріндегі негізгі ықпал етуші күш-отбасы болып табылады.Сондықтанда отбасындағы бала тәрбиесін жақсартуға,қоғамдық тәрбие мен отбасы тәрбиесін ұтымды ұштастыруда,жастарды отбасылық өмірге дайындау мәселелерін-әлеуметтік жұмыс маманы тереңірек түсіну қажеттігі туды.Яғни отбасы өмірінің әдебі мен психологиясы жайында ғылыми негізде болу қажет.

Қазіргі кезде қоғамдағы неке-ер мен әйелдің ерікті де тең құқылы одағы.Ерлі зайыптылардың өзара махаббаты,ата-анасының баласына сүйіспеншілігі,бір-бірімен сыйласуы,бір-бірімен өзара сын көзімен,жауапкершілікпен қарау,бала мен қоғам алдындағы борышын сезіну,бір-біріне интеллектуалдық және адамгершілік жағынан байыта түсу,ұжымшыл,баланың ата-анасына және үлкендерге деген сүйіспеншілігі –ең алдымен отбасының негізі бақыт көзі.

Әйелдердің еркектерге экономикалық жағынан тәуелсіздігінің арта түсуі,олардың білім дәрежесінің ерлерден кем түспеуі,қоғам өміріне белсене қатысуы отбасының ішкі өміріне белсене қатысуы отбасының ішкі өміріне көптеген өзгерістер енгізді.

Мына жайтты да ерекше ескеру қажет.Болашақ отбасы иесіне қажетті қасиеттерді қалыптастыру,еңбек процесімен де тығыз байланысты.Болашақ ұрпақ үшін еңбек адамдары өнегесінің,олардың қоғамдық-саяси өмірге белсенді қатысуының тәрбиелік мәні аса зор.Болашақтағы отбасы иесі ұжымда тәрбиеленеді.Сондықтанда бозбалалар мен бойжеткендердің ұжымдық жолдастық қарым-қатынастарының дұрыс қалыптасқаны өте маңызды.Егер ұжымда бірін-бірі сыйлау,әдептілік,сенім жағдайы орнаса,жолдастық пен достық орын тепсе,ондай жерде жынысы бөлек адамдар арасында тұрпайылық пен жеңілтектікке жол берілмейді.

Жоғарыда әңгіме болған тұжырымдарды жинақтаумен келесідей қорытындылар жасауға болады;

-отбасы ықпалы басқа тәрбиелік әсерлердің бәрінен де күштірек. Жас ұлғаюмен ол әсер бәсеңдеуі мүмкін де бірақ ешқашан маңызын жоймайды;

-қандай да басқа жағдайларға қалыптасуы мүмкін болмаған сапа қасиеттер тек отбасында ғана өрісін алады;

-отбасы тұлғаның әлеуметтенуін қамтамасыз етеді, оның тәндік, моральдық және еңбектік тәрбиесіне болған мүмкіндіктерді мейлінше шоғырландырып іске қосады. Қоғамның адамзат мүшесі отбасыдан бастау алады, қоғам келбеті отбасыдан көрінеді;

-салт-дәстүр жалғастығын қамтамасыз ететін отбасы;

-отбасының аса маңызды әлеуметтік қызметтері – азамат тәрбиелеу;

-патриот қалыптастыру, болашақ отбасы иегерін кемелдендіру және мемлекет заңдарын мойындап, құқықтарын сауатты пайдалана білетін қоғам мүшесін жетілдіру;

-отбасының кәсіп таңдауға да тигізер ықпалы орасан.

Нарықтық экономикалық жүйеге байланысты отбасының тәрбие жетімсіздігінің кейбір себептері ретінде келесі жағдайларды алға тартуға болады;

1. Көптеген еңбектер отбасылардың экономикалық жағдайының әлсіздігі,

2. Қоғамдық өмір мәдениетінің төмендігі.

3. Отбасы анасы-әйел мойнына артылған екіталай-жұмыс орнында, отбасындағы ауыртпашылдық.

4. Көптеген әлеуметтік – тұрмыстық және моральдық себептердің салдарынан болып жатқан ерлі-зайыптылардың ажырасуы.

5. Бала тәрбиесіндегі ер адам әйел көмекшісі деген қоғамдық пікірдің белең алуы.

6. Күннен күнге шиеленісіп бара жатқан әулеттер арасындағы бәсеке, дау-дамай.

7. Отбасы мен мектеп арасындағы байланыстың күннен- күнге әлсіреуі.

Ең бастысы, жалпы адамға, оның табиғатына берілген қайырымдылық пен мейірімге болған сеніммен ажырап қалмау-әрбір тәрбиешінің негізгі ұстанымы болуы керек.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. М.В. Коляева Отбасын қолдау орталығы қызметкерлерінің әдістемелік құралы- Шымкент, 2007, -184.

2. М. Боуэн М. Теория семейных систем., М., 2005

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ТОЛЕРАНТНОСТИ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Шындаулет Ақниет

Научный руководитель: Жумаканова Р.А., канд. пед. наук, доцент
Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау
mukhtarkyzy1998@mail.ru

В послании Президента Республики Казахстан Нурсултана Назарбаева народу Казахстана отмечается, что в международном сообществе уже получила признание наша последовательная политика, направленная на обеспечение толерантности, межконфессионального и межкультурного согласия представителей всех национальностей, проживающих в нашей стране и представляющих единый народ Казахстана. [1]

В нашей статье мы попытаемся раскрыть условия формирования толерантности в детской среде, выявленные на основе изучения трудов Л.И. Божович [2], М.И. Лисиной [3], Дербеновой С.М. [4], Абсалямовой М.М. [5], Абетовой З. [6], Ахетовой А. [7] и других исследователей.

По нашему мнению, прежде всего, целесообразно рассмотреть значение понятия «толерантность». «Толерантность» - от лат. *tolerantia* – терпение, определяется как терпимость к чужим мнениям, верованиям, поведению.

Толерантность означает уважение, принятие и правильное понимание богатого многообразия культур нашего мира, наших форм самовыражения и способов проявления человеческой индивидуальности. Толерантность делает возможным достижение мира и способствует замене культуры войны культурой мира. Толерантность означает, что каждый может придерживаться своих убеждений и, в то же время, признавать такое же право за другими; означает признание того, что люди по своей природе различаются по внешнему виду, положению, речи, поведению и ценностям, обладают правом жить в мире и сохранять свою индивидуальность и не могут навязывать взгляды одного человека другим.

Формирование толерантности должно стать важнейшей задачей школы. В нашей статье формирование толерантности связано с начальной школой, начиная с обучения в первом классе. Мы исходим из того, что толерантный человек уважает убеждения других, не стараясь доказать свою исключительную правоту. Цель воспитания толерантности – воспитание в учащихся потребности и готовности к конструктивному взаимодействию с людьми и группами, независимо от их национальной, социальной, религиозной принадлежности, взглядов, мировоззрения, стилей мышления и поведения.

Для начальной школы проблема воспитания толерантной личности актуальна сама по себе. На этом жизненном этапе начинает складываться взаимодействие между детьми, пришедшими из разных микросоциумов, с разным жизненным опытом и с несформированностью коммуникативной деятельности. Для плодотворного обучения в классе необходимо свести эти противоречия в процессе взаимодействия к некой общей основе. Ненасильственное, уважительное отношение, гармонизация отношений в классе, воспитание толерантности способствуют развитию сотрудничества.

Результаты наблюдений за поведением младших школьников, за общением, их отношением к одноклассникам в школе позволяют сделать вывод о том, что чаще всего основными формами проявления нетерпимости являются оскорбления, насмешки, выражения пренебрежения, которые могут в дальнейшем порождать формы интолерантности. Это позволяет сделать вывод о том, что у младших школьников ещё не сформирован навык поведения при решении спорных вопросов.

Перед нами встала задача: определить выявленные исследователями, работающими над данной проблемой, психолого-педагогические условия формирования толерантности у младших школьников. Изучение трудов исследователей позволило нам решить данную задачу и отразить ниже в следующем порядке:

- реализация преподавателем принципа трансформации когнитивного содержания в эмоциональное;

- постановка перед детьми творческих задач такого объема и содержания, что вероятность достижения успеха в их решении существенно выше при коллективной работе, чем при индивидуальной;

- организация выполнения коллективных творческих работ;

- принятие преподавателем отношений между участниками работы и выделение их как одной из ведущих ценностей при выполнении коллективных творческих работ;

- доведение до сознания учащихся взаимосвязи между качеством отношений в группе и эффективностью работы;

- передача детям ответственности за складывающиеся в группе отношения;

- обучение детей правилам эффективной организации совместной работы (обсуждать и согласовывать планы, использовать справедливые процедуры и объективные критерии и т.д.).

Таким образом, реализация данных психолого-педагогических условий позволит сформировать толерантность у младших школьников.

Как показал передовой педагогический опыт, для успешного воспитания толерантности у учащихся младшего школьного возраста необходимо следующее:

1. Знакомить детей с принципом уважения человеческого достоинства всех без исключения людей.
2. Формировать понимание у детей того, что каждый человек – это уникальная личность, и необходимо уважать различия между людьми.
3. Развивать понимание принципа взаимодополняемости, как основной черты различий. Ученики должны понять, что их различия могут выступать как дополняющие друг друга элементы.
4. Детей следует приучить к совместному решению проблем и разделению труда при выполнении заданий, чтобы наглядно показать, как выигрывает каждый при решении проблем через сотрудничество.
5. Дети на практике познают, что такое уважение и терпимость по отношению к другим.

По нашему мнению, толерантность нужно воспитывать через систему классных часов и коллективно-творческих дел, воспитывающих терпимость по отношению к людям, и это позволит ученикам успешно адаптироваться к жизни не только в школе, но и за ее пределами.

Наша статья нацелена также на актуализацию задачи создания педагогических условий для формирования у младших школьников опыта толерантных отношений и толерантного поведения. Мы определяем условия не только как совокупность факторов и обстоятельств, от которых зависит эффективность процесса разрешения интолерантной ситуации или конфликта, но и как среду, как совокупность стимулов, привлекательных средств этой среды, в которой протекает процесс формирования толерантности. Педагогические условия формирования толерантности – это общее дело многих государственных и общественных институтов, но когда его объектами выступают дети, главная нагрузка и ответственность в работе с ними ложится именно на образовательную среду, на педагогов-учителей, воспитателей, социальных педагогов, педагогов-психологов.

Педагогические условия формирования толерантности необходимо использовать, чтобы научить младших школьников уважать не только себя, но и тех, кто находится рядом. В начальной школе формирование толерантного отношения к окружающим людям имеет своей целью воспитание у младшего школьника чувства уверенности в себе и уважения самого себя и других. Педагог должен стимулировать активность ребенка на оказание помощи и защиты другого человека, и мотивом этой помощи может и должно стать сочувствие к этому человеку, понимание его. Мы в школе, на практике провели много игр, направленных на развитие толерантности. Например, «Руки друга», «Доброта», «Свечка по кругу» и др. Эти игры способствуют развитию знаний, открытости общения и свободе мысли.

Известно, что одним из эффективных методов воспитания является подвижная игра. Подвижные игры – традиционное средство педагогики. Игра представляет собой социальное явление, исторически сложившееся средство воспитания, которое может стимулировать формирование толерантности учащихся.

Игра вызывает активную работу мысли. Взаимная открытость и эмпатийность в отношениях педагога и ребенка, предполагающая перспективу дальнейшего сближения друг с другом в формальной и неформальной обстановке, влияет на формирование толерантности не только учащегося, но и педагога.

И, самое главное, мы должны понимать, что только уважение друг к другу является той силой, которая способна, объединив, создать ценностное единство школьного сообщества как основу пространства культуры, духовности и толерантности.

Литература:

1. Послание народу Казахстана Президента РК Н.А.Назарбаева. «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции». - 10 января 2018 года
2. Божович Л.И. Проблемы формирования личности: Избр.психол.труды.-Воронёж: НПО «МОДЭК», 2001.-352 с
3. М.И.Лисина. Формирование личности ребёнка в общении.-СПб: «Питер»,2009
4. Дербенева С.М. Формирование толерантности как общественная потребность.- ж. Педагогика мәселері-Вопросы педагогики.-2008, №2.-С.74-77
5. Абсалямова М.М. Воспитание культуры толерантности у детей младшего школьного возраста./Абсалямова М.М//Оқушы тәрбиесі-Воспитание школьника.-2013,№6.-С.25-26
6. Абетова З. Толерантность и мир этнического/Абетова З.//Мысль-2007.-№7.-С.29-35
7. Ахетова А. Понять себя, чтобы принять другого: 16 ноября – Международный день толерантности.(Ахетова А). Акмолинская правда.-2006.-14 ноября).

ЖАЛПЫАДАМЗАТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР НЕГІЗІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҚАРЫМ – ҚАТЫНАС МӘДЕНИЕТІН ДАМУ

Жаксылыкова А.Ж., 4 курс, мамандық – Өлеуметтік педагогика және өзін – өзі тану
Ғылыми жетекші А.Ж. Кусаинова педагогика және психология магистрі
Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті

Тәуелсіз Қазақстан үшін жалпы адамзаттық мәселе, рухани бай тұлғаны қалыптастыру мәселесі өзекті сипатқа ие болып отыр. Жасұрпақтың бойына адамгершілік– рухани қайнарын сіңіріп, мінез-құлқын тәрбиелеу үшін, жалпы адамзаттық құндылықтарды, адамгершілік ұстанымдарды, әділдік пен жанашырлықты ғұмыр бойы мұрат тұтуға бет бұруы қажет. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев өзінің халыққа Жолдауында: «Біз әрбір адамның абыройын, адамгершілігі мен беделін бағалайтын, жоғары өнегелі, эстетикалық стандарттары мен рухани құндылығы бар қоғам құруымыз қажет» деп баса айтты [1]. Бұл талаптар өскелең ұрпақтың тәрбиесін және рухани–адамгершілік білім берудің артықшылығын күшейтуге бағытталған «Өзін–өзі тану» рухани–адамгершілік білім беру бағдарламасының жалпы мақсатымен тоғысады.

Бүгінгі күні ғылым мен білім, ақпараттық технология, техника қаншалықты қарыштап дамыған сайын, адамның бойындағы рухани-адамгершілік қасиеттерінің соншалықты төмендеп бара жатқанының алдын алу мақсатында болашақ жас ұрпақты мәдениетті, білімді, рухани интеллектуалдығы жағынан жоғары етіп тәрбиелеудің мазмұнын түбегейлі жаңарту көзделуде. Бұл мәселеге байданысты Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында «... жаңа жағдайларға сай біздің бәрімізді алаңдататын мәселе – білімді, кәсіби даярлығы бар адамды тәрбиелеу ғана емес, қоғамдық өмірдің барлық саласында ұлттық және дүниежүзілік құндылықтарды қабылдауға қабілетті, рухани–адамгершілік мүмкіндігі мол тұлғаны қалыптастыру болып табылады» деп атап көрсетілген[2]. Соған орай атаулы мәселе қоғам талабынан туындап отырғандықтан тақырыбтың өзектілігін дәлелдейді.

Қоғамды өзгертуші күштің бірі адам болғандықтан, қоғамның ізгілігі адамдардың игілігінен, адами іс-әрекеттерінен, олардың өркениеттік озық үлгілерді бойына сіңіруінен және өзіндік болмысын сақтап қалуынан негіз алады. Ал қоғамның өзгеруі тікелей жастарға байланысты. Осы тұрғыда оқушылардың жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде қарым – қатынас жасауы маңызды. Себебі жалпыадамзаттық құндылықтар адамдарға деген ізгі ниеттілік, құрмет, жанашырлық пен сенім, кеңпейілділік, басқалардың мүддесі үшін жан аямаушылық сияқты жеке қасиеттерді қамтиды, сондай-ақ кішіпейілділік, адалдық, шыншылдық та рухани-адамгершілікке жатады.

Жалпы қарым – қатынас дегеніміз адамдар арасында бірлескен іс-әрекет қажеттілігін туғызып, байланыс орнататын күрделі процесс. Бүгінгі күнде адамдар арасындағы қарым-қатынас қарапайым және күрделі мәселе. Жеке тұлғаның дамуында қарым-қатынас мәселесінің маңызы аса жоғары орынға ие. Қарым-қатынас – адамдар арасында өзара білім, тәжірибе алмасу құралы болып та табылады.

Өмірге келген алғашқы сәттерден бастап қарым-қатынас баланың психикалық дамуының негізгі факторы болып табылады. Бұл жайында психолог Л.С.Выготский «бала дамуы үлкендермен жасалған қарым-қатынас барысында орындалады» - деген [3]. Бала өмірінің алғашқы күнінен бастап, ата-ана өздерінің негізгі борыштарын — тәрбие жұмысын атқаруға кіріседі. Отбасы мүшелерінің өзара дұрыс қарым – қатынасын, тіл табысып түсінуін, бірін – бірі тыңдап, ата – ананы, туған туыстарын, жасы үлкендерді сыйлап, құрмет тұтуға үйрету.

Отбасындағы қарым-қатынаста баланың қажетін дұрыс таңдай білудің маңызы ерекше. Бала нақты бір адаммен қарым-қатынас жасауға қаншалықты қызығушылық танытса, ол соншалықты дәрежеде барлық қарым-қатынас құралдарын пайдалана отырып өзінің қарым-қатынастағы қажетін өтеуге тырысып бағады.

Қарым-қатынас қажетін өтеуде, әсіресе, баланың тұлғалық мотиві қарым-қатынастың жетекші себебі болып табылады. Дәл осы кезеңде баланың өзіне-өзі баға беру қабілеті қарқынды дамиды, ол өзгелер әрекетіне де баға беруге қабілетті болады. Нәтижеде өзара түсіністік пен эмоционалдық тұрғыдан өзгелерге мейірленуге алып келетін адамгершіліктік тәжірибе қалыптаса бастайды. Қарым-қатынас объектісі өзгереді: балалар үшін аса маңызды нәрсе өз құрбыларымен, кейіннен ересектермен қарым-қатынасқа түсу болып табылады.

Педагогикалық қарым-қатынас

педагог пен балалар арасындағы нақты психологиялық контракт деп түсіндіріледі.

Педагогикалық қарым-қатынас негізінде балалардың мінез-құлқы, таным дүниесі, адамгершілік позициясы қалыптасып жетіледі. Мектептегі психологиялық қызмет үшін балалардың қарым-

қатынас ерекшеліктерін зерттеу, анықтау және оны түзету мәселелері көкейтесті мәселе болып табылады. Өйткені бала өзін-өзі анықтаудың

күрделі мәселелерін жалғыз өзі шешпейді, ата-анасының, құрбы-құрдастарының, мұғалімдерінің қолдауымен шешеді. Қарым-

қатынас нәтижесінде адамның кісілік қасиеті, өзгелерге деген қамқорлығы мен жанашырлық сезімі, ізгілік көзқарасы қалыптасады. Тіршілік ортасы мен өмір сүрудің сан алуан сырларын біліп, адамның жеке басының қадір қасиеттерін арттырады. Қарым-қатынас жасаушылар өз арасында көтерген мәселелері мен хабар алысу кезінде бірінің сөзін бірі ынта қойып тыңдап, әңгіменің мән-жайын барынша жете түсінуді мақсат тұтады. Жағымды қарым-қатынас барысында адам да моральдық-саяси, эстетикалық сезімдер, көркем мінез қалыптасады.

Қорыта айтқанда, «адам мен адамның бір-бірімен араласу, өзара қарым-қатынасында ғана адамның адамдығы өзі үшін де, өзгелер үшін де ашылады», - дейді философ М.М.Бахтин. Оның пікірінше, диалог тұлғаны қалыптастырудың құралы ғана емес, оның адамдық болмысын да көрсетеді. Оқушылар жалпыадамзаттық құндылықтарды игеріп, күнделікті өмірде мәдениетті қарым – қатынасқа түсуінен ішкі үйлесімділікке жетеді.

Әдебиеттер:

1. Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан – 2030» стратегиясы 1997 жыл
2. Қ.Р. Білім туралы заңы. 2007ж 22 шілде. Ақорда.
3. Выготский Л.С. Собрание сочинений: В 6 т. Т. 5. Основы дефектологии. М., 1983

ДИДАКТИЧЕСКИЕ ИГРЫ В ФОРМИРОВАНИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

Ибрагимов Г. У.

Научный руководитель: Ахметова Б.А. академический доцент, ст.преподаватель
КГУ им.Ш.Уалиханова, Кокшетау
Gulmaralibragimova7@gmail.com

Формирование интеллектуальной, творческой личности – одна из важных задач, провозглашенных в концепции модернизации казахстанской школы. Ее реализация диктует необходимость развития познавательных способностей и возможностей личности.

Познавательные способности человека - это свойство мозга изучать и анализировать окружающую действительность, находя способы применения полученной информации на практике. Познание - сложный и многоуровневый процесс.

Особая роль в формировании познавательной активности отводится начальной школе. По утверждению В.В. Давыдова, именно в младшем школьном возрасте закладываются основы осознанной познавательной деятельности: развивается произвольность, внутренний план действий, анализ, рефлексия и саморегуляция[1].

Познавательная активность обеспечивает познавательную деятельность, в процессе которой происходит овладение содержанием учебного предмета, необходимыми способами деятельности, умениями и навыками.

Психологи выделяют четыре основных аспекта, формирующих познавательный процесс и отвечающих за познавательные способности каждого человека: память, мышление, воображение, внимание.

Развитию познавательных способностей: получению новых знаний, их обобщению и закреплению, расширению имеющихся у учащихся представления о предметах и явлениях природы, растениях, животных; развитию памяти, внимания, наблюдательности, развитию умению высказывать свои суждения, делать умозаключения способствуют дидактические игры.

Дидактические игры представляет собой сложное, многоплановое педагогическое явление, не случайно её называют и методом, и приемом, и формой обучения, и видом деятельности, и средством обучения. Дидактическая игра может использоваться на всех ступенях обучения, выполняя различные функции. Место игры в структуре урока зависит от той цели, с которой ее применяет учитель. Например, в начале урока дидактическая игра может использоваться для подготовки учеников к восприятию учебного материала, в середине - с целью активизации учебной деятельности младших школьников или закрепления и систематизации новых понятий. Во время игры ученик - полноправный участник познавательной деятельности, он самостоятельно ставит перед собой задачи и решает их. Для него дидактическая игра - это не беззаботное и легкое времяпрепровождение: играющий отдает ей максимум энергии, ума, выдержки, самостоятельности. Познание окружающего мира в дидактической игре облекается в формы, непохожие на обычное обучение: здесь и фантазия, и самостоятельный поиск ответов, и новый взгляд на известные факты и явления, пополнение и расширение знаний и умений, установление связей, сходства и различия между отдельными событиями. Но самое важное - не по необходимости, не под давлением, а по желанию самих учащихся во время игр происходит многократное повторение материала в его различных сочетаниях и формах. Кроме того, игра создает атмосферу здорового соревнования, заставляет школьника не просто механически припоминать известное, а мобилизовать все знания, думать, подбирать подходящее, отбрасывать несущественное, сопоставлять, оценивать. В дидактической игре участвуют все дети класса. Победителем чаще бывает не тот, кто больше всех знает, а тот, у кого лучше развито воображение, кто умеет наблюдать, быстрее и точнее реагировать на игровые ситуации.

Дидактические игры используются для повышения эффективности учебного процесса. Приемы зрительной, слуховой, двигательной наглядности, занимательные и доступные детям вопросы, загадки, моменты неожиданности, удивления, загадочности, соревнования способствуют активизации мыслительной деятельности. Важнейшее значение этих игр в следующем: значительно повышается познавательный интерес младших школьников к обучению грамоте; каждый урок становится более ярким, необычным, эмоционально насыщенным; активизируется учебно-познавательная деятельность младших школьников; развивается положительная мотивация учения, произвольное внимание, увеличивается работоспособность.

Учитель начальных классов использует различные приемы, которые активизируют познавательную деятельность учащихся. Это различные речевые разминки – «Спросите друг у друга», «Минутка Почемучки», диалог-драматизация стихотворения, формулировка вопросов к рисунку, разыгрывание диалогов (диалогов реальных лиц, диалогов растений и животных, диалогов оживших предметов), разыгрывание пантомимических сцен. Это логические задачи – отгадывание загадок; чтение логического рассказа – загадки и ответ на вопрос; подбор загадок, решение проблемных вопросов, вопросов-тестов; решение логической задачи в виде рисунка-загадки, ребуса. Это творческие задания – сюжетный рассказ на основе непосредственного восприятия, сюжетный и описательный рассказ на основе обобщенных знаний, описательный рассказ на основе сравнения разных явлений, рассказ-эюд, рассказ – сочинение, рассказ-диалог. Их отличительные особенности – передача собственного мнения школьника, содержание выходит за рамки изученного, тема рассказа требует размышления.

По мере изучения детьми новыми знаниями о предметной среде задания в играх усложняются: младшие школьники упражняются в определении предмета по какому-либо одному качеству, объединяют предметы по этому признаку (цвету, форме, качеству, назначению), что очень важно для развития отвлеченного, логического мышления. В игре также применяют предметы, в которых разница между ними менее заметна. В играх с предметами младшие школьники выполняют задания, требующие сознательного запоминания количества и расположения предметов, нахождения отсутствующего предмета. Играя, они приобретают умения складывать из частей целое, выкладывать узоры из разнообразных форм.

В дидактических играх широко используются разнообразные игрушки. В них ярко выражены цвет, форма, величина, материал из которого они сделаны. Это помогает учителю упражнять младших школьников в решении определенных дидактических задач.

Игры с природным материалом учитель применяет при проведении таких дидактических игр, как «Чьи следы?», «От какого дерева лист?», «Разложи листья по убывающей величине» и т.д. В таких играх закрепляются знания об окружающей природной среде, формируются мыслительные процессы (анализ, синтез, классификация).

Настольно-печатные игры разнообразны по видам: парные картинки, различные виды лото, домино. При их использовании решаются различные развивающие задачи. Так, например, игра, основанная на подборе картинок по парам. Ученики соединяют картинки не только по внешним признакам, но и по смыслу.

Подбор картинок по общему признаку – классификация. Здесь от учеников требуется обобщения, установление связи между предметами. Например, в игре «Что растет в лесу?»

Составление разрезных картинок направлено на развитие у детей умения из отдельных частей составлять целый предмет, логическому мышлению.

Описание, рассказ по картинке с показом действий, движений направлено на развитие речи, воображения, творчества у младших школьников. Для того чтобы играющие отгадали, что нарисовано на картинке, ученик прибегает к имитации движений (например, животного, птицы и т.д.)

В этих играх определяются такие ценные качества личности ребенка, как способность к перевоплощению, к творческому поиску в создании необходимого образа.

Словесные игры созданы на словах и действиях играющих. В таких играх дети учатся, опираясь на имеющиеся представления о предметах, углублять знания о них, так как в этих играх требуется использовать приобретенные ранее знания о новых связях, в новых обстоятельствах. Дети самостоятельно решают разнообразные мыслительные задачи: описывают предметы, выделяя характерные их признаки; отгадывают по описанию; находят признаки сходства и различия; группируют предметы по различным свойствам, признакам; находят алогизмы в суждениях и др. С помощью словесных игр у детей воспитывают желание заниматься умственным трудом. В игре сам процесс мышления протекает активнее, трудности умственной работы ребенок преодолевает легко, не замечая, что его учат.

Для удобства использования словесных игр в педагогическом процессе их условно можно объединить в четыре основные группы. В первую группу входят игры, с помощью которых формируют умение выделять существенные признаки предметов, явлений: «Отгадай-ка», «Магазин» и т.д.

Вторую группу составляют игры, используемые для развития умения сравнивать, сопоставлять, давать правильные умозаключения: «Похож - не похож», «Кто больше заметит небылиц» и другие.

Игры, с помощью которых развивается умение обобщать и классифицировать предметы по различным признакам, объединены в третьей группе: «Кому что нужно?» «Назови три предмета», «Назови, одним словом»

В особую четвертую группу, выделены игры на развитие внимания, сообразительности, быстроты мышления: «Краски», «Летает, не летает» и другие.

Третий класс игр - традиционные или народные. Исторически они находятся в основе многих игр, относящихся к обучаемым и досуговым. Предметная среда народных игр также традиционна, они сами, и чаще представлена в музеях, а не в детских коллективах. Исследования, проведенные в последние годы, показали, что народные игры способствуют формированию у детей универсальных родовых и психических способностей человека (сенсомоторной координации, произвольности поведения, символической функции мышления и другие), а также важнейших черт психологии этноса, создавшего игру.

Для обеспечения развивающего потенциала игр нужны не только разнообразные игрушки, особая творческая аура, создаваемая взрослыми, увлеченными работой с детьми, но и соответствующая предметно-пространственная среда.

Дидактическая игра входит в целостный педагогический процесс, сочетается и взаимосвязана с другими формами обучения и воспитания младших школьников. К началу младшего школьного возраста игровая деятельность не теряет своей роли, но содержание и направленность игры меняется (по сравнению с дошкольным возрастом). В это время большое место занимают игры с правилами и дидактические игры. В них ребенок учится подчинять свое поведение правилам, формируются его движение, внимание, умение сосредоточиться, воображение, память, то есть, развиваются способности, которые особенно важны для успешного обучения в школе.

Литература

1. Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения: опыт теоретического и экспериментального исследования. М., Педагогика, 1985.

РАБОТА СОЦИАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ПО ФОРМИРОВАНИЮ ИНКЛЮЗИВНОЙ КУЛЬТУРЫ УЧАЩИХСЯ.

Шлыкова А.А.

Научный руководитель: Крамаренко Б.В., к.п.н., доцент кафедры социальной и возрастной педагогики.

Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова, г.Кокшетау

elena.schlyckowa@yandex.kz

Включение детей с особыми образовательными потребностями в общеобразовательную среду процесс сложный. Он связан с определенными рисками. Одним из первых и более важным из них является принятие детей здоровым обществом. Принимающая общеобразовательная школа должна создать атмосферу уважения и развивающую среду для всех учащихся. Основопологающей идеей и стратегией развития инклюзивной школы становится формирование позитивного общественного отношения к проблеме доступности образования детей с ограниченными возможностями, привитие правовой культуры населению, толерантного отношения к детям и взрослой части населения с проблемами в развитии, основанных на принципах кооперации, взаимного уважения и понимания[1,62].

Проблемы социального характера будут являться одной из основных. Вводя инклюзивное образование в общеобразовательное учреждение, надо задуматься – а готовы ли педагоги, ученики и их родители принять в классе ребенка с особыми образовательными потребностями? Поэтому наравне с решением материальных, технических и других проблем необходимо уделить отдельное внимание проблеме формирования инклюзивной культуры в общеобразовательном учреждении.

Под формированием инклюзивной культуры надо понимать такое школьное сообщество, в котором каждый ученик чувствует, что ему в школе рады, относятся доброжелательно. Ученики и учителя относятся друг к другу с уважением. Всех учеников одинаково ценят. От всех учеников школы ожидают высоких достижений. Сотрудники школы, ученики и родители разделяют идеологию инклюзии. Учителя стремятся преодолеть барьеры на пути обучения и полноценного участия всех учеников во всех аспектах школьной жизни [2].

Для приобретения знаний по инклюзивной культуре, формирования ценностного отношения у учащихся социальному педагогу необходимо выполнить следующие задачи:

- ознакомление учащихся с понятиями «толерантность», «толерантная личность», «границы толерантности»;
- обсуждение проявлений толерантности и нетерпимости в обществе;
- проведение цикла лекций, бесед, классных часов;
- осознание многообразия проявлений личности каждого участника в групповом взаимодействии;
- развитие чувства собственного достоинства и умения уважать достоинство других;
- повышение самооценки через получение позитивной обратной связи и поддержки от группы, обучение конструктивным способам выхода из конфликтных ситуаций;
- с помощью игр, тренингов, мероприятий необходимо показать, что люди с ограниченными возможностями очень волевые, сильные и могут достичь высоких результатов во многих сферах жизни;
- развитие социальной восприимчивости, социального воображения, доверия, умения выслушивать другого человека, способности к сочувствию, сопереживанию.

О формировании толерантного отношения к детям с ограниченными возможностями здоровья говорили и писали Асмолов А.А., Кленова Н.В., Клепцова Е.Ю. Погодина А.А., Семина Л.И. и др., их труды могут служить своеобразным справочником для социального педагога. Работа по формированию толерантного отношения к детям с особыми

образовательными потребностями осуществляется социальным педагогом путем проведения интерактивных уроков в инклюзивных и обычных классах с использованием методов арт-терапии, сюжетно-ролевой игры, которые способствуют формированию толерантного отношения к окружающим, развивают коммуникативные умения, сказкотерапии. К примеру, на одном из занятий дети знакомятся с разными сторонами жизни слепых и слабовидящих людей. Проводятся различные игры, в которых дети выполняют различные задания с закрытыми глазами, используя только тактильные ощущения. Так школьники имеют возможность прочувствовать на себе то, как трудно детям с особыми образовательными потребностями адаптироваться в обществе, без чьей либо помощи [3].

Многое в принятии детей с особыми образовательными потребностями «обычными» детьми будет зависеть от позиции классного руководителя и педагогов школы. Педагог, который работает с детьми с ограниченными возможностями здоровья, должен обладать высоким уровнем регуляции своей деятельности, контролировать себя в стрессовых ситуациях, быстро и уверенно реагировать на изменение обстоятельств и принимать решения. Ему необходимо иметь в своем арсенале умения, позволяющие справляться с негативными эмоциями, навыки релаксации, умение владеть собой, способность адаптироваться в трудных, неожиданных ситуациях. Самообладание педагога, его уравновешенность, эмоциональная устойчивость позволяют предупредить конфликтные ситуации в отношениях между детьми, между детьми и педагогом. Инклюзивное образование предъявляет повышенные требования и к социальному педагогу, среди которых основными будут являться:

1. Готовность к взаимодействию с другими специалистами в рамках психолого-медико-педагогического консилиума. Умение читать документацию специалистов (психологов, дефектологов, логопедов и т.д.). Умение составлять совместно с другими специалистами программу индивидуального развития ребенка.
2. Владение специальными методиками, позволяющими проводить коррекционно-развивающую работу. Умение отслеживать динамику развития ребенка.
3. Умение защитить тех, кого в детском коллективе не принимают.
4. Умение (совместно с психологом и другими специалистами) осуществлять психолого-педагогическое сопровождение образовательных программ.
5. Владение элементарными приемами психодиагностики личностных характеристик и возрастных особенностей учащихся, осуществление совместно с психологом мониторинга личностных характеристик ребенка. Умение (совместно с психологом и другими специалистами) составить психолого-педагогическую характеристику (портрет) личности учащегося.
6. Умение разрабатывать и реализовывать индивидуальные программы развития с учетом личностных и возрастных особенностей учащихся.

Одной из проблем организации инклюзивного образования детей с особыми образовательными потребностями является нежелание родителей здоровых детей обучать своих детей вместе с детьми с ограниченными возможностями здоровья. Дети перенимают подобное негативное отношение родителей к таким людям, не таким, как все. Очень сложно сформировать толерантное отношение у детей, если им не обладают значимые взрослые. Поэтому просвещение родителей занимает важное место в работе социального педагога и осуществляется посредством лектория, индивидуальных и групповых консультаций, тренинговых занятий, распространения памяток, оформление стендов, публикаций в средствах массовой информации, в сети Интернет. Эти формы работы помогают формировать толерантное отношение к детям с особыми образовательными потребностями, правильно организовать общение с ними.

Как и любое новое начинание, внедрение системы инклюзивного образования сопровождается определенными трудностями. Главная трудность - сломать негативные стереотипы в отношениях всех участников педагогического процесса к совместному обучению.

Таким образом, главная цель социального педагога по формированию инклюзивной культуры учащихся заключается в создании благоприятного морально- психологического климата в ученическом, родительском и педагогическом коллективах. Закончить данную работу мне бы хотелось словами канадского педагога Жана Ванье: “Мы исключили эту часть людей из общества, и надо вернуть их назад, в общество, потому, что они могут нас чему - то научить”.

Литература:

1. Асмолов А. Историческая культура и педагогика толерантности/А. Асмолов // Мемориал.-2001.-№24.-С.61-63.
2. Клепцова Е.Ю. Психология и педагогика толерантности: учеб. пособие /Е. Ю. Клепцова – М.: Академ. Проект, 2004.
3. Семина Л.И. Учимся диалогу. Толерантность: объединения и усилия/Л.И.Семина//Семья и школа.-2001.-№11-12.-С.36-40.

ЖАСТАР ТӘРБИЕСІНДЕГІ ТОЛЕРАНТТЫЛЫҚ МӘСЕЛЕСІ

Жұмаділ А.3 курс, Ш.Уалиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университетінің студенті

Ғылыми жетекші: п.ғ.м., аға оқытушы Зулкарнаева Ж.А. Көкшетау қ.

Толеранттылық-бұл жергілікті халықтың басқа ұлт өкілдеріне және басқа діндегі адамдарға түсіністікпен қарап,оларды қудаламауының белгісі.Жалпы толеранттылық өркениетті қоғамға тән құбылыс.Мұндай қасиет тұтас ұлттың басына бір күнде орнай салмайтыны белгілі.Бұл- халықтың сана-сезімінің,дәстүрінің,рухани байлығының кемелденгенінің айқын көрінісі.

Елімізде ұлтаралық татулықтың салтанат құруы біз мемлекеттің негізін құрайтын қазақ халқының саяси мәдениетінің биік деңгейге көтерілгеннің белгісі.Біле білсек,толеранттылық- үлкен құндылық.Мұны тәуелсіздікке қол жеткізген 20 жылдағы маңызды жетістігіміз десек артық айтқандық болмас еді.Қазақстандағы полиэтникалық қоғамда негізінен екі мәдениеттің үстемдік құрып отырғаны белгілі.Біріншісі, сөз жоқ қазақ мәдениеті.Бұдан кейінгі орында орыс мәдениеті тұр.Дәл қазір өзге ұлт өкілдерінің діні мен салт-дәстүрін жаңғыртуға барынша жағдай жасалған.Осындай ынтымақты дүниежүзінің көптеген елдері қол жеткізе алмауда.керек десеңіз,Қазақстан –Орталық Азияда ұлтаралық татулықты сақтап,алауыздыққа жол бермеген жалғыз ел.Бүгінде кең-қазақ жерінде 11 тілде жастарға тәлім беретін мектептер жұмыс істейді.Сондай-ақ, мұндай мектептер өзге ұлт өкілдері жастарының қазақ тілін оқып-үйренуге негіз болып отырғанын тілге тиек ете кетуіміз керек.

Қазіргі таңда мемлекет құраушы қазақ ұлтының менталитетінде терең тамыр жайған толеранттылық қасиеті Қазақстанда ұлтаралық бейбітшілікті қамтамасыз етудің негізі болып табылады.Бұл қасиет бір күнде қалыптасқан жоқ.Ұлт мінезін, дүниеге көзқарасын,рухани ұстанымдарын сипаттайтын белгілер ғасырлар,тіпті мыңжылдықтар бойы орнығу үдерісінен өтеді.Осы тұрғыда «қазақ менталитетіндегі толеранттылықтың бастаулары қайда жатыр?»деген заңды сауал туындайды.Қазақ толеранттылығының қайнар көзі оның тұрмыс-тіршілігінде жатты.Күрделі әрі сынақтарға,толы көшпелі ғұмыр әрбір қазаққа өзара әрекеттестіктің,жәрдемдесудің маңыздылығын жоғары етті.Тұрмыс қажеттіліктері адамдарды еңбегіне,амалдарына сай бағалауды басты орынға қойды.

Алайда,Қазақстан Республикасының Тәуелсіздігінің 20 жылдығына орай елімізде интолеранттылық қылықтар көбеюде.Мәселен біздің еліміздің кейбір қалаларында

интолеранттылықтың ең ауыр түрі-терроризм көрініс алуда.Соғыс пен терроризм себептері ұлтаралық қақтығыстардың шиеленісуінен туындап жатса,отбасында дау-дамайлар,суицид,балаларға, әйелдерге зорлық зомбылық көрсету жиілеп барады.Қазақстан Республикасының статистика агенттігінің деректеріне жүгінсек,2010 жылы суицид жасөспірімдер арасында жиілеп,340 жасөспірім балалар өздеріне қол салмақшы болса, оның ішіндегі 237 жасөспірім өмірімен қоштасқан болатын.Мұндай мәселелердің болуы отбасындағы толеранттылықтың төменгі деңгейде тұрғанын көрсетеді.Қазіргі кезде,өкінішке орай конфессионалдық интолеранттылық Қазақстандада орын алуда.Мысалы,2010 қазанның 31-і күні таңертең Атырау қаласында облыстық әкімдіктің маңында және Сарыарқа ықшам ауданында екі жарылыс болған еді.Сонымен қатар,мамырдың17-сі күні Ақтөбе облыстық ұлттық комитеті департаментіне келген жас жігіт өзін-өзі жарып мерт болды,үш адам жараланды.Сондай-ақ, 12 қарашада Тараз қаласында болған теракт кезінде 7 адам қаза тапты.Оның ішінде 3 полиция мен ҰҚК-нің 2 қызметкері бар еді. 2012 жаңа жылда қарсы алу түнінде Ақмола облысындағы ауылдардың бірінде жаппай төбелес орын алды.Атап айтқанда,бұл оқиғалардың барлығы біздің елімізде интолеранттылықтың бар екенін көрсетеді.

Толеранттылық латын тілінен аударғанда *tolerantia*-шыдамдылық,өзге көзқарастарға,мінез-құлықтарға,әдеттерге төзімділік таныту,қолайсыз әсерлердің ықпалын бастан өткізе алушылық деген мағынананы білдіреді.

Толеранттылыққа қарама-қарсы қайшылықтардың(интолеранттылық) адамзат тарихының барлық кезеңінде болғаны рас.Интолеранттылық шыдамсыз, үрейлі адам, кінәні өзінен емес басқа адамнан іздейді. Сондай адамдардың өмірде жиі кездесуі қоғамда түрлі проблемаларды тудыруға ықпал етеді.Соның салдарынан түрлі соғыс діни қудалалаушылықтармен идеологиялық қақтығыстар, ажырасулар,тастанды балалар, жасөспірімдер арасында суицидтар туындайтынын дәлелдеуді қажет етпейтін шындық.

Толеранттылыққа тәрбиелеу ең бірінші отбасынан басталады.Отбасы жас ұрпақтарды жеке тұлға ретінде қалыптастырудың қайнар бастауы.Бала үшін отбасы бір жағынан – тіршілік қоршауы болса,екінші жағынан-тәрбиелік орта.

Отбасында толеранттылыққа тәрбиелеу жолдарында келетін болсақ,М.И.Рожков пен М.А.Ковальчук толеранттылыққа тәрбиелеуде оқушылармен ата-аналардың өзара қарым – қатынасының сәтті шешу үшін педагог-психологқа субъектілік, тепе-теңдік, жекелеу, рефлексивтік көзқарас,толерантты орта жасау принциптерін ұсынды.

Ғалымдардың пікіріне сүйенетін болсақ олар отбасында ата-аналар мен балалар арасындағы қатынас түрлерін 4 түрге бөледі:диктат,опека,«араласпау» және ынтымақтастық.

-Диктат деген қатынас ата-аналардың талабын,бұйрығын зорлық көрсетуін бірінші орынға қояды.Талап қоюды құрмет көрсетумен ұштастырмаған жағдайда бала тәрбиесіне зиян келтіретінін ескерткен А.С.Макаренко.

-Опека диктатқа қарама қарсы-қатынас түрі,балаға шектен тыс қамқорлық көрсетіп еркіндік бермеу,қиындықтарды өз бетімен жеңуге үйретпеу,ол да бала тәрбиесіне зиянды.

-«Араласпау»-бұл қатынас түрі балалармен ата-аналар арасында эмоционалды жылылық тудырмайды,себебі талап,тәртіп нормалары іске аспайды.

-Ынтымақтастық –идеалды қатынас түрі,балаға деген сүйіспеншілік,баланы түсіну,құрмет көрсту талап бірлігімен ұштасады.Мұндағы диктат,опека, «араласпау» интолеранттылықтың көрінісін байқататын ата-аналар мен балалар арасындағы қатынас түрлері болса,ынтымақтастық керісінше толеранттылыққа тәрбиелеудің ең қолайлы қатынас түрі болып саналады.

Сонымен,жоғарыда айтылғандарды қорыта келе,отбасында жастарды толеранттылыққа тәрбиелеудің қажеттілігі бүгінгі күнде шешімін қажет ететін өзекті мәселелердің бірі екенін дәлелдеп отыр.

Әдебиеттер:

1.С.Борбасов Толеранттылық.Қазақстандық модель\Әлеумет 2012ж.23-24бб.

2.Жастарды толеранттылыққа тәрбиелеуде отбасындағы қарым-қатынастың рөлі\Ғылым 2012.,5-ббб

БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ

Бекназар Айдана

Ғылыми жетекші: Зулкарнаева Ж. А., педагогика ғылымдарының магистрі

Ш.Уалиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті

Көкшетау қаласы

Aidana.beknazar@mail.ru

Бүгінгі таңда еліміздегі мемлекеттік саясаттың маңызды басымдықтарының бірі білім беру жүйесінің дамуы болып табылады. Білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі принциптеріне сапалы білімалуға барлығының құқықтарының теңдігі, әр адамның интеллектуалды дамуын, психофизиологиялық және жеке-дара ерекшеліктерін ескере отырып, халықтың барлық деңгейі үшін білімге қолжетімділігі жатады. Сапалы білімнің барлығы үшін қолжетімді болу шартын қалыптастыруға көздейді:

- жалпы білім беру процесіне ерекше білім беруге қажеттілігі бар тұлғалар қосу аясында оларды әлеуметтік-педагогикалық және психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастыру, мүмкіндіктері шектеулі балаларды кіріктіре оқыту және инклюзивті білім беру негіздерін әдіснамалық және оқу-әдістемелік әзірлеу;

- ерекше білім беру қажеттілігі бар оқушылардың (оқу процесін ұйымдастыру жағдайларына қойылатын талаптар, базалық пәндер және оқытудың нәтижелері бойынша дағдылар, білім алушылардың дайындық деңгейіне қойылатын талаптар) оқу бағдарламалар бағытталған білім беру жүйесін түрлендіру процестерінің бірі инклюзивті білім беру болып табылады.

Инклюзивті білім беру дене бітіміне, психикалық, интеллектуалдық,

мәдени, этникалық, тілдік және өзге ерекшеліктеріне қарамастан ерекше білім беруге қажеттілігі бар балаларды жалпы білім беру кеңістігіне енгізуді, олардың сапалы білім беруде кедергілерді жоюды және әлеуметтік ортада бейімделуін және ықпалдасуын көздейді. Ерекше білім беруге қажеттілігі бар балалар; мигранттар мен оралмандар отбасыларының, аз ұлттар балалары; қоғамға әлеуметтік бейімделуде қиындықтары бар балалар жатады.

Кеңейтілген мағынада инклюзивті білім беру дегеніміз – кедергілерді жоюмен ерекше білім беруге қажеттілігі бар адамдарды оқыту процесінде енгізуге бағытталған білім беру процесі және олардың сапалы білімге тең қолжетімділігін қамтамасыз ету болып табылады.

Қазақстан Республикасында 2000 жылдардан бастап білім беру саясатында ерекше қажеттілігі бар балаларға қатысты жаңа бағыттар қалыптасуда, балаларды әлеуметтендіру, тәрбиелеу, білім беру, әлеуметтік қолдау және бейімдеудің тиімді жолдарын белсенді іздеу жүргізілуде.

Жалпы білім беру жүйесіне ерекше қажеттілігі бар балаларды дені сау құрдастарымен білім беру ортасына кіріктіру бойынша процестер енгізіле бастады.

2002 жылы алғаш рет посткеңестік кеңістікте Қазақстан Республикасының «Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзетулік қолдау туралы» Заңы күшіне енді, онда тек арнайы білімге ғана емес, олардың қоғамдағы орнына да басқа көзқарасты көрсететін, осы санаттағы балалардың құқығын қорғауға қағида түрінде жаңа инклюзивті тәсіл бекітілген. Заң әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзетулік қолдаудың формалары мен әдістерін анықтайды, мүмкіндігі шектеулі балаларға

тиімді көмек жүйесін құруға, олардың тәрбиесіне, оқуына, еңбектік және кәсіптік дайындығына, бала мүгедектігінің алдын-алуға байланысты мәселелерді шешуге бағытталған.

Инклюзивті білім беруді дамытудың мақсаты – барлық категориядағы тұлғалардың сапалы білім алуға тең құқығын жүзеге асыру.

Инклюзивті білім беруді дамытудың негізгі міндеттері:

-инклюзивті білім беруді дамытудың нормативтік-құқықтық және ұйымдастырушылық-экономикалық негіздері мен тетіктерін жетілдіру;

-инклюзивті білім беруді дамытудың әдіснамалық, оқу-әдістемелік негіздерін жетілдіру (оқу жоспарлары мен оқу бағдарламаларын, оқулықтарды, оқу-әдістемелік кешендерді бейімдеу және модификациялау, оқу жетістіктерін бағалаудың критериалдық жүйесін ендіру);

-«кедергісіз қолжетімді орта» құру және білім алушыларды компенсаторлық құралдарымен қамтамасыз ету;

- инклюзивті білім беруді жүзеге асыратын ұйымдарды кадрлық қамтамасыз етуді жақсарту;

-ерекше оқытуды қажет ететін тұлғалардың техникалық және кәсіптік, жоғары білім деңгейлерінде білім алуын жалғастыруына және болашақта кәсіпті игеруіне жағдай туғызу;

- инклюзивті білім беру саласында қолданбалы ғылыми зерттеулер жүргізу.

Инклюзивті білім беруді дамыту қағидаттарының негіздері:

- инклюзивті білім берудің жүйелілігі мен үздіксіздігі;

- ерекше оқытуды қажет ететін балаларды уақытылы (ерте жастан) анықтауды қамтамасыз ету және алдын алу, педагогикалық-түзету шараларын деркесінде қолдану;

- білім беру модельдерінің бейімділігі және әр оқушының ерекшеліктеріне, қажеттіліктері мен мүмкіндіктеріне сәйкес оны жеке оқыту мен дамыту;

- еріктілік және ерекше оқытуды қажет ететін тұлғалардың жеке бейімділіктері мен ерекшеліктерін ескере отырып білім беру ұйымдарын таңдау құқығы;

- білім беру ортасының ерекше оқытуды қажет ететін барлық тұлғалар және олардың ата-аналары үшін қолжетімділігі, ашықтығы;

- кешенді медициналық, әлеуметтік және білім беру қызметтерінің үйлесімділігі мен түрлі ведомстволар, әлеуметтік институттар, қоғамдық және ата-аналар ұйымдарының өзара іс-қимылы арқылы кешенді ықпал және әлеуметтік серіктестік, тәртіп аралық өзара әрекет;

- мүгедектік немесе басқа да даму ерекшеліктері «проблема тасымалдаушы» болып қарастырылмайтын адамның шектеулі мүмкіндіктеріне әлеуметтік ықпал;

- денсаулығы мен әлеуетті мүмкіндігіне сүйене отырып, тұлғалардың даму проблемаларынан арылуды қарастыратын инклюзивті білім берудің түзету-дамытушылық және әлеуметтік-бейімдеушілік бағыттылығы болып табылады.

Бағалау қызметінде психологиялық және педагогикалық қолдау көрсетудің екі бағытын көрсетуге болады: өзекті – балада осыған дейін пайда болған қиындықтарды шешуге бағытталған; перспективалы – оқуда болуы мүмкін ауытқуларды ескеру және алдын алуға бағытталған. Екі бағыт та педагогикалық үдеріске қолдау қызметінің барлық мамандарының бірлескен күш-жігерінің арқасында іске асырылуы мүмкін. Олардың қызметінде өзара байланысты және оларды ескеру қажет міндетті үш компонент бар:

• бала дамуының диагностикасы (психикалық, тұлғалық, әлеуметтік);

• түзету-дамыту бағыттылығының жеке және топтық сабақтарының бағдарламаларын іске асыру;

• білім беру ортасын баланы оқыту мен дамыту және бағалау жүйесі арқылы оның даму деңгейін бағалауға қоятын талаптары көзқарасы тұрғысынан талдау.

Арнайы және инклюзивті білім беруді дамытудың негізгі бағыттары:

• арнайы және инклюзивті білім беруді дамытудың нормативтік-құқықтық және ұйымдастырушылық-экономикалық негізі мен механизмдерін жетілдіру;

• инклюзивті білім беруді дамытудың әдіснамалық, оқу-әдістемелік негізін жетілдіру;

- білім алушыларды жекелеген түзету-педагогикалық және әлеуметтік-психологиялық қолдауды іске асыру, білім алушыларға мектептік қауымдастықтың маңызды және белсенді қатысушысы болуына мүмкіндік беретін жайлы білім беру ортасын құру, өзі-өзі бағалауға, оқуға және әлеуметтенуге уәждемені арттыру;

- қолжетімді «кедергісіз орта» құру және білім алушыларды теңгерушілік құралдармен қамтамасыз ету, инклюзивті білім беруді іске асыратын білім беру ұйымдарын кадрлық қамтамасыз етуді жақсарту;

- ерекше оқытуды қажет ететін тұлғалардың келешекте мамандықты меңгеруде техникалық және кәсіптік, жоғары білім беру деңгейіндегі оқуын

- жалғастыру үшін жағдай жасау;

- ерте диагностикалау және балаларды ерте жастан түзету-педагогикалық қолдаудың тәсілдері мен әдістерін әзірлеу;

- инклюзивті және арнайы білім беру саласында қолданбалы ғылыми зерттеу жүргізу;

- арнайы қажеттілігі бар мектепке дейінгі жастағы балалардың инклюзивті білім беруге тең қол жетімділігін қамтамасыз ету механизмін әзірлеу;

- арнайы педагогика бойынша білікті кадрлар даярлау;

- оқыту сапасына мониторинг жүргізу, кіріктірілген балаларға психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету;

- инклюзивті білім беруде кәсіптендіруге бағыттаумен білім беру деңгейлері арасындағы сабақтастыққа қол жеткізу.

Мемлекетіміздің әрбір азаматы – ұлттық құндылық, әрбір баласы –еліміздің ертеңі екенін ескерсек, әрбір ерекше білім беру қажеттілігі бар оқушылар сапалы білім алып, азамат болып қалыптасуына жағдай жасау міндетіміз болып табылады.

Әдебиеттер:

1. «Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың 2011- 2020 жылға арналған Мемлекеттік бағдарламасы» Астана, 2010 ж

2. Исакова А.Т., Мовкебаева З.А., Айтбаева А.Б., Байтурсынова А.А. Основы инклюзивного образования (учебное пособие). - Алматы: L-Pride, 2013.

3. Тебенова Қ.С. Дамуындаауытқулары бар балалар: Оқулыққұрал. – Қарағанды, 2005

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ ПОТРЕБНОСТЕЙ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Нұрлан Марал

Научный руководитель: Жумаканова Р.А., канд.пед.наук, доцент
Кокшетауский государственный университет им. Ш.Уалиханова, г. Кокшетау
marosh039803@gmail.com

Познавательная потребность в психолого-педагогических трудах рассматривается как стремление к самому процессу познания. Познавательная потребность действует активно, особенно ярко это проявляется у детей. Средством удовлетворения познавательной потребности всегда является новое знание, новая информация. При этом получение нового знания усиливает познавательную потребность.

В нашей статье попытаемся рассмотреть процесс формирования познавательных потребностей, которые являются важными для младшего школьника. Потребность во внешних впечатлениях, как основная движущая сила развития психики младшего школьника, в начале обучения удовлетворяется в первую очередь учителем. Он вводит ребенка в новую сферу деятельности и помогает ему осмыслить новые впечатления, разобраться в них.

В первые дни учитель знакомит учащихся с особенностями школьной жизни. Под влиянием учителя у учащихся появляется потребность овладеть необходимыми умениями и навыками (читать, считать, рисовать, рассказывать и т. д.) и, наконец, потребность в новых знаниях. Нельзя установить строгую очередность возникновения этих потребностей. Например, многие дети уже до прихода в школу испытывают потребность в познании окружающего мира.

Необходимо понимать, что особенности возрастного развития младших школьников связаны с сензитивностью периода и появлением психологических новообразований. К типичным проблемам школьного образования можно отнести недостаточное отражение интересов школьника в школьной жизни, а также слабую поддержку со стороны взрослых. Это свидетельствует о необходимости придать процессу развития познавательных интереса особую значимость.

В данной статье мы ориентируемся на труды *Сысоевой О.А.[1], которая рассматривает развитие познавательного интереса средствами технологии тьюторского сопровождения; труды Шертановой Б.Н., Ибрагимовой М.М., Насыровой А.А.[3], раскрывающие развитие внимания у младших школьников во время уроков; Телеги Г.Л. [4], которая освещает развитие творческих способностей у младших школьников.*

Анализ сегодняшних проблем школы позволяет обозначить проблему, связанную со слабым выражением развитием у детей познавательных потребностей в условиях школьного обучения.

К сожалению, ребенку все дают в готовом, упрощенном, конкретном виде, а потом удивляются, почему он слабо разбит и так несообразителен. Мы вырабатываем у него умственную лень, примитивно упражняем память, не развивая воображения и сообразительность.

Непозволительно забывать, что одним из условий 12 – летнего образования является информационное развитие конкурентоспособной личности уже с начального звена. Поэтому уже в современных условиях все расширяющегося информационного пространства актуальной проблемой является умение быстро овладевать знаниями, соответствовать темпам развития современных технологий, а также уметь применять получаемые знания на практике. В связи с этим, в образовательной системе перед педагогическим коллективом встает вопрос о создании условий для полной реализации творческого, умственного потенциала и личностного ориентирования учащихся.

Мы должны понимать, что одним детям все дается очень трудно, и только повышенное усердие может привести их к успеху. У других, наоборот, все получается легко, как бы играючи. А у третьих детей одаренность просто удивительна; их так и называют старинным словом вундеркинд (чудо-ребенок). Еще до школы некоторые из них читают научную литературу, сочиняют стихи, овладевают языками.

Основой развития младшего школьного возраста является устойчивая, не поддающаяся никакому давлению познавательная потребность – потребность в работе ума, радость от умственного труда. Развитие детей связано с накоплением и переработкой знаний. Как показывает опыт, учащиеся младших классов испытывают по-настоящему комфортное состояние только тогда, когда они могут спокойно эти знания приобрести.

К настоящему времени накопилось уже достаточное количество фактов, свидетельствующих о самой серьезной роли познавательной потребности в развитии способностей, в том числе высоких способностей, дарований. Мы понимаем, что от природы имеются задатки, т.е. анатомо-физиологические предпосылки, которые могут превратиться, а могут и не превратиться, в способности. Задатки есть у всех, но у всех разные. Их необходимо развивать, чтобы превратить в способности.

Из психологии мы знаем, что периоды особой восприимчивости детей к тем или иным способам, видам деятельности. Они длятся какой-то промежуток времени и проходят безвозвратно независимо от того, удалось ли ребенку полностью воспользоваться их

условиями для развития каких-либо своих способностей, или нет. Если это время упустить, то потом развить способности очень трудно, а иногда и практически невозможно.

Чтобы развивались умения и способности младшего школьника, нужно, чтобы ему самому нравилось это делать. Должна быть потребность в работе ума, то есть познавательная потребность.

В процессе развития, потребности младшего школьника изменяются не только по содержанию, но и по направленности. Например, если на первых порах младший школьник, как правило, хочет лучших условий только для себя, то со временем он пытается создать благоприятные условия для самых близких, для мамы, папы, братишки, а потом и для других людей. Подобные перемены проявляются и в том, что учащиеся начальных классов в первое время постоянно жалуются учителю на своих соседей: они ему мешают слушать, писать, читать и т. д. Это показатель того, что он озабочен только личным успехом в учении. Постепенно, в связи с систематической работой учителя по воспитанию у детей чувства товарищества и коллективизма, у них появляется потребность в том, чтобы все ребята в классе были хорошими учениками, чтобы класс стал лучшим.

Ярким свидетельством этого является практическая помощь, которую дети начинают оказывать друг другу по собственной инициативе. В сочинении на тему «Что бы я сделал, если бы был волшебником» дети пишут: «Если бы я был волшебником, я сделал бы так, чтобы Сережа хорошо вел себя на уроках и не говорил плохих слов» (I класс), «Я бы сделал так, чтобы наша команда заняла первое место» (III класс).

В психологии отмечается значимость мотива в формировании у школьников интереса к учебной и другим видам деятельности. Мотив может побуждать ребенка к учению. В зависимости от мотива деятельность приобретает для ребенка различный *смысл*. Например, цель решения задачи для школьника может побуждаться разнообразными мотивами — научиться решать такие задачи, получить хорошую оценку, отправиться после уроков гулять, избавиться от страха, что завтра спросят, и т.д. Объективно цель остается той же самой, но смысл и качество деятельности меняются в зависимости от мотива.

Мотив влияет не только на учебную деятельность, но и на отношение ребенка к учителю, школе, окрашивая их в позитивные или негативные тона. Например, если ребенок учится, чтобы избежать наказания со стороны авторитарных, требовательных родителей, учебная деятельность протекает напряженно, со срывами, окрашена негативными эмоциями, тревожностью. И наоборот, учение ради познания делает его легким, радостным, увлекательным.

Таким образом, формирование познавательных потребностей у младших школьников в учебно-воспитательном процессе является одной из важнейших задач, стоящих перед педагогической наукой и практикой. В детях наше будущее, однако, о них нужно заботиться сегодня. Поэтому проблемы детства, их решение, является главной составляющей образовательной политики школы и общества.

Литература

1. Сысоева О.А. Развитие познавательного интереса средствами технологии тьюторского сопровождения, - ж. Творческая педагогика. – 2009. - №1. – С.22.
2. Служаева С. Формирование правовых знаний младших школьников, - ж. Воспитание школьника. – 2008. - №2. – С.28-31.
3. Шертанова Б.Н, Ибрагимова М.М, Насырова А.А. Развитие внимания младших школьников во время уроков, - ж. Средняя школа Казахстана. – 2013. - №8. – С.7-10.
4. Рашкова Т. "Все для детей", <http://www.deti-budushego.com/node/256>. №1, 2009-2010
5. Телега Г.Л. Развитие творческих способностей у младших школьников, - ж. Педагогика мәселелері-Вопросы педагогики. - 2013. - №2. - С.82-86.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ТОЛЕРАНТНОСТИ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Шындаулет Ақниет

Научный руководитель: Жумақанова Р.А., канд.пед.наук, доцент
Кокшетауский государственный университет им. Ш.Уалиханова, г. Кокшетау
mukhtarkyzy1998@mail.ru

В послании Президента Республики Казахстан Нурсултана Назарбаева народу Казахстана отмечается, что в международном сообществе уже получила признание наша последовательная политика, направленная на обеспечение толерантности, межконфессионального и межкультурного согласия представителей всех национальностей, проживающих в нашей стране и представляющих единый народ Казахстана.[1]

В нашей статье мы попытаемся раскрыть условия формирования толерантности в детской среде, выявленные на основе изучения трудов Л.И. Божович [2], М.И. Лисиной[3], Дербеневой С.М. [4], Абсалямовой М.М.[5], Абетовой З.[6], Ахетовой А.[7] и других исследователей.

По нашему мнению, прежде всего, целесообразно рассмотреть значение понятия «толерантность». «Толерантность» - от лат. *tolerantia* – терпение, определяется как терпимость к чужим мнениям, верованиям, поведению.

Толерантность означает уважение, принятие и правильное понимание богатого многообразия культур нашего мира, наших форм самовыражения и способов проявления человеческой индивидуальности. Толерантность делает возможным достижение мира и способствует замене культуры войны культурой мира. Толерантность означает, что каждый может придерживаться своих убеждений и, в то же время, признавать такое же право за другими; означает признание того, что люди по своей природе различаются по внешнему виду, положению, речи, поведению и ценностям, обладают правом жить в мире и сохранять свою индивидуальность и не могут навязывать взгляды одного человека другим.

Формирование толерантности должно стать важнейшей задачей школы. В нашей статье формирование толерантности связано с начальной школой, начиная с обучения в первом классе. Мы исходим из того, что толерантный человек уважает убеждения других, не стараясь доказать свою исключительную правоту. Цель воспитания толерантности – воспитание в учащихся потребности и готовности к конструктивному взаимодействию с людьми и группами, независимо от их национальной, социальной, религиозной принадлежности, взглядов, мировоззрения, стилей мышления и поведения.

Для начальной школы проблема воспитания толерантной личности актуальна сама по себе. На этом жизненном этапе начинает складываться взаимодействие между детьми, пришедшими из разных микросоциумов, с разным жизненным опытом и с несформированностью коммуникативной деятельности. Для плодотворного обучения в классе необходимо свести эти противоречия в процессе взаимодействия к некой общей основе. Ненасильственное, уважительное отношение, гармонизация отношений в классе, воспитание толерантности способствуют развитию сотрудничества.

Результаты наблюдений за поведением младших школьников, за общением, их отношением к одноклассникам в школе позволяют сделать вывод о том, что чаще всего основными формами проявления нетерпимости являются оскорбления, насмешки, выражения пренебрежения, которые могут в дальнейшем порождать формы интолерантности. Это позволяет сделать вывод о том, что у младших школьников ещё не сформирован навык поведения при решении спорных вопросов.

Перед нами встала задача: определить выявленные исследователями, работающими над данной проблемой, психолого-педагогические условия формирования толерантности у младших школьников. Изучение трудов исследователей позволило нам решить данную задачу и отразить ниже в следующем порядке:

-реализация преподавателем принципа трансформации когнитивного содержания в эмоциональное;

-постановка перед детьми творческих задач такого объема и содержания, что вероятность достижения успеха в их решении существенно выше при коллективной работе, чем при индивидуальной;

-организация выполнения коллективных творческих работ;

-принятие преподавателем отношений между участниками работы и выделение их как одной из ведущих ценностей при выполнении коллективных творческих работ;

-доведение до сознания учащихся взаимосвязи между качеством отношений в группе и эффективностью работы;

-передача детям ответственности за складывающиеся в группе отношения;

-обучение детей правилам эффективной организации совместной работы (обсуждать и согласовывать планы, использовать справедливые процедуры и объективные критерии и т.д.).

Таким образом, реализация данных психолого-педагогических условий позволит сформировать толерантность у младших школьников.

Как показал передовой педагогический опыт, для успешного воспитания толерантности у учащихся младшего школьного возраста необходимо следующее:

1. Знакомить детей с принципом уважения человеческого достоинства всех без исключения людей.

2. Формировать понимание у детей того, что каждый человек – это уникальная личность, и необходимо уважать различия между людьми.

3. Развивать понимание принципа взаимодополняемости, как основной черты различий. Ученики должны понять, что их различия могут выступать как дополняющие друг друга элементы.

4. Детей следует приучить к совместному решению проблем и разделению труда при выполнении заданий, чтобы наглядно показать, как выигрывает каждый при решении проблем через сотрудничество.

5. Дети на практике познают, что такое уважение и терпимость по отношению к другим.

По нашему мнению, толерантность нужно воспитывать через систему классных часов и коллективно-творческих дел, воспитывающих терпимость по отношению к людям, и это позволит ученикам успешно адаптироваться к жизни не только в школе, но и за ее пределами.

Наша статья нацелена также на актуализацию задачи создания педагогических условий для формирования у младших школьников опыта толерантных отношений и толерантного поведения. Мы определяем условия не только как совокупность факторов и обстоятельств, от которых зависит эффективность процесса разрешения интолерантной ситуации или конфликта, но и как среду, как совокупность стимулов, привлекательных средств этой среды, в которой протекает процесс формирования толерантности. Педагогические условия формирования толерантности – это общее дело многих государственных и общественных институтов, но когда его объектами выступают дети, главная нагрузка и ответственность в работе с ними ложится именно на образовательную среду, на педагогов-учителей, воспитателей, социальных педагогов, педагогов-психологов.

Педагогические условия формирования толерантности необходимо использовать, чтобы научить младших школьников уважать не только себя, но и тех, кто находится рядом. В начальной школе формирование толерантного отношения к окружающим людям имеет своей целью воспитание у младшего школьника чувства уверенности в себе и уважения самого себя и других. Педагог должен стимулировать активность ребенка на оказание помощи и защиты другого человека, и мотивом этой помощи может и должно стать сочувствие к этому человеку, понимание его. Мы в школе, на практике провели много игр,

направленных на развитие толерантности. Например, «Руки друга», «Доброта», «Свечка по кругу» и др. Эти игры способствуют развитию знаний, открытости общения и свободе мысли.

Известно, что одним из эффективных методов воспитания является подвижная игра. Подвижные игры – традиционное средство педагогики. Игра представляет собой социальное явление, исторически сложившееся средство воспитания, которое может стимулировать формирование толерантности учащихся.

Игра вызывает активную работу мысли. Взаимная открытость и эмпатийность в отношениях педагога и ребенка, предполагающая перспективу дальнейшего сближения друг с другом в формальной и неформальной обстановке, влияет на формирование толерантности не только учащегося, но и педагога.

И, самое главное, мы должны понимать, что только уважение друг к другу является той силой, которая способна, объединив, создать ценностное единство школьного сообщества как основу пространства культуры, духовности и толерантности.

Литература:

1. Послание народу Казахстана Президента РК Н.А.Назарбаева. «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции». - 10 января 2018 года
2. Божович Л.И. Проблемы формирования личности: Избр. психол. труды. - Воронеж: НПО «МОДЭК», 2001. - 352 с
3. М.И.Лисина. Формирование личности ребёнка в общении. - СПб: «Питер», 2009
4. Дербенева С.М. Формирование толерантности как общественная потребность. - ж. Педагогика мәселелері - Вопросы педагогики. - 2008, №2. - С. 74-77
5. Абсалямова М.М. Воспитание культуры толерантности у детей младшего школьного возраста. / Абсалямова М.М. // Оқушы тәрбиесі - Воспитание школьника. - 2013, №6. - С. 25-26
6. Абетова З. Толерантность и мир этнического / Абетова З. // Мысль - 2007. - №7. - С. 29-35
7. Ахетова А. Понять себя, чтобы принять другого: 16 ноября – Международный день толерантности. (Ахетова А). Акмолинская правда. - 2006. - 14 ноября).

ОСОБЕННОСТИ ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ ПО РЕШЕНИЮ ПРОБЛЕМ ЗАСТЕНЧИВОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Сихынбай Айдана

Научный руководитель: Жумаканова Р.А., канд. пед. наук, доцент
Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау
aidana.sihinbai.96@gmail.com

Младший школьный возраст – это возраст личности, активно овладевающей навыками общения. В этом возрасте происходит интенсивное установление дружеских контактов. В начальной школе взаимоотношения детей определяются учителем посредством организации учебного – воспитательного процесса. Учитель участвует в формировании межличностных отношений в классе.

Школа должна быть уютным вторым домом для детей. Она должна защищать их от негатива, где их понимают, ценят их уникальность. Всегда ли школа защищает детей от негатива? К сожалению, иногда бывают моменты, когда школа развивает в ребёнке застенчивость. Особенно, если учитель не знает об индивидуальных особенностях этого ребёнка. Учитель может быть очень требовательным, может наказать ребёнка, не поняв его проблему.

Застенчивость может проявляться в дошкольном возрасте и сохраняться на протяжении всего младшего школьного возраста. Изучение психологии детского возраста

позволяет нам понять, что, начиная с дошкольного и младшего школьного возраста, у детей формируется потребность в уважительном отношении к ним со стороны взрослого. Застенчивый ребёнок не может ярко проявлять свои эмоции, чувства, когда в этом возникает необходимость, он робеет и замыкается в себе.

Застенчивость и стеснение мешает ребёнку выступать перед другими, выражать своё мнение, проявлять инициативу. Испытывая эмоциональное напряжение в процессе обучения, застенчивый ребёнок блокирует свои мыслительные процессы и это отрицательно влияет на его память. Застенчивый ребёнок больше всего думает о том, что подумают о нем окружающие люди, ровесники. Больше всего боятся осуждения, неодобрения и насмешек.

Ребёнок, переступая порог школы, сталкивается с целым комплексом проблем. Он не умеет адекватно общаться с одноклассниками. Особенно в младших классах есть дети, которые не разговаривают, не играют со сверстниками. Они предпочитают быть невидимками, зачастую ходят одни, самостоятельно не отвечают на заданные вопросы. «Новый мир», под названием школа, кажется им незнакомым, непонятным. У таких детей может не быть интереса к учёбе, они не могут работать в группах. Застенчивый ребёнок больше всего думает о том, что подумают о нем окружающие люди.

Как отмечает Ф. Зимбардов в исследовании, посвященном проблеме застенчивости «Застенчивость: что это такое и как с ней справляться»[1], причинами застенчивости являются:

- биологическая предрасположенность;
- негативное общение в семье;
- отсутствие внимания родителей;
- травля в школе.

Надо полагать, что застенчивость может привести к ограничению контактов с людьми; конформизму, когда личность, не выражая своего мнения, просто голосует за чужое, даже если оно ему чуждо; застенчивость побуждает человека бесконечно заниматься самокопанием, самоедством и самообвинением. Как отмечает Г. А. Широкова [2], к симптомам застенчивости относятся такие проявления, как: покраснение лица; потливость; учащение сердцебиения; стеснённое дыхание; опущенные вниз глаза; тихий голос; скованность мышц и движений.

Л. Строгонова своей работе рассматривает застенчивость как качество личности, которое проявляется в тревожности, нерешительности, осторожности, отмечает наличие субъективных барьеров в общении с окружающими».[3]

Быть застенчивым, отмечает А. Ф. Зимбардо [7], значит бояться людей, особенно тех людей, которые по той или иной причине негативно воздействуют на ваши эмоции.

Чтобы решить проблему с застенчивостью, необходимо сначала найти причину возникновения этой проблемы. Разными специалистами выдвигаются различные варианты ответа. Так, исследователи личности убеждены, что застенчивость передаётся по наследству так же, как и умственные или творческие способности, рост или телосложение человека.

Бихевиористы полагают, что застенчивым просто недостаёт социальных навыков, необходимых для полноценного общения с другими людьми. По мнению бихевиористов застенчивость основана на устойчивых страхах, возникших в результате неоднократных неудач и негативного отношения к себе со стороны окружающих. Особенно когда дети рассказывают какую-нибудь историю своим одноклассникам, им очень важна их реакция. Если слушатель покажет отрицательную реакцию, ребёнок будет чувствовать себя глупым, и в результате станет застенчивым.

Психоаналитики говорят, что застенчивость – это не то иное, как симптом, выражение на сознательном уровне бушующих в подсознании глубинных психических противоречий.

Социологи и некоторые детские психологи считают, что застенчивость нужно понимать в аспекте социальных установок: мы смущаемся, когда речь заходит о соблюдении общественных приличий.

Социопсихологи утверждают, что застенчивость даёт о себе знать с того момента, как человек говорит себе: «Я застенчив!». Как только человек внушит себе это, он будет думать, что другие тоже считают его застенчивым.

Также есть вероятность, что дети застенчивых родителей тоже сталкиваются с этой проблемой. Это не значит, что все дети в семье будут застенчивыми. По статистике часто первенцы в семье становятся застенчивыми. Младшие дети часто менее застенчивы, так как к ним снижены требования родителей.

Если попросить застенчивого ребёнка описать себя таким, как его видят его одноклассники, то многие из них ответят в отрицательной форме. Например, мальчики уверены в том, что их считают слабыми, некрасивыми, слишком высокими, или наоборот. Подобным образом, описывают себя и девочки: худые, некрасивые, толстые, менее сообразительные в сравнении с остальными.

Среди застенчивых детей не редко встречаются дети лидеры, или умные дети. Просто они боятся проявлять свои способности, боятся раскрываться. Так же застенчивость способна быть маской, скрывающей иные психологические проблемы.

Ещё одно определение застенчивости гласит: застенчивость – это эгоцентризм в сочетании с тревожностью, состояние может усугубляться комплексом неполноценности. За застенчивостью может скрываться другие проблемы. Рассмотрим некоторые случаи.

Лидеры – неудачники. Не умея реализовать своё лидерство, они будут избегать общения со сверстниками. Предполагается, что такие дети часто встречаются среди застенчивых детей. Они зачастую говорят, что им не интересно играть со своими ровесниками. В таком случае нужно выяснить, что у него получается лучше и что его интересует.

«Мимозы». Эти дети ранимы и обидчивы. Они не любят быть в центре внимания, любым путём избегают контактов.

Дети с крупными проблемами. У таких детей бедная фантазия, не развитое мышление, медленная реакция, из-за этого они не знают, как вести себя, что делать, как поступить и что сказать.

Аутичные дети. Ребёнок живёт в своём собственном мире, который понимает только он сам. Он не испытывает никакой потребности в общении, порой даже с близкими людьми. Такого ребёнка нужно чем-то заинтересовать, лишить обычного равнодушия.

«Немые» дети. Они не такие робкие, какими сначала кажутся. Их молчание объясняется упрямством и стремлением к независимости. Такие дети говорят: «С кем хочу разговаривать – с тем и буду!».

Мы попытаемся выяснить, как помочь застенчивому ребёнку, опираясь на труды Ю. С. Семочкина[4], А. Вемь[5], Г. Кункашева[6], Ф. Зимбардо[7].

Все дети зависят от обстановки в школе и отношения к ним учителя. Застенчивые дети должны понимать, что они не отличаются от других ребят в коллективе. Не каждый учитель знает, что к таким детям надо правильно проявлять внимание: говорить на бытовые темы (не касаться тем, которые вызывают смущение), наладить контакт во внеурочное время, попросить его помочь вам после уроков. Необходимо в спокойной обстановке вселить уверенность, что задавать вопросы по учёбе он может не боясь. Для успеха в школе, родителям надо всегда быть на стороне ребёнка. Не употреблять слово «застенчивый» в разговоре с учителем, а называть своего ребёнка спокойным, рассудительным, внимательным. Всегда хвалить его.

Очень важно подчёркивать достоинства учащегося младшего школьного возраста. Каждый ребёнок в чём-то хорош. Он может быть хорошо рисует, поёт, танцует или делает разные фигурки из бумаги и т.д. Учитель должен помочь ребёнку и дальше развивать эту способность.

В работе с младшими школьниками довольно часто используется ролевая игра. Ребёнку даётся возможность быть персонажем, которым он восхищается. Целесообразно

предоставить возможность пожить жизнью сказочных героев. Пусть он подумает, как бы поступил этот персонаж будь на его месте.

В работе с детьми необходимо выражение любви. Приятно наблюдать, как учитель делает комплимент своему ученику по поводу того, что он сделал или того, что вам в нем нравится. Скажите ему, как красиво он рисует. Если это девочка, то похвалите ее причёску, сказав, какие у неё красивые волосы. Но никогда нельзя перехваливать ребенка.

Используемые учителями разные групповые игры могут помочь детям сдружиться. Учитель должен уметь выбирать разные игры, которые помогают детям пообщаться друг с другом. На уроках важно проводить дидактические игры, к которым можно отнести групповые задания или эстафеты.

В своей работе многие учителя проводят тесты среди родителей о том, что они думают про своих детей, нет ли у них в семье трудностей, считают ли они своих детей застенчивыми.

И в заключение, хотим отметить ценность определённых указаний, рекомендаций по работе дома с застенчивыми детьми, то есть, как с ними разговаривать, как побудить в них интерес к окружающему миру.

Литература:

8. Зимбардо Ф. Застенчивость: что это такое и как с ней справляться. - СПб, 1995 г.- 252 с.
9. Широкова Г. А. Практикум для детского психолога.-Ростов на Дону,2008 г.- 315 с.
10. Строгонова Л. Как «расколдовать» застенчивого. - ж. Воспитание школьников.- 2007 г., №2, с. 57 – 59.
11. Семочкина Ю.С. Застенчивость как причина проблем социализации младших школьников. - ж. Евразийский союз учёных, 2017 г., № 6, с. 28 – 30.
12. Вемь А. Застенчивость и как с ней бороться.- СПб, 2011 г., с. 256
13. Кункашева Г. Воспитание застенчивых детей в системе образования: Психология одарённости.– ж. «Қызықты психология», 2011 г., №2, с. 23 – 25
14. Зимбардо Ф. Застенчивость/ Пер. с англ., М.: 1991 г.- 207 с.

РОЛЬ СЕМЕЙНЫХ ТРАДИЦИЙ КАЗАХОВ В ФОРМИРОВАНИИ НРАВСТВЕННЫХ КАЧЕСТВ ЛИЧНОСТИ

Бекешева К.А.

Научный руководитель: Мажитова Сауле Сериковна старший преподаватель, магистр
КГУ им. Ш. Уалиханова г. Кокшетау
Saule.mazhitova.1984@mail.ru

В условиях социально-политического обновления общества одно из важных мест занимает проблема воспитания нравственных качеств человека. Одним из решающих факторов в осуществлении этой задачи является семья, ибо она обитель, откуда человек вступает в общественную жизнь.

Семья – один из основных инструментов, обеспечивающих взаимодействие личности и общества, интеграцию и определение приоритетности их интересов и потребностей. Семья дает человеку представления о жизненных целях и ценностях, о том, что нужно знать и как следует себя вести. Объяснения и наставления родителей, их пример, весь уклад в доме, семейная атмосфера вырабатывают у детей привычки поведения и критерии оценки добра и зла, достойного и недостойного, справедливого и несправедливого. Именно семья закладывает фундамент становления нравственной позиции ребёнка. Благодаря постоянству,

длительности, эмоциональной окрашенности воспитательных воздействий, их разнообразию, своевременному использованию механизма подкрепления. Поэтому все отклонения в семейном нравственном воспитании ребёнка могут серьёзно осложнить его дальнейшую жизнь, когда он столкнётся с иными моральными ценностями и требованиями.

Из опыта воспитания детей огромное значение имеет здоровый тон семейной жизни, нравственная атмосфера семьи, её уклад и стиль. Под этим всем подразумевается взаимоотношения внутри семьи и нравственные идеалы.

Важность семьи как института воспитания обусловлена тем, что в ней ребенок находится в наиболее значимый период своей жизни, и по силе и длительности своего воздействия на личность ни один из институтов воспитания не может сравниться с семьей. Закладываются основы личности ребенка, и к поступлению в школу он уже более чем наполовину сформировался как личность.

Развитие и становление этических и нравственных понятий у предков современных казахов происходило постепенно, на протяжении веков. Периодически они видоизменялись в связи с возрастающими духовными потребностями людей, сменной их идеалов и общественно — социальных установок. Как известно, на протяжении многих веков казахская культура относилась к кочевому типу культуры. Кочевой образ жизни, который вели племена, составившие затем этнонациональное образование под именем «казахи» — это не только специфический быт или особый способ ведения хозяйства, но и уникальная способность духовного освоения мира. На протяжении длительной истории жители степных просторов накопили богатый опыт в области обучения и воспитания подрастающего поколения, выработали своеобразные обычаи и традиции, правила, нормы и принципы поведения человека [1].

На протяжении длительной истории жители степных просторов накопили богатый опыт семейного воспитания подрастающих поколений, создали обычаи и традиции, в которых соединяются нравственный опыт народа, правила, нормы и принципы поведения человека. В соответствии со своеобразными особенностями социально-экономических, культурно-исторических, природно-климатических условий у казахов сложились свои требования к семейному воспитанию детей. Семейные традиции, представленные богатым набором ритуалов, связанных с рождением, новым годом жизни ребенка, обрезанием, свадьбой и смертью человека, дают основание для построения целостной ритуальной системы семейной жизни казахов, содержательная сторона которой способствует формированию нравственных норм поведения у детей.

Духовные сокровища предков сохраняются и передаются в рассказах, пересказах, легендах, наизданиях, пословицах. Предки говорят устами потомков, устами деда говорит прадед. Из поколения в поколение передается сыновнее почтение, уважение к родителям и старшим — характерная черта и лейтмотив многих семейных афоризмов. Педагогика аксакалов — бабушек и дедушек — проявляется в самых разнообразных формах, то есть здесь мы видим проявление преемственности поколений на вековых гуманистических семейных традициях народа. В этой ситуации как никогда возникает необходимость основательного, более глубокого знакомства школьников с духовными ценностями своего народа, с его нравственной культурой, с народными семейными традициями, в потенциале которых заложено нравственное начало. Нравственное воспитание подрастающего поколения — тема актуальная во все времена, но особое значение о ответственности по отношению к представителям старшего поколения наиболее ярко выражены в таких семейных традициях, как «жетіата», «кенжеул», «кара шанырак». Благодаря таким семейным традициям, неизбежность которых поддерживалась религиозными воззрениями народа, формировались устойчивые нравственные взаимоотношения между поколениями, поддерживалось соблюдение неписаного морально-этического кодекса казахского народа. Трогательное проявление заботы о старшем поколении находим также в традиции «бел көтерер» — угощение для пожилых, которые нуждались в особом уходе. Для них готовилось вкусное, мягкое, калорийное угощение: казы, сливочное масло, жент, кумыс, творог, мед и т.д.

Угощение готовили и приносили дети, соседи, близкие. Благодарные и тронутые вниманием, заботой, пожилые выражают свою признательность «бата» (благопожелание). Участие детей в «бел котерер», несомненно, является мудрым педагогическим приемом, позволяющим на основе эмоциональных переживаний (видя одобрение со стороны взрослых, ощущая значимость собственного вклада в доброе начинание) стимулировать детей на дальнейшее проявление нравственности и благородства по отношению к пожилым людям. Такие созидательные взаимоотношения между поколениями подчеркивает народная мудрость: «Старик меж двух детей ребенком становится, ребенок меж двух стариков мудрецом становится».

Еще в глубокой древности у казахов, как и у других народов, ведущих полукочевой образ жизни, предпочитающих среди основных видов трудовой деятельности скотоводство, земледелие и охоту, наряду с передачей трудовых навыков, детям прививалась любовь к труду, ответственное отношение к трудовым процессам, бережное отношение к ценностям, созданным руками человека, его трудом. В связи с этим сердцевиной формирования личности в семье является труд. Многие семейные традиции способствовали формированию у детей с самого раннего возраста понимания значимости коллективного труда, осознания ценности добрых взаимоотношений с окружающими людьми, потребности в оказании помощи и поддержки тому, кто в ней нуждается. Ярким подтверждением сказанному служит «Асар» - одна из древних казахских традиций, согласно которой аульчане, собравшись, выполняли вместе работу, требующую больших сил. Это могли быть постройка дома, загона, кошение сена, стрижка овец. Помогаящие не брали плату за свою работу. Хозяин дома готовил для них специальное угощение, оказывал всяческие почести. «Асар» - показатель сплоченности казахского народа, заботы о ближнем [3].

Нравственное отношение к миру окружающей природы является неотъемлемым качеством воспитанного человека. Природа служила для казахов неиссякаемым источником и гарантом жизни, поэтому особое внимание в традициях семейного воспитания уделялось формированию норм и правил взаимодействия с миром природы, бережного отношения к животным, растениям, природным ресурсам. С самого раннего возраста родители внушали детям: «Срубил одно дерево, посади десять», «Где вода, там достаток», «Отец богатства – труд, земля – мать», «Человек без Родины, что соловей без леса» [4].

Важное значение в плане воспитания ребенка в гармонии с природой отражено в «көгентұп» – традиции дарить ребенку новорожденное животное (көгендік). Если в гости приехал родственник или хороший знакомый с ребенком, то хозяин дома в знак уважения и любви дарил ребенку животное (теленка, жеребенка, ягненка) . Такой обычай дает возможность детям с самого раннего возраста узнать анатомию и повадки животных, оказывать им первую и «ветеринарную» помощь, получить ранние умения и навыки по уходу за скотом в разное время года, наблюдать за его развитием.

Таким образом, во всех приведенных выше образцах выражено представление казахского народа, его идеи о совершенном человеке, которые служат моделью современной личности, одновременно выступая как богатейший нравственно-этический материал, способствуя формированию у подрастающего поколения устойчивых нравственных норм поведения.

Литература:

1. Узакова С. А. Влияние национального менталитета казахов на формирование (конструирование) семейных ценностей / С. А. Узакова, М. Т. Шерғалиева // Молодой ученый. — 2014. — №15. — С. 369-371.
2. Выступление президента Национальной академии образования им. И. Алтынсарина Жилбаева Ж.О. на республиканской научно-практической конференции «Стратегия развития духовно-нравственного воспитания личности в Республике Казахстан» 29 ноября 2013 г

3. Шалгинбаева С.Х. Семейные традиции и социокультурный облик казахов городов Алматы и Тараза (этносоциологическое исследование): Автореф. дис. канд. истор. наук. — Алматы, 2002. — 29 с.
4. Алпысбаева Ж. Обряд особого назначения // Экспресс-Казахстан. - № 65, от 16 апреля 2010 года. -С.32.

ЖАСТАРДЫ ТӘРБИЕЛЕУДЕ ХАЛЫҚТЫҚ ПЕДАГОГИКАНЫ ҚҰРАЛ РЕТІНДЕ ПАЙДАЛАНУ

Темірхан Ж.,

Ш.Уалиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университетінің студенті

Ғылыми жетекші: п.ғ.м., аға оқытушы Зулкарнаева Ж.А. Көкетау қ.

Егеменді ел жастарының санасына ұлттық ұлағатты қасиеттерді сіңіре білудің мәні зор. Ақын жанды, ақжарқын, шешен, өнерпаз, өнегелі халқымыздың ғасырлар бойы қалыптасқан тәлім-тәрбиелік әдеттері мен ережелері, рәсімдері мен салт-саналық дәстүрлері жас ұрпақтың жан жүйесіне әсер етіп, санасына сіңсе, ұлттық мәдениетті игерген, иман жүзді, инабатты ұрпақ жалпы азаматтық асыл қасиеттерге де ие болады.

Халқымыздың әдептілік, имандылық, мейірімділік, қайырымдылық, ізеттілік, «ілттипаттылық, қонақжайлылық сияқты абыройлы қасиеттерін жас ұрпақтың ақыл парасатына азық ете білу үшін әрбір тәрбиеші, ұстаханалық педагогикасын, санғасырларда қалыптасқан салт-дәстүрлерді, әдет-ғұрыптарды жан-жақты терең біліп, тебірене іс-қимыл жасауға тиіс. Ұстаз ұлттық мәдениет үрдістерін өркениетті өмірімен байланыстырып тәлім-тәрбиеге пайдалана білуге міндетті.[1,476]

Әрбір халықтың рухани азығының қайнар бұлағы оның халықтық педагогикасы мен ұлттық салт-дәстүрлері болып табылады. Тән азығы мен жан азығының тепе-теңдігін сақтап, әсіресе жан азығына басым көңіл бөлу халқымыз өміртануды діттеп, оның философиялық заңдылықтарын дұрыс ұғынған. Жан азығынан мақұрым қалған адамның адамдық қасиеті жойылып оның айуанға айналатынын ертеден ұғынған халқымыз жан азығынан ең әуелі нәрестеге бесік жыры арқылы әуезді әуенмен беуден бастайды, одан соң балдырған жеке сөздерді ұғына бастағанда-ақ, оған жақсымен жаманды ажыратып, түсіндіреді.

Адам өмірінің «алтын бесігі» - мектептің есігін ашқан балдырған жарық мол жаңа өмірі адамдық қасиеттерді қастерлеп, өмір заңдылықтарын үйренеді.

Қазіргі таңда еліміздегі оқу-тәрбие жұмысына байланысты болып жатқан жаңартулар білім мен тәрбие жұмысына қайта қарауды міндеттейді. Бүгінгі таңда тиянақты білім беру жүйесінде оқушылармен тәрбие жұмысын дамыту басты мақсат болып отыр[2,596]. Осыған байланысты мектептің алдында қойатын ең басты мәселесінің бірі – өркениетті, прогресшіл бағыттағы азаматтың адамгершілік қасиеті мол, сондай-ақ ұлттық тілін жоғалтпаған, өзге елдегі замандастарымен тең дәрежеде бәсекелесе алатын биік, өрелі терең білімді ұрпақ тәрбиелеу. Сонымен қатар жеке басының сапасын көтеру

Тәрбие – қоғамдық үрдіс, қоғам мен жеке тұлғаның ара-қатынасын қамтамасыз ететін басты жүйе. Оның негізгі өлшемі өмірге қажетті тұлғаны жағымды қасиеттерін дамыту болып табылады. Оқушылар саналы тәртібі мен байымды мінезін қалыптастыру, оған сәйкес сезімін және сенімін тәрбиелеу тәрбиешінің мақсатқа бағытталған іс-әрекетіне байланысты.

Тәрбиенің негізгі міндеті – қоғамның қажетті талаптарын әрбір баланың борыш, намыс, ождан, қадір-қасиет биік адамгершілік стимулдарына айналдыру.

Қазақстан Республикасының «Ұлттық энциклопедиясында» адамгершілік ұғымына былай деп анықтама берілген: «Адамгершілік – адам бойындағы гуманистік құндылық, әдеп ұғымы, «Кісілік», «Ізгілік», «Имандылық» ұғымдарымен мәндес[3,636]. Халықтық дүниетанымды мінез-құлықтың әртүрлі жағымды жақтары осы ұғыммен таратылады. Мінез-құлық пен іс-әрекеттердекөзге түсетін төмендегідей адамгершілік белгілерін атап өтуге болады: адамды

кастерлеу, сыйлау, сену, ар-ұятты сақтау, имандылық пен рақымдылық, ізеттілік пен кішіпейілділік, әдептілік, қанағатшылдық, т.б.

Дүние жүзінде, оның ішінде Қазақстанда толық жетілген тұлғаны тәрбиелеу және соған байланысты әлеуметтік – эконоимкалық, психологиялық мәселелер күннен-күнге күрделене түсуде. Осыған орай, бүгінгі күні әрбір ұрпақтың жеке тұлға болып қалыптасуында ізгілік яғни адамгершілік тәрбие шешуші фактор болуы заңдылық[4,135б].

Халықтық тәрбие бірнеше міндеттерді шешуге көмектеседі:

-өмір талабына сай қоғамның моральдық нормасын орындауға лайықты шәкірттерді тәрбиелеу;

-оқушының бойында адамгершілік қасиеттерді қалыптастыру;

-оқушының санасына және мінезіне ұстаздық ықпал жасау;

-Отанға, халқымызға еңбек және қоғамдық іс-әрекеттерге жауапкершілік сезімін күшейту;

Тәрбиелі болу үшін адамгершілік нормаларын құр жаттап алу жеткіліксіз, оны терең ой елегінен өткізу,бастан кешіру және толыққанды мінез-құлыққа бекіту керек[5,127б].

Тәрбие ісі әрбір нақты кезеңнің өзіне тән ерекшеліктерін сақтай отырып, болашаққа бағдар ұстайды, жеке басты соған әзірлейді.

Әдебиеттер:

1. З.Әбілова «Этнопедагогика», Алматы.1997 жыл.
2. М.Әлімбаев «Халық - ғажап тәлімгер», Алматы.Рауан – 1994 жыл.
3. Ж.Қоянбаев «Педагогика», Алматы. Рауан – 1992 жыл.
4. Қ.Бөлеев «Ұлттық тәлім-тәрбие». Жамбыл – 1993 жыл.
5. М.Жұмабаев «Педагогика», Алматы. Рауан – 1993 жыл

ЖАСТАРҒА БІЛІМ БЕРУ МЕН ТӘРБИЕ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕГІ ӘЛЕУМЕТТІК ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ФАКТОРЛАР

Тансық Г. 3 курс

Ш.Уалиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университетінің студенті

Ғылыми жетекші: п.ғ.м., аға оқытушы Зулкарнаева Ж.А. Көкөтау қ.

Қазіргі таңда мұғалімдерге қойылып отырған талап жан-жақты. Олардың кәсіптік біліктілігі, ойлау мәдениеттілігі, этикалық, құқықтық нормаларға сай болып,әдістеме ғылымының жаңалықтарымен қаруланып жаңа ақпараттық технологияны меңгеруі есепке алынады.

Ұстаз – балалар мен үлкендер әлемінің арасындағы сарапшы. Сондай-ақ баланың психикалық құпияларын жетік біле отырып, білім береді, оны адам болуға үйретеді. Мұғалімнің еңбегін өзінің мәнділігі бойынша ешқандай өзге еңбекпен салыстыруға болмайды, өйткені ол еңбектің нәтижесі –адам.

В.А.Сухомлинский әлемде дәрігер мен педагогтың кәсібінен артық адамгершіл кәсіп жоқ. Дәрігер адамның өмірі үшін соңғы минутқа дейін күреседі, аурудың жағдайынан нашар немесе тіпті үмітсіз екенін еш уақытта оған сездірмейді. Бұл дәрігер этикасының бастапқы ақиқаты деген. Және мұғалімдер де өз ұжымдарында педагогтық этикамызды дамытып, терендетуге, тәрбиедегі адамгершілік бастаманы әрбір мұғалімнің педагогтық мәдениетінің аса маңызды белгісі ретінде орнықты – еңбектің тұтас бір саласы, аз зерттелген саласы екенін айтқан[1,480]. Дегенмен педагогтық мәдениеттің осы бір саласы толық зерттелді деп айта алмаймыз. Бүгінде бұл мәселе бойынша едәуір әдебиет жарық көргенімен және педагогтық еңбектің кәсіптік –этикалық мәселелеріне авторлардың атауға болғанымен, болашақ мұғалімді кәсіптік –педагогтың этика саласындағы арнаулы ғылыми білімдермен

мақсатты түрде қаруландырып отырудың қажеттілігі туралы мәселе төңірегінде бұрынғысынша қызу пікір талас жатыр. Мұғалімнің кәсіптік –педагогикалы этика мәселелерін ғылыми зерттеген ғалымдар В.И.Писоренко, Я.С.Кочигер,Т.В.Мишаткино, Качетов А.М, Чампер В.М, және т.б. Қазақстандық педагог ғалымдар Шыныбекова, Орынбасарова, Синицина және т.б, педагог қызметіндегі мұғалімнің әдебі жайлы құнды еңбектер жазған[2,180].

XIX ғасырдағы орыс педагогтарының В.Г.Белинскийдің, Н.С. Чернышеваның, И.А.Добромбровтың, А.И. Герциннің олар үшін мұғалімнің жоғарғы адамгершілік деңгейі, олардың қоғамдағы өз қызметін саналы түсіну, азаматтық міндетті нормаға айналды. Ал қазақтың ұлы ағартушылары Ш.Уәлихановтың, А.Құнанбаевтың, А. Байтұрсыновтың педагогикалық мұрасы өз халқының жарқын болашағы тек оны ағарту, оқыту, білім беру арқылы ғана болатынына деген терең сенімге толы болды. Олардың еңбектерінен қазіргі мұғалім өзінің кәсіптік жағынан қарулануы үшін ғана емес, сонымен бірге моральдық – этикалық тұрғыдан да көптеген пайдалы нәрселерді таба алады[3,57].

Тәуелсіз елді өркениетті әлемге танытатын, дамыған елдің қатарынан терезесін тең ететін күш –білім және білімді ұрпақ. Білімді ұрпақ –егеменді елдің берік тірегі. Біз білімді ұрпақ, білімді тұлға дегенде рухани адам дүниесі бай, білімі мен біліктілігі жоғары, талап – талғамы терең, салауатты өмір салтын дұрыс қалыптастырған тек білімді болу жеткіліксіз, сондықтан әрбір жас тұлғаның бойында адамгершілік, ізгілік, кішіпейілділік, қайырымдылық, батырлық, отан сүйгіштік т.б. қасиеттері болу тиіс. Ол үшін жас ұрпаққа тәрбие беруде ар- ұят, адалдық, адамгершілік, ізгілік мәселелерін қатар қарау қажет[4,19-20].

Әлемдегі ғалымдар З.Фрейд, А.Маслоу, Р.Марекко түрлі кезеңдерде адамның басты қажеттіліктерін іздеді. Баланың қажеттілігін іздеген педагогтар Ш.Амоношвиан «баланы сүю, махаббат қажеттілігі», И.С.Кон, А.В. Перовский «тұлға болып қалыптасу», А.В.Мудрик «өз мүмкіндіктерін іске асыру қажеттіліктері»[5,416].

Ғылымда ізгілендіру проблемасы өзекті проблемалар қатарынан орын алып отыр. Өйткені ғылым мен техниканың қарқынды дамыған тұсында адамдар білімнің күшін тек жақсылыққа, игі істерге ғана жұмсамай, жамандық пен қатігездікке де жұмсауда. Ізгілендіру –білім беру процесінің қажеттілігін дәлелдейтін, жаңа педагогикалық ойландыру негізгі элементі.

Сондықтан да табиғаттың жақсы жағын бағалауға, оның өмір сүруі үшін маңыздылығын ұғындыруға жас ұрпаққа адамгершілік тұрғысынан түсіндіру аса қажет.

Әдебиеттер:

1. Сухомлинский В.А. Педагогика мәселелері М: изд. Центр «Академия» 2003ж
2. В.Г.Белинский. Н.С.Чернышева. Тәрбие жолдарының негізі, Москва-2003ж
3. Ұлы ойшылдардың философиялық ой-пікірлер антологиясы алматы 2001ж
4. Кочеткова В.И. «Қарым- қатынастағы таным үрдісінің ерекшеліктері» // Поиск//, 2004ж. №2,19-20 бет.
5. Г.М.Андреева Социальная психология М: изд-во, Москва ун-та, 1980,416с

ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТЫҢ ОТБАСЫМЕН ЖҰМЫС ЖҮРГІЗУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қалдыбек Ш.М.

Ғылыми жетекшісі: Кусаинова А.Ж.,педагогика және психология магистрі.

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті

Kaldybek.S.21@mail.ru

Әрбір адамның жетіліп дамуына отбасы маңызды рөл атқарады. Сондықтан қоғамның қай кезеңде болмасын отбасы тәрбиесін ұйымдастыру мәселелері қазіргі кезде ең өзекті

мәселелердің бірі болып отыр. Отбасы – бұл әлеуметтік институт пен шағын әлеуметтік топ белгілерін иеленетін әлеуметтік жүйе.

Отбасының қазіргі кездегі проблемалары өте көп. Атап айтатын болсақ, әлеуметтік жағдайлар, жұмыссыздық, ажырасудың көбеюі, ішімдікке салыну, нашақорлық, тастанды балалардың көбеюі, толық емес отбасылардың санының артуы, жезөкшелік, түрлі ауруларға шалдығу, қаңғырып кету, халықтың жақсы тәрбиесінде дәстүрдің азаюы - бұлардың барлығы тек отбасының ғана емес, қоғамның, мемлекетіміздің толғандыратын мәселелері.

Отбасын зерттеген ғалымдар ішінде Ю.П.Азаров, В.Сатир, Прихожан А.М., Василькова Ю.В., Р.Спиваковская, В.В.Юстицкий т.б.жағдайсыз отбасыларға ерекше көңіл бөліп зерттеген. Шетел ғалымдары ішінде жағдайсыз отбасыларды терең зерттегендер: Хоментаскас, В.В Юстицкий, т.б.

Қазақстанда отбасы мәселелерін зерттегендер: Х.Арғынбаев, Ж.Б.Қоянбаев, К.Бейсенбаева, М.Тажин, Б.Аяғанова, М.Т.Баймұқанова секілді ғалымдардың еңбектерін атауға болады. [1,119 б]

Отбасында қиыншылық шегінен шыққанда әкесі мен анасының арасында жанжал туындау кезін басынан өткізген баланы тәрбиелеуде қиындықтар жиі кездеседі. Осындай мәселелерді отбасы өз бетімен шеше алмайды, сондықтан оларға түрлі әлеуметтік – педагогикалық көмек, қолдау көрсету керек. Осы орайда әлеуметтік педагогтың атқаратын қызметі орасан зор.

Әлеуметтік педагог - әлеуметтік сфераның қызметкері, өзінің негізгі жұмыс бағытын оқушылар, олардың ата-аналармен, ересек адамдармен тұрмыстық – шаруашылық ортада, жасөспірімдермен, жастар ұйымдарымен кәсіби қызметін атқарады. Отбасына, тәрбиелеу мекемелеріне педагогикалық-психологиялық көмек көрсететін, ересектермен балалар, отбасымен мектеп, тұлғамен мемлекет арасында дәнекер рөлін атқаратын, жеткіншектерге әлеуметтік, кәсіби бейімделуінде көмек көрсетіп, құқығын қорғайтын мама. Проблемалы отбасымен жұмыс жасауда әлеуметтік педагогтың бірден-бір міндеті – барлық әдіс-тәсілдердің көмегімен баланың қызығушылығын қорғауды қамтамасыз ету. Бұлай ата-анаға ықпал ету, яғни олар өсіп келе жатқан балаға жауаптылығын саналы түрде түсіндіру, бұл әрқашан нәтижеге жылдам жеткізбейтін күрделі де еңбекті керек ететін жұмыс. Мұнда жұмыстың барлық мүмкін формалары мен әдістерді қолдану қажет: сендіру, түсіндіру, педагогикалық жағдаяттарды шығару, бақылау, т.б.[2,52 б]

Отбасымен әлеуметтік педагогтың жұмыс нысаны - отбасымен жұмыс жасау, көмек, қолдау көрсету үрдісі.

Отбасымен жүргізілетін әлеуметтік педагогтың іс-әрекеті отбасындағы немесе тәлім-тәрбие мекемелеріндегі көмекке мұқтаж адамдармен жұмыс істеуге бағытталған. Әлеуметтік педагог отбасымен жұмыс істеу барысында «жеке тұлға-отбасы-қоғам» жүйесіндегі өзара қарым-қатынастарды реттеп отырады.

Осы қағидалар отбасы мен балаларға көмек көрсетуді қамтамасыз етеді. Әр баланың әлеуметтік тұрмыстық жағдайын терең зерттеу оларды келекшек қорғап, қамқорлыққа алуға септігін тигізеді. Сондықтан мектепте аз қамтылған отбасы оқушыларының әлеуметтік картасы жасалады. Сондай-ақ, оқушының отбасылық тәрбие жағдайын анықтап, жағдайы төмен, аз қамтылған отбасыларына көмек көрсетуді ұйымдастырып, баланың жеке дамуындағы ауытқуларының алдын алып түзету жұмыстарын жүргізеді.

Әлеуметтік педагогтың отбасы типтері жайлы білімдерінің жоғары деңгейде болуы да өте маңызды. Себебі отбасында пайда болған қиындықтармен отбасы типтерін дұрыстап айқындап алмайынша жұмысты нәтижелі жүргізу мүмкін емес.

Отбасымен жұмыстың табысты болуы үшін әлеуметтік педагогқа басқа мамандармен, әлеуметтік қорғау қызметтерімен байланысу қажет. Ол кәсіби тұрғыда жақсы дайындалған болуы тиіс, білімді, эрудициялы болуы, айтарлықтай жоғары деңгейде педагогикалық шеберлік пен ұйымдастырушылық қабілеттерге ие болуы тиіс.

Отбасымен өз жұмысын тиімді ұйымдастыру үшін әлеуметтік педагог отбасындағы проблемаларды, бала тәрбиесіндегі жіберілген қателіктерді, оның пайда болу себептерін

біліп алғаны жөн.

Ата-аналармен жұмыс бірнеше бағытта жүзеге асады: ата-аналармен ағарту, кеңес беру, жайсыз отбасыларын диагностикалау және патронажға алу, түрлі бағыттағы клубтар мен ұйымдарды құру, бейәлеуметтік топтарға басқа бағыт беру, жас отбасына кеңес беру, жұмысқа орналасуға көмектесу, жалғыз басты адамдарға қарияларға көмектесу, топтық отбасылық сауықты ұйымдастыру т.б. жұмысы, ұжымымен және тікелей түрде. Тәжірибеде оның одан да тиімдірек формалары қалыптасты: ұжымдық және жеке кеңес берулер, кеңестер, дәрістер, конференциялар т.б.

Әлеуметтік педагог отбасымен жұмыс барысында 3 негізгі рөлді атқарады:

Кеңесші – отбасындағы ата-аналар мен балалар әрекеттестігінің маңыздылығы мен мүмкіндіктері туралы ақпараттандырады, баланың дамуы туралы әңгімелейді, балаларды тәрбиелеу жөнінде педагогикалық кеңестер береді;

Кеңес беруші – отбасылық заңнама, отбасындағы тұлғааралық әрекеттестік мәселелері жөнінде кеңес береді, нақты отбасына бағдарланған қолданыстағы әдістер туралы ақпараттандырады, баланың отбасында қалыпты дамуы мен тәрбиесіне қажетті жағдайлар жасау тәсілдерін ата-аналарға түсіндіреді;

Қорғаушы – ата-аналар тұлғасының толық азғындауына (ішімдікке салыну, нашақорлық, балаларға қатаң қарым-қатынас) және осыдан туындайтын тұрмыстың төмендігіне, ата-аналардың балаларға жеткілікті дәрежеде көңіл бөлмеуіне адамдық қарым-қатынастың болмауынан қорғайды.

Отбасымен жұмыстарда педагогтар келесі қағидаларды басшылыққа алады:

- Отбасын зерттеудің объективті сипаты.
- Отбасының барлық мінездемелерін зерттеуге кешенді ұстаным.
- Отбасының өзіндік ерекшеліктерін анықтау және оларды оның тәрбиелік әлеуетін күшейтуге пайдалану.
- Шынайы ахуалды талдау.
- Отбасын зерттеудің екіжақты сипаты.
- Баланың жеке тұлғасын, оның тәрбиелілігін бірдей зерттеу арқылы отбасындағы тәрбие қызметін зерттеу.
- Отбасына оптимистік ұстаным жасау.
- Отбасы мен қоғамның тәрбиелік мүмкіндіктерін іс жүзіне асырудың зерттеумен бірлігі.

Нақты әлеуметтік педагогтың ата-аналармен жұмыс жасаудың формаларына тоқталатын болсақ, педагогтың ата-аналармен практикалық жұмысы, ұжымдық және жеке-даралық өзара әрекеттер арқылы жүзеге асырылады. Ата-аналармен жұмыс жасаудың ұжымдық формалары. Ұжымдық формаларға: ата-аналармен топтағы жұмыс, ата-аналар жиналысы, «дөңгелек үстел», тренингтер, кездесулер, тематикалық кеңестер, рөлдік ойындар және т. б. жатса, жеке-даралық формаларға кеңес беру, әңгімелесу, инструктаж және тағы да басқаларды жатқызамыз.

Ата-аналар жиналысы – бұл өз балаларының тәрбиелеу, дамыту, бейімделу мәселелері мен міндеттерін шешу үшін біріккен адамдар тобы. Ата-аналар жиналысы – жұмыстың көп қырлы түрі, өйткені ол көптеген қызметтердің жүзеге асырылуына мүмкіндік береді. Олар: өте маңызды мәселелердің тиімді шешіліп, білімдерін жетілдіру, ата-аналар ұжымын ұйымдастыру жағдайы, тәрбие процесін басқару, кикілжіндердің алдын-алу және т.б. мәселелерге арналады.

Отбасына бару. Әлеуметтік педагогтың міндеттеріне ауытқушы мінез-құлықты отбасына кіріп шығу кіреді. Отбасына алғашқы рет бару - өте жауапты сәт, ол жиі ата-ананың болашақта сене ме және оның айтқан ақылын алуы осы кезде шешіледі. Педагог сол немесе басқа отбасына бару алдында алдын-ала дайындалады, оның құрамын біледі, материалдық жағдайы, ата-аналары жұмыс істейтін жері анықталады, отбасы мүшелерінің мүмкінді сұрақтарын ойластырады және оларға жауап береді, оған бала туралы қандай ақпарат керектігі білінеді. Отбасына екінші және үшінші рет барған кезде мұғалім алдыңғы танысудың нәтижесін ескере отырып, баланың мектептегі мінез-құлқын, ата-аналардың

өзінің міндеттеріне деген қатынасын, оның мектеп өміріне қатысуын жоспарлайды.

Дискуссия. Топтық дискуссия – қандай да бір пікірталаста туындаған сұрақты бірлесіп талқылауы, ата-аналардың құндылықтары, белгілері, бағыттары мен ой-пікірлерін түсіндіруге, өзгертуге мүмкіндік беретін ақиқаттың ізденісіне өтуге тырысу.

«**Дөңгелек үстел**» - шағын адамдар тобы қатысатын әңгімелесу. Оның барысында ата-аналардың және басқалардың (мысалы, ата-аналар комитетімен сұрақтарды талқылау) ой-пікірлерінің алмасуы жүзеге асырылады.

«**Форум**» - талқылау, оның барысында аудиториямен бірге пікірлермен алмасуына түседі. Мысалы, сыныптың ішінде нашар тәртіп себептерінің мәселелері бойынша жүргізіледі.

«**Симпозиум**» - әлеуметтік педагог пен ата-аналар өзінің көзқарастарын ұсынатын мәліметтермен сөз сөйлейді, кейін аудиторияның сұрақтарына жауап береді. Ата-аналардың әрбіреуі де өзіне ұнайтын тақырыпты тандап, жағдаятын немесе мәселесін кірістірумен сөз сөйлей алады.

Ата-аналармен жекелей әңгімелесу - Әлеуметтік педагог әр сыныптың ата-ана комитеті мүшелерімен бөлек жұмыс істеуге болады. . Әңгімелер өзара қызықты, жиі көңілден шығып, түсінікті, ата-аналар мен мектеп байланысының табиғи түрі болуы керек. Ата-аналармен әңгімелесу оқушыға дұрыс қадам жасауға жиі көмектеседі - өйткені жақындары оны жақсы біледі және көп нәрсені білдіре алады, сол немесе басқа әрекетінің себебін анықтауға көмектеседі. .[3,80 б]

Болашақ ұрпақтың тәрбиелі, мәдениетті, білімді болуы ең алдымен ата-анадан, отбасы ошақ қасынан басталады. Отбасы адам қоғамының ең негізгі және ертеде пайда болған алғашқы бірлестік. Бұл адам әулиетін дамыту, бала әкеліп, өсіру отбасы мүшелерінің барлығына әрдайым әсер етеді. Тәрбие отбасынан басталады. Сондықтан да ата-бабаларымыз отбасын құруда әдеп сақтап, берекесін келтірмеуге өте ұқыптылықпен қараған.

Қорыта келгенде, әлеуметтік педагог жұмысының ең негізгі бөлігі – отбасымен жүргізілетін әлеуметтік - педагогикалық жұмыс. Яғни, біз әлеуметтік педагог ретінде отбасына, әсіресе нашар отбасыларын, проблемалы отбасыларын қорғау, оларға көмек, қолдау көрсетуіміз керек. Сондай-ақ, адамда, отбасында, топта пайда болған проблемаларды жеңе білуде әлеуметтік көмектің барлық түрін көрсетету біздің басты міндетіміз болып табылады.

Әдебиеттер:

1. Қ.Т.Әтемова.Әлеуметтік педагогика.Оқу құралы -Алматы,2012-275 бет
2. Коккөзева К.Ш. Әлеуметтік жұмыстың негіздері, Оқу құралы - Алматы, 2010 -52 бет.
3. Баймұқанова М.Т Отбасымен әлеуметтік-педагогикалық жұмыс: Оқу құралы.-Астана, 2005.-80 бет.т.б.

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ БАЛАБАҚШАҒА БЕЙІМДЕЛУ МӘСЕЛЕСІ

Нысанбай Айдана 2-курс студенті

Жалмагамбетова Карлыгаш Казмхановна аға оқытушы, пед.ғыл. магистрі

Ш.Уалиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қаласы

Тәрбиелі ұрпақ - жарқын болашақ пен кемел келешектің көрінісі. Ұлы ғұлама Әбу Насыр әл – Фараби: " Балаға білім беру үшін ең алдымен оны тәрбиелеген жөн, тәрбиесіз берілген білім, ол ертең бір апатқа әкеп соқтырады " деген. Ал сол тәрбиенің бастауы бірінші отбасыдан басталса, екінші балабақшадан басталары сөзсіз. Бұл сатыларда баланың әлеуметтенуі бастау алады. Өкінішке орай балабақшаға бейімделу кезінде балалардың

бойында қорқыныш атаулысы ұялап, біраз қиындықтар пайда болады. Осыған орай қазіргі уақытта баланы мектепке дайындау, белгілі бір дағдыларды игеруге бейімдеу заманымыздың көкейкесті мәселелерінің бірі болып отыр. Балабақшаға бейімделу кезінде тек балада ғана емес, сонымен қатар ата-ана бойында да үлкен қорқыныш орын алады. Ата- ана бойындағы сенімділік пен батылдық балаға үлкен психологиялық көмек болып табылады. Үлкендер тарапынан қолдау неғұрлым күштірек болса, баланың бейімделуі де оңайға соғады.

Жанұяда ересектердің назарына бөленіп қалған балалар, көпшілік ортаға түскенде өздерінің "көп ішіндегі бала" екендігіне көздері жетіп, іштей өз-өзімен күрес басталады. Өз бетінше өмір сүру тәжірибесінде қиындықтарды жеңу, бейтаныс балалармен танысу және олармен тіл табысу -бала үшін үлкен психологиялық сынақ. Балабақшаға бейімделу-бұл баланың балабақшаға үйрену мерзімі. Бұл мерзімде балада үйден кеткісі келмеу, балабақша талаптарына қарсылық білдіру, қыңырлық көрсету, ызалану немесе тұйықтық, балабақша қызметкерлерімен қарым-қатынасқа түсуден бас тарту әсерлері байқалады. Сонымен қоса ата-анамен қоштасу кезінде анасының қолын жібермей жылаған бала , анасы кеткен соң тәртібі өзгереді, бала тынышталып анасы туралы есіне алмайды. Неге балада осындай әрекеттер пайда болады? Неге бірінші күннен бастап балалар өздерін жайсыз сезінеді?

Үйден және жақындардан бөлек, жаңа ересектермен және жаңа құрдастармен кездесу балаға ауыр зиян келтіруі мүмкін. Бала оны ата-ана махабабатынан, қамқорлығынан айырылды деп түсінуі мүмкін. Осындай сәтте балабақша қызметкерлері, әсіресе, біз, тәрбиешілер, баланың бейімделу процесіне терең мән беруіміз қажет. Көпшілігі баланың жылауын және қырсықтығын оның еркелігінен деп түсінеді. Ал кейбірі жас ерекшелігіне байланысты десе, енді біреулер жаңа ортаға қорқынышпен қарауынан деп ұғынады. Шын мәнісінде, бұл жердегі басты жауапкершілік тәрбиешілерде. Осы орайда "Бала тәрбиесі бесіктен" деген халық мақалы есіме түсіп отыр. Мектепке дейінгі мекемеге бейімделу барысын дұрыс ұйымдастыру кезеңінде тәрбиешілерде әрбір баланы зерттеуге деген қызығушылық болуы тиіс деп ойлаймын.

Енді баланың балабақшаға қиын бейімделуінің себептеріне тоқтала кетейін.

- басқа балалармен бұрын соңды қалып, араласып көрмегендіктен;
- кейбір тағамдарды жеу дағдысы жоқ болғандықтан; (Мысалы: орамжапырақ, қатты тамақты шайнап үйренбегендіктен);
- өз бетінше іс-әрекеттерді істей алмағандықтан;

Балабақшаға келген алғашқы күндері бала 2 сағатқа қалуы керек. Көбінесе ата-аналардың жұмысбастылығына байланысты, баланы күні бойына балабақшада қалдырады. Осының нәтижесінде де созылмалы мәселелер пайда болады.

Әр отбасында бейімделудің үш түрі бар, жеңіл түрі-баланың мінез-құлығы 10-15 күнде қалпына келеді. Орташа ауырлық бейімделу – 1 айдың ішінде, ауыр бейімделу – 2 айдан 6 айға дейін өтеді.

Балабақшаға бейімделу кезеңнің ұзақтылығы үш дәрежеден тұрады[1].

- жеңіл
- орташа
- күрделі

Жеңіл бейімделу кезінде бала бір жұма ішінде , яғни 16 күнде бір қалыпқа келеді. Бірінші аптаның аяғында тамаққа деген тәбеті орнына келеді. Екінші аптаның аяғында ұйқысы қалпына келеді. Мектепке дейінгі балалардың сезімі әр түрлі болады. Біреуі көңілді, біреуі тұйық, біреуі салмақты. Көңілді балалар мен салмақты балалар ересектермен яғни тәрбиешілерімен, құрбыларымен қоршаған ортаға тез бейімделеді.

Орташа бейімделу кезеңінде ұйқысы мен асқа деген тәбеті 20-40 күнде бір жүйеге келеді. Бір ай бойы баланың сезімі тұрақсыз болады. Бұл орташа бейімделуде балаға мына қасиеттер тән болады.

Ересектермен балалар арасынан қарым- қатынасқа түсу үшін таңдай бастайды және белгілі жағдайда ғана қатынасқа түседі. Бұл орташа бейімделуде бала 2 рет ауыруы мүмкін және 10 күннен аспайды.

Күрделі бейімделуде баланың дұрыс ұйықтамауынан байқауға болады. Ол түсінде айқайлап, тұрған кезде жылап тұрады. Тәбеті болмай тамақ ішпейді, сонымен бірге іші өту, құсу, кекештену, қорқыныш, үрей пайда болады. Тәрбиешілерді тыңдамай, жұлынып, долданып айғайлай бастайды. Бұндай бейімделуде бала белсенсіз болады. Бұндай күрделі бейімделу кезінде аурулары асқынады. Сөйлеу қабілеттері нашар болады.

Осындай жағдайлар болмас үшін ата-ана тарапынан балаларға түсіндіру керек. Балабақша қызметкерлерімен тығыз байланыста болуы маңызды. Баланы бірте-бірте балабақшаға үйрету ата-ананың қолында. Тәрбиешілерге баланың әдеттері мен қылықтары жайлы хабарлап, балаға балабақшада не күтіп тұрғанын айтып отыру да аса қажетті. Балаға зейінді, жанашыр және сабырлы болып, оның бейімделуіне көмек пен қолдау көрсетулері тиіс.

Бейімделу кезеңінің ұзақтылығы әртүрлі факторларға байланысты[2]:

- жүйке жүйесінің қызметі мен баланың жас ерекшелігіне;
- денсаулық жағдайына байланысты;
- білім беру әдістерінің айырмашылығына;
- баланың үйдегі жағдайы кенеттен мектепке дейінгі мекеге ауысуына байланысты;

Бейімделу кезіндегі түсінбеушіліктер баланың қалауына сай келмейтін қарым-қатынасқа түскенде пайда болады. Баланы тәрбиелеудегі негізгі педагогикалық ережелерді орындамау, баланың интеллектуалды, физикалық дамуын бұзуға, мінез-құлқының теріс нысандарының байқалуына әкеледі.

Балабақшаға бейімделу кезеңі бала мен анаға аса ауыр тимеуі үшін, баланың да, оның ата-анасының да балабақшаны ұнатуына көмектесетін қарапайым ережелерді басшылыққа алған дұрыс.

2 – 3 жастағы балалар үшін балабақшаға бейімделу күрделі құбылыс. Бейімделу уақытында баланың эмоциялық жағдай көп өзгеріске түседі. Сондықтан біраз кеңес ұсынылған:

- Үйдегі жағдайда балаңыз келетін топтың күн режимімен бірдей етіп ұйымдастыруға жұмыстаныңыз ;
- Балабақшаның тамақтану ас мәзірімен танысып баланың үйдегі тамақтануына балабақшада ішетін тамақтар түрін қосыңыз;
- Үйдегі жағдайда баланы өзіне – өзі қызмет студия алғы шарттарына үйрете беріңіз: жуыну, қолын сүрту, шешіну, өз бетімен тамақтану ,тамақ ішкенде қасықты пайдалану, гаршокқа сұрану. Киімдері міндетті түрде өзіне ыңғайлы болуы шарт, шалбар не болмаса шорты замоксыз, белдеушесіз;
- Баланың «социалдық көк жиегін» кеңейтіңіз, ауладағы өзімен құрдас балалармен көбірек ойнатыңыз, жолдастарына қонаққа барсын, әжесінде қонуға қалсын т.с.с.Осындай тәжірибе жинақтаған бала өз құрдастары мен үлкендер арасында тез үйренісіп, тіл табысатын болады;
- Баламен жағымды эмоцияналдық жағдайлар жасау қажет, ол көбіне ата – ана жағынан болуы қажет, балабақша туралы, оның өзіне керектігін түсіндіріп балаңызды сүйіп, аймалап, жиі оған өз мейіріміңізді көрсетіңіз.Есіңізде болсын – сіз көбірек осындай жылылық білдірсеңіз сіздің балаңыз балабақшаға тез бейімделеді. Балаңыздың көзінше балабақша туралы өзіңізді толғандыратын мәселені айтудан аулақ болыңыз;
- Бірінші күні балабақшаға серуенге келген дұрыс, тәрбиешімен танысып, балаңызға жаңа достар табуға.Сондай – ақ балаңыздың сүйікті ойыншығын балабақшаға беріп жібергеніңіз абзал;
- Жоспарлаңыз: балабақшаға бірінші келген мезгілінде балаңызды бірінші күні ақ күн ұзағына қалдырмауды. Балабақшаға жаңадан келген балалар алғашқы аптада үш төрт сағат, одан әрі түске дейін, айдың аяғына таман егер тәрбиеші кеңес берсе күні бойына қалдырылады;
- Кейбір балалар үшін аптаның ортасында жүйкесін тоздырмау үшін «демалыс» алуға

болады;

- Бейімделу мерзімінде үйде демалыс кезінде баламен көп шұғылдануды қажет етеді, серуен жасау, күн режимін сақтау, эмоциялық жүктемесін түсіру қажет;

- Балабақшаға тек ауырмай келуі қажет;

Егер сіздің балаңыз көпшіл, өз жақындарыңызбен бірге бөтен адамдарды жақтырмаса, ойын кезінде өздігімен ойнай білсе, мінезі ашық өз құрдастарымен мейірімді болса балабақшаға келген күннен бастап ақ, үйреніп кететініне сеніңіз. Баланың балабақшаға барлық бейімделу уақытында психологпен балабақшаның медицина – педагогикалық қызметі бақылауға алады.

Бейімделу кезеңінің аяқталу белгісі: баланың жағдайының, көңіл-күйінің тұрақтануы болып табылады. Балалар жаңа ережелерге, бір-бірімен сыйластыққа үйренеді. Бастапқыда бұл қарым-қатынас жанжалдан басталып, содан соң жөнге келеді.

Қорытындылай кететін болсам, бала тәрбиесі - жауапты іс. Балалардың өмірге бейімделуі барысында ата-ана мен тәрбиешінің арасында белгілі бір ынтымақтастық пен келісім болуы тиіс. Ал сол ынтымақтастықтың негізгі бағыты - педагогикалық және психологиялық сауаттылықты жетілдіру деп ойлаймын. Отбасы айтқанына көндіріп тәрбиелейді, ал балабақша оңтайлы қылық, дұрыс көзқарас қалыптастыруға ұмтылады. Өйткені, халқымыздың мынандай керемет сөзі бар емес пе? Жұмыла көтерген жүк жеңіл. Ата-ана баланың балабақшаға бейімделуіне өз ықпалы бар екендігін түсініп, ал тәрбиеші ең басты жауапкершілікті сезініп, дұрыс жол көрсете алса, мәселе шешілді деген сөз. Есте сақтаған жөн: әрбір туындаған мәселелер бірдей болуы мүмкін, бірақ одан шығудың жолдары сан түрлі. Сол себепті, баланың өміріне қатысты шешім қабылдауда қандай тәсіл қолдансақ та мейлі, бастысы баланың өміріне зияны тимесе болғаны. Сөзімді

К.Д.Ушинскийдің керемет пікірімен аяқтағым келеді: «Тәрбиенің мақсаты: қоғамға пайдалы, адамшылдығы бар адамды тәрбиелеу»[3]. ген. Өйткені бала тәрбиесі - үлкен біргылым.

Әдебиеттер:

1. Белкина Л.В. Адаптация детей раннего возраста к условиям ДОУ. Воронеж.2004.
2. Павлова Л.В. Организация жизни и культура воспитания детей в группах раннего возраста. М. 2006.
3. Региональная программа развития ребёнка раннего возраста, как субъекта физкультурно-оздоровительной деятельности "Будь здоров, малыш!" Пермь.2003.

ВЛИЯНИЕ ДИДАКТИЧЕСКИХ ИГР НА РАЗВИТИЕ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Есентай Акжунис

Научный руководитель: Жумаканова Р.А., канд.пед.наук, доцент
Кокшетауский государственный университет им. Ш.Уалиханова, г. Кокшетау

Активизировать учебный процесс, добиться устойчивого внимания можно, зная, что среди всех мотивов учебной деятельности самым действенным является познавательный интерес, возникающий в процессе учения. Он не только активизирует внимание, умственную деятельность в данный момент, но и направляет ее к последующему решению различных задач. Устойчивый познавательный интерес и внимание формируются разными средствами. Одним из них является дидактическая игра.

Изучение психолого- педагогических дисциплин в университете позволяет нам, студентам, понимать сущность и значимость игры в активизации познавательной деятельности младших школьников.

Все необычное, неожиданное вызывает у детей богатое своими последствиями чувство удивления, живой интерес к процессу познания, помогают усвоить любой учебный материал. Игра ставит ученика в условие поиска, пробуждает интерес к победе, а отсюда стремление быть быстрым, внимательным, ловким, собранным, уметь четко выполнять задания, соблюдать правила игры.

Дидактическая игра учителем может использоваться, и как форма обучения, и как самостоятельная игровая деятельность и, как средство воспитания различных сторон личности. Ее систематическое применение способствует повышению эффективности психолого- педагогической работы по развитию внимания у детей младшего школьного возраста.

Из всего вышеизложенного следует, что через дидактическую игру учитель может повысить у учащихся не только внимание на уроке к слову и действию учителя, она приучает детей думать, проникать в суть явлений, делает учащихся активными участниками учебно-воспитательного процесса. А от того, насколько сознательно, творчески, с желанием будут учиться дети в начальной школе, зависит их дальнейшая самостоятельность, их мышление, умение связывать теоретический материал с практикой.

Дидактическая игра, как форма обучения содержит два начала: учебное и игровое. Учитель одновременно в игре является и учителем, и участником игры. Он учит и играет, а дети, играя, учатся. Если на уроке расширяются и углубляются знания, то в дидактической игре ученикам предлагаются задания в виде загадок предложений – вопросов, специальных упражнений. Замечательно, если на одном уроке учитель совершает с учениками до 15–17 переходов от одного вида занятий к другим: т.е. дети слушают, затем считают, пишут, отвечают на вопросы и т.д. Управлять вниманием класса такому педагогу намного легче, ведь важнейшим источником в процессе обучения или игре является его интерес. Пробуждение интереса однозначно приводит к пробуждению внимания.

Изучая особенности методики научно-исследовательской деятельности в нашем университете, мы научились изучать и анализировать опыт передовых учителей, работающих в младших классах средней общеобразовательной школы.

Для меня интересен опыт Мухамеджановой Р.[1] Ведищевой Е.А. [2], Ермолаевой И.Г.[3], Оспановой А.К.[4], которые включают в урок различные дидактические игры. Так в игре «Минутка», в 1-м классе, дети учились включаться в учебную деятельность, например, быстро и аккуратно готовить свое рабочее место к уроку. Кукла Минутка ежедневно напоминала ребятам: «Внимание! Проверь, дружок, готов ли ты начать урок? Все ль на месте, все ль в порядке: книга, ручка и тетрадки?» Подобную игру Ермолаева И.Г. проводит и в конце урока: «Скоро прозвенит звонок. Собери в портфель, дружок, аккуратно, по порядку, книги, ручку и тетрадки».

Интересны игровые упражнения, в процессе которых дети учатся отбирать необходимые принадлежности и рационально располагать их на парте. «Есть у нас девиз такой: все, что нужно - под рукой», - говорят дети и по сигналу Минутки отбирают нужные для урока принадлежности, располагая их так, чтобы ими было удобно пользоваться.

Во втором полугодии 1-го класса достаточно было без проговаривания стихов показать Минутку, и дети за кратчайший срок готовили рабочее место. К концу второго года обучения был сформирован прочный навык в организации рабочего места. Так без принуждения и нравоучений, дети учились быть учениками. Первоклассники очень любознательны, отзывчивы на все окружающее, расположены к усвоению нового, и интерес их не должен угасать на протяжении всего урока. А интерес проявляется только тогда, когда все понятно и доступно. И игры помогают в этом.

С первых уроков обучения грамоте, для поддержания интереса я использую много игрового материала. Необходимо включить процесс формирования у детей навыка чтения в более широкую, содержательную и интересную познавательную деятельность, формировать этот навык не как самоцель, а как способ решения познавательных задач. При таком подходе многократное чтение материала урока перестает быть мучением. Чтобы решить эту задачу

учитель использует разнообразные приемы, например, такие, как анализ, составление и чтение слов из разрезной азбуки, чтение по слоговым таблицам и, конечно чтение в процессе дидактических игр. Ею собрана “Копилка дидактических игр по обучению грамоте и чтению”.

Одна из важнейших задач, которая встает перед учителем в период обучения детей чтению, заключается в развитии у детей беглого чтения, т. е. способности воспринимать во время фиксации взгляда как можно больше единиц чтения. Техника беглого чтения, восприятие текста происходит только в момент остановки, или фиксации глаза. Поэтому, разница между человеком, который быстро читает, и человеком, который читает медленно, заключается не в скорости движения глаз, а в количестве материала, который воспринимает тот, кто читает, в момент фиксации.

Сначала, на первых уроках чтения, взгляд ученика концентрируется только на одной букве. По мере того как увеличивается количество упражнений в чтении, взгляд ученика начинает схватывать 2–3 буквы, которые стоят рядом, а потом и целые слова. Однако для ускорения этого процесса необходима целенаправленная работа, специальные упражнения по развитию зрительного восприятия. С этой целью на уроках чтения проводятся дидактические игры:

Пять слов. Вызванный ученик по сигналу учителя делает пять шагов вперед, называя на каждый шаг слово, которое начинается с нового звука.

«Наоборотки». Учитель произносит двухбуквенный слог и предлагает детям стать “наоборотками”, т.е. произнести слог, поменяв местами звуки, которые его составляют: ам–ма, су–ус и т.д.

Глаз – «фотограф». На наборном полотне устанавливаются буквы (слоги). Учитель на протяжении 2–3 секунд показывает их детям. Затем убирает. Вызванный ученик должен назвать буквы, которые запомнил, желательно в том же порядке.

Сосчитай буквы. Каждый ученик получает карточку с текстом (желательно, чтобы текст был одинаков). По сигналу учителя дети, не читая текст, отыскивают в нем определенную букву и подсчитывают, сколько раз она встречается в тексте.

Читатель – «молния». На доске написаны в столбик 4–5 слов. Учитель на 4–5 секунд открывает ширму и снова закрывает ее. Учащиеся должны назвать слова прочитанного столбика в той последовательности, в которой они были записаны на доске.

Буквенные пирамиды. На доске буквы, слоги, которые отделены вертикальной чертой. Расстояние между ними постепенно увеличивается. Чтение должно быть ритмичным, без длительных остановок (читают индивидуально или хором).

Чего не хватает. На доске 4–5 слов. Вызванный ученик читает их и поворачивается спиной к доске. Учитель убирает одно из слов, а ученик, осмотрев оставшиеся слова, должен сказать, какое слово исчезло.

В 6–7 лет, идя в школу, ребенок еще помнит и любит своих кукол и мишек, играет машинками, верит в то, что где-то живут Чебурашка и Крокодил Гена, Незнайка и Мальвина. И если его любимые игрушки и сказочные герои помогут учителю, придут в гости, принесут в конвертах интересные задания от девочки Запятой, то вопросительного знака, из страны Буквария, то урок станет интересным, похожим на сказку. Тогда ручка превращается в волшебную палочку, а сами ребята в волшебников. Человечек Словарик приходит на урок с новым словом, которое ребятам необходимо запомнить. Буратино славится своей рассеянностью: то слова в предложении перепутает, то просто их рассыпает.

Читая о школе Ш.А. Амонашвили, мне очень понравилось умение ребят ценить каждую минуту урока, пользоваться часами. Так в классе появились часы. Теперь время для определенной работы задает учитель, а иногда сами ученики. Часы помогают каждую минуту урока использовать с максимальной отдачей.

С целью, научить ребят быстрее запоминать, развивать память, учителя применяют игру «Помощник – карандашик», метод – «письмо с подсказкой». Диктуется предложение и

вместе с ребятами на доске записываются не слова, а их обозначение с указанием орфограмм. Например: «Хвост пушистый, мех золотистый. В лесу живет, кур крадет».

Дети отгадывают загадки. На доске рисуют - лису.

Игра является необходимым средством обучения учащихся начальных классов. Опыт показывает, что уроки русского языка для младших школьников относятся к числу нелюбимых школьных предметов. В связи с этим проблема изыскания методических путей активизации деятельности учащихся применительно к изучению грамматики и правописания в начальных классах является актуальной. Специально подобранные к тому или иному уроку игры помогают решению многих учебных задач.

Можно организовать нетрадиционные уроки: урок-КВН, урок-путешествие, урок-сказку, урок-аукцион, сказочные путешествия в страну русского языка. На уроках русского языка используется такой метод работы, как словарный диктант с комментированием. Этот метод направлен на повышение устойчивости внимания. Суть его заключается в следующем. Учитель читает вслух слово. Затем вызывает нескольких учащихся, каждый из которых поочередно называет приставку, корень, суффикс, окончание, объясняя попутно их правописание. Если ученики еще не знакомы с таким разбором слова, можно попросить их назвать, сколько слогов в слове, сколько гласных, согласных букв в слове, сколько звуков и т.п. После этого учитель просит взять ручки и записать прокомментированное слово.

Анализ первичных данных дает информацию о качестве сосредоточения и устойчивости внимания учащихся. Успешность выполнения этой работы и характер допущенных ошибок позволяет судить об организации коллективного внимания учащихся.

По нашему убеждению, на уроках важно найти стимулы к творчеству, создать особую атмосферу доверия, обстановку теплоты, которые рождали бы у ребенка подлинное желание учиться, развивали его.

Литература:

1. Мухамеджанова Р. Дидактические игры для развития логики. - ж. Простор, 2016, 15 января.- С. 6
2. Ведищева Е.А. Светофор: танцевально-дидактическая игра для детей 5-7 лет/ Ведищева Е.А.//Книжки, нотки и игрушки для Катюшки и Андрюшки. -2004.-№7.- С.26
3. Ермолаева И.Г. Дидактические игры как средство обучения и воспитания детей.- ж. Вопросы педагогики.- 2013.- №3.- С.129-132
4. Оспанова А.К. Дидактические игры на уроках: 1 класс.- ж. Начальная школа.- 2008.- №4.- С.8

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ ПОТРЕБНОСТЕЙ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Нұрлан Марал

Научный руководитель: Жумаканова Р.А., канд.пед.наук, доцент
Кокшетауский государственный университет им. Ш.Уалиханова, г. Кокшетау
marosh039803@gmail.com

Познавательная потребность в психолого-педагогических трудах рассматривается как стремление к самому процессу познания. Познавательная потребность действует активно, особенно ярко это проявляется у детей. Средством удовлетворения познавательной потребности всегда является новое знание, новая информация. При этом получение нового знания усиливает познавательную потребность.

В нашей статье попытаемся рассмотреть процесс формирования познавательных потребностей, которые являются важными для младшего школьника. Потребность во

внешних впечатлениях, как основная движущая сила развития психики младшего школьника, в начале обучения удовлетворяется в первую очередь учителем. Он вводит ребенка в новую сферу деятельности и помогает ему осмыслить новые впечатления, разобраться в них.

В первые дни учитель знакомит учащихся с особенностями школьной жизни. Под влиянием учителя у учащихся появляется потребность овладеть необходимыми умениями и навыками (читать, считать, рисовать, рассказывать и т. д.) и, наконец, потребность в новых знаниях. Нельзя установить строгую очередность возникновения этих потребностей. Например, многие дети уже до прихода в школу испытывают потребность в познании окружающего мира.

Необходимо понимать, что особенности возрастного развития младших школьников связаны с сензитивностью периода и появлением психологических новообразований. К типичным проблемам школьного образования можно отнести недостаточное отражение интересов школьника в школьной жизни, а также слабую поддержку со стороны взрослых. Это свидетельствует о необходимости придать процессу развития познавательных интереса особую значимость.

В данной статье мы ориентируемся на труды *Сысоевой О.А.* [1], которая рассматривает развитие познавательного интереса средствами технологии тьюторского сопровождения; труды *Шертановой Б.Н., Ибрагимовой М.М., Насыровой А.А.* [3], раскрывающие развитие внимания у младших школьников во время уроков; *Телеги Г.Л.* [4], которая освещает развитие творческих способностей у младших школьников.

Анализ сегодняшних проблем школы позволяет обозначить проблему, связанную со слабым выражением развитием у детей познавательных потребностей в условиях школьного обучения.

К сожалению, ребенку все дают в готовом, упрощенном, конкретном виде, а потом удивляются, почему он слабо разбит и так несообразителен. Мы вырабатываем у него умственную лень, примитивно упражняем память, не развивая воображения и сообразительность.

Непозволительно забывать, что одним из условий 12 – летнего образования является информационное развитие конкурентоспособной личности уже с начального звена. Поэтому уже в современных условиях все расширяющегося информационного пространства актуальной проблемой является умение быстро овладевать знаниями, соответствовать темпам развития современных технологий, а также уметь применять получаемые знания на практике. В связи с этим, в образовательной системе перед педагогическим коллективом встает вопрос о создании условий для полной реализации творческого, умственного потенциала и личностного ориентирования учащихся.

Мы должны понимать, что одним детям все дается очень трудно, и только повышенное усердие может привести их к успеху. У других, наоборот, все получается легко, как бы играючи. А у третьих детей одаренность просто удивительна; их так и называют старинным словом вундеркинд (чудо-ребенок). Еще до школы некоторые из них читают научную литературу, сочиняют стихи, овладевают языками.

Основой развития младшего школьного возраста является устойчивая, не поддающаяся никакому давлению познавательная потребность – потребность в работе ума, радость от умственного труда. Развитие детей связано с накоплением и переработкой знаний. Как показывает опыт, учащиеся младших классов испытывают по-настоящему комфортное состояние только тогда, когда они могут спокойно эти знания приобретать.

К настоящему времени накопилось уже достаточное количество фактов, свидетельствующих о самой серьезной роли познавательной потребности в развитии способностей, в том числе высоких способностей, дарований. Мы понимаем, что от природы имеются задатки, т.е. анатомо-физиологические предпосылки, которые могут превратиться, а могут и не превратиться, в способности. Задатки есть у всех, но у всех разные. Их необходимо развивать, чтобы превратить в способности.

Из психологии мы знаем, что периоды особой восприимчивости детей к тем или иным способам, видам деятельности. Они длятся какой-то промежуток времени и проходят безвозвратно независимо от того, удалось ли ребенку полностью воспользоваться их условиями для развития каких-либо своих способностей, или нет. Если это время упустить, то потом развить способности очень трудно, а иногда и практически невозможно.

Чтобы развивались умения и способности младшего школьника, нужно, чтобы ему самому нравилось это делать. Должна быть потребность в работе ума, то есть познавательная потребность.

В процессе развития, потребности младшего школьника изменяются не только по содержанию, но и по направленности. Например, если на первых порах младший школьник, как правило, хочет лучших условий только для себя, то со временем он пытается создать благоприятные условия для самых близких, для мамы, папы, братишки, а потом и для других людей. Подобные перемены проявляются и в том, что учащиеся начальных классов в первое время постоянно жалуются учителю на своих соседей: они ему мешают слушать, писать, читать и т. д. Это показатель того, что он озабочен только личным успехом в учении. Постепенно, в связи с систематической работой учителя по воспитанию у детей чувства товарищества и коллективизма, у них появляется потребность в том, чтобы все ребята в классе были хорошими учениками, чтобы класс стал лучшим.

Ярким свидетельством этого является практическая помощь, которую дети начинают оказывать друг другу по собственной инициативе. В сочинении на тему «Что бы я сделал, если бы был волшебником» дети пишут: «Если бы я был волшебником, я сделал бы так, чтобы Сережа хорошо вел себя на уроках и не говорил плохих слов» (I класс), «Я бы сделал так, чтобы наша команда заняла первое место» (III класс).

В психологии отмечается значимость мотива в формировании у школьников интереса к учебной и другим видам деятельности. Мотив может побуждать ребенка к учению. В зависимости от мотива деятельность приобретает для ребенка различный *смысл*. Например, цель решения задачи для школьника может побуждаться разнообразными мотивами — научиться решать такие задачи, получить хорошую оценку, отправиться после уроков гулять, избавиться от страха, что завтра спросят, и т.д. Объективно цель остается той же самой, но смысл и качество деятельности меняются в зависимости от мотива.

Мотив влияет не только на учебную деятельность, но и на отношение ребенка к учителю, школе, окрашивая их в позитивные или негативные тона. Например, если ребенок учится, чтобы избежать наказания со стороны авторитарных, требовательных родителей, учебная деятельность протекает напряженно, со срывами, окрашена негативными эмоциями, тревожностью. И наоборот, учение ради познания делает его легким, радостным, увлекательным.

Таким образом, формирование познавательных потребностей у младших школьников в учебно-воспитательном процессе является одной из важнейших задач, стоящих перед педагогической наукой и практикой. В детях наше будущее, однако, о них нужно заботиться сегодня. Поэтому проблемы детства, их решение, является главной составляющей образовательной политики школы и общества.

Литература:

1. Сысоева О.А. Развитие познавательного интереса средствами технологии тьюторского сопровождения, - ж. Творческая педагогика. – 2009. - №1. – С.22.
2. Служаева С. Формирование правовых знаний младших школьников, - ж. Воспитание школьника. – 2008. - №2. – С.28-31.
3. Шертанова Б.Н, Ибрагимова М.М, Насырова А.А. Развитие внимания младших школьников во время уроков, - ж. Средняя школа Казахстана. – 2013. - №8. – С.7-10.
4. Рашкова Т. "Все для детей", <http://www.deti-budushego.com/node/256>. №1, 2009-2010
5. Телега Г.Л. Развитие творческих способностей у младших школьников, - ж. Педагогика мәселелері-Вопросы педагогики.- 2013. - №2.-С.82-86.

БАЛАЛАРДЫҢ БОС УАҚЫТЫН ҰЙЫМДАСТЫРУДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТЫҢ РӨЛІ

Төлеш М.

Ғылыми жетекшісі: Кусаинова А.Ж., педагогика және психология магистрі.

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті

Дүние жүзіндегі өркениетті мемлекеттерде тәрбиенің теориясы мен практикасындағы жетекші тенденция – әлеуметтік педагогика рөлінің артып отыратындығын көрсетіп отыр. Қоғамдық өмірдің жан-жақты демократияландыруы мен гуманизациялау процесінде сонымен қатар Қазақстан Республикасының білім жүйесінде адами-тұлғалық қатынастың атмосферасын объективті тұрғыдан жасалуын талап етеді. Бұл өз кезегінде кәсіби мемлекеттік – қоғамдық әрбиелеу құрылымдарының өмірден, отбасынан, әлеуметтік-мәдени ортадан алшақтауын жою арқылы балалар мен жастарды әлеуметтік тәрбиелеу жүйесін өзгерту жолдарын іздестіруді қажет етеді.

1991 жылы біздің елімізде әлеуметтік педагог қызметінің енгізілуі кездейсоқтық емес. Елімізде әлеуметтік жұмыстың кәсіптік деңгейге көтерілуі-маңызды мәселе. Бұл мамандықтың болашағына, мемлекеттің әлеуметтік саясатының жастар саясатының жастар саясатының өзекті проблемаларының шешілуіне кадрлар санасының тигізер әсері мол Білім беру мекемелерінде әлеуметтік педагог мамандығының енгізілуі, бүгінгі таңдағы оқушылардың қоғамға әлеуметтік ортаға бейімделуі, әлеуметтенуіндегі қиыншылықтар, оның тұлғалық қасиеттерін зерттеуге, зерттеу нәтижесінде түзету жұмыстарын жүргізуге, өмірдің қиын жағдайынан шыға білуге ықпал етуге қажеттіліктерінен туындап отыр. Бұл жұмыстарын жүргізуге өмірдің қиын жағдайынан шыға білуге ықпал етуге қажеттілігінен туындап отыр. Бұл жұмыс мамандық қана емес, сонымен қатар, бұл біз қол ұшын беретін, адами проблемаларын бірге шешетін, проблемаларды тиімді, дұрыс шешілу жолдарын табатын адамдар тағдыры. Осындай жауапты жұмысты атқара отырып, біз оның табысына барлық қоғам мүдделі екенін есте ұстауымыз керек. Болашақта әлеуметтік педагог мамандығы мұғалім мен медицина қызметкерлері секілді бұқаралық сипатқа ие болады. Себебі қоғам үшін «әлеуметтік эпидемиямен» күрескеннен, «әлеуметтік аурулардың» алдын-алу әлдеқайда тиімді екендігі белгілі.[1]

Әлеуметтік педагог қызметінің негізгі ортасы – баланың оқып, білім алу қызметі жүзеге асырылатын мектеп, үйі мен әр түрлі спорттық секциялар, мектептен тыс қоғамдық орындар және бала қарым – қатынаста болатын барлық орта. Әлеуметтік педагог жұмысының осындай кең ауқымдылығына байланысты маман сан қырлы, жан – жақты болуы керек. Кез келген мәселелерді шешу үшін әлеуметтік педагог әр түрлі рөлдерді атқарады:

- Әлеуметтік педагог – оқудан тыс – іс – шаралар ұйымдастырушы;
- Әлеуметтік педагог – жантанушы (психолог)
- Әлеуметтік педагог – бос уақыты тиімді өткізуді ұйымдастырушы;
- Әлеуметтік педагог – әлеуметтанушы;
- Әлеуметтік педагог – әлеуметтік қызметкер;
- Әлеуметтік педагог – әдіскер;
- Әлеуметтік педагог – құқық қорғаушы.

Әлеуметтік педагогтың қызметінің нақты мақсаты – баланың өмір сүру ортасындағы туындаған мәселелерді уақытында анықтау; олардың себептерін жою жолдарын қарастыру; баланың өмір сүру ортасында туындауы мүмкін әр түрлі қоғамға жат құбылыстардың алдын алу; ең маңыздысы, әлеуметтік педагог осы айтылғандарды мүмкіндігінше этикалық деңгейді сақтай отырып, баланың құқығы мен еркіндігіне нұқсан келтірмейтіндей жағдайда жүзеге асыруы тиіс. Сонымен қатар мектепте балалардың бос уақытын тиімді ұйымдастыра білуі керек. Мектеп оқушысының сабақтан тыс бос уақытын ұйымдастыру, оның рухани және мәдени дамуына ықпал жасайды. Әлеуметтік педагог мектептегі құқықбұзушылық орын алмауына тікелей жауапты болғандықтан, балалардың бос уақытын қызығушылығына

қарай орынды ұйымдастыруы қажет. Француз социологы Дюмазакеннің айтуынша: «бос уақытты ұйымдастыру – адам өмірінің демалысы мен сауығуы үшін немесе адамдармен араласа отырып білімін кеңейтуге және қоғамдық міндеттерді атқаруға қарама-қарсы ұғымдағы әрекет болып саналады»[2]

Жалпы бос уақытты күрделі әлеуметтік құбылыс ретінде қарастыру керек. Ол балалардың өзіндік әрекетінің түрі, көңіл көтеруі, шығармашылықпен айналысып, жасаған ісінен рухани ләззат алуы. Ғылым үшін «бос уақыт» ұғымының мағынасы көп мәнді болып келеді, осы ұғым «мәдени-ағартушылық жұмыс», «мектептен тыс білім беру», «мәдени бос уақыт әрекеті», «әлеуметтік мәдени әрекет» деген терминдермен сипатталады. Бұл біздің мемлекеттегі тарихи процестің қарқынды жүріп жатқан білім беру саласындағы терминологиялық

өзгеруіне және заңды ықпалына байланысты.

Оқыту барысында оқушылардың сыныпта алған білімін дамытып, оны ары қарай жетілдіруде сыныптан тыс жұмыстардың маңызы зор. Сыныптан тыс жұмыстардың оқушылардың белсенділігін арттыруда, өзіндік көзқарасының қалыптасуында, білімін жетілдіруде бірден – бір маңызды тәрбие құралы екендігін көреміз. Сыныптан тыс жұмыстарды дұрыс ұйымдастырған жағдайда оқушылар бойында ұйымдастырушылық, белсенділік дамиды. Бағалы моральдық қасиеттер қалыптасады. Сыныптан тыс оқытуды жүйелі түрде ұйымдастыру, адам тәрбиесіне айтарлықтай үлес қоса алады.

Бала тәрбиесі үздіксіз жүріп отыратын процесс, ал ол баланың бос уақытында да жүзеге асырылады. Адам өмірінде бос уақыттың алар орны ерекше. Ол тынығу немесе демалу үшін ғана емес, рухани қажеттілігін өтеуге, ойлау қабілетін тереңдете жетілуіне, жалпы жан-жақты болуына арнауға тиіс. Әр адам бос уақытын өзінше бір нәрсеге арнайды. Бірақ, бос уақытты тиімді қолдана білу керек. Бос уақытты пайдалана отырып, ұжым, орта, қоғам, отбасы оқушылардың демалысын тиімді өтуіне ұйымдастырыла күш жұмсауы қажет. Дұрыс тиімді ұйымдастырылған бос уақыт – олардың рухани көзқарасының толықтыруын қамтамасыз етеді. ҚР «Білім туралы» заңында: «Қосымша білім берудің, білім беретін оқу бағдарламалары білім алушылардың өзін-өзі басқаруын, шығармашылығын дамыту, олардың қабілеттерін іске асыру, қоғам өмірін бейімделуі, азаматтық сана-сезімін, жалпы мәдениетін, салауатты өмір салтын қалыптастыру, бос уақытын мазмұнды ұйымдастыру үшін жағдайлар жасауды көздейді»[3]

Оқушының бос уақытын тиімді ұйымдастыру, оған дұрыс бағыт беріп отыру барлық қауымның ортақ ісі. Балалардың жан-жақты болып өсуі тек қана оның мектепте өткізген уақытымен шектелмейді. Бүгінгі таңда жаңа білімді тұлғаны қалыптастыру мақсатында мектептің қызметі күннен күнге күрделене түсуде. Сондай қызметтерінің бірегейі сабақтар мен сыныптан тыс жұмыстарды айта аламыз. Оқушылармен сабақтан тыс жүргізілетін тәрбие жұмыстары сабақтан тыс немесе сыныптан тыс жұмыс деп атайды. Бұл мұғалім сабақ үстінде жүзеге асыратын тәрбие жұмысын толықтыра отырып, ең алдымен балалардың таланттары мен қабілеттерін неғұрлым толық ашудың оңтайлы жолы болып табылады.

Оқушының бос уақыты босқа өтпеуі керек. Қазақ халқымыз қай ғасырда болмасын бала тәрбиесіне көп мән берген. Ұрпақ тәрбиесі - ол болашақтың тірегі. Адамзат ұрпағымен мың жасайды дегендей, ұрпақ тәрбиесі қай кезде де, халықтық мәселе болған. Осыған байланысты бүгінгі уақытта тәрбие мәселесіне салғырт қарап, жете мән бермеуіміздің салдарынан қадір-қасиетімізді, ұлттық этикамызды, рухани байлығымызды жоғалтып отырғанымыз жасырын емес. Сондықтан да сабақтан тыс тәрбие жұмысының бірден-бір маңызы - олар оқушының өз еркімен қатысып, ұйымдастырылуында. Балалардың бос уақытында жүргізілетін жұмыс – тұлғаның әлеуметтік қалыптасуын қамтамасыз етуде оған жағдай туғызатын мұғалімдердің басшылығымен ұйымдастырылған және сабақтың мақсатымен өзара байланысты болып келетін тәрбие жұмысының дербес түрі. Ол әртүрлі тәрбие әрекеттерінің жиынтығын құрап, балаға кең көлемде тәрбиелік ықпал ете алады.

Біріншіден, оқудан тыс әрқилы әрекет баланың сабақта мүмкін болмайтын жан-жақты дара қабілетін ашуға ықпал жасайды. Екіншіден, бос уақытты ұйымдастыруда баланың жеке әлеуметтік тәжірибесін жандандырып, жетілуіне көмектеседі және оның азаматтық құндылықтарына негізделген білімдерін байытып, қажетті практикалық дағдысы мен іскерлігін қалыптастырады. Үшіншіден, оқушылардың бос уақытын ұйымдастыру жұмысы оқушыларда әрекеттің әртүрлігіне қатысты қызығушылығының дамуына, оған белсенді қатысып құлшынысын оятуға бірден-бір ықпал етуші. Балалардың бос уақытын ұйымдастыруда әлеуметтік педагог – баланың өз құрбыларымен, мұғалімдерімен, ата-аналарымен қарым-қатынасында пайда болатын проблемаларын шешуге көмектеседі. Оқушы тұлғасынан өзін-өзі тәрбиелеуіне және өзін-өзі дамытуға бағыт бағдар береді. Үйірме, клуб, спорт секциясы мен бірлесе отырып, оқушыларға қосымша білім алуға ықпал етеді. Балалардың тұрмыстық талаптарына және жас ерекшеліктеріне сәйкес жұмыс жасайды. Оқушылардың бостандығы мен құқықтарын қорғайды, олардың өмірі, денсаулығы, қауіпсіздігі үшін жауап береді.[4]

Әдебиеттер:

1. <http://www.uniface.kz/index.php?post=article§ion=4&id=81> Қазіргі заман жағдайында «әлеуметтік педагог» мамандығының енгізілуінің әлеуметтік тарих контексті
2. 2.Мудрик А. Әлеуметтік педагогика . М.,-1999
3. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы негізінде
4. Оқушыларды сабақтан тыс уақытта тәрбиелеу /В.П.Кырқалов, П.Э.Шпитальник

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫМЕН ЖҮРГІЗІЛЕТІН ЛОГОПЕДИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУ ЖҮЙЕСІНІҢ МАҢЫЗЫ

Ибрагимова Гулмарал

Научный руководитель:Зулкарнаева Ж.А., магистр пед.наук,
Кокшетауский государственный университет имени Ш.Уалиханова,
Gulmaralibragimova7@gmail.com

Бұл мақалада инклюзивті білім беру жағдайындағы логопедиялық қызмет көрсету жүйесі, оның мазмұны мен мақсат міндеттері көрсетілген. Сонымен қатар, кіші мектеп жасындағы балалардың сөйлеу тілінің ерекшеліктері анықталып, оларға берілетін логопедиялық көмек түрлері айқындалған.

Кілттік сөздер: инклюзивті білім, логопедиялық қызмет жүйесі, сөйлеу тілінің бұзылыстары, логопедиялық түзету жұмысы, мұғалім-логопед. Инклюзивті мектептегі логопедиялық қызмет жүйесі бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу тілі бұзылыстарын түзету үрдісінде маңызды орынның бірін алады.

Логопедиялық қызмет жүйесінің негізгі мақсаты– сөйлеу тілінде кемшіліктері бар балаларды дер кезінде анықтап, оларға тиісті түзету-педагогикалық көмек жүйесін көрсету болып табылады. Осы мақсаттарға орай бірқатар міндеттері жүзеге асырылып, түзету-педагогикалық жұмыстар жүйелі түрде жүргізіліп отырады. Логопедиялық қызметтер жүйесінің міндеттері жұмыс бағытымен өте тығыз байланыста болады.

Жалпы логопедиялық қызметтің келесідей бағыттары бар: *диагностикалық, түзету және алдын алу* бағыттары. Соңғы жылдары ғылым мен практиканың жаңашыл жетістіктерін ескере отырып, нақты теориялық негізделуі бар, алынған нәтижелерді

бағалауды біршама жеңілдететін сандық көрсеткіштер және саралауға ұсынылған диагностикалық әдістемелер кешенін құрастырудың бастамалары жасалып келеді. А.Р. Лурия ұсынған (1973), яғни балаға қойылған диагноз бен түзету әдістемесін нақтылайтын неврологиялық симптоматиканы анықтаушы нейропсихологиялық әдістемелер кешенін қолдану аса маңызды қызығушылықты тудырады. Сөйлеу тілі бұзылыстары бар балаларды терең зерттеу үшін И.Ф. Марковская жеке тапсырмаларды орындаудың сандық көрсеткіштерін қолданады (1977), ал ол өз кезегінде қойылған диагнозды нақтылайды.

Дефектология ғылымында маңызды орынды кіші мектеп жасындағы балалардың сөйлеу тілі дамуын бағалауға арналған диагностикалық жүйені құру тәжірибелері алады. Диагностикалық әдістемелерді дәрігерлер қолданады: психоневрологтар, психиатрлар, невропатологтар және дефектологтар, сонымен қатар психологтар мен логопедтер. Қолданылатын диагностикалық әдістемелердің тиімсіздігі, диагностиканың әлсіздігі клиникалық, педагогикалық және логопедиялық тексеру мәліметтерімен көрінбей қалады. Көптеген жағдайларда дәрігер патологияның қандай да бір маңызды неврологиялық белгілерін таппай қалатынын және дамудағы ауытқушылық ерекшеліктерін анықтау үшін әдістемелерді қолданатынын айта кеткен жөн. Қолданыстағы тәжірибелердегі тілдік бұзылыстарды дифференциалды түрде диагностикалау қиындатылған, себебі барлық ұсынылған әдістемелер вербалды болып келеді

Диагностикалық және түзету әдістемелеріне келесідей талаптар қойылады: материалдар мен оларды орындау шарттары балалар үшін барлық көрсеткіштері бойынша барынша қолжетімді әрі түсінікті болуы керек; әдістемелерге кездейсоқ себептердің әсерін болдырмайтын, бірқалыпты тапсырмалар сериясы қосылуы керек. Қойылған талаптарға сәйкес сөйлеу тілін диагностикалау және түзету, артикуляциялық моториканы, мимикалық қимылдарды, тілдің просодикалық жағын (дауыстың тембрі, күші, интонациялық мәнерлілік, логикалық екпін) дамыту бойынша әдістемелер таңдалып алынды, бейімделді және өзгертілді. Диагностикалық және түзетушілік әдістемелер бірнеше өзара байланысқан блоктардан тұратын жүйелік ықпалды болжайды. Әр қайсысына өзінің мақсаты, міндеттері, әдіс-тәсілдері, стратегиясы мен тактикасы тән.

I блок – диагностикалық. Мақсаты: әрбір отбасының қауіп факторын анықтау, түзету бағдарламасын өңдеу. Әдістері: биографиялық ақпараттарды, медициналық құжаттарды талдау, балаларды бақылаудың, әңгімелесудің көмегімен тексеру, сөйлеу тілі бұзылыстарын (фонетикалық, лексикалық, грамматикалық) және неврологиялық симптоматиканы анықтау, перспективті жоспарды әзірлеу.

II блок – түзетушілік. Мақсаты: түзету үрдісінің үйлесімділігі; ішкі отбасылық дағдарысқа төтеп беру; тәрбиелеу мотивтерін саналы түрде тану сферасын кеңейту; қарама-қайшылықтарды жою; ата-аналардың қаулысы мен ұстанымдарын өзгерту; ата-аналарға баламен қарым-қатынас жасасудың жаңа формаларын үйрету. Түзетушілік болғы екі кезеңнен тұрады:

- біріншісі – дайындық, оның мақсаты – түзету жұмысының қаулысын құру, сенімділікті көтеру, артикуляциялық аппаратты дайындау, фонематикалық қабылдауды, өзін-өзі бақылауды тәрбиелеу, тілдік диафрагмалық тыныс алуды қалыптастыру;

- екіншісі – негізгі кезең, мақсаты – тілдік бұзылыстарды түзету: өзіндік сөйлеу тіліне дыбыстарды дайындау, автоматтандыру және енгізу; сөйлеу тілінің лексикалық-грамматикалық жағы бойынша жұмыстар. Балада сенімділік, толыққандылық сезімдері пайда болады.

Сөйлеу тілін түзетумен қатар тұлғалық түзетушілік те жүреді. Әдістері: балалар үшін топтық және жеке түзету әдістемелері, топтық ата-аналарды түзету әдістемелері: «Ата-аналар семинары», ата-аналар мен балалардың біріккен сабақтар әдістемесі [2, 72 б.].

III блок – бағалау, бақылау. Мақсаты: тілдік және тұлғалық даму динамикасын, тұрақтылық дәрежесін, рецидивтің жоқтығын бағалау.

Әдістері: ата-аналардың есептері, екіншілік тексеру, бірінші және екіншілік тексеру нәтижелерін салыстырмалы түрде талдау. Сөйлеу тілі бұзылыстарын диагностикалау. Қазіргі таңда сөйлеу тілі бұзылыстарын түзету және диагностикалау мәселесі – аса өзекті мәселелердің бірі. Бұл таңғаларлық жайт емес, себебі Қазақстан өз тарихында ең күрделі, кеселді, сонымен қатар динамикалық кезеңді басынан өткеруде. Күнкөріс деңгейі төмен отбасылардың саны шарықтап кетті. Сөйлеу патологиясы, оның этиологиясы мен логопат балалардың әлеуметтік бейімделуі мәселесі бойынша ғылыми әдебиеттің талдауына жүгінсек, қазіргі Қазақстандағы балалардың жағдайы жұртшылықтың көңілінде негізделген үрей тудырады. Балалардың тек 14%-ның дені сау, жартысының денсаулық жағдайында кемістіктері бар болса, балалардың 35% созылмалы сырқаттарға шалдыққан. 1990 жылдары «децелерация» термині пайда болды. Ол балалардың дамуы мен өсуінің тежелуімен, яғни даму мен өсудің баяу қарқынымен сипатталады. Бұл қатерлі топтың балаларында аса жиі кездесетін құбылыс. Әсіресе көшіп-қонуға мәжбүр болған қашқындардың, жалғыз басты аналардың, жұмыссыздардың, сондай-ақ тұрмыс жағдайы нашар отбасылардан шыққан балалардың жағдайы аса мүшкіл.

Логопедиялық тексерудің негізгі мақсаты – сөйлеу тілінің кемістіктерін анықтау, сөйлеу тілінің даму ерекшеліктерін, деңгейін, оның ойлау деңгейіне сәйкестілігін, логопедиялық түзету жұмыстарына қажетті жағдайды айқындау.

Логопедиялық қызмет төмендегі бағыттарда жүзеге асады:

1. Диагностикалық тексерудің негізіне сай балаларды арнаулы білім ұйымдарына іріктеу және балалардың даму деңгейіне, психологиялық даму ерекшеліктеріне, мүмкіншіліктеріне сай педагогикалық қолайлы жағдайды анықтау.
2. Сөйлеу тілінің дамуында әртүрлі кемістігі бар туғанынан 18 жасқа дейінгі балаларды диагностикалау, жеке кеңестер беру (солардың ішінде арнаулы түзету-педагогикалық мекемелерге бағытталмаған балалар да жатады).
3. Мүмкіншілігі шектеулі балаларды айқындау және статистикалық есепке алу, оларға қажетті

көмек беру үшін білім, денсаулық сақтау, әлеуметтік қорғау мекемесімен бірге тығыз байланыста жұмыстар жүргізу.

Сөйлеу тілін тексеруге арналған әдістемелік нұсқау:

Балалардың сөздерді дұрыс дыбыстау ерекшеліктерін анықтау үшін кеңінен танымал стандартты әдістемені қолдануға болады. Балалардың тек жекелеген сөздерде ғана емес, фразаларды айтқанда дыбыстарды қалай айтатынын тексеру аса маңызды. Осы мақсатта атауларында тексерілетін дыбыстар әр түрлі позицияларда орналасқан сюжеттік суреттер мен заттардың жиынтығы қолданылады. Дыбыстарды дұрыс ажырату дағдысын қалыптастыру үшін балаға атауларында жіктелетін дыбыстардың екеуі де болатын суреттер (з-с, ж-ш, б-п, г-к, л-р) және атаулары бір ғана дыбыспен ажыратылатын сөздер (тар-тал, ас-аш) ұсынылады.

Дыбыстардың дұрыс айтылуын тексерген кезде дыбыстың айтылмауын немесе алмастырылып айтуын ғана емес, сондай-ақ айтылудың айқындығына, нақтылығына, олардың жіктелуіне, сөйлеу тілі қарқынының ерекшеліктеріне, сөйлеу тынысына да назар аудару қажет. Сөйлеу тілін зерттеу қорытындысы кестеге толтырылады, онда (+) белгісімен дұрыс дыбысталу, дыбыстарды жіктей білу, сөйлеу мен тыныс алудың қарқынын бағыттай

білу дағдылары белгіленсе, (-) белгісі дыбыстарды түсіріп айту, оларды жіктей алмау, сөйлеу қарқынын бағыттай білуде бұзылыстарды білдіреді. Дыбыстар алмастырылып айтылғанда, тиісті торкөзде алмастырыған дыбыс көрсетіледі. Сөйлеу тіліндегі кемшіліктерді дұрыс түсініп, тиімді ықпал жасауы үшін оны жоюдың ең ұтымды және үнемді жолын таңдап, мүкістіктің ішкі сырының ерекшелігін және оның ауқымдылығын анықтап, сөйлеу тілі жүйелерінің қай бөлігінің зақымдалғанын талдай білуі қажет.

Тіл кемшіліктері сөйлеу тілінің фонематикалық, лексикалық және грамматикалық жақтарын да қамтитыны белгілі. Бұл – сөйлеу тілінің фонематикалық барысын, сөздік қорын, грамматикалық құрылысын жан-жақты тексеру деген сөз. Сөйлеу тілі кемшіліктерін талдауға жүйелі тәсілді қолданудың, сөйлеу тілінің қандай да бір бөлігінің бұзылғанын анықтаудың, сонымен бірге оның басқа бөлімдерімен қандай байланысының бар екенін шамалауға мүмкіншілік беретін ерекшелігін маңызды екендігін мамандар да айтып жүр. Біздің ойымызша, сөйлеу тіліндегі дыбыстардың бұзылуы көп жағдайларда сөйлеу тілінің фонетикалық жағын, ал кейде тіпті фонетикалық-фонематикалық және лексикалық-грамматикалық жақтары сияқты жалпы дамуын да қамтиды.

Себебі, сөйлеу тілі дыбыстарды естіп қабылдаудың, ажыратудың жеткіліксіздігі дамуы жекелеген дыбыстардың айтылуындағы бұзылысына және баланың фонематикалық түсінігінің кешеуілдеп қалуына себепші болуы әбден мүмкін

Бастауыш сынып оқушыларымен жүргізілетін логопедиялық жұмыстың тиімділігін арттыру – қазіргі кезде логопедияның негізгі мәселелерінің бірі болып отыр. Бала тұлғасын жан-жақты зерттеу сөйлеу тіліндегі бұзылыстарды нақты анықтауға және оларды түзетуде тиімді әдістерді қолдануға мүмкіндік береді. Оқушылардың білім алудағы типтік дербес ерекшеліктері жайлы жазылған әдебиеттер көптеп кездеседі: адамның жоғарғы жүйке қызметінің қасиеттері туралы, психикалық үрдістер мен танымдық әрекеттерде көрініс беретін темперамент ерекшеліктері, қабілеттілік жайында. Сонымен қатар, сөйлеу тілін дамытудың алғышарттары жайлы да атап өткен жөн. Бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу тілін дамытудың алғышарттары болып адекватты қоршаған орта, генетикалық бағдарламалау және талдағыштар жүйесінің саулығы болып табылады. Логопедиялық түзету жұмысының мақсаты мен міндетіне байланысты төмендегідей кезеңдерге

бөлу тиімді:

- Дайындық кезеңі;
- Дыбысты қою кезеңі;
- Дыбысты дұрыс айтуға машықтандыру кезеңі;
- Дыбысты ұқсас дыбыстардан ажырату кезеңі.

Аталған кезеңдердің арасында айқын шекара жоқ – біріншісінің аяқталуы екіншісінің басталуына ұласып кетеді.

Дайындық кезеңі.

Бұл кезеңнің негізгі мақсаттары: баланы түзету жұмысына ынталандыру;

- тапсырмаларды саналы түрде орындауға үйрету;
- зейінін, қабылдау, есте сақтау, ойлау қабілеттерін дамыту;
- артикуляцияны дұрыс қалыптастыру;
- дыбысты қабылдау және ажырату.

Дайындық кезеңінде артикуляцияны дұрыс қалыптастыруға бағытталған арнайы жаттығулар, ұсақ моториканы дамытуға арналған саусақ жаттығулары және тыныс алу жаттығулары жасалады. Жаттығулар балаға түсінікті, қолжетімді, және мүмкіндігінше, алдын ала жатталған болуы қажет. Түзету жұмыстарының табысты жүзеге асуы мұғалім-логопед пен бастауыш сынып оқушылары арасындағы тығыз байланысқа тәуелді болады.

-логопедтің сыныпқа келуін сынып жетекшілер әдетте аса абайлықпен қарайды. Себебі мұғалімдер, әсіресе жоғарғы буын мұғалімдері мектептегі логопедиялық қызметтің мақсатын дұрыс түсіне бермейді. Олар логопед тек дыбыс айту кемшіліктерін ғана түзету керек деп ойлап, барлық дыбыстарды дұрыс айтатын балаларды логопедиялық сабаққа тіркеген себебін түсінбейді. Соның салдарынан қарама-қайшылықтар туындайды.

Мұндай жағдай болмауы үшін мұғалім-логопед педагогикалық кеңестерде сөз сөйлеп, оқушыларда кездесетін сөйлеу тілінің бұзылыстары туралы, олардың қалайша сабақ үлгерімдеріне әсер ететіндігі жайлы хабардар етуі керек. Логопед өзінің хабарламасында сонымен қатар, түзету жұмысының мазмұны, оның ұйымдастырылуы, ана тілі мен тіл дамыту сабақтарымен байланыстарын атап өткені жөн. Тәжірибе көрсеткендей, бастауыш сынып мұғалімдері мектептегі логопедиялық қызметтің мақсаты мен міндеттерін жақынырақ білгеннен соң, олар логопедтің жұмысына объективті және жоғары қызығушылықпен қарай бастайды. Оқу жылы бойы мұғалім-логопед бастауыш сынып оқушыларының әдістемелік бірлестіктеріне қатыса отырып, өзінің хабарламаларын айта алады. Логопед толық және детальды түрде бастауыш сынып мұғалімдеріне сөйлеу тілі бұзылыстарының спецификасы мен түрлері туралы айтып, сол бұзылыстар оқушылардың жазу және оқу іскерліктеріне қаншалықты әсер ететіндігін сипаттап береді. Сонымен қатар, үлгермеуші оқушыға мұғалімнің дифференциалды ыңғайды қолданғаны жөн екенін ескереді.

Әдістемелік бірлестіктерде бастауыш сынып мұғалімдеріне логопедиялық жұмыстың әдістері мен тәсілдері туралы мақсатты түрде айту керек, өйткені бастауыш сынып мұғалімдері логопед жұмысының жеке тәсілдерімен қаруланып, оларды тиімді түрде өз сабақтарында пайдаланады.

Логопедиялық жұмыстың ерекшелігімен бастауыш сынып мұғалімдері толық таныс болуы үшін логопед бір немесе бірнеше ашық сабақтар өткізе алады.

Мұғалім-логопед ана тілі мен тіл дамыту сабақтарына оқытудың мазмұны мен әдістерін жақсы білуі керек, сонымен қатар сыныпта қандай уақытта және қандай тақырып бойынша өтетінін білуі қажет, себебі логопед өзінің сабақтарында ана тілі және тіл дамыту пәндерінің бағдарламалық талаптар деңгейін ескеруі міндетті. Түзету жұмысының маңызды жағдайларының бірі логопат-оқушыға мұғалім мен логопед жағынан бірдей талаптардың берілуі болып табылады. Логопат-оқушының жұмыстарын өте абайлықпен бағалау керек екендігін логопед бастауыш сынып мұғаліміне барлық күшін салып, көндіруі қажет. Себебі мұндай оқушылар қанша тырысып, қызығушылығын танытса да, тапсырмаларды, әсіресе мектепте қабылданған нормаға сәйкес жазу жұмыстарын орындай алмайды. Сондықтан логопедтің ең бірінші міндеті – мұғалімнің барлық зейінін логопаттық сипатындағы қателерді оқушының жұмыстарын бағалау барысында саналмауға аудару керек, екіншіден педагог логопаттық қателерді оқушының грамматикалық ережелерді меңгермеуімен шартталған қателерден айыра білуін үйрету қажет.

Мұғалім-логопедтің жұмысына логопедиялық пунктке тіркелген балалардың ата-аналары үлкен көмек көрсете алады.

Логопед алғаш рет логопедиялық пунктке тіркелген оқушылардың ата-аналарымен қыркүйектің ортасында, яғни логопедиялық топтарды топтастырып болғаннан соң кездеседі. Көп жылғы тәжірибе көрсеткендей, көптеген ата-аналар мұғалім-логопедтің балалармен қандай жұмыс жүргізетінін білмейді. Сонымен қоса, кейбір ата-аналар өз баласының логопедиялық пунктке тіркелгеніне теріс көзқарасын білдіріп, түсінбеушіліктер туындап жатады. Сондықтан мұндай жағдайлар туындамас үшін, мұғалім-логопед қыркүйектің басында ата-аналар жиналысына қатысып, логопедиялық жұмыстың мақсаты мен міндеттерін қысқаша түрде айтып, ата-аналарды таныстырғаны дұрыс.

Әдетте логопед сөйлеу тілінің фонематикалық және лексикалық-грамматикалық бұзылыстары барлық жағдайда дыбыс айту бұзылыстарымен қатар жүрмейтіндігін,

сондықтан ата-аналары ондай бұзылыстарды көрмейтіндігін айтады. Алайда, дәл осы бұзылыстар оқушының мектеп бағдарламасын толық меңгеруіне әсер етіп, бірқатар пәндер бойынша тұрақты түрде үлгермеушіліктер пайда болып жатады. Балаларда кездесетін сөйлеу тілінің бұзылыстары көп жағдайда, ерте жасында дұрыс тілдік тәрбие алмағандығы салдарынан болатыны бұрыннан белгілі. Көп жағдайда олар сөйлеу тілінің лексикалық-грамматикалық жағы бұзылыстарына жатады. Ғалымдардың зерттеулері бойынша, 5 жасқа дейінгі қалыпты дамып келе жатқан бала 2,5-3 мың сөзді меңгеруі керек. Осылайша, баланың дамуында отбасындағы дұрыс тәрбиенің маңызды рөлге ие болады. Және бұл ойды ата-аналардың қаперіне логопедтен басқа ешкім жақсылап жеткізе алмайды. Тәжірибеде мынандай жағдайлар болған: мектепте үлгермейтін жасөспірім баласы бар ата-ана логопедтің сөз сөйлеуін тыңдағаннан кейін «Егер де мен мұны ертерек білгенімде ғой!» деп, көзіне жас алып, қайталаған. Логопедиялық білімдерді үгіттеу логопед жұмысының ажырамас бөлігі болуы керек. Бұл іс-әрекетті мақсатты түрде балабақшаларда, яғни мектептің логопунктіне сол балабақшадан келетін балалардың ата-аналарына арналған дәрістерді оқудан бастау керек. Өзінің мектепке дейінгі жастағы балалардың ата-аналары алдындағы сөз сөйлеуі барысында логопед сөйлеу тілінің бұзылыстары, олардың көбінесе отбасындағы бұрыс тәрбиемен шартталатындығы туралы айтады, және бұл бұзылыстар баланың мектепте үлкен жетістіктерге жетуіне кері әсер ететіндігін ескертеді.

Сонымен қатар, дәрісте баланың дұрыс тілдік дамуына қажетті орта құру бойынша әдістемелік ұсыныстарды да ашып айтқан дұрыс. Балаларының жанында үнемі ата-аналары болатындықтан, олармен әрдайым сөйлесіп, оның зейінін қоршаған ортадағы заттардың, яғни олардың аттарын атауға, олар қандай мақсатта қолданылатыны және бұл заттар қандай материалдардан жасалғаны туралы сұрағаны жөн екенін логопед ата-аналарға айтуы тиіс. Баланың сөздік қоры ауқымды әрі бай болуы оның ойлау қабілетін терең етеді.

Мүлдем түсініксіз сөздерді ересектерден сұрау керек екендігін кішкентай балаға үйретіп қою керек. Кез келген балаларға арналған кітаптарда, яғни ата-аналары баласына оқып беретін кітаптарда оған түсініксіз сөздер жиі кездеседі. Сондықтан, бала түсінбеген сөзінің мағынасын сұраса, оқылған мәтінді тек тыңдап қана қоймай, оны терең ойлап, түсінгісі келеді деген тұжырымдамаға тоқталу қажет. Сөздік жұмыссыз, түсінбеген сөздерін және сөз тіркестерін түсіндермейінше кез келген кітап, соншалықты өте қызық кітап болса да еш пайдасы болмайды. Әрі қарай логопед баланың кітап мазмұнын дұрыс әрі бірізділікпен айтып беруі, өзінің ойын толық жеткіз алуы өте маңызды екенін айтады. Бұл іскерлік те мектепке дейінгі кезеңде қалыптасуы керек. Логопедиялық үгіт-насихат мақсатында логопед логопунктке тіркелген мектептерде жалпымектептік жиналыстарға қатысады. Бұл хабарламаға арналған материалдарды логопед өзінің педагогикалық кеңестерде, әдістемелік бірлестіктерде және ата-аналар жиналыстарында сөйлеген сөздерін тандай алады. Сонымен қатар, логопедиялық білімдерді үгіттеу мақсатында, яғни логопед өзінің мектептегі орнын, мектептік білімдерді меңгерудегі тілдік бұзылыстардың маңыздылығын, сонымен қатар логопед мамандарға дер кезінде қаралу қажеттігі туралы жалпы ақпараттар құралдарын (журналдар, газеттер, радио, телебағдарламалар) пайдалану арқылы жүзеге асыруға болады. Логопед педагог ретінде өз жұмысының шебері ғана болып қоймай, сонымен қоса ағартушы да болуы керек, себебі ағартушылық іс-әрекет балалардағы сөйлеу тілінің бұзылыстарын алдын алу (профилактикасы) бойынша жұмыс болып табылады. Баланың тілдік жүйені меңгеруі оның негізгі психикалық процестерін қайта құрады, сөйтіп, сөз – психикалық әрекетті қалыптастыратын күшті фактор ретінде қолданылады. Ол зерденің, естің, қиялдың, ойлау мен әрекеттің жаңа түрлерін жасап шығарады. Баланың тілді толық меңгеруі – оның қарым-қатынасының жоғары деңгейге көтерілгендігін көрсетеді, оның жеке тұлғасының

қалыптасуына жол ашады. Қорыта келгенде, тіл – әлеуметтік бейімделудің ең тамаша жолы. Тіл дамыту жұмыстары барлық сабақтарда өткізілуі тиіс.

Әдебиеттер:

1. Багель О.А. Индивидуальный подход при коррекции речевых нарушений у младших школьников // Школьный логопед. – 2007. – №1(16). – Б. 43-48.
2. Лалаева Р.И., Бенедиктова Л.В. Диагностика и коррекция нарушений чтения и письма младших школьников. - Сан.- Петербург. Изд-во «Союз», 2003.- 254 б.
3. Корнев А.Н. Нарушения чтения и письма детей (диагностика, коррекция, предупреждение). - Сан.- Петербург, Издательский Дом «МиМ», 1997.- 265 б.
4. Ахутина Т.В. Трудности письма и их нейропсихологическая диагностика. // Письмо и чтение: трудности обучения и коррекция. - М.-Воронеж, 2001. – 208 б.
5. Өмірбекова Қ.Қ., Өмірбекова С.Ж. Фонетикасы, фонематикасы толық дамымаған балаларды оқыту және тәрбиелеу. А.2002. – 50 б.
6. Лалаева Р.И. Логопедическая работа в коррекционных классах. — М.: ВЛАДОС, 2001. – 451 б.
7. Карапетян С.Г. К проблеме ранней диагностики речевых нарушений // Открытая школа, 2012, №9 (120), Б. 24-26.

ИНКЛЮЗИВТІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДАҒЫ ПЕДАГОГТЫҢ РӨЛІ

Болыс Балжан, 3 курс

Ғылыми жетекшісі: Зулкарнаева Ж.А., педагогикалық ғылымдардың магистрі
Ш. Уалиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында «Білім беру жүйесінің басты міндеттеріне: білім бағдарламаларын меңгеру үшін жағдайлар жасау және жеке адамның шығармашылық рухани және дене мүмкіндіктерін дамыту, адамгершілікпен салауатты өмір салтының берік негіздерін қалыптастыру жеке басының дамуы үшін жағдай жасау арқылы парасатты байыту» деп атап көрсеткен. Осыған байланысты қоғам алдына оқушының жеке басын үйлесімді дамытуға бағыттайтын міндеттер қойылып отыр.

Қазіргі таңда білім беру жүйесінде даму мүмкіндігі шектеулі балаларға айрықша орын бөлінген. Бұл балаларға қатысты біздің алдымызда тұрған негізгі міндет – олардың әлеуметтік ақталуы мен бейімделуіне, қоғамдағы толыққанды өмірге дайындалуына жағдай жасау және көмек көрсету.

Қазіргі таңда барлық әлем жұртшылығының назарын аударып отырған мәселе балалардың жеке сұраныстары мен ерекшеліктеріне ортаның, отбасының қатысуымен білім беру үрдісіне толық қосуды қарастыратын инклюзивті білім беру. Осы жаһандық мәселеге әлем ғалымдары мынадай анықтама береді: инклюзивтік білім беру дегеніміз – барлық балаларды, соның ішінде мүмкіндіктері шектеулі балаларды жалпы білім үрдісіне толық енгізу және әлеуметтік бейімдеуге, жынысына, шығутегіне, дініне, жағдайына қарамай, балаларды айыратын кедергілерді жоюға, ата-аналарын белсенділікке шақыруға, баланың түзеу-педагогикалық және әлеуметтік мұқтаждықтарына арнайы қолдау, яғни, жалпы білім беру сапасы сақталған тиімді оқытуға бағытталған мемлекеттік саясат. ^[1]

Білім берудің бұл түрінде мүмкіндігі шектеулі баланың өз-өзіне сенімі артады, ол маңайындағылар тарапынан өзіне қолдау бар екенін сезінеді, бұл баланың өзін –өзі бағалай білуіне, қоршаған ортасына сүйіспеншілікпен қарауына, өзін қоғамның толыққанды мүшесі сезуіне жол ашады, осы сенімділіктерін дамыта түсу де әлеуметтік педагогтың ролі зор. Оқытудың бұл түрі арқылы мүмкіндігі шектеулі бала өз қабілетіне сай, ата-анасынан алшақтамай, яғни арнайы мектеп – интернаттарда тұрып оқуға мәжбүр болмай, тұрғылықты жерде білім алып, қоғам біте қайнасып, әлеуметтік жағынан бейімделеді. Ата-анасы да баласының дамуы мен тәрбиесіне белсене қатысып, жеткіншек алдында жауапкершіліктері артады. Әлеуметтік педагог ата-анамен тікелей байланыста болып, баланың білім алуына үлес қосады.

Инклюзивті оқытудың негізгі принциптері:

Адам құндылығы оның мүмкіндігіне қарай қабілеттілігімен, жеткен жетістіктерімен анықталады.

Әрбір адам сезуге және ойлауға қабілетті.

Әрбір адам қарым – қатынасқа құқұлы

Барлық адам бір-біріне қажет

Білім шынайы қарым – қатынас шеңберінде жүзеге асады

Барлық адамдар құрбы – құрдастырының қолдауы мен достығын қажет етеді

Әрбір оқушы үшін жетістікке жету- өзінің мүмкіндігіне қарай орындай алатын әрекетін жүзеге асыру

Жан – жақтылық адам өмірінің даму аясын кеңейтеді.^[1]

Мен, өз тәжірибемнен алатын болсам менің сыныбымда яғни, 3 – сыныпта Нурсейітов Мирас деген оқушым оқиды. Мирас сөйлеген кезінде көп тұтығып қалады. Мен Мираспен көптеген жұмыстар жүргізудемін. Мысалы: «Сағат тілі» жаттығуын алайық. Мазмұны: Күлімдеп тұрамыз, аузымызды ашамыз «Бір, екі» деп санап тілімізді жоғарғы, төменгі тістерге кезек-кезек тигіземіз. Астыңғы иек қимылдау керек.

«Барабан». Мазмұны: Езу тартамыз, аузымызды ашамыз. Анықтап қайта-қайта Д-Д-Д-Д деп айтамыз. Дыбысты айтқан кезде тіл жоғарғы тістерге жабысып тұрады.

Аузымызды жаппаймыз. Осы жаттығуды орындаған кезде көп бала аузын жауып алады. Оны болдырмас үшін тіспен екі-бір сантиметрлік таяқшаны не осыған ұқсас затты (сызғыш) тістеп тұру керек.

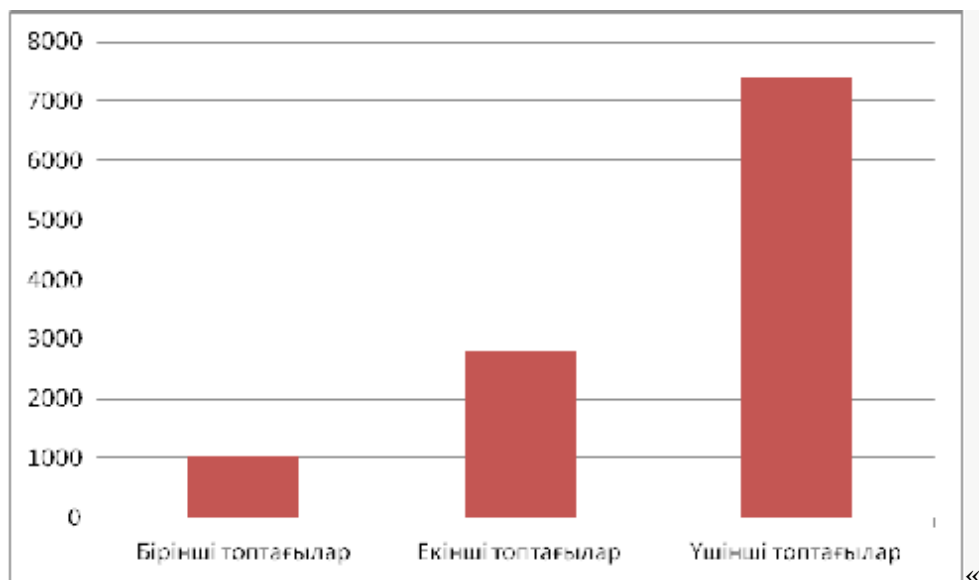
Осы жаттығуларды орындату барысында баланың тілі дамиды.

Баланың ойын дамытып, оны шапшандыққа, тапқырлыққа баулитын жұмыстың бір түрі-бұл жұмбақтар, ребустар, красвордтар құрастыру. Міне, осы жұмыстар Мирасқа көп көмегін тигізуде.

Әр оқушыға арналған жеке даму бағдарламасы олардың

Дарындылығын ашып, өмірде өз мамандықтарын тауып, өз орындарын табуда көп көмегін тигізер еді.

Мүмкіндігі шектеулі балалардың саны

Әдебеттер:

1. Руководящие принципы политики в области инклюзивного образования. Париж, ЮНЕСКО, 2009г
2. Бгажнокова И.М. «Школа для детей с нарушениями интеллекта: тенденции перспективы развития» Дефектология 2004ж
3. Жарықбаев Қ. Жалпы психология, 2000
4. Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзету арқылы қолдау туралы. ҚР 2002ж №343 заңы
5. Қазақстан Республикасының Білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарына арналған мемлекеттік бағдарламасы.- Астана, 2010.

ОСОБЕННОСТИ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ СТАРШИХ ДОШКОЛЬНИКОВ

Кунавина Н.А.

Научный руководитель: Мельникова Т.Н., магистр педагогики и психологии
Кокшетауский государственный университет им. Ш.Уалиханова, г. Кокшетау
nadya.kun.1996@mail.ru

В настоящее время проблемам экологического воспитания уделяют все больше внимания, так как деятельность человека в природе, часто безграмотная, неправильная с экологической точки зрения, расточительная, ведущая к нарушению экологического равновесия.

Каждый из тех, кто принес и приносит вред природе, когда-то был ребенком. Вот почему так велика роль дошкольного образования в экологическом воспитании детей, начиная с дошкольного возраста. Сделать это необходимо как можно раньше, уже с первых шагов ребёнка по земле. Именно с этого должна начинаться система непрерывного экологического воспитания - со сферы дошкольного образования.

Без определённых знаний экологических основ и законов природы человек не сможет помочь природе, а то и вовсе навредить ещё больше своей безграмотностью. Именно поэтому так необходимо как можно раньше начинать детей знакомить с природой, прививать к ней любовь с самых ранних лет, чтобы в будущем они не повторяли ошибок современного общества, а оно в свою очередь должно постараться привести в норму нынешнее состояние природной среды для наших же детей.

Экологическое воспитание значимо и с позиций личностного развития ребенка - правильно организованное, систематически осуществляемое в образовательных учреждениях под руководством людей, обладающих экологической культурой, оно оказывает интенсивное влияние на его ум, чувства, волю.

Мир природы таит в себе большие возможности для всестороннего развития детей. Продуманная организация обучения, прогулок, специальных наблюдений развивает их мышление, способность видеть и чувствовать красочное многообразие явлений природы, замечать большие и маленькие изменения окружающего мира. Размышляя о природе под влиянием взрослого, дошкольник обогащает свои знания, чувства, у него формируется правильное отношение к живому, желание созидать, а не разрушать.

Каких бы образовательных концепций воспитатель не придерживался, по каким бы программам дошкольного воспитания не работал, он не может не ставить перед собой цель: научить бережно относиться к природе своего края, своей Родины [1].

В дошкольном учреждении детей знакомят с природой, происходящими в ней в разное время года изменениями. На основе приобретенных знаний формируются такие качества, как реалистическое понимание явлений природы, любознательность, умение наблюдать, логически мыслить, эстетически относиться ко всему живому. Любовь к природе, навыки бережного отношения к ней, ко всему живому.

Обострение экологической проблемы в стране диктует необходимость интенсивной просветительской работы по формированию у населения экологического сознания, культуры природопользования. Эта работа начинается в детском саду - первом звене системы непрерывного образования. Дошкольное детство - начальный этап формирования личности человека, его ценностной ориентации в окружающем мире. В этот период закладывается позитивное отношение к природе, к «рукотворному миру», к себе и к окружающим людям.

Основным содержанием экологического воспитания является формирование у ребенка осознанно-правильного отношения к природным явлениям и объектам, которые окружают его, и с которыми он знакомится в дошкольном детстве.

Осознанно-правильное отношение детей к природе строится на чувственном ее восприятии, эмоциональном отношении к ней и знании особенностей жизни, роста и развития отдельных живых существ, некоторых биоценозов, знании приспособительных зависимостей существования живых организмов от факторов внешней среды, взаимосвязей внутри природных сообществ. Такие знания в процессе общения ребенка с природой обеспечивают ему понимание конкретных ситуаций в поведении животных, состоянии растений, правильную их оценку и адекватное реагирование. Осознанный характер отношения при этом проявляется в том, что дети могут сами объяснить ситуацию или понять объяснения взрослых, могут самостоятельно или вместе со взрослыми, понимая ситуацию и зная потребности живого существа, выполнить отдельные трудовые действия, направленные на сохранение и улучшение жизни растений и животных.

Методика ознакомления дошкольников с природой рассматривалась в трудах С.А. Веретенниковой, Э.И. Залкинд, Л.А. Каменевой, Н.Н. Кондратьевой, В.И. Логиновой, Л.М. Маневцевой, М.М. Марковской, П.Г. Саморуковой, З.Д. Сизенко-Казанец, В.Г. Фокиной и др. [2].

Выделяя особенности экологического воспитания следует отметить, что большое значение играет положительный пример в поведении взрослых. Поэтому воспитатели не только учитывают это сами, но и значительное внимание уделяют работе с родителями. Здесь необходимо достичь полного взаимопонимания.

Родители должны осознать, что нельзя требовать от ребенка выполнения какого-либо правила поведения, если взрослые сами не всегда ему следуют. Например, сложно объяснить детям, что надо беречь природу, если родители сами этого не делают. А разные требования, предъявляемые в детском саду и дома, могут вызвать у них растерянность, обиду или даже агрессию. Однако то, что можно дома, не обязательно должно быть разрешено в детском саду и наоборот. Нужно выделить основное, что потребует совместных усилий от педагогов и родителей. Нужно рассмотреть и обсудить полученные результаты и принять совместное решение относительно окончательного перечня жизненно важных правил и запретов.

Воспитать в детях положительное отношение к природе возможно лишь тогда, когда сами родители обладают экологической культурой. Эффект воспитания детей во многом обусловлен тем, насколько экологические ценности воспринимаются взрослыми как жизненно необходимые. Заметное влияние на воспитание ребенка оказывает уклад, уровень, качество и стиль жизни семьи. Дети очень восприимчивы к тому, что видят вокруг себя. Они ведут себя так, как окружающие их взрослые. Родители должны осознать это.

В дошкольном возрасте у ребенка бурно развивается воображение, которое особенно ярко обнаруживает себя в игре и при восприятии художественных произведений. Родители нередко забывают о том, что самое доступное, самое приятное и самое полезное из всех удовольствий для ребенка - это когда ему вслух читают интересные книги. Начало этому должно быть положено в семье. Интерес к книге возникает еще задолго до начала посещения школы и развивается очень легко. Книга играет важную роль в эстетическом воспитании детей. Многое зависит от того, какой будет эта первая книга. Очень важно, чтобы книги, с которыми знакомится ребенок, были доступны маленькому читателю не только по тематике, содержанию, но и по форме изложения. Специфика литературы дает возможность формировать на основе содержания художественных произведений любовь к природе [3].

В работе по экологическому воспитанию детей необходимо использовать разные формы и методы в комплексе, правильно сочетать их между собой. Выбор методов и необходимость комплексного их использования определяется возрастными возможностями детей, характером воспитательно-образовательных задач, которые решает воспитатель. Эффективность решения задач экологического воспитания зависит от многократного и вариативного их использования. Они способствуют формированию у дошкольников отчетливых знаний об окружающем мире.

Определяя сущность экологического воспитания можно выделить особенности этого процесса: ступенчатый характер, формирование экологических представлений, развитие экологического сознания и чувств, формирование убеждений в необходимости экологической деятельности, выработка навыков и привычек поведения в природе, преодоление в характере детей потребительского отношения к природе, длительность, сложность, скачкообразность, активность,

При прохождении производственной практики в детском саду «Ерґотік», в старшей группе нашими задачами было воспитать у детей любовь к природе, бережное отношение к животным и растениям, умение видеть красоту природы. Элементы экологического воспитания мной использовались не только на занятиях по экологии, но и на лепке, рисовании, чтении художественной литературы, математике. Для знакомства детей с природой, воспитания любви к ней в первую очередь мы использовали уголок природы детского сада, где содержатся комнатные растения. В процессе ухода за ними дети получали представления о многообразии растительного мира на земле, о том, как растут и развиваются растения, какие условия для них нужно создавать. Совместно с воспитателем группы мы учили детей сравнительному анализу: сравнивая общее и различное у растений, замечая интересные особенности внешнего вида. При рассматривании комнатных растений также обращали внимание ребят на красоту цветов и листьев, на то, как находящиеся в группе растения украшают комнату. Все это способствует формированию у детей чувства прекрасного.

Также в группе был большой ассортимент дидактического материала и наглядных пособий, что позволяло разнообразить работу с детьми. Я проводила занятия и игры экологического содержания, например, такие как: «Пчелки и ласточки», «Найди и назови птицу», «Когда это бывает?», «Времена года», «Хорошо-плохо». На одном из занятий я проводила групповую опытно-экспериментальную работу по очистке воды, так же с помощью опытов мы изучали ее свойства. Как на занятиях, так и в свободное время я читала детям экологические сказки, проводила беседы. Так же мы посадили фасоль, и следили за ее ростом, ведя дневник наблюдений. На занятиях мы изучали свойства объектов природы.

Используя необычные формы работы с детьми, я видела заинтересованность в глазах детей, они проявляли активность и любознательность. Я старалась личным примером показать правильное отношение к природе.

Таким образом, можно сделать вывод что, старший дошкольный возраст - это период, характеризующийся становлением экологического развития, совершенствующегося под воздействием воспитания, которое направлено на решение конкретных задач, вытекающих из цели экологического воспитания и его значения в развитии личности. У ребёнка начинают складываться такие формы чувственного познания природы, которые важны не только для настоящего периода его развития, но и для будущей его взрослой жизни. Ребёнок этого возраста чуток и отзывчив. Он начинает сопереживать и сочувствовать. Это побуждает его к оказанию помощи, как человеку, так и животному.

Литература:

1. Коломина Н. В. Воспитание основ экологической культуры в детском саду: Сценарии занятий. - М.: ТЦ Сфера, 2004. - 144 с.
2. Николаева С. Н. Теория и методика экологического образования детей: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. - М.: Издат. центр "Академия", 2002. - 336 с.
3. Соломенникова О. Диагностика экологических знаний дошкольников // Дошкольное воспитание, 2004, N 7 - С. 21 - 27.

ВЛИЯНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ НА РАЗВИТИЕ НАВЯСТВЕННЫХ ЧВВСТВ УЧАШИХСЯ

Асембек Айкумис

Научный руководитель: Ахметова Б.А., акад.доцент, ст.преп.
Кокшетауский государственный университет им.Ш.Уалиханова

Разработка методов воспитания нравственных качеств личности является в настоящее время одной из главных задач, которая ставится обществом и родителями перед педагогами и психологами. Актуальность настоящей статьи заключается в определении основных путей, методов и средств нравственного развития детей посредством экологического воспитания. Огромная роль в решении этой проблемы отводится экологическому образованию детей. В работе с младшими школьниками особое внимание уделяется созданию условий для формирования нравственных качеств личности, таких, как доброта, милосердие, отзывчивость, правда, терпимость, сострадание, формирования бережного отношения к природе.

В экологическом воспитании учащихся необходимо обратить внимание на период начала обучения. В это время закладываются основы формирования культуры, в том числе и экологической, происходит накопление практических навыков, опыта познавательных, эмоциональных отношений с природным окружением, знаний об окружающем мире, и о значимых взаимосвязях, пронизывающих все его структурные элементы. Безусловно,

младший школьный возраст – значимый этап в развитии экологической культуры личности, именно это время характеризуется качественным скачком, определяющим дальнейшее осознанное отношение к окружающей среде. Ребёнок уже выделяет себя из окружающего мира, появляется понимание различия «я – природа» и «я и природа».

Экологическое воспитание должно стать одним из главных направлений работы школы, которое обеспечит ответственное отношение к окружающей социально-природной среде, т.е. процесс формирования экологической культуры. Экологическая культура – культура единства человека и природы, гармоничное слияние социальных нужд и потребностей человека с существованием и развитием природной среды. Таким образом, нравственное и экологическое воспитание – взаимосвязанные процессы.

В. А. Сухомлинский, выдающийся педагог, на протяжении всей своей деятельности занимавшийся проблемами воспитания и развития детей школьного и младшего школьного возрастов, рассматривал природу как "благодатный источник воспитания человека", источник умственного развития детей (чтение "Книги природы"). От красоты природы - к красоте слова, музыки и живописи. Учил детей видеть красоту природы, слушать, чувствовать красоту окружающего мира [1, 44].

В. А. Сухомлинского беспокоило равнодушие отдельных детей к живому и прекрасному в окружающем мире, тревожили поступки, свидетельствующие о непонятной, с первого взгляда, детской жестокости, поражало, что восхищение детей красотой переплеталось с равнодушием к судьбе красивого. Он учил ребят не только чувствовать красоту, понимать, ценить, но и самое главное - творить ее. Научить любить, по Сухомлинскому, можно только в деятельности, поступке. Любоваться природой - значит поддерживать ее красоту. В. А. Сухомлинский считал, что "ребенок, вырастивший розу для того, чтобы любоваться ее красотой, не способен на зло, подлость, цинизм, бессердечность". Труд во имя создания красоты облагораживает юное сердце, предотвращает равнодушие. Создавая красоту земли, ребята становятся лучше, чище, красивее. Воспитывает каждая минута жизни и каждый уголок земли.

Основным критерием эффективности работы по формированию экологического воспитания детей школьного возраста является единство их экологического сознания и поведения. Поэтому очень важно укрепить в сознании каждого школьника понимание того, что человек принадлежит природе и его долг и обязанность заботиться о нас.

Содержания экологического воспитания, имеет которые междисциплинарный состав можно сгруппировать в четыре компонента - научный, ценностный, нормативный и деятельностный.

Научный - ведущие идеи, теории и концепции, характеризующие здоровье человека и природную среду его обитания; происхождение, эволюцию и организацию природных систем как объектов использования и охраны.

Ценностный - экологические ориентации человека на различных этапах истории общества; цели, идеалы, идеи, характеризующие человека и природу как универсальные ценности; понятие экономической оценки окружающей среды, ущерба, наносимого ей, затрат, необходимых на ее восстановление и предотвращение ущерба.

Нормативный - система нравственных и правовых принципов, норм и правил, предписаний и запретов экологического характера.

Деятельностный основывается на отношении к процессу воспитания как к интеграции различных видов деятельности. Под влиянием образования происходит изменение личности в разных сферах. Это, во-первых, мотивационная сфера – возникновение ценностного отношения, и на его основе потребности в бережном отношении к природе. Во-вторых, когнитивно-познавательная сфера – объем и качество специальных экологических знаний, самостоятельность мышления. В-третьих, межличностная сфера – желание совместной деятельности, умение конструктивно обмениваться мыслями и впечатлениями. И, в-четвертых, практическая – стремление к самореализации, социальная активность, желание участвовать в творческой деятельности.

Для формирования экологического *поведения* важно, чтобы оно формировалось осознанно. Нужны знания о сущности экологии, о необходимости и преимуществах экологически оправданного поведения. При этом крайне важно, чтобы у младшего школьника обязательно возник мотив для приобретения соответствующих знаний и навыков.

Появление *мотива* влечет за собой появление личностно значимого отношения, формирует *чувства*. Чувства же влияют на прочность знаний. Но знания и чувства порождают потребность в их практической реализации – в поступках, поведении. При этом поступки и поведение берут на себя функцию обратной связи, позволяющей проверить и подтвердить прочность формируемого качества. Таким образом, вырисовывается механизм экологического воспитания, приводящий к формированию экологического поведения, как результат суммы знаний и представлений, мотивов и чувств, навыков и привычек.

А.Н.Захлебный и Е. Н. Дзятковская считают, что экологическая культура должна быть связана «с изменением психологии взаимодействия человека с окружающим миром его ценностей, миропонимания, мироотношения, поведения» [2, с. 25]. А поэтому развитие экологического мировоззрения учащихся начальной школы, в первую очередь, должно быть направлено на умение *осмысленного* восприятия информации, ее оценки с морально-нравственной и экологической точки зрения. Для достижения целей личностного развития ценности, которые усваивает ребенок, должны быть понимаемы, принимаемы и применяемы ребенком в практической жизни. Это умение формируется отнюдь не спонтанно, а благодаря работе школы и учителя.

Младший школьник испытывает к учителю большое доверие. Для него слова, поступки, оценки учителя имеют огромное нравственное значение. Кроме влияния учителя на формирование экологического мировоззрения оказывает влияние создание образовательной среды благожелательной для ребенка и всех участников образовательного процесса, то, что мы называем экологией школы.

Известно, что взаимодействие ребенка с природой отражается на его духовно – нравственном развитии. Животные, растения, вода – это неиссякаемый источник нравственного и духовного воспитания детей. Источник первых переживаний радости. Ребенок испытывает положительные эмоции в общении с животным, купаясь в реке, создавая различные фигуры из песка.

В процессе общения с природой ребенок учится проявлять бережное и заботливое отношение к животному миру. Например, процесс общения с собакой качественно отличается от взаимодействия с игрушкой, пусть даже и очень любимой. В ходе общения с собакой у ребенка формируется чувство ответственности, обогащаются знания об окружающем (чем питается собака, где живет), он учится проявлять бережное, заботливое отношение к животному миру в целом. Конечно, при общении с игрушкой такого результата не добиться. Только общение с живой природой позволяет развивать у детей духовные чувства, нравственные ценности.

Общение с животными налаживает межличностные отношения людей. Когда в семье сложились отчужденные отношения, иногда рекомендуют завести собаку. У членов семьи, которые не имели общей темы для разговоров, появляется возможность общаться друг с другом по поводу своего питомца. Постепенно от разговоров о собаке они переходят к разговорам о себе.

Контакты с животными и растениями являются дополнительным каналом взаимодействия ребенка с окружающим. Во взаимодействии с любимым животным депривированный ребенок получает опыт общения, который порой другим путем он получить не может. Ребенок, обладающий каким-либо животным, реально повышает свой статус среди сверстников. Проблемы, возникающие в связи с его содержанием, становятся катализатором общения с другими детьми и взрослыми.

Таким образом, взаимодействие с природой имеет большой потенциал по воспитанию духовности и нравственности. Но проблема заключается в том, что без готовности его

«видеть» он так и остается потенциалом, не становясь осуществившейся возможностью. Поэтому взрослым необходимо открыть детям возможности взаимодействия с миром природы; в этом случае экологическое образование становится фактором общего и духовно-нравственного развития

Литература:

1. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. М. -1979.
2. Захлебный А.Н., Дзятковская Е. Н. Культурологический подход к современному экологическому образованию// (Электронный ресурс), 2012. №1: 39—43. Режим доступа: <http://www.heraldrsias.ru/online/2012/1/215/>

ФОРМИРОВАНИЕ НАВСТВЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ ШКОЛЬНИКОВ НА УРОКАХ САМОПОЗНАНИЯ

Жусалина А.Б.

Научный руководитель: Мельникова Т.Н., магистр педагогики и психологии
Кокшетауский государственный университет им. Ш.Уалиханова, г. Кокшетау
azhusalina@mail.ru

«Самопознание» помогает человеку найти себя, раскрыть лучшие качества, не изменить себе, сохранять свое достоинство и всегда оставаться человеком в полном смысле этого слова. По существу, все истории человечества есть не что иное, как постоянный и непрерывный процесс нравственного самосовершенствования»

Назарбаева Сара Алпысқызы

В настоящее время особую роль в духовно-нравственном воспитании подрастающего поколения принадлежит школе, поскольку традиционно именно школа была тем социальным институтом, который целенаправленно занимался формированием мировоззрения, идейных установок, эмоциональной сферы учащихся. Школа - единственный социальный институт, через который проходят все граждане Казахстана. Ценности личности, конечно, в первую очередь формируются в семье. Но наиболее системно, последовательно и глубоко духовно-нравственное развитие и воспитание личности происходит в сфере образования. Следовательно, ребёнку уже в младшем школьном возрасте необходимо помочь правильно сориентироваться в сложном социальном мире, а главное иметь свои сформированные нравственные ценности [1].

Нравственное воспитание – целенаправленный двухсторонний процесс формирования морального сознания, развития нравственных чувств и выработки навыков и привычек нравственного поведения. Оно включает формирование нравственного сознания, воспитание и развитие нравственных чувств, выработку умений и привычек нравственного поведения. Поведение нравственно, если человек взвешивает, продумывает свои действия, поступает со знанием дела, выбирая верный путь решения стоящей перед ним проблемы. Нравственное поведение личности имеет следующую последовательность: жизненная ситуация – порождаемое ею нравственно - чувственное переживание – нравственное осмысление ситуации и мотивов поведения, выбор и принятие решений - волевой стимул – поступок.

Слово «духовность» употребляются в обиходе наших выражений очень широко. И только в силу незнания его значения люди иногда относят его лишь к одной человеческой деятельности - религиозной. Религиозность - это лишь определенное убеждение. А вот исполнение высокодуховных истин: умение быть добрым, милосердным, нравственно уравновешенным, культурным, умение прощать и др.- это и есть духовность. Это качество

всей человеческой деятельности, все то, что может нас возвысить над нашими вчерашними достижениями.

Духовность - это «устремление человека к тем или иным высшим ценностям и смыслу, идеалу, стремление человека переделать себя, приблизить свою жизнь к этому идеалу и внутренне освободиться от обыденности» [2].

Духовность и нравственность - понятия, существующие в неразрывном единстве. При их отсутствии начинается распад личности и культуры.

Об актуальности духовно- нравственного воспитания в школе свидетельствуют многие кризисные явления современной жизни: наркомания, криминализация детской среды, низкий уровень общественной морали, утрата семейных ценностей, упадок патриотического воспитания и др. Из этого вытекает необходимость выделения духовно- нравственного воспитания в особую воспитательную область, обладающую своими методологическими доминантами, структурой, целями и способами реализации.

Важнейшим средством нравственного воспитания является использование созданных в культуре на разных этапах исторического развития нравственных идеалов, т.е. образцов нравственного поведения, к которому стремится человек.

Специфической особенностью процесса нравственного воспитания следует считать то, что он длителен и непрерывен, а результаты его отсрочены во времени. Процесс нравственного воспитания динамичный и творческий.

Основными критериями нравственности человека могут являться его убеждения, моральные принципы, ценностные ориентации, а также поступки по отношению к близким и незнакомым людям. Мы считаем, что нравственным следует считать такого человека, для которого нормы, правила и требования морали выступают как его собственные взгляды и убеждения, как привычные формы поведения.

Исследуемая нами проблема нашла отражение в фундаментальных работах А.М.Архангельского, Н.М.Болдырева, Н.К.Крупской, А.С.Макаренко, В.А. Сухомлинского, И.Ф.Харламова и др., в которых выявляется сущность основных понятий теории нравственного воспитания, указываются способы дальнейшего развития принципов, содержания, форм и методов нравственного воспитания. Такие исследователи как М.М.Гей, А.А.Калюжный, Т.Ф.Лысенко и другие, освещают в своих работах также проблемы подготовки будущих учителей к нравственному воспитанию школьников [3].

Нравственное формирование личности школьников мы рассматриваем как целостный, непрерывный полиструктурный процесс, включающий формирование нравственного сознания, нравственных чувств и нравственного поведения при расширении школой своих функций и деятельности как открытой социально-педагогической системы, взаимодействующей со всеми социальными институтами, участвующими в нравственном становлении личности [4].

Во время прохождения педагогической практики в средней школе-гимназии № 11 города Кокшетау в роли социального педагога и учителя самопознания при проведении уроков самопознания мы ориентировались на развитие духовно-нравственных качеств личности школьника.

Цель и задачи проведенных уроков «Самопознания» были связаны с приобщением детей, подростков, юношества к миру общечеловеческих и этнокультурных ценностей: постепенное (поэтапное) знакомство детей и подростков с нормами человеческого общения, с принципами общечеловеческой нравственности, формирование и развитие у них навыков гражданской культуры, гуманного общения. Нравственно – духовное воспитание и образование поможет стать ребенку подростку оптимистом и быть уверенным в успешности личной судьбы.

На уроках самопознания постоянно возникают определенные деловые и нравственные отношения между учащимися. Сообщая решая общие познавательные задачи, поставленные перед классом, учащиеся общаются между собой, влияют друг на друга. Учитель предъявляет ряд требований, касающихся деятельности учащихся на уроке: не мешать

остальным, внимательно слушать друг друга, участвовать в общей работе – и оценивает умение учеников в этом плане. Совместная работа школьников на уроке рождает между ними отношения, характеризующиеся многими признаками, которые свойственны отношениям в любой коллективной работе. Отношение каждого участника к своему делу как к общему, умение согласованно действовать вместе с другими для достижения общей цели, взаимная поддержка и в то же время требовательность друг к другу, умение критически относиться к себе, расценивать свой личный успех или неудачу с позиции сведения структуры учебной деятельности. Для того, чтобы эти возможности урока реализовать практически, учителю необходимо создавать в течение урока ситуации, в которых у учеников была бы возможность общения между собой.

В ходе прохождения практики были проведены уроки по темам: «Человек в коллективе», «Жить по совести», «Учимся дружить», «Миру мир» в каждом классе параллели, на которых дети испытывали удовлетворение и радость, от проведенного урока.

Воспитательный процесс на уроках был построен таким образом, чтобы в нем предусматривались ситуации, в которых школьник ставится перед необходимостью самостоятельного нравственного выбора. Чтение и разбор рассказов, стихотворений, сказок из учебных книг помогают детям понять и оценить нравственные поступки людей. Дети читают и обсуждают рассказы, в которых ставятся в доступной для них форме вопросы о справедливости, честности, товариществе, дружбе, верности общественному долгу, гуманности и патриотизме.

Таким образом, нравственное воспитание – непрерывный процесс, он начинается с рождения человека и продолжается всю жизнь, и направленный на овладение людьми правилами и нормами поведения. Нравственное развитие ребенка занимает ведущее место в формировании всесторонне развитой личности, оказывает огромное влияние и на умственное развитие, и на трудовую подготовку, и на физическое развитие и на воспитание эстетических чувств и интересов.

Литература:

1. Левчук Д. Г., Потаповская О. М. Духовно-нравственное воспитание детей и молодежи: комплексное решение проблемы. - М., 2003.
2. Даль В.И. Большой иллюстрированный толковый словарь русского языка. Современное написание М.: Астрель: АСТ: Транзиткнига, 2006. — 348, [4] с.: ил. — ISBN: 5-271-09355-7, 5-17-021348-4, 5-9378-0533-5.
3. Лихачев Б.Т. Педагогика: Курс лекций / Учеб. пособие для студентов педагог, учеб. заведений и слушателей ИПК и ФПК. — 4-е изд., перераб. и доп. — М.:Юрайт-М, 2001.— 607с.
- 4.http://nauka-pedagogika.com/pedagogika-13-00-06/dissertaciya-formirovanie-nravstvennyh-tsennostey-u-detey-v-sotsialno-pedagogicheskoy-deyatelnosti-obscheobrazovatelnoy-shkoly#ix_zz5B48qsWps

ARKAIM THE RUSSIAN STONEHENGE

Величко Светлана

Научный руководитель: Русол И.Г., ст. преподаватель
Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова, г.Кокшетау
Svetlana_velichko_97@mail.ru

Everyone's heard of Stonehenge. The sarsen stones of Wiltshire are famous; they've made their way into popular culture the world over. Though, would it surprise you to know that Stonehenge isn't the only megalithic stone circle in the world? Probably not, but most don't realize that there are somewhere on the order of 5000 stone circles around the world. Some exist as collections of circles, like the Senegambian circles in Gambia, Senegal, which are counted as one circle in the global list, but which actually consists of more than 1000 individual monuments covering an area of 15,000 square miles.

Great Britain boasts a large number of these Neolithic sites, but they don't have a monopoly on henges, as they're called over there. One of their neighbours actually has quite a few as well. [1]

Arkaim is one of those sites. The site is wrapped in controversy and is sometimes referred to as Russia's Stonehenge. It sits on the outskirts of the Chelyabinsk oblast in the southern Urals, just north of the Kazakhstan border. Though it's not a stone circle in the way that Stonehenge is a stone circle.

As part of this work, I would like to consider Arkaim and Stonehenge in comparison. But first, give a description of each of them separately. That is, the history of their creation and discovery, related legends, as well as the views of researchers about their creation and destination. Then make a comparative analysis of these monuments.

Stonehenge is a Neolithic / Bronze Age monument located on Salisbury Plain, Wiltshire, southern England. In fact, what we see today is the result of at least three phases of construction, although there is still a lot of controversy among archaeologists about exactly how and when these phases occurred. It is generally agreed that the first phase of construction at Stonehenge occurred around 3100 B.C., when a great circular ditch about six feet deep was dug with a bank of dirt within it about 360 feet in diameter, with a large entrance to the northeast and a smaller one to the south. This circular ditch and bank together is called a henge.

This structure probably contained a ring of 56 wooden posts (or possibly an early bluestone circle), the pits for which are named Aubrey Holes (after the 17th century local antiquarian John Aubrey). [2]

Later, around 3000 B.C. (the beginning of Stonehenge Phase II) upright wooden posts (possibly of a roofed structure) were setting up in the center of the henge. And Stonehenge functioned as a cremation cemetery, the earliest and largest so far discovered in Britain. At least 25 of the Aubrey holes were emptied and reused to hold cremation burials and another 30 cremation burial pits were dug into the ditch of the henge and in the eastern portion within the henge enclosure.

Phase III at Stonehenge, beginning around 2,550 BC, involved the refashioning of the simple earth and timber henge into a unique stone monument.

In the first stage, two concentric circles, (sometimes known as the 'Double Bluestone Circle'), of 80 'bluestone' pillars were erected at the centre of the monument, with a main entrance to the North East. These bluestones, weighing about 4 tons each, originate in the Preseli Hills, in Pembrokeshire, south-west Wales, and were probably transported from there to Salisbury Plain over a route at least 185 miles long (see the chapter on Preseli). Apart from the bluestones, a 16.4-foot-

long greenish sandstone slab, now known as the Altar Stone, was brought to Stonehenge from somewhere between Kidwelly, near Milford Haven on the coast to the south of the Preseli Hills and Abergavenny, in southeast Wales.[3]

It is thought that the northeastern entrance to the enclosure was remodelled during Phase III so that it precisely aligned with the midsummer sunrise and midwinter sunset of the period. Outside this entrance another feature, known as the Avenue, was added to the Stonehenge landscape. The Avenue (probably a ceremonial pathway) consists of a parallel pair of ditches and banks stretching for 1.5 miles from Stonehenge down to the River Avon. It had previously been thought that around 2,400 BC the bluestones were dug up and replaced by enormous sarsen blocks brought from a quarry around 24 miles to the north on the Marlborough Downs.

However, recent work lead by Mike Parker Pearson, Professor of Archaeology at the University of Sheffield has suggested redating the sarsen phase to 2640-2480 BC, which would obviously affect the chronology of the site significantly. Thirty of these huge sarsens, each around 13.5 feet high, 7 feet wide and weighing around 25 tons, were set up in a 98 feet diameter circle. On top of these were placed smaller sarsen lintels (horizontal stones) spanning the tops and held in place by 'mortice and tenon' joints. Within this sarsen circle a horse-shoe shaped setting of 15 more sarsens, making five trilithons (two large stones set upright to support a third on their top) was erected. Somewhere between 2280 and 1900 BC, the bluestones were re-erected and arranged at least three times, finally forming an inner circle and horseshoe between the sarsen circle and the trilithons, mirroring the two arrangements of sarsen stones. This arrangement is essentially the monument that we see the remains of today.[4]

Between 2030 and 1520 BC a double ring of oblong pits, known as the Y and Z holes, were dug outside the outermost sarsen circle, possibly to take another setting of stones. However, there is no evidence that the holes ever held stones or wooden posts and they were eventually allowed to silt up naturally. The Y and Z holes seem to mark the end of significant activity at the site and after c1520 BC there was no further construction at Stonehenge, and the monument appears to have been abandoned.

Arkaim fortified settlement was discovered in 1987 by the archaeological expedition of Chelyabinsk State University during the survey of BolshayaKaraganka river valley where a water storage basin was planned. The first months of excavations showed that Arkaim was the unique cultural site which existed in the South Ural steppe in III-II thousand years B.C. The culture was called sintashti (another name is Sintashta-Arkaim).[5]

Due to firm actions of academics from the Russian Academy of Sciences and Chelyabinsk State University the construction of the irrigation system was stopped and Arkaim valley was given for the creation of natural historical and archaeological site. Arkaim diggings were carried out in 1987-1995 by the archaeological expeditions from the Urals and Kazakhstan under the guidance of Professor G.B. Zdanovich.

The site was occupied for about 200 years and then was suddenly deserted. But who were its inhabitants? Archaeologists have tried to find an answer since it was discovered, and though a proven answer has not been yet put forth, the majority believe that it was an ancient Indo-European civilization, probably the Aryan race .

During the excavations of Arkaim no jewellery was found, no masterpieces of ancient art, no unknown writings, nor other such treasures - only fragments of broken ceramic ware, bones of domestic and wild animals, an occasional stone tool and even more rare, bronze tools. But even those common things are not well presented at Arkaim. The collection of artifacts is so poor and unimpressive, that it is not possible to make a museum exhibit appropriate to the site. Therefore, from the point of view of archeologists, the main value of the ruins was, and probably will be, the design of the structures itself and their lay-out.

The total area extends to about twenty thousand square meters (twenty-four thousand square yards), and the settlement ground-plan is comprised of two circles, one inside the other, made of massive defensive walls.[6]

The external wall is about 160 meters (500 feet) in diameter. It was surrounded by a ditch 2 meters (6.5 feet) wide, filled with water. The external wall is very massive, 5.5 meters (16 feet) high and five meters wide. It was constructed of timbered cages filled with soil and added lime, and an outer facing of cob blocks. Four entries were designated in the wall: the largest-one southwesterly and three smaller ones located on opposite sides.

Inside the city entrance is the only ring-shaped street, about 5 meters (18 feet) wide, that separates dwellings adjoining the external wall from the internal ring-shaped wall. As mentioned above, the street had timbered flooring under which, along its full length, the 2 meter-wide (6 feet) ditch was dug which connected to the external ditch. Thus, the city had their storm water drain, the overflow of water filtered through the timbered roadway into the ditch which then went into the external ditch.

The circles of the dwellings were divided into sectors by radial walls, spaced in between every two premises. In the plan they look similar to wheel spokes. There were thirty-five dwellings at the external wall and twenty-five dwellings at the internal one.

One end of every dwelling adjoined either the external or the internal wall, and faced either the main ring-shaped street or the central square. In an improvised hall there was a special water drain which went into the ditch under the main street. Furthermore, each dwelling enjoyed a well, a furnace and a small dome-shaped storage place.[7]

The central square that crowns Arkaim is approximately 25 by 27 meters (82 by 88 feet). Judging by the remnants of the fire places which were situated in specific locations, this was the square to fulfill certain sacraments.

The complicated and well planned internal lay-out of dwellings and ring-shaped streets made a sophisticated trap for uninvited visitors, in the divide between the external defensive wall and other fortifications as well as an efficient storm water drainage system. Even the colors of the "facing materials" used by ancient Arkaim inhabitants were functionally and aesthetically significant.

Further on, we see the ring of the internal wall with a puzzling purpose. It is even more massive than the external wall, being 3 meters wide (9 feet) by 7 meters high (22 feet). This wall, according to excavation data, has no entry, except for a small doorway in the southeast which isolates the twenty-five internal premises from all the rest. To approach the small entry in the internal ring, one had to go along the whole length of the ring-shaped street.

This not only served defensive purposes, but also had a sacred meaning. To enter the city, one had to follow the Sun.

Theories and legends about Stonehenge

The Merlin Theory. This is perhaps the most colorful theory proposed by Geoffrey of Monmouth, a mid 12th century historian. According to him, Merlin the wizard directed its removal from Ireland, where it had been constructed on Mount Killaraus by Giants, who brought the stones from Africa for their healing properties. Aurelius Ambrosias (5th century), wishing to erect a memorial to the nobles (3000) who had died in battle with the Saxons and were buried at Salisbury, chose (at Merlin's advice) Stonehenge to be their monument. As the knights tried to move the rocks with ropes and force, they failed. Merlin, the wizard used magic to transport the huge stones. Shortly after, Aurelius died and was buried within the Stonehenge monument, or "The Giants' Ring of Stonehenge".[8]

The Roman Temple Theory. Based on the findings of Inigo Jones, architect John Webb proposed that the Stonehenge was a temple built by the Romans in honor of Coelus, the Roman god of sky. However, this theory was strongly criticized by Dr. Walter Charlton, who believed that the monument was built by the Danish invaders who came after the Romans. Both the theories have been discarded, as recent studies show that the Stonehenge predates both groups.

Built by Druids. John Aubrey is the first person to ever make an academic effort to solve the Stonehenge mystery.

In 1640 he surveyed the structure carefully to create his theory. According to his studies on how the Stonehenge was created, druids are the ones responsible. These Druids were members of priestly groups or classes in Ireland, Britain and France.

Aubrey's theory also had strong evidence that he himself has discovered. Thanks to his precise drawings and measurements of the Stonehenge, he was able to conclude that the placement of the stones was largely influenced by a calendrical or astronomical role.

Although it was John Aubrey who first created the Druid Theory, it was Dr. William Stukeley who made the theory so popular, that is why many people have mistaken Stukeley as the main creator of the theory. William Stukely was an antiquarian and physician in the 18th century who strongly believed in the Stonehenge theory of John Aubrey.[9]

A Religious Site. Sir John Lubbock, the famous mid-19th century archaeologist, was perhaps the first person who did the most credible research on Stonehenge. Based on the bronze objects that were found in the nearby graves, he dated the Stonehenge as a Bronze Age Site and correctly inferred that the site was erected in phases over a long period of time. He compared Stonehenge with other similar stone structures around the world and concluded that the Stonehenge was a place of worship.

Astronomical Observatory. Astronomical basis to the Stonehenge, was first put forth by Sir Joseph Norman Lockyer, a renowned English scientist and astronomer. However, persuasive evidence of astronomical association for the Stonehenge was given about half a century later by an American astronomer, Gerald Hawkins. In a 1965 book, "Stonehenge Decoded," he offered the then-most comprehensive hypothesis to date of Stonehenge's purpose. Hawkins saw the cluster of stones, constructed in phases from around 3100 B.C. through 1600 B.C., as an ancient astronomical calendar.

He found 165 points on the monument that were linked with the solstices, equinoxes, and the solar and lunar eclipses. Supporting his theory is the fact that at the dawn of the summer solstice, the sun, the center of the Stonehenge ring and the two stones - the Slaughter and the Heel Stones are all in a line.

The Alien Hand. Geologists believe that the blue stones of the Stonehenge originated in the Preseli Hills of Wales about 137 miles away from the site of the Stonehenge. Given the huge size of the stones, moving them over 100 miles would be a herculean task. Many doubt if people living 5000 years ago either had the technology or if they were able to garner the brute muscle power required to transport the stones from the Welsh mountain range to Salisbury Valley, in England. This led to the origin of the theory, role of the aliens, in raising the Stonehenge.[10]

Ancient Cemetery. Cremated remains have been discovered near the Stonehenge, which lead many archeologists and scientists to believe that the Stonehenge was built to become a ceremonial burial site. Some archeologists believe that only notable people were buried near the Stonehenge. This makes the ancient cemetery theory connected with the folklore about Merlin.

A Center for Healing. After closely examining of the remains that were found near the Stonehenge, archaeologists have discovered that some of the remains did not belong to people who are native to the area where the Stonehenge is located. The remains also showed evidences of disease and physical injury.

According to a number of archeologists, the Stonehenge actually stood as a symbol and center for healing, a place where people from far corners of the island came to have their injuries or illnesses treated.

Theories about the Arkaim. Dubbed "the Russian Stonehenge," this Bronze age settlement was about 3,600 years old and was contemporaneous with the Cretan-Mycenaean civilization, with the Egyptian Middle Kingdom and with the Mesopotamian and Indus valley civilisations, and older by several centuries than Homer's fabled Troy, whose circular layout it so closely resembled. Arkaim was inhabited for 200 years and was then mysteriously burned down and deserted.

The wooden elements of design of the Southern Ural proto-city are almost completely lost. They did not decay but were destroyed in a fire raging here almost five thousand years ago.

The fire that eliminated the 'living' history of Arkaim is among the most intriguing riddles of this ancient structure. It would be less strange if it was one of those natural disasters that even today, quite often, suddenly destroy whole settlements, taking inhabitants off-guard and burying belongings, along with anyone who couldn't escape.

The singularity of Arkaim's fire is that it was, apparently, not unexpected for inhabitants and it is quite possible that the inhabitants caused it themselves. Only this could explain the fact that in the ancient ashes there are no intact household items, only fragments and splinters and there are no human remains at all. They all left alive, and carried away everything valuable. Why? We can only guess now. Nevertheless, there is an immutable fact; being built at once, as a one-time project, the proto-city Arkaim also ceased to exist overnight, was left by all inhabitants and, possibly, burnt down by them.

Ar-ka means sky, and Im means earth, says Alex Sparkey, a Russian writer. He explains that this means Arkaim is a place where the Sky touches the Earth. Here the material and the spiritual are inseparable.

In fact, it is doubtful whether peace and harmony existed in the period of Arkaim, since it and the surrounding fortified settlements were obviously geared to warfare or at least to heavy defensive measures in a hostile environment.

The head of the archaeological team observed:

A flight above Arkaim on board a helicopter gives you an incredible impression. The huge concentric circles on the valley are clearly visible. The town and its outskirts are all enclosed in the circles. We still do not know what point the gigantic circles have, whether they were made for defensive, scientific, educational or ritual purposes.

Built in the unique architectural mould Arkaim may have been a shrine dedicated to the Aryan Sun religion, yet the roots of its dedication would have lain ultimately in the far older cult of the Pole star. Essentially, this was the religion of the shaman, the wizard, the medicine-man and other wonder-workers in touch with the spirits of nature.[11]

Thus the swastika, thought to be the exclusively Aryan symbol of sun-worship and found depicted on many of the clay pots unearthed in Arkaim, is an older religious and metaphysical symbol than that attached to the Aryan Sun God, its roots lying in totemic shamanism. René Guénon, the eminent French esotericist, points out that the swastika, symbolizing eternal motion around a motionless centre, is a polar rather than a solar symbol, and as such was a symbol central to the Pole star cult, originally dedicated to a planetary deity connected to Ursa Major, the Great Bear. This centre, Guénon stresses, "constitutes the fixed point known symbolically to all traditions as the 'pole' or axis around which the world rotates..." The swastika is therefore known world-wide as the 'sign of the pole.

The geometry of the construction conceals in itself some riddles: Why is it a circle? Was it linked to symbolism relevant to the spiritual philosophy of the ancients? If yes, then what do these symbols express and to whom? What kind of message are they meant to relay? Following are some suggestions made by the first researchers of Arkaim, G.B. Zdanovich and I.M. Batanina.

They realized that its lay-out, the ground-plan of Arkaim, is related to the Mandala principle, a square inside a circle - one of the basic sacred symbols of Buddhist philosophy.

The symbolic meaning of a Mandala is understood all over the world as a model of the Universe, even of the entire cosmos, where the two most important principles present in our Universe are represented in the form of a circle and a square. Arkaim, with its dwellings, having adjoining rooms, might possibly represent the "wheel of time", where every aspect is defined by the previous one and in turn, defines the next one.

Yet another hypothesis has it that certain installations found by archeologists indicate that they were intended to be used for star watching. Some scientists believe that the entire city was nothing other than a huge well-equipped ancient observatory.

Comparative analysis. Arkaim's constructions are both complicated and sophisticated, but their true purpose and functions are not very obvious. And only when its accurate geometry is discovered in the lay-out is it possible to comprehend the builders' messages. By way of various

essential elements of geometry and the dimensions of Arkaim, researchers are directed to precise correspondences with certain parameters of Great Britain's ancient Stonehenge.

Arkaim and associated artefacts have been dated to the 17th century BCE and it's generally agreed that it was built somewhere between 4000-5000 years ago, which puts it in the same age bracket as Stonehenge.

In all archaeological publications about Arkaim the diameter of the ring-shaped wall of the citadel is listed as eighty-five meters. In fact, this figure is slightly rounded-off. If it is measured with the accuracy needed for astronomical purposes it turns out for the imperfectly shaped ring to be having radiuses of 40 and 43.2 meters. The radius of the Obri holes ring in Stonehenge is also 43.2 meters. Both ancient sites are located basically at the same latitude; In the erection of the ring-shaped internal wall they used a circle with a radius measuring 52.65 of Arkaim's linear measures (one Arkaim linear measure equals 80.0 cm) that corresponds to 52° 39' the latitude of Arkaim. The latitude of Arkaim, by the way, is close to the latitude of Altai barrow Arjan (52° 00 ') and Stonehenge (51° 17'), and it is possible that this strip on the Earth's surface, as well as the 30th parallel, had significant meaning for ancient astronomers and priests.

Both are in the middle of bowl-shaped valleys with hilly horizon views. And this is not all: The more accurately both sites are compared, the more details are found which are precisely concurring.

At Arkaim and associated ancient sites, the radiocarbon analysis was done not less than three times, using tens of probes. It turns out that in most cases Arkaim is of the same age as Stonehenge.

There is of course, one complication: The stone monoliths of Stonehenge have passed through millennia practically damage-free, whereas the wooden elements of design of the Southern Ural proto-city are almost completely lost. They did not decay but were destroyed in a fire raging here almost five thousand years ago.

Comparisons of Arkaim with Stonehenge are not accidental. Careful research of Arkaim by archeologists and astronomers has determined that it is a celestial observatory of ultimate accuracy. Modern astronomers have been surprised by the fact that a project of such versatility, complexity and accuracy has been fulfilled, the more that no traces of earlier and simpler constructions were found.

The internal circle has been devoted to the Sun, the external one to the Moon.

The similarity of latitude, date, and size led some archaeoastronomists (Bystrushkin 2003) to compare Arkaim with Stonehenge in England. According to their claims, the Neolithic observatory at Stonehenge allowed for observation of 15 astronomical phenomena using 22 elements, whereas the contemporaneous observatory at Arkaim allowed for observation of 18 astronomical phenomena using 30 elements.

The precision of measurements in Stonehenge is estimated at 10 arc-minutes to a degree, that in Arkaim being put at 1 arc-minute. Such a precision of astronomical observations was not repeated until the compilation of Almagest about 2 millennia later. The interpretation as an observatory for either Stonehenge or Arkaim is not universally accepted.

In conclusion, I want to say that by analyzing Arkaim and Stonehenge, we can conclude that there are similarities between them in terms of construction, geographical breadth and also the assumptions of researchers about the designation of monuments. In addition to the similarities, there are also differences: Stonehenge is a stone structure in the open air, and Arkaim is a ground-wooden structure under one complex roof, which was an ancient city; In addition, Arkaim has a more complex structure. But, nevertheless, similarities indicate that they could belong to a single highly developed scientific culture, since the structure and proportions of these monuments store in themselves exact figures (the ratio of the solar and lunar orbits), the exact parameters of which were computed by modern science only in the past century. Undoubtedly, this is a sign of a high-level civilization.

Sources:

1. <http://www.britannia.com/history/h7.html>

2. <https://smarthistory.org/stonehenge/>
3. <http://www.crystalinks.com/stonehenge.html>
4. <https://www.ancient.eu/stonehenge/>
5. <https://www.ancient.eu/article/206/the-stonehenge-burials/>
6. <https://www.buzzle.com/articles/theories-about-stonehenge.html>
7. <http://content.time.com/time/world/article/0,8599,1886661,00.html>
8. <http://opishposh.com/interesting-theories-and-facts-about-stonehenge-and-its-mysteries/>
9. <http://eng.gubernator74.ru/chelyabinsk-region/brands/arkaim>
10. <http://www.crystalinks.com/arkaim.html>
11. <http://www.newdawnmagazine.com/articles/arkaim-russias-ancient-city-the-arctic-origin-of-civilisation>

THE USE OF TRACTORS IN AGRICULTURE

Гаврилов Д. О.

Плохенко В. Б., старший преподаватель кафедры иностранных языков, магистр
КГУ им Ш. Уалиханова, Кокшетау

Berezina-v@mail.ru

Agriculture has been transformed by technology to increase output and quality of goods. The strength of modern equipment has transformed the agriculture industry for the better. Today, farmers who are still breaking their backs using traditional agriculture tools are wasting their time. Tractor that was once the epitome of technological genius in the agriculture sector is old news but is worth being spoken about again and again.

A tractor is an engineering vehicle specifically designed to deliver at a high tractive effort (or torque) at slow speeds, for the purposes of hauling a trailer or machinery used in agriculture or construction [1; p. 825]. Most commonly, the term is used to describe a farm vehicle that provides the power and traction to mechanize agricultural tasks, especially (and originally) tillage, but nowadays a great variety of tasks. Agricultural implements may be towed behind or mounted on the tractor, and the tractor may also provide a source of power if the implement is mechanized.

Tractor configurations. Tractors can be generally classified by number of axles or wheels, with main categories of two-wheel tractors (single-axle tractors) and four-wheel tractors (two-axle tractors); more axles are possible but uncommon. Among four-wheel tractors (two-axle tractors), most are two-wheel drive (usually at the rear); but many are two-wheel drive with front wheel assist, four-wheel drive (often with articulated steering), or track tractors (with steel or rubber tracks).

The classic farm tractor is a simple open vehicle, with two very large driving wheels on an axle below and slightly behind a single seat (the seat and steering wheel consequently are in the center), and the engine in front of the driver, with two steerable wheels below the engine compartment. This basic design has remained unchanged for a number of years, but enclosed cabs are fitted on almost all modern models, for reasons of operator safety and comfort. In some localities with heavy or wet soils, notably in the Central Valley of California, the "Caterpillar" or "crawler" type of tracked tractor became popular in the 1930s, due to superior traction and flotation. These were usually maneuvered through the use of turning brake pedals and separate track clutches operated by levers rather than a steering wheel.

Four-wheel drive tractors began to appear in the 1960s. Some four-wheel drive tractors have the standard "two large, two small" configuration typical of smaller tractors, while some have four large, powered wheels. The larger tractors are typically an articulated, center-hinged design steered by hydraulic cylinders that move the forward power unit while the trailing unit is not steered separately. In the early 21st century, articulated or non-articulated, steerable multitrack tractors have largely supplanted the Caterpillar type for farm use. Larger types of modern farm tractors include articulated four-wheel or eight-wheel drive units with one or two power units which are

hinged in the middle and steered by hydraulic clutches or pumps. A relatively recent development is the replacement of wheels or steel crawler-type tracks with flexible, steel-reinforced rubber tracks, usually powered by hydrostatic or completely hydraulic driving mechanisms. The configuration of these tractors bears little resemblance to the classic farm tractor design.

Engine and fuels. The predecessors of modern tractors, traction engines, used steam engines for power.

Since the turn of the 20th century, internal combustion engines have been the power source of choice. Between 1900 and 1960, gasoline was the predominant fuel, with kerosene (the Rumely Oil Pull was the most notable of this kind) and ethanol being common alternatives. Generally, one engine could burn any of those, although cold starting was easiest on gasoline. Often, a small auxiliary fuel tank was available to hold gasoline for cold starting and warm-up, while the main fuel tank held whatever fuel was most convenient or least expensive for the particular farmer. In the United Kingdom, a gasoline-kerosene engine is known as a petrol-paraffin engine.

Dieselization gained momentum starting in the 1960s, and modern farm tractors usually employ diesel engines, which range in power output from 18 to 575 horsepower (15 to 480 kW). Size and output are dependent on application, with smaller tractors used for lawn mowing, landscaping, orchard work, and truck farming, and larger tractors for vast fields of wheat, maize, soy, and other bulk crops [2; p. 5].

Liquified petroleum gas (LPG) or propane also have been used as tractor fuels, but require special pressurized fuel tanks and filling equipment, so are less prevalent in most markets.

Biodiesel. In some countries such as Germany, biodiesel is often used. Some other biofuels such as straight vegetable oil are also being used by some farmers.

Transmission. Most older farm tractors use a manual transmission with several gear ratios, typically three to six, sometimes multiplied into two or three ranges. This arrangement provides a set of discrete ratios that, combined with the varying of the throttle, allow final-drive speeds from less than one up to about 25 miles per hour (40 km/h), with the lower speeds used for working the land and the highest speed used on the road.

Slow, controllable speeds are necessary for most of the operations performed with a tractor. They help give the farmer a larger degree of control in certain situations, such as field work. However, when travelling on public roads, the slow operating speeds can cause problems, such as long queues or tailbacks, which can delay or annoy motorists in cars and trucks. These motorists are responsible for being duly careful around farm tractors and sharing the road with them, but many shirk this responsibility, so various ways to minimize the interaction or minimize the speed differential are employed where feasible. Some countries (for example the Netherlands) employ a road sign on some roads that means "no farm tractors". Some modern tractors, such as the JCB Fastrac, are now capable of much higher road speeds of around 50 mph (80 km/h).

Older tractors usually have unsynchronized transmission designs, which often require the operator stop the tractor to shift between gears. This mode of use is inherently unsuited to some of the work tractors do, and has been circumvented in various ways over the years. For existing unsynchronized tractors, the methods of circumvention are double clutching or power-shifting, both of which require the operator to rely on skill to speed-match the gears while shifting, and are undesirable from a risk-mitigation standpoint because of what can go wrong if the operator makes a mistake – transmission damage is possible, and loss of vehicle control can occur if the tractor is towing a heavy load either uphill or downhill – something that tractors often do. Therefore, operator's manuals for most of these tractors state one must always stop the tractor before shifting, and they do not even mention the alternatives. As already said, that mode of use is inherently unsuited to some of the work tractors do, so better options were pursued for newer tractor designs.

In these, unsynchronized transmission designs were replaced with synchronization or with continuously variable transmissions (CVTs). Either a synchronized manual transmission with enough available gear ratios (often achieved with dual ranges, high and low) or a CVT allow the engine speed to be matched to the desired final-drive speed, while keeping engine speed within the appropriate speed (as measured in rotations per minute or rpm) range for power generation (the

working range) (whereas throttling back to achieve the desired final-drive speed is a trade-off that leaves the working range). The problems, solutions, and developments described here also describe the history of transmission evolution in semi-trailer trucks. The biggest difference is fleet turnover; whereas most of the old road tractors have long since been scrapped, many of the old farm tractors are still in use. Therefore, old transmission design and operation is primarily just of historical interest in trucking, whereas in farming it still often affects daily life.

Power take-off systems and hydraulics. In addition to towing an implement or supplying tractive power through the wheels, most tractors have a means to transfer power to another machine such as a baler, swather, or mower. Unless it functions solely by pulling it through or over the ground, a towed implement needs its own power source (such as a baler or combine with a separate engine) or else a means of transmitting power from the tractor to the mechanical operations of the equipment.

Modern tractors use a power take-off (PTO) shaft to provide rotary power to machinery that may be stationary or pulled. The PTO shaft generally is at the rear of the tractor, and can be connected to an implement that is either towed by a drawbar or a three-point hitch. This eliminates the need for a separate, implement-mounted power source, which is almost never seen in modern farm equipment.

Virtually all modern tractors can also provide external hydraulic fluid and electrical power to the equipment they are towing, either by hoses or wires.

Farm tractor applications. A variety of specialty farm tractors have been developed for particular uses. These include "row crop" tractors with adjustable tread width to allow the tractor to pass down rows of corn, tomatoes or other crops without crushing the plants, "Wheatland" or "standard" tractors with fixed wheels and a lower center of gravity for plowing and other heavy field work for broadcast crops, and "high crop" tractors with adjustable tread and increased ground clearance, often used in the cultivation of cotton and other high-growing row crop plant operations, and "utility tractors", typically smaller tractors with a low center of gravity and short turning radius, used for general purposes around the farmstead. Many utility tractors are used for nonfarm grading, landscape maintenance and excavation purposes, particularly with loaders, backhoes, pallet forks and similar devices. Small garden or lawn tractors designed for suburban and semirural gardening and landscape maintenance also exist in a variety of configurations [3, p. 25].

References:

1. Houghton Mifflin . The American Heritage Dictionary of the English Language, 4th ed. - Boston and New York, 2000. - 1829 p.
2. Harold Bonnett. Discovering Traction Engines// Shire Publications Ltd. - Great Britain, 1975 - 56 p.
3. Orrin E Miller. John Froelich: The Story of a Man and a Tractor// In Macmillian, Don. The John Deere Tractor Legacy. USA: Voyageur Press, 2003.

THE PROFESSION OF A BUILDER

Леухина И. А.

Закирова Э.М., магистр педагогических наук, преподаватель кафедры иностранных языков
Кокшетауский государственный университетим. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау
leukhina.irina@gmail.com

The world is a big building. Every day somewhere one building is demolished and another is being built. It takes much less time to demolish the building than to build it. Therefore, there is such a profession as a builder.

A building profession is one of the most important and necessary in any country of the world. It used to be so since ancient times, when people built caves, made of mud, leaves and stones. To become a professional builder is my dream as I always remember the words of our President: "I appeal to our youth. You are the embodiment of all our hopes for the future. Everything we do today we do it for you. Most of you are as old as our independent Kazakhstan. By 2050 you are already mature citizens participating in the given program. And you determine the further path of the country. You are brought up in the conditions of independence of our country - something that we did not have. Your new independent thinking is a factor that will lead the country to new goals which seem far and out of reach for us today" [1], "Young professionals should find their place in the processes taking place in the country, and they should take the most active part in building the future" [2]. We, the young people of our country, are responsible for its future.

During the last 100 years many new methods of building have been discovered. Nowadays the building is completed in concrete, prestressed concrete, steel, plastics, foamed glass and bricks [3; c.347].

Almost everyone saw the construction of a building and followed its progress with interest. First the excavation is dug for the basement. Then the foundation walls below ground level are constructed. After this the framework is erected and clothed with various finishing materials and protected by several coats of paint. The floors, walls, roofs and other parts of a building must be carefully designed and proportioned.

The architect must decide what the size of the walls, the floors, the beams, the girders will be and how they will be placed and arranged. Every building should be provided with water, electricity, ventilation and heating systems. The water supply and sewerage systems are called plumbing.

An estimate must be calculated after which the builders' work can be started. Among the building professions you can come across a carpenter, a bricklayer (mason), a plumber, an electrician, a house painter, a concrete layer, a slater, a roofer, a welder, a fitter, a glazier and many more.

Professional builders are responsible for the overall time, cost and quality management of commercial buildings. They look after the materials, equipment and supervision of labour in the construction of buildings such as houses, factories, office blocks, schools, hospitals and large housing developments [4; c.96]. Professional builders perform tasks including:

- planning construction methods and procedures;
- coordinating the supply of labour and materials;
- supervising construction sites and directing site managers and subcontractors to ensure standards of building performance, quality, cost schedules and safety are maintained;
- studying building contract documents and negotiating with building owners and subcontractors;
- controlling payment to subcontractors by valuation of completed works;
- ensuring that building regulations, standards and bylaws are enforced in building operations; and
- consulting with architects, engineers and other technical works to ensure that design intentions are met.

Professional builders may specialize as contracts administrators, construction managers, project managers or quantity surveyors. Many professional builders work in private organizations such as large construction and development companies or consultancies. Some are employed by government departments, while others are self-employed building contractors.

Many analogies have been used to describe the professional builder: the conductor of an orchestra, the captain of a ship, even a general executing a military campaign. The point is that the builder is the one who must coordinate the innumerable players and products needed to transform a set of two-dimensional drawings into a finished home[5; c.50]. The builder has to make sure that everything happens just when it's supposed to, and that the end result is exactly what the clients envisioned.

Ideally, this responsibility begins well before the first shovel breaks ground. One advantage to choosing a builder early in the design process is that the builder can make sure the home can be built in the most efficient and cost-effective manner. Bringing on a builder at this early stage can yield significant cost savings.

Once the plans are complete, the builder has to work with local zoning and code authorities to secure the proper permits. Professional builders have a thorough understanding of building codes, as well as good working relationships with local authorities. This is another big plus to hiring a pro: the building department is likely to scrutinize more closely a permit application submitted by a homeowner, or even by a small building company, than one submitted by an established professional contractor with a reputation for solid management and quality work.

Professional builders also have close relationships with quality subcontractors. And because the builder is a source of ongoing work for those contractors, prices offered to the builder will likely be less than prices offered to anyone else.

Once the project is under way, the builder's management skills really make a difference. These skills include:

Keeping the job on schedule by ensuring that all workers and materials show up at exactly the right time. Construction timetables can change quite often, with causes that range from bad weather to late deliveries. The time and organization required for the builder to constantly adjust everyone's schedules is something homeowners seldom see.

Overseeing the job to guarantee that all trades deliver quality work. The builder knows enough about each specific trade, and has a good enough relationship with each subcontractor, to make sure things get done right. For example, if it's too cold to pour a concrete slab, the builder will have the knowledge and authority to put it on hold even if the concrete contractor is tempted to move ahead[6; c.124].

Solving and preventing problems. A new custom home is an extremely complex undertaking with a million things that can go wrong—and that will go wrong without a skilled and experienced person in the lead[7; c.347]. Having a professional builder in charge of solving problems takes a lot of stress off the homeowners.

Completing the punch list at the end of the project. Everyone has heard horror stories of unprofessional contractors who left a job with a list of small things undone. The professional builder has the resources to make sure that everything is complete before the key is turned over.

Finally, from start to finish the builder protects the homeowner by carrying the needed licenses and insurance policies and confirming that everyone else on the job is similarly covered. Good builders have well-honed management systems for making it all happen. These systems are an important part of the professional builder's value.

Литература

1. Послание Президента народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: Новый политический курс состоявшегося государства»<http://www.akorda.kz>.
2. Послание Президента народу Казахстана «Рост благосостояния граждан Казахстана — главная цель государственной политики»<http://www.enbek.gov.kz>.

3. С.И. Гарагуля. Английский язык для студентов строительных специальностей. Ростов-на-Дону: «Феникс», 2013. -347 с.
4. Е.В., Рябцева, А.А.Гвоздев, Л.В. Михеева. Архитектура и строительство. Тамбов, ТГУ, 2004. -96 с.
5. PatciziaCaruzzo. Flash on English for Construction. Reconati, Italy, 2012. - 50 p.
6. В.Ф. Развадовский. Английский язык для будущих инженеров. Гродно: ГрГУ, 2010. - 124 с.
7. О.Н. Мусихина, О.Г. Гисина, В.Л. Яськова. Английский язык для строителей. Ростов-на-Дону: «Феникс», 2014. – 347 с.

FAMILY RELATIONSHIPS

Махметжан Нурила

Жұманова Г.Ж., шет тілдері кафедрасының оқытушысы, магистр

Ш. Уәлиханов атындағы КМУ, Көкшетау

gulnura_zhumanova@list.ru

The traditional image of the family in both Britain and the USA is a stable family unit consisting of a married couple and two or more children. As a result of the social changes and changes in legislation in recent years, the majority of families no longer conform to this image. Family size is decreasing and the average number of children per family is less than two. Many couples live together without being married and the stigma that used to be associated with illegitimacy is disappearing. The trend towards early marriage that was evident in the 1960s has been reversed. In Britain the average age for people marrying for the first time is 26 for men and 24 for women. Changes in legislation have made it easier to obtain a divorce. About one in three marriages in Britain and one in two in the USA end in divorce. Many people marry again after divorce so that a high proportion of children live with a step-parent. The proportion of families, led by a single parent, normally the mother, has also increased.

People often move to different parts of the country to work, so that many children have little contact with their grandparents, aunts, uncles and cousins except at family reunions, held traditionally at Christmas. Students often leave home when they go to university and people may leave home to find work from the age of 16. People may marry at 16 with their parents' consent and at 18 without it. It is usual for young people to move away from home once they are adult, and many young single people live alone, as do many retired people. [1, p. 224].

Most parents encourage their children to become independent and the relationship between parents and children is more relaxed than in the past. Fathers often play a greater part in the care and upbringing of children reflecting the changes in the respective role of both parents as more mothers work outside the home.

Relationships in the family are to a great extent connected with the role of women in the society. The professional activities of women, especially from middle class and upper-middle class, tend to be more strenuous. One of the main developments in the present-day life has been the increasing number of women in paid employment. This has come about not only because of the recognition of the important contributions women can make, but also as a result of the altered nature of family life. The trend towards later marriage means that women usually work some years before marrying and having children, and many women combine a job with raising a young family, although many find it difficult because of a shortage of child care provision. There is a degree of flexibility in some jobs and some employers provide help with child care for working mothers but they are still in a minority. In Britain in the late 1980s about half of all married women of working age had a job or were looking for one. This is a higher proportion than anywhere else in Europe except Denmark.

Family problems are unique, but problems that make people look for psychological help are common. Some family problems are temporary and easily managed, while others are more chronic and difficult. Some of them can cause illness and injury, changing jobs, changing schools, moving and financial difficulties. [2, p.33].

Most common are parent-child problems. Sometimes there are constant battles between children, and the parents resolve the conflicts. Divorce, is a typical source of problems for all members of the family. Sometimes the couple relationship is the problem, with poor communication and constant conflicts.

Each family develops its own ways of resolving the problems some of which work better than others. Poor communication occurs when family members avoid talking to each other and do not know how to listen to what others are trying to say. There is no perfect family. Each family has its own strengths and weaknesses

On the whole, possible to say that family, as a social institution is now undergoing major changes which may be ascribed to the altering nature of the people's professional and social activities.

Family is defined as a domestic group of people with some degree of kinship – whether through blood, marriage, or adoption. Ideally each child is nurtured, respected, and grows up to care for others and develop strong and healthy relationships. This does not mean that it is always easy to make and keep friends; it just means that we share the goal of having strong relationships.

"Family" includes your parents, as well as relatives who you may not interact with every day, such as your cousins, aunts, uncles, grandparents, and stepparents. [3, p. 22].

These are probably the people you are closest to and with whom you spend the most time. Having healthy relationships with your family members is both important and difficult. Families in the 21st century come in all shapes and sizes: traditional, single parent, blended (more than one family together in the same house), just to name a few. No matter the "type" of family you have, there are going to be highs and lows – good times and bad. Many times, however, families become blocked in their relationships by hurt, anger, mistrust, and confusion. These emotions are natural and normal, and few families do not have at least a few experiences with them. The worst time for most families, is during a [divorce](#). By making a few simple changes in the way we look at the world and deal with other people, it is possible to create happier, more stable relationships. Families need to be units of mutual caring and support; they can be sources of lifelong strength for all individuals. It is never too late to begin the process of improving family relationships – even if they are already of good quality – by developing some simple skills. Whereas in other situations you can step back and assess the relationship, it is often hard to do this with your family. Your family may be a constant presence in your life, so when an argument or issue arises, it may seem impossible to handle. [Communication](#) is key to resolving conflict. While it may seem that your siblings are constantly present to annoy you or boss you around, they are also there to communicate. Use your family's presence to your advantage – communicate with each other, develop ways to value [boundaries](#), and build [trust](#) and [respect](#).

References

1. Степанова С.Н., Хафизова С.И., Гревцева Т.А. English for pedagogical sciences, 2008 -224с
2. И.П. Агабекян, П.И. Коваленко, Ю.А. Кудряшова. Английский язык для психологов. Москва, 2006, 33 с.

WOMEN'S RIGHTS THROUGHOUT THE HISTORY

Куттыходжаева Мадина

Научный руководитель: Русол И.Г., ст. преподаватель

Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау

irenekz@mail.ru

Women's rights are the rights and entitlements claimed for women and girls worldwide, and formed the basis for the women's rights movement in the nineteenth century and feminist movement during the 20th century. In some countries, these rights are institutionalized or supported by law, local custom, and behavior, whereas in others they are ignored and suppressed. They differ from broader notions of human rights through claims of an inherent historical and traditional bias against the exercise of rights by women and girls, in favor of men and boys. [1, p. 1]

Issues commonly associated with notions of women's rights include, though are not limited to, the right: to bodily integrity and autonomy; to be free from sexual violence; to vote; to hold public office; to enter into legal contracts; to have equal rights in family law; to work; to fair wages or equal pay; to have reproductive rights; to own property; to education. [2, p.23]

My main goal is to study the change in the rights of women throughout the history

Research objectives:

- Explore the sources
- Compare the rights of women in different parts of the world
- To analyze modern movements in the women's rights sphere

Hypothesis: If we consider the change in the rights of women during the history, we can find out what to expect in the field of women's rights in the future.

Ancient and Medieval history. Mesopotamia. Women in ancient Sumer could buy, own, sell, and inherit property. They could engage in commerce, and testify in court as witnesses.

Nonetheless, their husbands could divorce them for mild infractions, and a divorced husband could easily remarry another woman, provided that his first wife had borne him no offspring. Female deities, such as Inanna, were widely worshipped.[3, p.98] The Akkadian poetess Enheduanna, the priestess of Inanna and daughter of Sargon, is the earliest known poet whose name has been recorded. Old Babylonian law codes permitted a husband to divorce his wife under any circumstances[4, p.214], but doing so required him to return all of her property and sometimes pay her a fine. Most law codes forbade a woman to request her husband for a divorce and enforced the same penalties on a woman asking for divorce as on a woman caught in the act of adultery; some Babylonian and Assyrian laws, however, afforded women the same right to divorce as men, requiring them to pay exactly the same fine. The majority of East Semitic deities were male.

Egypt. In ancient Egypt women enjoyed the same rights under the law as men, however rightful entitlements depended upon social class. Landed property descended in the female line from mother to daughter, and women were entitled to administer their own property. Women in ancient Egypt could buy, sell, be a partner in legal contracts, be executor in wills and witness to legal documents, bring court action, and adopt children.

Greece. Although most women lacked political and equal rights in the city states of ancient Greece, they enjoyed a certain freedom of movement until the Archaic age. Records also exist of women in ancient Delphi, Gortyn, Thessaly, Megara and Sparta owning land, the most prestigious form of private property at the time. However, after the Archaic age, legislators began to enact laws enforcing gender segregation, resulting in decreased rights for women.

Women in Classical Athens had no legal personhood and were assumed to be part of the *oikos* headed by the male *kyrios*. Until marriage, women were under the guardianship of their father or other male relative. Once married, the husband became a woman's *kyrios*. As women were barred from conducting legal proceedings, the *kyrios* would do so on their behalf. Athenian women could only acquire rights over property through gifts, dowry and inheritance, though her *kyrios* had the right to dispose of a woman's property. Athenian women could only enter into a contract worth

less than the value of a "medimnos of barley" (a measure of grain), allowing women to engage in petty trading.[5, p.26] Women were excluded from ancient Athenian democracy, both in principle and in practice. Slaves could become Athenian citizens after being freed, but no woman ever acquired citizenship in ancient Athens. In classical Athens women were also barred from becoming poets, scholars, politicians, or artists. During the Hellenistic period in Athens, the philosopher Aristotle thought that women would bring disorder and evil, therefore it was best to keep women separate from the rest of the society. This separation would entail living in a room called a gynaieion, while looking after the duties in the home and having very little exposure with the male world. This was also to ensure that wives only had legitimate children from their husbands. Athenian women received little education, except home tutorship for basic skills such as spin, weave, cook and some knowledge of money.

Although Spartan women were formally excluded from military and political life they enjoyed considerable status as mothers of Spartan warriors. As men engaged in military activity, women took responsibility for running estates. Following protracted warfare in the 4th century BC Spartan women owned approximately between 35% and 40% of all Spartan land and property. By the Hellenistic Period, some of the wealthiest Spartans were women. Spartan women controlled their own properties, as well as the properties of male relatives who were away with the army. Girls as well as boys received an education. But despite relatively greater freedom of movement for Spartan women, their role in politics was just as the same as Athenian women.

Rome. Roman law, similar to Athenian law, was created by men in favor of men. [6, p. 82] Women had no public voice, and no public role which only improved after the 1st century to the 6th century BCE. Freeborn women of ancient Rome were citizens who enjoyed legal privileges and protections that did not extend to non-citizens or slaves. Roman society, however, was patriarchal, and women could not vote, hold public office, or serve in the military. Women of the upper classes exercised political influence through marriage and motherhood. During the Roman Republic, the mother of the Gracchus brothers and of Julius Caesar were noted as exemplary women who advanced the career of their sons. During the Imperial period, women of the emperor's family could acquire considerable political power, and were regularly depicted in official art and on coinage.

The central core of the Roman society was the pater familias or the male head of the household who exercised his authority over all his children, servants, and wife. Girls had equal inheritance rights with boys if their father died without leaving a will. Similar to Athenian women, Roman women had a guardian or as it was called "tutor" who managed and oversaw all her activity. This tutelage had limited female activity but by first century to sixth century BCE, tutelage became very relaxed and women were accepted to participate in more public roles such as owning or managing property and or acting as municipal patrons for gladiator games and other entertainment activities. Childbearing was encouraged by the state. By 27–14 BCE the *iustriumliberorum* ("legal right of three children") granted symbolic honors and legal privileges to a woman who had given birth to three children, and freed her from any male guardianship.

In the earliest period of the Roman Republic, a bride passed from her father's control into the "hand" (manus) of her husband. She then became subject to her husband's potestas, though to a lesser degree than their children.[7, p.114] This archaic form of manus marriage was largely abandoned by the time of Julius Caesar, when a woman remained under her father's authority by law even when she moved into her husband's home. This arrangement was one of the factors in the independence Roman women enjoyed. Although women had to answer to their father in legal matters, they were free of his direct scrutiny in her daily life, and her husband had no legal power over her. When her father died, she became legally emancipated (*sui juris*). A married woman retained ownership of any property she brought into the marriage. Girls had equal inheritance rights with boys if their father died without leaving a will. Under classical Roman law, a husband had no right to abuse his wife physically or compel her to have sex. Wife beating was sufficient grounds for divorce or other legal action against the husband.

Modern Age Renaissance Europe. The 16th and 17th century saw numerous witch trials, which resulted in thousands of people across Europe being executed, of whom 75-95% were

women (depending on time and place). The executions mostly took place in German-speaking lands, and during the 15th century the terminology "witchcraft" was definitely viewed as something feminine as opposed to prior years. Famous witchcraft manuals such as the *Malleus Maleficarum* and *Summis Desiderantes* depicted witches as diabolical conspirators who worshipped Satan and were primarily women. Culture and art at the time depicted these witches as seductive and evil, further fuelling moral panic in fusion with rhetoric from the Church.

18th and 19th century Europe. Starting in the late 18th century, and throughout the 19th century, rights, as a concept and claim, gained increasing political, social, and philosophical importance in Europe. Movements emerged which demanded freedom of religion, the abolition of slavery, rights for women, rights for those who did not own property, and universal suffrage.

In the late 18th century the question of women's rights became central to political debates in both France and Britain. At the time some of the greatest thinkers of the Enlightenment, who defended democratic principles of equality and challenged notions that a privileged few should rule over the vast majority of the population, believed that these principles should be applied only to their own gender and their own race.

In 1791 the French playwright and political activist Olympe de Gouges published the Declaration of the Rights of Woman and the Female Citizen, modelled on the Declaration of the Rights of Man and of the Citizen of 1789. The Declaration is ironic in formulation and exposes the failure of the French Revolution, which had been devoted to equality. It states that: "This revolution will only take effect when all women become fully aware of their deplorable condition, and of the rights they have lost in society". The Declaration of the Rights of Woman and the Female Citizen follows the seventeen articles of the Declaration of the Rights of Man and of the Citizen point for point and has been described by Camille Naish as "almost a parody...of the original document".

Russia. By law and custom, Muscovite Russia was a patriarchal society that subordinated women to men, and the young to their elders. Peter the great relaxed the second custom, but not the subordination of women. A decree of 1722 explicitly forbade any forced marriages by requiring both bride and groom to consent, while parental permission still remained a requirement. But during Peter's reign, only the man could get rid of his wife by putting her in a nunnery.

Women's suffrage (also known as female suffrage, woman suffrage or women's right to vote) is the right of women to vote in elections. Limited voting rights were gained by women in Finland, Iceland, Sweden and some Australian colonies and western U.S. states in the late 19th century. National and international organizations formed to coordinate efforts to gain voting rights, especially the International Woman Suffrage Alliance (founded in 1904, Berlin, Germany), and also worked for equal civil rights for women.

In 1881, the Isle of Man gave women who owned property the right to vote. In 1893, the British colony of New Zealand, granted women the right to vote. The colony of South Australia, did the same in 1894 and women were able to vote in the next election, which was held in 1895. South Australia also permitted women to stand for election alongside men. In 1899 Western Australia enacted full women's suffrage, enabling women to vote in the constitutional referendum of 31 July 1900 and the 1901 state and federal elections.

The suffrage movement was a broad one, encompassing women and men with a wide range of views. In terms of diversity, the greatest achievement of the twentieth-century woman suffrage movement was its extremely broad class base. One major division, especially in Britain, was between suffragists, who sought to create change constitutionally, and suffragettes, led by English political activist Emmeline Pankhurst, who in 1903 formed the more militant Women's Social and Political Union.

Modern movements for women's rights. In the subsequent decades women's rights again became an important issue in the English speaking world. By the 1960s the movement was called "feminism" or "women's liberation." Reformers wanted the same pay as men, equal rights in law, and the freedom to plan their families or not have children at all. Their efforts were met with mixed results.

In the USA, the National Organization for Women (NOW) was created in 1966 with the purpose of bringing about equality for all women. NOW was one important group that fought for

the Equal Rights Amendment (ERA). This amendment stated that "equality of rights under the law shall not be denied or abridged by the United States or any state on account of sex."

Women for Women International (WfWI) is a nonprofit humanitarian organization that provides practical and moral support to women survivors of war. WfWI helps such women rebuild their lives after war's devastation through a year-long tiered program that begins with direct financial aid and emotional counseling and includes life skills (e.g., literacy, numeracy) training if necessary, rights awareness education, health education, job skills training and small business development.

Emma Charlotte Duerre Watson (born 15 April 1990) is a British actress, model, and activist. Born in Paris and brought up in Oxfordshire, Watson attended the Dragon School and trained as an actress at the Oxford branch of Stagecoach Theatre Arts.

Watson has promoted education for girls, visiting Bangladesh and Zambia to do so. In July 2014, she was appointed as a UN Women Goodwill ambassador. In September that year, an admittedly nervous Watson delivered an address at UN Headquarters in New York City to launch the UN Women campaign HeForShe, which calls for men to advocate for gender equality. In that speech she said she began questioning gender-based assumptions at age eight when she was called "bossy" (a trait she has attributed to her being a "perfectionist") whilst boys were not, and at 14 when she was "sexualised by certain elements of the media". Watson's speech also called feminism "the belief that men and women should have equal rights and opportunities" and declared that the perception of "man-hating" is something that "has to stop".

Literature:

1. Fran P., 'Towards a Definition of Women's Rights' in Human Rights Quarterly, Vol. 3, No. 2. (May 1981), pp. 1–10.
2. Lockwood, Bert B. (ed.), Women's Rights: A "Human Rights Quarterly" Reader (Johns Hopkins University Press, 2006), ISBN 978-0-8018-8374-3.
3. Their History, Culture, and Character, Chicago, Illinois: University of Chicago Press, p. 78, ISBN 0-226-45238-7
4. Nemet-Nejat, Karen Rhea (1998), Daily Life in Ancient Mesopotamia, Daily Life, Greenwood, ISBN 978-0313294976
5. Binkley, Roberta (2004). "Reading the Ancient Figure of Enheduanna". Rhetoric before and beyond the Greeks. SUNY Press. p. 47. ISBN 9780791460993.
6. Joshua J. Mark (4 November 2016). "Women in Ancient Egypt". Ancient History Encyclopedia. Retrieved 26 July 2017.
7. Nardo, Don (2000). Women of Ancient Greece. San Diego: Lucent Books. 114p.

MULTILINGULISM IN KAZAKHSTAN

Miras Maral

Academic advisor: head teacher, master of economics, SH.Ualikhanov KSU, Sultanova A.B,
Kokshetau city

Miras6464@gmail.com

Kazakhstan, at this time is one of the most peace-loving and multiethnic country. Kazakhstan includes about 150 nationalities and languages. Nursultan Nazarbayev makes tremendous steps to preserve the political stability, tolerance to other nationalities, and the most essential – the languages.

The official and state language is the Kazakh language, the Russian language is the language of interethnic communication, and the English language serves for integration of our country into the world economy and global society. In Nursultan Nazarbayev's address to the people of

Kazakhstan “Building the future together” in 2011, the President stated, “I always say that knowing three languages is essential for the success of every Kazakhstani.

I would like to share my personal viewpoints about the advantages of knowing the English language. There are 1 billion people who are learning English. This is because English has become the most important language in the world. Let's look at the advantages:

- Access to knowledge and information

Internet

Most of the web pages on the Internet are in English. The Internet has a huge amount of information, some of which can only be accessed in English. English will allow you to chat with people from all over the world in chat-rooms, email and other services. Seriously, I've realised that there's so much information you have access to, if you know English.

Science

Around 90% of scientific journals are written in English. Therefore, if you want to remain current in the world of science, an understanding of English is vital. For the scientists, imagine being able to go to conferences around the world and improve your understanding in this field.

- Advancing your career

If you are interested in advancing in the business world, English is a key to success. English has become the international language of business and is often used as a neutral language for business between various countries. Knowing English will open the door to many new and exciting jobs in countries all over the world.

- Entertainment

Books

You will be able to read books written by American, British, and other English speaking authors without needing the translated copy. There are lots of interesting articles as well.

Youtube

I really enjoy watching my favourite Youtube bloggers, I've learnt a lot from them, one of my favourite is Casey Neistat. You can whatever you want in here.

Travel

Learning English will give you the ability to travel to English speaking countries like the United States, Canada, England, and Australia. As well, you will be able to communicate with other people from Europe, Asia and all over the world. I've been to United States it was a huge experience for me. I've met a lot of people from all over the world.

Nevertheless, the people of Kazakhstan have to do tremendous work in order to learn English. According to statistics the amount of people who speak english will reach about 20% by 2020. It's clear and there's no doubt that children will quickly aquire skills of english, however in my opinion it'll be difficult to make adults to learn english, because they'll say they have no time, but actually everyone has time even 20 minutes. Another problem is that there's no need to know english , it's not necessary, the thing is all signs, documentation is in russian or kazakh languages. There are not so many foreigners we can speak with. So generally, there's no english environment.

Hopefully, there are ways to overcome these difficulties. If we're serious about learning english, we have to surround ourselves with english environment. Everything begins with the family, and if parents want their children to learn english, they'd better start from themselves. I remember days when I started to learn english, I had a huge desire to learn english. The reason is I wanted to go to USA and I had an interview with american council to get a visa. As I think of how obsessed I was with learning english I get goosebumps. From my point of view the main thing we need to aquire a skill is a goal, we need to clearly understand why we need it. In my case it was getting a visa and going to USA, some people may want to get a better job. So generally, we need to what we do and why we do it. A mission of Kazakhstan's government, educational system and Kazakhstani families of course, we have to let the people understand how important the knowledge of english is. Then we'll be successful, then we'll be competative, then we'll be well-known country. We can do whatever we want, we just need to believe in ourselves and work hard.

References:

1. Advantages of knowing English <https://www.rypeapp.com/blog/major-benefits-of-learning-english/>
2. Multilingualism in Kazakhstan <http://www.academia.edu>

«Шет тілді оқыту методикасы» А Секциясы Секция А «Методика обучения иностранным языкам»

МЕТОД CLIL В ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ В РАМКАХ ОБНОВЛЕННОГО СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

Васильева У.Л.

Научный руководитель: Моисеева Е.В., магистр педагогики, старший преподаватель.
Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау.
ustina.vasileva@gmail.com

В настоящее время английский язык имеет большое значение в системе межкультурных коммуникаций различных народов мира – он принимает непосредственное участие в формировании и развитии культурных, образовательных, политических и социально-экономических связей на международной арене. В последнее время заметно возрастает роль английского языка в процессе интеграции казахстанских образовательных и научных организаций в мировое сообщество [1; с. 117]. В связи с этим возникает необходимость использования современных форм и методов обучения иностранному языку, которые обеспечивают максимально эффективную реализацию программы подготовки, в том числе учащихся средней школы.

К настоящему времени в значительной степени переосмыслена роль дисциплины «Иностранный язык» в процессах развития языкового знания ученика средней школы. Современные требования к обучению ученика средней школы включают в себя не только ряд определенных компетенций, среди которых: способность к самообразованию, владение инновационными технологиями, понимание перспектив и возможностей их использования, умение принимать решения самостоятельно, адаптируемость к новым социальным и профессиональным условиям, навыки работы в команде, умение справляться со стрессом [2; с. 44], но также и владение одним и более иностранными языками на высоком профессиональном уровне.

В некоторых учебных заведениях, согласно учебному плану, интенсивное обучение иностранному языку (чаще всего английскому) начинается в 5 классе, и стоит отметить, что, из-за отсутствия постоянной речевой практики в предыдущие годы обучения, развитие коммуникативных навыков происходит медленнее. Поэтому возникает потребность в интегрировании иностранного языка и школьных предметов на протяжении всего периода обучения в школе.

В ряду образовательных методик, включающих в себя параллельное обучение, как иностранному языку, так и общешкольному предмету, можно выделить методику предметно-языкового интегрированного обучения (Content and Language Integrated Learning – CLIL), которая способна оказать влияние на формирование необходимых компетенций у учащихся.

Термин Content and Language Integrated Learning (CLIL) был введен в 1994 г. исследователем в области многоязычного образования Дэвидом Маршем (David Marsh) в процессе работы по координации исследований о состоянии языкового образования в Европе [3]. Это привело к общеевропейской дискуссии, экспертами в которой выступили представители Финляндии и Нидерландов. Обсуждался вопрос о том, как использовать опыт

передового обучения иностранным языкам, который был найден в определенных типах частных школ, в учебной программе государственных школ и колледжей.

В то время интерес к методике предметно-языкового интегрированного обучения (CLIL) был также связан с политической ситуацией в Европе и европейскими образовательными стандартами. Как отмечает Дэвид Марш: «Политическим толчком послужило то, что миграция между европейскими государствами требует более высокого уровня языковой компетенции в отношении внутренних языков, что являлось актуальным в тот период времени». Теперь спустя более, чем двадцать лет, концепция CLIL стала не только способом для получения доступа к дополнительным языкам, но и привлечения инновационных практик в учебный план в целом. CLIL как подход постепенно набирает признание и в нашем государстве. Кажется, что тенденция в обучении через методику CLIL будет все больше и больше использоваться в будущем в нашей стране.

В 1994 году также было сформировано и утверждено само определение предметно-языкового интегрированного обучения (CLIL): «Предметно-языковое интегрированное обучение или CLIL – это двунаправленный компетентностный подход к обучению, в котором иностранный язык используется для преподавания как основного предмета, так и для изучения самого языка» [4; с. 6]. Таким образом, CLIL интегрирует способы обучения предмету и изучение самого иностранного языка. Используя CLIL, ученики могут изучать один или несколько предметов на иностранном языке, зачастую это английский язык. Они изучают язык в то же время, что и предмет.

София Иоанна-Джорджия (Sophie Ioannou-Georgiou) и Павлос Павлу (Pavlos Pavlou) утверждают, что среди особенностей методики CLIL можно выделить три основные [5; с. 13–15]:

а) Изучение иностранного языка, интегрированного в содержание самого предмета, такого как биология, история, география. Студенты изучают иностранный язык посредством облегченного содержания предмета.

б) CLIL имеет свое происхождение в различных социально-языковых и политических контекстах и относится к любому языку, возрасту и уровню образования: от дошкольного, начального до высшего, профессионального обучения. В этом смысле CLIL отвечает всем европейским образовательным программам, предназначенным для всех граждан, где считается, что многоязычие и мультикультурализм содействуют интеграции, пониманию и мобильности среди европейцев.

в) CLIL представляет собой подход, который предполагает развитие социальных, культурных, познавательных, лингвистических, академических и других навыков обучения, которые в свою очередь способствуют достижению в области изучения, как самого предмета, так и языка. [6; с. 11–12].

Интегрированное обучение предмету и языку в вузе представляет собой развивающуюся область теоретических и практических исследований, и единой установленной концепции того, как школа должна реализовывать такое обучение, не существует. Каждое высшее учебное заведение имеет свою специфику, в зависимости от которой оно принимает решение о путях и методах обучения студентов на дополнительном/неродном для них языке. [7; с. 5]

Выбор коммуникативных навыков (говорение, чтение, письмо, аудирование) для работы во время занятий будет зависеть от целей и требований рабочей программы, лекций, семинаров, и может корректироваться в зависимости от пожеланий преподавателя и студентов.

Методика преподавания дисциплины в рамках CLIL не предполагает строгого использования языкового материала [4; с. 12] (в отличие от изучения иностранного языка), поэтому преподаватель имеет возможность отбирать языковые средства, способные, с его точки зрения, лучше всего реализовать содержательную часть занятий.

Задача преподавателя на данном этапе – осуществлять контроль по правильному использованию грамматической конструкции, а также, при возникновении проблем, помогать ученикам.

Для анализа проведенного занятия, решения проблем, в том числе языковых, и корректировки рабочей программы, типов заданий имеет смысл организовать обратную связь с учениками. Она может быть выполнена в виде краткого опросника, отражающего значимые для преподавателя характеристики занятий.

В заключении можно сказать, что предметно-языковое интегрированное обучение (CLIL) представляет собой сравнительно новую методику обучения, которую можно рассматривать как уникальный способ обучения учеников профильным предметам через иностранный язык (teaching content through foreign language), а также обучение иностранному языку через сам предмет (teaching foreign language through content). Данная методика вызывает большой интерес у преподавателей иностранных языков, а также у целого ряда педагогов, владеющих иностранным языком и преподающих свой профильный предмет. Таким образом, соединяя два направления, учителя-предметники способны обучать не только своему профильному предмету на иностранном языке, но также использовать важные средства обучения языку: преподавать грамматику, лексику, и др., включая в свой урок элементы коммуникативной методики обучения иностранному языку. Это помогает упростить и модернизировать учебную программу в школе.

Список литературы / References

1. Самойлова Е. В. Актуальные проблемы и перспективы преподавания иностранного языка студентам неязыковых специальностей вузов в рамках интегрированного подхода / Е.В. Самойлова, О.В. Назарова, Н.С. Корнилецкая // Интеграция образования. – 2014. – №2. – С.117-123.
2. Литвишко О. М. Компетентностно-ориентированная модель обучения: преимущества методики CLIL в преподавании профессионально-ориентированного английского языка / О. М. Литвишко, Ю. А. Черноусова // Материалы научно-методических чтений ПГЛУ. – 2015. – С. 44 – 47.
3. Marsh, D. CLTL / EMILE – the European Dimension: Actions, Trends and Foresights Potential [Electronic resource] / D. Marsh // Brussels: The European Union. – 2002. – URL: <http://userpage.fu-berlin.de/elc/bulletin/9/en/marsh.html> (дата обращения: 23.04.2017).
4. Sandra Attard Montalto. The CLIL Guidebook [Electronic resource]/ A. Montalto, L. Walter, M. Theodorou, K. Chrysanthou // Lifelong Learning Program. – 2015. – URL: <https://www.goethe.de/en/spr/unt/kum/clg/20782495.html> (дата обращения: 23.04.2017).
5. Ioannou Georgiou, Spfie and Pavlu, Pavlos: Guidelines for CLIL Implementation in Primary and Pre-primary Education [Electronic resource] / G. Ioannou // Comenius Socrates Project. – P. 157. – URL: http://www.schools.ac.cy/klimakio/Themata/Anglika/teaching_material/clil/guidelinesforclilimplementation1.pdf (дата обращения: 23.04.2017).
6. Mehisto P. Uncovering CLIL: Content and Language Integrated Learning in Bilingual and Multilingual Education / P. Mehisto, D. Marsh, M. Frigols // Macmillan Oxford, 2008. – P. 240
7. Бурдакова О. Н. Методика интегрированного обучения предмету и языку в учебном процессе Нарвского колледжа ТУ [Электронный ресурс] / Бурдакова О.Н., Джалалова А.А., Рауд Н.П. // . – 2011. – 67 С. – URL: <http://docplayer.ru/42474789-Metodika-integrirovannogo-obucheniya-predmetu-i-yazyku-v-uchebnom-processe-narvskogo-kolledzha-tu.html> (дата обращения: 23.04.2017)

К ВОПРОСУ РАЗВИТИЯ МОТИВАЦИИ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Габбасова М.Т.

Научный руководитель: Бурдыга И.В., магистр педагогических наук, ст. преподаватель
Madinchik_96@mail.ru

На современном этапе развития общества проблема мотивации в изучении иностранных языков становится чрезвычайно актуальной. Знание иностранных языков становится одним из главных факторов как социально–экономического, так и общекультурного прогресса общества. Иностранный язык выполняет огромную роль в формировании и развитии личности и повышении образования, ведь с помощью него можно получить доступ к духовному наследию другой страны, получить возможность коммуникации с представителями других наций. Поэтому неудивительно, что в последнее время в нашей стране существенно вырос интерес к иностранным языкам, особенно – к английскому. Теперь знание двух и более языков – это обязательный атрибут любого современного высокообразованного человека. Владение английским языком стало настоящей потребностью, без него уже невозможно устроиться на высокооплачиваемую работу и построить успешную карьеру. Новая политическая обстановка, расширение международного сотрудничества и международных контактов требуют сегодня более глубокого владения английским языком.

Проблема мотивированности в обучении возникает по многим предметам, но особенно остро она проявляется в изучении английского языка. Все дело в особой специфике предмета, которая требует от обучающегося наличия определенной базы и коммуникативных способностей. Часто это вызывает у учащегося определенные сложности и мотивированность пропадает. Поэтому, рассматривая мотивацию как основную движущую силу в изучении английского языка, следует отметить, что мотивы относятся к субъективному миру человека, определяются его внутренними побуждениями. Отсюда все трудности вызова мотивации со стороны. Человек сможет выучить английский язык, если будет замотивирован[1: с. 33].

Сегодня термин мотивация рассматривается разными учеными по-своему. Например, мотивация по В.К. Вилюнасу– это совокупная система процессов, отвечающих за побуждение и деятельность[2:с. 78]. К.К. Платонов считает, что мотивация, как явление психическое, есть совокупность мотивов[3:с. 67]. Большинство авторов сходится во мнении, что мотив – это или побуждение, или намерение, или цель. Исходя из выше сказанного, к этому понятию нужно подходить комплексно, учитывая все возможные аспекты.

Необходимо охарактеризовать те виды мотивации, которые возникают при изучении английского языка. Все вместе они составляют так называемую учебную мотивацию. Учебная мотивация определяется рядом факторов:

- особенностями обучающегося (пол, самооценка, уровень интеллектуального развития)

- особенностями преподавателя и его отношения к образовательной деятельности
- организацией педагогического процесса
- спецификой учебного предмета (в данном случае английского языка)

На основании вышеперечисленных факторов учебную мотивацию можно разделить на внешнюю и внутреннюю.

Внешняя мотивация не связана непосредственно с содержанием предмета, а обусловлена внешними обстоятельствами.

Внутренняя мотивация связана непосредственно с самим предметом. Человеку нравится непосредственно иностранный язык, нравится проявлять свою интеллектуальную активность. Действие внешних мотивов (престижа, самоутверждения, и т. д.) может усиливать внутреннюю мотивацию, но они не имеют прямого отношения к содержанию и процессу деятельности[4: с.47].

Учебную мотивацию можно разделить на два вида: положительную и отрицательную. К примеру, конструкция «если, я буду учить английский, то получу на уроке хорошую оценку» – это положительная мотивация. Конструкция «если я буду учить английский, то получу хорошую оценку, и меня не будут наказывать» – отрицательная.

Главным же выводом служит то, что учениками в школе в основном движут внешние мотивы, при этом присутствует значительная доля негативной мотивации («чтобы не оставили после уроков», «не поставили двойку»). Абсолютно ясно, что нужно предпринимать действия, направленные на вызов в учениках внутренней мотивации. То есть необходимо создавать такие условия, при которых у учащихся возникает личная заинтересованность и потребность в изучении иностранного языка.

Учитель не может принудить ученика к познанию, поэтому необходимо вызвать заинтересованность ученика к процессу изучения английского языка. Проблема отсутствия мотивации возникает на всех этапах обучения языку. Задача педагога состоит в формировании мотива и, как правило, средства для формирования учебной мотивации разные, в зависимости от возраста учащегося.

На всех ступенях обучения необходимо прибегать к использованию интерактивных технологий. Одним из важных стимулов, влияющих на формирование, мотивов является игра. Этот вид деятельности характерен для учащихся всех возрастных групп, особенно для младших школьников. Включение разных видов игр в процесс обучения английскому языку, позволяет разнообразить занятия и пробудить интерес у учащихся. Принцип новизны также должен способствовать к формированию мотивов. Любые новые формы и приёмы работы всегда интересны на занятии. Необходимо помнить, что постепенно все новое приедается и учителю придется разнообразить методы обучения, чтобы поддержать интерес учащегося. Также не стоит забывать о том, что необходимо выстроить доверительные отношения с учениками, так как это немаловажный фактор в образовательном процессе. Если у учащихся сложились гармоничные отношения с педагогом, то это будет еще одним стимулом к изучению английского языка[5:с. 67].

Хорошим стимулирующим фактором может послужить эффект неожиданности на уроке. Можно подойти к проведению занятия в нестандартной форме. Все, что отличается от общепринятого, всегда возбуждает интерес у публики. Применение новейших компьютерных технологий в процессе обучения английскому языку позволяют дополнять традиционные методики, повышают мотивацию учащихся к учёбе, заставляют по-новому взглянуть на английский язык, раскрывая, таким образом, их интеллектуальный и творческий потенциал. В старших классах учащимся особенно будет интересно обучение с применением проектной методики. Она способствует развитию самостоятельности у учащихся, а это в свою очередь способствует повышению уровня мотивации.

Проблема мотивации при изучении английского языка является очень актуальной в наше время. В своей работе современному учителю необходимо использовать весь спектр современных средств, чтобы поддержать интерес к изучению английского языка, тем самым способствуя повышению уровня мотивации учащихся.

Литература:

1. Маркова А.К. и др. Формирование мотивации учения: Книга для учителя. М.: Просвещение, 1990. – с.192
2. Вилюнас В. К. Психология развития мотивации. — СПб.: Речь, 2006. — 458 с.
3. Платонов К.К. Структура и развитие личности: психология личности— Москва: Наука, 1986. – 256 с.
4. Маслыко Е. А. – Пути формирования мотивации овладения учениками иностранного языка // ИЯШ – 1995 - № 3.
5. Васильева М.М. Условия формирования мотивации при изучении иностранного языка. – М.: Педагогика, 1988

ОРТА БУЫНДА ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ БАҒДАРЛАМАСЫ БОЙЫНША АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Әшірбаева Ұ.Қ

Ғылыми жетекші: Ахметова Г.С, филология ғылымының магистрі
Ш.Ш Уалиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қаласы
Ulzhalgas.ashirbaeva@bk.ru

Бүгінде білім беру мазмұнын жаңарту өте маңызды өзгерістердің сатысында тұр. Білім беру мазмұнын жаңарту-сапалы білім, жарқын болашаққа негіздеп, бірқатар жетістіктер формуласын ұсынған үлгі және оқу-тәрбиелік үрдісті жан-жақты жаңа әдіс-тәсілдермен ұштастыру болып табылады.

Мемлекет болашағының кепілі- жастарға білім мен тәрбие беру мәселесінен өткір мәселе жоқ екені белгілі. Қазақтың кемел ұлы, ұстазы Ахмет Байтұрсынов: «Елді түзетуді бала оқыту ісін түзетуден бастау керек», -деген.

Елбасы Н.Ә. Назарбаев жылдар бойы білім және ғылым саласына ұдайы көңіл бөліп келеді. Биылғы «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты Қазақстан халқына Жолдауында да бұл мәселе назардан тыс қалған жоқ. «Ең алдымен, білім беру жүйесінің рөлі өзгеруге тиіс. Біздің міндетіміз — білім беруді экономикалық өсудің жаңа моделінің маңызды буынына айналдыру. Оқыту бағдарламаларын оқушылардың сыни ойлау қабілетін және өз бетімен іздену дағдыларын дамытуға бағыттау қажет», -деген жолдар — соның дәлелі. [1]

Қай кезеңде, қай қоғамда болсын жеке тұлғаның қалыптасуы ұстаздан басталады. Білім саласындағы түбегейлі өзгерістер ұстазға үлкен жауапкершілікті талап етеді. Өздігінен білім алатын, жан-жақты ізденетін, алдағы өмір жолын өзі болжай алатын тұлға тәрбиелеу - ұстаздың басты мақсаты. Жаңа бағдарлама мұғалімдерге қазіргі заманғы оқыту әдістерін жеті модуль арқылы ұсынады.

1. Білім беру мен білім алудағы жаңа тәсілдер
2. Сыни тұрғыдан ойлауға үйрету
3. Білім беру үшін бағалау және оқытуды бағалау
4. Білім беруде ақпараттық- коммуникациялық технологияларды пайдалану
5. Талантты және дарынды балаларды оқыту
6. Оқушылардың жас ерекшеліктеріне қарай білім беру және оқыту
7. Білім берудегі басқарушы және кошбасшылық [2]

Мемлекеттік тілді білу- парыз, өзге тілдерді үйрену- құқық. Қазіргі таңда мектептерде жаңартылған бағдарлама бойынша ағылшын тілі 1,2 және 5,7 сыныптарда оқытылуда. Негізінен ағылшын тілін ерте жастан оқытудың мақсаты- оқушылардың ағылшын тілінде қарым-қатынас жасай алу негіздерін меңгеруі. Қазір ағылшын тілін білу- уақыт талабы.

Орта буындағы ағылшын тілі пәнін оқытуға жаңартылған бағдарламамен бірнеше өзгерістер болды. Солардың бірі оқулықтардың өзгеруі және де « Cambridge University Press» және «Oxford University Press» баспаханаларынан шыққан кітаптармен оқушыларды оқыту. Бұл кітаптар мен жұмыс дәптерлері баланың өздінен жұмыс жасауына бағытталған.

Сабақ жоспарлары да шектен тыс қалып қойған жоқ. Қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді жоспарларға да өзгерістер енгізілді. Атап айтатын болсақ: тілдік мақсаттардың, рефлексияның және критериалды күтілетін нәтижелердің алдын ала қойылуы.

Бағалау жүйесі де түбегейлі өзгеріске ұшырап, критериалдық бағалау жүйесіне өтеді. Критериалды бағалау кезінде оқушылардың үлгерімі алдын ала белгіліенген критерийлердің нақты жиынтығымен өлшенеді. Оқушылардың пән бойынша үлгерімі екі тәсілмен бағаланады.: қалыптастырушы бағалау және жиынтық бағалау. Бұл бағалау жүйесінің артықшылығы- баланың ойлау қабілетін дамытып, ғылыммен айналысуына ықыласын

туғызады. Қалыптастырушы бағалау үздіксіз жүргізіле отырып, оқушылар мен мұғалім арасындағы кері байланысты қамтамасыз етеді және балл немесе баға қоймастан оқу үдерісін түзетіп отыруға мүмкіндік береді. Жиынтық бағалау оқу бағдарламасының бөлімдерін аяқтаған оқушының үлгерімі туралы ақпарат алу мақсатында балл және баға қою арқылы өткізіледі. [3]

Жаңартылған білім беру бағдарламасында белгіленгендей орыс және қазақ тілінде оқытатын мектептердегі ағылшын тілін оқытудың негізгі бағыттары тілді үйретудің 4 негізгі дағдысын қамтиды :

1-бағыт: Тыңдалым;

2-бағыт: Айтылым;

3-бағыт: Оқылым;

4-бағыт: Жазылым;

Осы 4 негізгі тілдік дағдылардың өзіне тән жеңілден күрделілеп отыратын оқу мақсаттары бар. Оқу мақсаттары әрбір негізгі дағды бойынша ілгерілеуді білдіріп, мұғалімдердің жоспарлауына және бағалауына, оқушылармен олардың алдағы қадамдары туралы ойларымен бөлісуіне мүмкіндік береді. Бағдарламада көрсетілгендей әрбір тілдік дағдының міндеті:

- Тыңдалым ауызша хабарламаларды, сөздер мен мәтіндердің мағынасын түсінуді, алдын ала бағалауды және ақпараттың негізгі және маңызды сәттерін анықтау мен әдеби нормаларды өзектендіруді қамтиды.

- Айтылым сөздік қорды қолдануды, әңгімелеуді және тыңдалған немесе оқылған мәтінді сараптауды, ауызша өтініш құрастыру мен бағалауды және дыбысбейне материалдар негізінде дәлелдерді қуаттауды қамтиды.

- Оқылым арқылы оқушылар мәтінді және оқу стратегиясының типтерін түсінуге, негізгі ойды анықтауға, негізгі ойды және мәтіннің құрылымдық бөліктерін, мәтіннің стилімен типін анықтауды, оқылған мәтін негізінде сұрақ құрастырауды, әртүрлі деректерден қосымша ақпаратты айқындауды және мәтіндердің салыстырмалы сараптамасын қолдануды үйренеді.

- Жазылым сипаттау құралдарын, материалдарды оқу мен дыбысбейне материалдарды, грамматикалық және сөздік нормаларды, орфографиялық қағидаттар мен пунктуациялық нормаларды және шығармашылықты қолдана отырып, әртүрлі стильдегі және типтегі мәтін құрастыруды көздейді.

Орта мектепте шет тілін жоғары деңгейде оқытудың тиімділігі қаншалықты әдіс тәсілдердің үйренушілердің жас ерекшеліктеріне бағдарланғанына байланысты болады.

Мектепте білім берудің белгіленген баланың даму сатысына бағытталған үш негізгі кезеңін бөліп қарауға болады: Яғни:

- Бастауыш мектеп - кіші мектеп жасындағы (жетекші қызмет - оқыту, бағдарлау - жаңа әлеуметтік рөлге қол жеткізу);

- орта мектеп - кіші жасөспірім (жетекші қызмет - байланыс, бағыт - жаңа әлеуметтік рөлді «қорғау»)

- Жоғары мектеп - аға жасөспірім, жас жігіт (іс-әрекет - білім беру - кәсіптік қызмет).[5]

Негізгі орта білім беруге арналған «Ағылшын тілі» пәнінің орта буын сынптарында жалпы еуропалық тілді меңгеру деңгейлеріне сәйкес жалпы орта білім беру деңгейін дайындауға арналған.

1) 5 – сынып – A2 (ортадан төмен)

2) 7 – сынып – B1 (төмен)

Оқу бағдарламасы шиыршық принципіне негізделіп жасалған. Бұл тәсілдің негізгі мақсаты оқу барысында белгілі бір уақыт өткен соң қайталап отыруды қарастырады (оқу жылы немесе келесі сынып), алған білімдері мен дағдыларының тереңдігі, көлемі мен күрделілігі бойынша біртіндеп кеңейіп отырады. Сөйлеу әрекеті бойынша мақсатқа жетуі

ойлау іс-әрекетінің дамуындағы «біледі, түсінеді» «айырады, салыстырадыға» алға басуын жобалайды. Қарапайымнан бастап жоғары ойлау дағдыларына дейін ойлану арқылы білім, білік және ойлау дағдылары дамиды және қалыптасады (Блум таксономиясы бойынша). Орта буын сыныптарында бағдарлама мазмұны 6 бағыттан тұрады:

Strand 1: Content,

Strand 2: Listening,

Strand 3: Speaking,

Strand 4: Reading

Strand 5: Writing,

Strand 6: Use of English, әрқайсысы оңайдан қиынға қарай даму қағидаты бойынша қойылған оқу мақсаттарына бөлінеді, дағдыларының дауына қарай сыныптан сыныпқа, бір деңгейден екінші бір деңгейге көшкен сайын мақсаттар күрделене түседі. Ұзақ мерзімді жоспар оқу бағдарламасының құрамына енгізілді және ұзақ мерзімді жоспарда әр сынып бойынша қамтылатын шығармалар, сағат саны, оқу мақсаттары нақты көрсетілді. Ұзақ мерзімді жоспар қысқа мерзімді жоспар жасауға негіз ретінде қолданылады.

Жаңартылған білім беру бағдарламасы бойынша 5, 7 - сыныптарға арналған оқу бағдарламасы оқу процесінің әдіснамалақ әлеуетін кеңейтуге бағытталған. Шығармашылық және жобалық іс-әрекет, оқыту әдістерімен, әлеуметтік, мәдени білім алу жолымен өзіндік пәндік білімді саналы меңгеруді қамтамасыз етеді.

Орта буын сыныптарға арналған оқу бағдарламасына тән сипат білім алушылардың әртүрлі жан-жақты дағдылары мен пәндік білім, біліктерін дамытуға арналған. Осылайша оқу мақсаттары жүйесі коммуникацияның түрлі тәсілдерін, зерттеушілік, сыни ойлау, АКТ, функционалдық және шығармашылық білімдерін, командалық жұмыс, өзіндік жұмыс, проблеманы шешу мен шешім қабылдау тәрізді түрлі тәсілдерді қолдануға және оларды дамытуға негіз болады. Бұл жан-жақты дағдылар білім алушының өмірде және мектепте табысқа жетуін қамтамасыз етеді. Оқу бағдарламасында дәстүрлі гармониялық байланысы бар дәстүрлі нормативтік білім беру құжаттары мен инновациялық әдіснамалық стратегиялар кіреді. Оқу бағдарламасы өзінің ерекшелігі бар инновациялық құрылымды болып келеді. Оқу бағдарламасы түрлі аудиторияларда тиімді жұмыс жасауға мүмкіндік береді. Білім алушылар мектеп ортасында өз қатарластарымен, мұғалімдерімен интерактивті тапсырмалар, ресми және ресми емес ауызша, жазбаша презентациялар кіретін осы бағдаламаның мүмкіндігі арқасында қарым-қатынас жасау арқылы мақсатқа жетеді. Сонымен қатар ағылшын тілін тасымалдаушыларға онлайн тәртібіндегі, өзара қарым-қатынасқа, сыныптан тыс жұмыстарға ерекше көңіл бөлінеді. [6,243-244]

Қорыта айтқанда, аталмыш бағдарламаның мәні, баланың функционалды сауаттылығын қалыптастыру. Оқушы өзінің мектеп қабырғасында алған білімін өмірінде қажетке асыра білуі керек. Сол үшін де бұл бағдарламаның негізі «Өмірмен байланыс» ұғымына құрылған. Ағылшын тілі бойынша жаңартылған бағдарлама лексикалық жиынтық, құрылымдық талаптар мен коммуникативтік конвенцияларды пайдалану шеңберінде ғана үйренуге шек қоймайды. Прагматикалық аспектісі барлық мүмкіндіктерді қарастырады, тілдік бояу мен қарым-қатынас жағдайларына, контекске, коммуникацияға қатысушылардың өзара қарым-қатынасында пайда болған ережелерге баса назар аударылады. Білім алушының лексикалық және грамматикалық материалдарды контексте оқып үйренуі аталған жағдаятқа өзіндік қарым-қатынасын білдіреді. Бағдарламаның басты артықшылығы да осында деп ойлаймын. Бала өз ойын ашық жеткізе алатын және өздінен жұмыс жасай алатын болып тәрбиленеді.

Әдебиеттер:

1. Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы «Қазақстанның үшінші жаңғыруы жаһандық бәсекеге қабілеттілік», 31.01.2018 ж

2. Alashainasy.kz/ustazdar_ustahanasy/janartyilga-bagdarlama—blm-berudeg-jana-mazmun-103589/
3. Zkoipk.kz/ru/2017seminar//2section/3392-conf.html
4. Выготский. Л.С. Психология развития человека/Л.С. Выготский. – м:Смысл, 2004. – 1134 с
5. www.gazeta.ipsko.kz/ru/other-10/378-o-u-sauattyly-yn-strategiyalary-oldanu-aryly-alyptastyru
6. Мұғалімдерге арналған әдістемелік нұсқау хат. 2017-2018 ж. 243-244 б

ЖОҒАРЫ БУЫНДА АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА БІЛІМ БЕРУ ОНЛАЙН ПЛАТФОРМАЛАРЫН ҚОЛДАНУ

Құдабай Ә.Ә

Ғылыми жетекші: Ахметова Г.С., педагогика ғылымының магистрі

Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қаласы
kudabay.assel@mail.ru

Бүгінгі таңда еліміздің білім беру жүйесінде оқыту үрдісін тың негізделген жаңа мазмұнмен қамтамасыз ету міндеті тұр. Соның бірі – жаңа ақпараттық технологияларды қолдану арқылы қоғамдық-саяси өмірге белсенді араласуға қабілетті, өзіндік пікірін тиянақты, анық, жүйелі түрде жеткізе алатын жеке тұлғаны қалыптастыру [1].

Адам іс-әрекетінің әртүрлі салаларында, сонымен қатар, білім саласында ақпараттық технологиялардың жаңаша құралдарын қолдану бүгінгі күні үлкен өзектілікке ие болып отыр. Сондай-ақ, отандық және шетелдік оқулықтарда білім процессін компьютерлендіру ең маңызды факторлардың бірі ретінде қарастырылады. Бүгінгі күні Қазақстан Республикасының білім туралы тұжырымдамасы ойлы, өнерлі, білімді тұлғаны қалыптастыруға бағытталған және қазіргі білім жүйесі оқушылардың танымдық белсенділігін дамытатын оқытудың дәстүрлі емес, белсенді түрін және әдістерін оқу процессіне енгізу бағытында құрылуы тиіс. Қазақстан Республикасының 2011-2020 жылға дейінгі білім беруді дамыту бағдарламасында білім берудің сапасын көтеру, қарқынды ғылыми зерттеу қызметіне сәйкес инновациялық білімді дамыту мәселелері бүгінгі білім беру жүйесінің өзекті мәселесі ретінде нақты көрсетілген [2]. Қазіргі кездегі шапшаң жүріп жатқан жаһандану үрдісінде 50-ден астам жаңа технологияның бәрін бір сабақта қамту мүмкін емес. Сондықтан әр пәнді оқыту технологиясын таңдап іріктеу және оны пайдалану арқылы оқушының білімін арттыруға болады. Мұнда оқушының әрекеті, технологияны қабылдауы, ынтасы, құштарлығына көңіл бөлу қажет. Сондықтан да қазіргі мұғалімдердің алдына қойылып отырған басты міндеттерінің бірі-оқытудың әдіс-тәсілдерін үнемі жетілдіріп және жаңа педагогикалық технологияны меңгеру. Мұғалім-бұл ақпараттанушы, оқушының жеке тұлғалық және интеллектуалдық дамуын жобалаушы. Ал бұл мұғалімнің жоғары күзінділігін, ұйымдастырушылық қабілеттерін, оқушыларды қазіргі заманның түбегейлі өзгерістеріне лайық бейімдей алуды талап етеді. Ізденімпаз, жаңашыл мұғалімнің ерекшелігі-оның сабақты түрлендіре өткізіп, оқушының жүрегіне жол таба білуінде.

Бұл мақалада ағылшын тілін оқыту үрдісінде ақпараттық технологиялар, яғни интернет ресурстары, онлайн платформаларды қолданудың мәні мен маңыздылығы және оның тиімділігі қарастырылады. Күнделікті ағылшын тілі сабағын әртүрлі әдіс-тәсілдерді қолдану арқылы өткізу оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттыра түседі. Сабақтың мазмұны, түрі, оқыту әдістері, теориялық және практикалық құндылығы жоғары болған сайын, сабақ жоғары деңгейде өтеді.

Соңғы жылдары заман талабына сай күнделікті ағылшын сабақтары ақпараттық-коммуникациялық технологияларды, компьютерді, электронды оқулықтарды, лингофонды, электрондық байланыс жасау, ақпарат алмасу, интернет желісін пайдалану, электронды

пошта, онлайн-платформаларды қолдану арқылы, online сабақтар өткізу арқылы іске асуда. Ағылшын тілі сабағында компьютерді қолдану мәтіндер мен ақпаратты білуге жол ашады. Тіпті нашар оқитын оқушылардың өзі компьютермен жұмыс істеуге қызығады, өйткені кейбір жағдайларда компьютер білмеген жерін көрсетіп, көмекке келеді. Осы орайда: «Ауызша айтсаң – тез ұмыттым, көрсетсең – есте сақтаймын, іске кіріссең – үйренем» - деген қытай мақалы еріксіз еске түседі, бұл оқушылармен жұмыс істеуде визуалды оқытуды қолданудың нәтижелілігін көрсетеді[3-172]. Осы аталған мақсатқа қол жеткізу үшін оқытудың ақпараттық технологияларын пайдаланған орынды. Қазіргі кезде сабақта ақпараттық технологияларды бәріміз кеңінен қолданамыз. Шетел тілін оқытудың мақсаты субъектінің мәдениетаралық қарым-қатынас біліктілігін қалыптастыру десек, онда сол шетел тілін оқытуда жаңа ақпараттық технологияларды қолдану шетел тілін оқытудың мақсатынан туындап отырған қажеттілік болмақ [4].

Білім беру үрдісін ақпараттандыруда төмендегідей әдістемелік, педагогикалық міндеттерді шешуге болады:

- білім беруде көлемді ақпаратқа қол жеткізе алу; білім алуға мотивацияның жоғарылауы; өз бетінше жұмыс істеу; өзін-өзі бақылау және т. б.
- жеке тұлғаны жетілдіру (тұлғаның ой-өрісі, эстетикалық тәрбие, зерттеу жұмысымен шұғылдану іскерлігін дамыту, ақпараттық мәдениетін қалыптастыру және т. б.
- әлеуметтік тапсырысты жүзеге асыру (компьютерлік біліктілікті қалыптастыру, белгілі бір сала бойынша маман дайындау және т. б.)
- оқу-тәрбие жұмысын жетілдіру (білім берудің сапасы мен тиімділігін арттыру, танымдық әрекеттің мотивін қамтамасыз ету, пәнаралық байланыстарды тереңдету және т. б.

Демек, білім беруді ақпараттандыру – оқушыларды ақпараттық қоғам жағдайында тұрмыстық, қоғамдық, кәсіби салалардың іс-әрекетіне тиімді, толық араластыру болып табылады. Ағылшын тілін оқытуда ақпараттық технологияларды қолдану білім беру коммуникациясының интерактивті сипатын арттыра түседі [5]. Ғалымдар А.А. Андреев, В.И. Солдаткин, В.П. Кашицин ағылшын тілін оқытуда ақпараттандыру үдерісінің ықпалын жан-жақты сипаттай отырып, әсіресе, білім мен ұғымды ұсыну, меңгеру әдістерінің өзгеретіндігін, мұғалімдер мен оқушылардың өзара әрекетінің жолдары туралы айтады. Білім беру бағдарламалары дәстүрлі оқыту түрлеріне жаңаша сипат енгізіп, білім беру жүйесінің дамуына септігін тигізуде. Білім беру саласында соңғы кезде ЖАОК (МООС - massive open online course) – бұл жаппай ашық онлайн курстары, электронды оқыту технологиялары қолданылатын, *жаппай* интерактивті қатысуға және интернет арқылы *ашық* қол жеткізуге болатын оқыту курстары пайда болды. Бұл жақында ғана пайда болғанына қарамастан, қазіргі уақытта бүкіл әлемге танымал интернет жүйесінің бөлігі болып отыр. Бұл терминді алғаш рет Д. Кормье және Б. Александер деген ғалымдар енгізген болатын. Алғаш қашықтықтан оқыту жүйесі бойынша қаратырылып, зерттелген болатын, кейінен 2012 жылы оқу жүйесіне енгізіліп, кеңінен қолданыла бастады.

ЖАОК (немесе МООК) - бұл жаппай ашық онлайн курстары, жаһандық білім беру саласындағы білім алудың ең танымал және перспективті үрдістерінің бірі. ЖАОК кез-келген пәнді тегін, өзіңізге ыңғайлы уақытта және сіз үшін қолайлы қарқында зерттеуге мүмкіндік береді [7]. ЖАОК интернет жүйесінде байланысы бар кез-келген адам үшін толық онлайн режимде курстарды ұсына алады. Жаппай ашық онлайн курстары ашық білім беру формасы түрінде онлайн-платформаларды ұсынады. ЖАОК негізгі идеологиясы кең аудиторияға ашық түрде сапалы білім беру болып табылады. Осылайша, жаппай ашық онлайн курстары 2030 жылғы тұрақты даму күн тәртібінің 4-ші мақсатына жетудің маңызды құралы. Жаппай ашық онлайн курстардың негізгі бөлігі – онлайн-платформалар болып табылады. Онлайн-платформалар – интернет технологияларын қолданатын оқыту және үйрену мақсаттарына негізделіп арнайы жасалған платформа. Онлайн-платформаларды қолдану бұл - оқу бағдарламасының мақсаттарына және мүдделеріне сәйкес оқушылар үшін

кез-келген курсты құру мүмкіндігі. Кез-келген оқыту кезеңінде оқушы үлгеріміне сәйкес курстарды өзгертіп немесе толықтырып отыруға болады. Мәселен, мұғалім оқушының белгілі бір тақырыпты жоспарланған мерзімінен бұрын меңгергенін түсінсе, олар қалған уақытты меңгерілген тақырыпқа жұмсамай жаңаша контент таңдауына болады. Жалпы мектептердегі дәстүрлі оқыту жүйесінде мұндай таңдаулар жасалынбайды. Сондай-ақ онлайн-платформалар бейне сабақтарды сақтауға және көруге мүмкіндіктер береді. Бір жағынан, бұл оқушыға өткізілген тақырыпқа қайта оралуға және берілген білімді қайталауға мүмкіндік береді, ал екінші жағынан әдіскер мұғалімнің жұмысын көре алады, оны бағалап, оған жұмыс бойынша ұсыныстар немесе түзетулер енгізе алады. Мұғалімдерге көптеген қағаздарды сақтамаса да болады, барлығы оңай, толыққанды және кез-келген жерде қолжетімді. Онлайн-платформаларда тапсырмалардың дұрыс жауаптарын өзі береді, ал оқытушыға тек эссе секілді жазба жұмыстарды тексеру ғана қалады. Онлайн-платформа жоғарыда аталған барлық пункттерге қарамастан қарапайым және ыңғайлы болуы тиіс. Оқушыларға қосымша ақпараттар берілгенімен, олар оқу бағдарламасынан ауытқымау және басқа заттарға назарлары аудармауы керек.

Жалпы айтқанда, ағылшын тілін оқытуда онлайн платформаларды қолдану мынадай ерекшеліктермен сипатталады:

- екі жақты қарым-қатынастың мүмкін болуы (үйренуші мен оқытушы);
- ауқымы кең түрдегі әр түрлі тілдік және тілдік емес ақпарат көздеріне кең түрде қол жеткізу мүмкіншілігі.

Сондай-ақ, онлайн-платформалар арқылы ағылшын тілінде сөйлеу дағдыларын кешенді түрде қалыптастыру, яғни сөздерді айту (дыбысталуы), жазу, интонация, лексикалық және грамматикалық дағдыларды қалыптастыру жүзеге асырылады. Онлайн-платформаларды оқу үрдісінде пайдаланудың негізгі бағыттары болып мыналар табылады:

- оқыту процесінің мақсаты ретінде модельдік үлгілерді қолдану, құбылыстар мен үрдістерді көрнекілікпен ұсыну;
- оқу материалдарын қолдану біліктілігі мен дағдыларын қалыптастыратын жаттығу жұмыстарын ұйымдастыру;
- алған білімді, үйренген дағдылар мен біліктілікті бағалау және бақылау жасау, алған ақпараттарды жинау және сұрыптау;
- автоматты түрде ақпарат іздеу;
- компьютер желісі көмегімен әңгіме-сұхбатты қатамасыз ету.

Білім берудің кез келген саласында онлайн-платформаларды пайдалану білім алушылардың танымдық белсенділігін арттырып қана қоймай, ойлау жүйесін қалыптастыруға, шығармашылықпен еңбек етулеріне жағдайлар жасайды. Сондықтан да болар, қазіргі ақпараттандыру қоғамында онлайн-платформаларды пайдаланбай, білім беру саласында алға жылжу мүмкін емес деп есептейміз. Онлайн-платформаларды сауатты қолдану арқылы оқытушы оның оқушыларға қандай мүмкіндіктер беретінін және белгілі бір құралдарды тиімді қолдана білуі қажет. Онлайн-платформаларды дұрыс қолдану барысында дәстүрлі типтегі сабақтармен салыстырғанда келесі ерекшеліктер қамтылады:

- мұғалімнің де, оқушының де шығармашылық потенциалы артады;
- оқу уақытын дұрыс пайдалану тиімділігі артады;
- коммуникациялық әдістер өзгерістерге себепші болады;
- ақпарат алмасу тез жылдамдықпен жүзеге асады;
- оқушы тек тыңдаушы емес, белсенді қатысушыға айналады;
- тақырыпты ашуға, оқу материалының мазмұндық-мәндік маңызын жете меңгеруге мүмкіндік туады;
- дидактикалық материалдардың әр түрлі формалары кеңінен қолданылады;
- оқу материалдарын меңгеруде оқушылардың есте сақтау қабілеті арта түседі;

- анимация, аудио және видео материалдарды қолдану арқылы оқушыларға эмоционалдық-психологиялық әсер береді.

Қазіргі кезде компьютерлік технологияның даму деңгейі, онлайн-платформаларды қолдану мүмкіндігі жаңа дәуірдің мультимедиялық, телекоммуникациялық мүмкіндіктері мен артықшылықтарын көрсететін, толыққанды сапалы, нақты алғы шарттар болып табылады. Оқушы компьютер арқылы өзінің психофизиологиялық мүмкіндіктеріне сәйкес, дербес бағдарлама арқылы жұмыс жасауына мүмкіндік алады. Компьютер автоматты түрде оқушы жұмысын бақылай алады және жіберілген қателіктер мен оларды болдырмау жөнінде ұсыныстар, өтілген материалдардың игерілу сапасын бақылай алады. Мұғалім компьютердің көмегімен барлық оқушылардың жекелеген бағдарламалар бойынша жасалған жұмыстар нәтижесі жөнінде объективті ақпаратты ала отырып, өзіндік авторлық бағдарламаларды құру арқылы оқу процесіне жедел ықпал жасай алады.

Қазақстанда онлайн білім ұзақ уақыт бойы дами бастады, бірақ әлі күнге дейін толық дамыған жоқ. Дегенмен, онлайн оқыту перспективаларын елемеге болмайды. Математик, физика-математика ғылымдарының Асқар Жұмаділдаевтың айтуынша, онлайн курстар тым көп болмауы тиіс, әйтпесе мұндай оқыту түрінен пайда болмайды. Онлайн курстар мен платформаларға кез-келген адам өтініш бере алады, бірақ білімді бақылау процесі жеткілікті деңгейде болуы керек. Сарапшылардың пікірінше, онлайн білім беру курстары мен платформалары тек 10-11 сынып оқушылары үшін болашақ мамандықтарын анықтауда немесе ауыл мектептерінің түлектеріне білім беру саласындағы олқылықтарды толтыру үшін өте пайдалы болып табылады.

Сонымен қорытындылай келе онлайн-платформалардың артықшылықтары ретінде оның оқытатын, жаттықтыратын және оқушының өзін-өзі қадағалауға мүмкіндік беретін функцияларын атауға болады. Кешен мектептегі ағылшын тілі сабағының мазмұны мен оқытылу әдістемесін айтарлықтай жетілдіріп, дамытуға мүмкіндік береді. Білім беруде онлайн-платформаларды пайдалану оқыту процесін толық өзгертуге, оқытудың жеке тұлғаға бағытталған моделін жүзеге асыруға көмектеседі. Мектептегі оқыту процесінде ақпараттық технологияларды, онлайн-платформаларды тиімді пайдалану білімді берік әрі терең меңгерту, сапалы тәрбие беруге және оқушылардың ақыл-ой белсенділігін арттыруға көп ықпалын тигізеді. Оқытуға жаңашыл көзқарасты қолдану, тәжірибеге бағытталған оқытудың үлкен жетістігі болып табылады, сондай-ақ оның сапасы алынған білімнің нақты жағдайда мақсатқа жетумен қатар өмірдің сапасын көтеруде үлкен сұранысты қанағаттандыруды қамтамасыз етеді. Онлайн-платформалар – барлық жастағы балаларды оқытуға арналған курстардың жиынтығы ғана емес, сонымен қатар жаңа заман мұғалімі мен оқушыға арналған көмекші құрал.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы 14.12.2012
2. Қазақстан Республикасының 2011-2020 жылға дейінгі білім беруді дамыту бағдарламасы
3. Кузьмина Н.В. Методы системного педагогического исследования: Учеб. пособие. – Л.: Изд-во Ленинград 1980.-172б.
4. <https://kaznmu.kz/>
5. Жаңа ақпараттық технологиялардың тиімділігі. Г. Бейсенова, Қазақстан мектебі №6 – 2006ж.
6. <http://netref.ru/shet-tili-sabafinda-aparatti-tehnologiyalardi-pajdalanu-joldar.html?page=4>
7. A. McAuley, B. Stewart, G. Siemens and D. Cormier,
8. [The MOOC Model for Digital Practice \(2010\)](#)

9. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: Учеб. пособие / Под. ред. Е.С.Полат. —М., 2002. — С. 271–275.

ЖОБАЛАР ӘДІСІ – ЖОҒАРҒЫ ОҚЫТУ САТЫСЫНДА ӨЗДІК ЖҰМЫСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ ТӘСІЛДЕРІНІҢ БІРІ

Альсеитова Г. С.

Ғылыми жетекші: Мукажанова Г.Ж., филология ғылымының магистрі
Ш.Ш Уалиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қаласы
alsguldina@gmail.com

Білім беру саласының жағдайына әсер ететін қоғамдағы басты өзгеріс – оның дамуының жылдамдауы. Соның нәтижесінде мектеп оқушыларын өмірге және өзгерістерге дайындауы, сонымен қатар, оңтайлылық, динамизм, сындарлылық сияқты қасиеттерге баулуы қажет.

Мектеп білім беру жүйесінің реформалануын, және оқыту тәжірибиесіне жаңа педагогикалық технологиялардың енгізілуін оқушының интеллектуалды, мәдени және рухани дамуының ең маңызды шарттары ретінде қарастырған дұрыс.

Нақты даму педагогикалық үдерістің кілттік сөзі, оқытудың мазмұнды және терең түсінігі болып табылады. [1, 36]

Шетел тілдерін оқытудың басты мақсаты – шетел тілін практикалық түрде білуді ғана емес, сонымен қоса жазба, дыбыстық және де басқа түрлердегі ақпараттармен жұмыс істей алу қабілеті сияқты коммуникативті біліктілікті қалыптастыру, бұл дегеніміз - сыни тұрғыда және шығармашылық тұрғысынан ойлау ептілігін игеру. Сәйкесінше, оқушыларды ақпараттар және оқу жабдықтарымен өздік жұмысын жүргізуге оқытатын, оларда ақпараттық және коммуникативтік құзыреттіліктің қалыптасуына септігін тигізетін, білім алуды жеңілдетіп, жылдамдататын, сол білімнің меңгеру үдерісін белсендететін нақты оқыту және тану әрекеттер мазмұнын ұйымдастыру мәселесі тууда. Шетел тілін оқытудың білім дамуының заманауи деңгейіндегі негізгі түп мақсаты – оқушының жеке тұлғасы. Жобалар әдісі болып табылатын жаңа педагогикалық технологияларды енгізу және тиімді пайдалану – мектеп алдында тұрған ең алғаш міндет.

Жалпы орта білім беру мектебінің бітіруші кезеңінде тұлғалық – бағыттық жобалап оқыту бағдарламасы келесі себептерге байланысты маңызды рөл атқарады :

1. 10 – 11 сынып оқушылары психологиялық тұрғыдан жасөспірімдік шаққа жатады, бұл шақ балалық пен ересек өмірдің арасындағы «үшінші әлем» болып табылады.

2. Жасөспірімнің мансабы мен қоғамдағы маңызы жоғары сынып оқушыларының ойлау қабілетінің белсенділігін және өзіндік әрекет етуінің деңгейін жоғарылауына мүмкіндік туғызады.

3. Оқытудың жоғары сатысында өзінің сана – сезімін бағалау негізінде, «Мен» бейнесі, шынайы және мәнсіз «Меннің» арақатынасы белсенді дамиды.

4. Бұл жастағы оқушылардың әлеуметтік және тұлғалық өзін – өзі анықталу міндеті тұр, ересек өмір әлемінде өзінің анық орны мен бағыты анықталып, өмірлік көзқарасы және өмірлік ұстанымы қалыптасады. [2, 1756].

Е.С. Полаттың айтуы бойынша жобалау әдісінің қазіргі түсінігінің негізінде «бір жағынан оқушыға маңызды шынайы практикалық нәтижеге бағытталған проблемалық, зерттеу, ізденістер әдісінің кең спектрінің қолданысы болса, ал екінші жағынан түрлі факторлар және олардың шешімі жіне нәтижесінің жүзеге асу шарты есебімен мәселенің біртұтас зерттемесі» жатыр [1, 46].

Е.С. Полат: бұл нәтижеге жету үшін балаларды өздігінен ойлауға, мәселелерді табу және шешуге үйрету, осы мақсат үшін әр түрлі аумақтан білімін тарту, нәтижелерді және

шешімдердің түрлі нұсқаларының ықтимал салдарын болжауға қабілетті болу, себеп – салдар байланыстарын орната білу қажет [3, 676].

Солайша, Полат Е. С. жобалар әдісінің қолданылуын заманауи дидактиканың дамуында жаңа педагогикалық технологиясы ретінде келесідей түсіндіреді:

- Қазіргі уақытта қолданылып келе жатқан сынып-сабақ оқыту жүйесінің жағдайларын ескерсек, жобалар әдісі оқыту процесіне ең ыңғайлы кірісіп кетеді, сонымен қатар, негізгі деңгей үшін құрылған білім беру стандартымен тағайындалған оқыту мазмұнына тиіспейді ;
- Бұл технология - оның шынайы оқу-тәрбие процесіне ену барысында мемлекеттік білім беру стандарттары қойған мақсаттарына табысты жетуге мүмкіндік береді;
- Бұл шынайы педагогикалық технология, жалғыз философиялық және психологиялық мәнділігі жағынан ғана гуманистік емес, сонымен қоса, өнегелі қырынан да. Ол тек оқыту мәліметтерін берік меңгеруді ғана қамтамасыз етпейді, оған қоса оқушылардың интеллектуалды және өнегелі дамуы, олардың дербестік, оқытушыға және бір-бірлеріне мейірімді қарау, тіл тапқыштық, басқаларға көмек көрсету сияқты қасиеттер қалыптастырады. Дәстүрлі педагогика жиі тудыратын бәсекелестік, менмендік, дөрекілік, авторитарлық сияқты қасиеттер, бұл технологияға сай емес; [3, 2726]

- Жобалар әдісінің қолданылуы шетел тілдерін орта жалпы білім беру мектебінің жоғарғы оқыту сатысында (10-11 сынып) өзекті.

Жобалау әдісі 1920 жылы АҚШ – та еңбек мектебі ойының кеңінен дамуына байланысты ауылшаруашылық мектептерінде пайда болды.

Жобалау әдісі американдық педагог және психолог Дж. Дьюидің педагогикалық ойларының, сонымен қатар оның оқушылары және ізбасарлары В.Х. Килпатрик, Э.У. Коллингс арқасында табысты дамыды.

Джон Дьюи (1859 - 1952), американдық педагог, психолог, философ-идеалист, білімді меңгеруге және иеленуге негізделген, барлық оқытудың схоластикалық сипаттамасын өмірден ажыратып сол кездегі АҚШ – та бастамашыл орында тұрған мектеп жүйесін сынға ұшыратты. Дж. Дьюи баланың жеке өмірінің және жеке іс-әрекетінің тәжірибесінен алынатын білімге сүйене отырып, мектептің білім беру реформасын ұсынды.

Дж. Дьюи «...білімді білім деп атайтын, ақыл – ой тәрбиесі – жақын және шынайы, белсенді әлеуметтік өмір үрдісінде белгілі бір мақсатқа жетелейді» - деп белгілеген [4, 426].

Дж. Дьюи [4, 466] қазіргі жобалап оқыту түсінігінің негізгі тезисін ұсынды: «Жасау арқылы оқыту». Сонымен бірге Дж. Дьюи табысты оқытудың бірқатар талаптарын бөліп көрсетті:

- оқу материалының проблематизациясы;
- баланың белсенділігі;
- оқытудың баланың өмірімен, ойынмен, еңбекпен байланысы.

Осылайша Дж. Дьюи бала материалды жай тыңдау арқылы немесе сезім мүшелерімен қабылдау арқылы ғана меңгеріп қоймай, білімге қажеттіліктің туындауы нәтижесінде меңгереді, демек өз оқуының белсенді субьектісі болып табылады деп бекітеді.

Жоғарыда айтылып өткендерден келесі тұжырымды жасау қажет: жобалап оқыту ғылыми қағиданың негізгі заңдылықтарының ашылымы және олардың терең меңгерілуі болып жатқан үрдісте тұлғалық – маңызды мәселені шешу барысында оқушылардың дербес белсенді – танымдық тәжірибелік қызметіне әрқашан бағытталған.

Аталған сұраққа психологиялық көзқараспен қарасақ, жобалап оқытудың негізінде оқушыларға оқыту әдістемесіндегі қазіргі уақытта демалып келе жатқан тұлғалық – әрекеттік тәсілмен қарастыруға болатын амалды жобалайтын «эго – фактор» ұстанымы жатыр деген қорытынды жасау керек.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Полат Е.С. Метод проектов на уроках иностранного языка / Е.С. Полат // Иностр. языки в школе. – 2000. – № 2.
2. Программы для общеобразовательных учреждений. Иностр. языки (англ., нем., фр., исп.) 1-11 кл общеобразовательных учреждений. – М.: Просвещение, 1997.
3. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: Учеб.пособие для студентов пед. вузов и системы повыш. квалиф. пед. кадров / Е.С. Полат, М.Ю. Бухаркина, М.В. Моисеева, А.Е. Петров. – М.: Академия, 2000.
4. Дьюи Дж., Дьюи Э. Школы будущего / Дж. Дьюи, Э. Дьюи. – Берлин: Госуд. Изд-во. РСФСР, 1922.

АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДА БҰҚАРАЛЫҚ АҚПАРАТ ҚҰРАЛДАРЫН ҚОЛДАНУ

Ниязбекова Ж.К

Ғылыми жетекші: Мукажанова Г.Ж., филология ғылымының магистрі

Ш.Ш Уалиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қаласы

Zhamila.97.11@mail.ru

Бүгінгі таңда түрлі жағдайларға байланысты заманауи мұғалімге қойылатын талаптар да өзгеріп отырады, бүгінде мұғалімнің біліктілік деңгейі педагогикалық шеберліктің деңгейімен ғана емес, сондай-ақ білім беру процесінде жаңа технологияларды қаншалықты тиімді пайдалана алатындығымен анықталады. Сондықтан да орта мектепте жаңа ақпараттық технологияларды қолдану мәселесі соңғы жылдары артып келеді. Бұл тек жаңа техникалық құралдар ғана емес, оқытудың жаңа формалары мен әдістері, оқыту үдерісіне жаңа көзқарас. Шетел тілдерін оқытудың негізгі мақсаты - оқушылардың коммуникативтік мәдениетін қалыптастыру және дамыту, шетел тілін практикалық меңгеруді үйрету. Орта мектепте шетел тілін оқыту, осы ақпаратты пайдалануға мүмкіндік беретін сөйлеу белсенділігінің түрлерін игеру үшін маңызды ақпаратты алуға бағытталған. Шетел тілі қарым-қатынас құралы ретінде, айналадағы шындық туралы ақпаратты қабылдау және беру құралы болып табылады. Ол орта мектептің оқушылары арасында диалог пен полилогия дағдыларын дамытуға бағытталған. Тақырыптар мен материалдар оқушыларға ұсынылған тақырып бойынша әрі қарай талқылау үшін ақпарат бере алатындай таңдалады. Мектептегі оқыту курсы әлеуметтік және әлеуметтік-мәдени тақырыптардың кең ауқымын қамтиды және толығымен баспасөз басылымдарының мәтіндеріне, негізінен, электронды бұқаралық ақпарат құралдарына негізделген.

Бұқаралық ақпарат құралдарын (бұдан әрі - БАҚ) ағылшын тілін оқытуда қолдану білім беру саласында күннен күнге танымал болып келеді. Оқытылатын тіл елінің бұқаралық ақпарат құралдарын баспа, электронды және дыбыстық нысандарда пайдалану осы пән бойынша оқыту жүргізілетін барлық оқу орындарында шетел тілін оқытудың ажырамас бөлігі болып табылады. Шетел тілін оқытудағы БАҚ материалдарын пайдаланудың маңыздылығы осы материалдармен жұмыс істеу жалпы білім беру мен арнайы (кәсіби) оқыту мақсаттарына жетуді қамтамасыз етеді.

Бұл мақалада ағылшын тілі сабақтарында БАҚ-ын қолданудың бүгінгі таңдағы өзектілігі, артықшылықтары мен кемшіліктері, оларды тиімді қолдануға мүмкіндік беретін тапсырмалар түрлері қарастырылады. Бұқаралық ақпарат құралдары болып мерзімді басылымдар, радио, теледидар, бейнефильмдер, кинохроникалық бағдарламалар, бұқаралық ақпараттың мерзімдік таратылуының өзге де түрлері табылады. [1]

Қазіргі заманғы газеттер баспа материалдары мен мәтіндерді, суреттерді, графиканы, анимацияны және бейнені қолдана отырып, ағылшын тілінің тиімділігін арттыруға қажетті бай және қызықты оқу ортасын тудыратын цифрлық нұсқаларын ұсынады. БАҚ мұғалімге

мектептің оқу жоспарына инновациялық көзқарастар еңгізудің шексіз мүмкіндіктерін береді. Басылыммен жұмыс істеу оқуға деген қызығушылықты тудырады, әртүрлі тапсырмаларды ұсынады, оқулық мәліметтерін жаңартады, БАҚ-та ақпаратты ұсынудың заманауи стилін түсінуге үйретеді, сонымен қатар студенттерге тілдік дағдыларды еркін меңгеруге көмектеседі. Сабақта БАҚ көздерін пайдаланудың артықшылықтары айқын, бірақ та бірқатар мәселелерді шешу қажеттігі туындайды. Олардың арасында БАҚ дереккөздерден ақпараттың мектеп оқу бағдарламасының материалымен біріктіру қажеттілігі, тілдерді тек газеттер мен жаңалықтар сайттарын белсенді пайдалану үшін оқулықтар арқылы тіл үйрену әдеті өзгеріп, жеке-бағытталған білім беру ортасын құру қажеттілігін айтып кетуге болады.

Ең алдымен, бұқаралық ақпарат құралдарымен жұмысты мектептің тілдік курсымен біріктіру мүмкіндіктері туралы ойлау маңызды. Газеттер оқырмандарды нақты оқиғалар туралы хабардар етеді және мектеп оқулықтарының көптеген тақырыптарымен үндеседі, бірақ оқушылардың шектеулі уақытын, жас ерекшеліктерін және ағылшын тілінің деңгейін ескере отырып, оқу үдерісінде пайдалы болатын материалдарды табу өте қиын. Мақала көлемі, олардың ақпараттық байлығы, тақырыптары мен мазмұны, олар жазылған тілді түсінудің күрделілігі және көптеген басқа факторларды ескеру қажет. Мұғалімнің оқушылардың лингвистикалық және интеллектуалды қажеттіліктерін қанағаттандыратын тапсырмаларды әзірлеу кезінде жоғары бағдарлау мен міндеттеме қажет. [2,4 б.]

Пол Сандерс өзінің «Газетті сыныпта қолдану» атты еңбегінде БАҚ-ын сабақта тиімді пайдалану үшін көптеген тапсырмаларды ұсынған болатын. Олар мәтінді, карталарды, диаграммаларды және схемаларды түсіну дағдыларын дамытады, күрделі грамматикалық конструкцияларды ауызша және жазбаша сөйлеуде қолдануға шақырады. Студенттер мақалаларды оқып, аударма жасай алады, журналистер қолданатын тіл құралдарын талдай алады: неологизмдер, кірме сөздер, газеттердің клишелері, сленг және мақала атауларының қысқаша сипаттамасы. Сыныпта газет мақалаларын талқылау студенттерді дәлелді пікірталасқа тартады, талқыланған тақырыптарды өзіндік талдауға және қосымша оқуға шабыттандырады.

Баспа құралдарымен жүйелі жұмысынан кейін оқушылар газет мақалаларын жан-жақты талдау дағдыларына ие болады, мақаланың түрін, тақырыбын, стилін ажыратады, материалдардың ұсынылу сапасын бағалайды, фактілер, аргументтер мен дәйексөздердің бар болуы жайлы пікір қалдыра алады. Олар мақаланың мазмұнына қатысты өзіндік тұжырымдарды жасайды, таңдалған формат пен құрылым тиімділігін бағалайды, белгілі бір лексикалық және синтаксистік құралдарын пайдалану себептерін түсінеді, графикалық құралдардың, суреттердің және т.б. қолданылуының әсерін көре алады. Газеттердің баспасөз және сандық нұсқалары мысалында оқушылар түрлі ел газеттерінің дизайны мен мазмұны деңгейінде салыстырмалы талдау жүргізіп, таблоидтар мен беделді баспасөз арасындағы айырмашылықты анықтауға мүмкіндік алады. [3,25 б.]

Бүгінгі таңда ғаламтор желісі оқушылардың өмірінде маңызды рөл атқарады. Олар үшін ғаламдық желі күн сайын әртүрлі ақпарат жиналатын білімнің керемет көзі болып табылады. Білімдегі ғаламтор ақпарат көздері пайдалану оқуға ынталандырады, әр оқушының жеке қызмет аймағын кеңейтеді, материалды беру жылдамдығын арттырады. Ғаламтор сабақтарға да, оқушылардың өз бетінше жұмысын ұйымдастыруға арналған түрлі иллюстрациялық материалдарды табуға мүмкіндік береді. Ғаламтор ақпарат көздері мынадай түрлерге бөлінуі мүмкін: Ғаламтор БАҚ (Онлайн БАҚ) а) Интернет газеттер (The New York Times, The Independent); б) Интернет-журналдар (National Geographic, Эдинбург шолу) с) Жаңалықтар порталдары (таспалар) (ABS News, The Guardian). Ақпараттық және ақпараттық-білім беру порталдары (Coursera, British Council) [4].

Қазіргі уақытта бұл ресурстар негізінен еркін қолжетімділікке ие, олар бұқаралық ақпарат құралдарының ең танымал түрлерінің бірі болып табылады және студенттердің жаңа буынына қолайлы. Интернет-ресурстары олардың педагогикалық әлеуеті тұрғысынан шартты түрде лингводидактикалық міндеттер кешенін шешуге арналған әмбебап бөліктерге бөлінуі мүмкін және арнайы, нақты оқыту тапсырмаларын орындауға бағытталған. БАҚ-

ын, әсіресе олардың онлайн түрлерін пайдалана отырып, оқу мақсаттарына жету үшін көптеген тапсырмаларды тауып, практикада қолдануға болады. Оқу, жазу және тыңдау дағдыларын қалыптастыруға арналған жаттығулардың жіктелуін қарастырайық. Мысалы, Е.Н. Соловова оқу дағдыларын мен біліктілігін қалыптастыруға арналған жаттығуларды төрт топқа жіктейді:

1) көптік алмастыруға арналған тапсырмалар. Осы тапсырмаларда параграфтарға бөлінген мәтін қолданылады. Сол параграфтарға байланысты олардан бөлек, түрлі тәртәппен тақырып аттары беріледі, оған қоса тақырып аттары параграф санынан көп болуы мүмкін. Необходимо соотнести содержание параграфа с заголовком. Тапсырма оқушылардың мәтіннің негізгі ойын қаншалықты тез және нәтижелі анықтай алатындарын тексеруге арналған. [5, с. 159].

2) көптік іріктеуге арналған тапсырмалар. Бұл дұрыс жауабы бар тапсырма түрі, және оқушының міндеті сол жауапты тауып алу болып табылады. Сондай тапсырмаларда тек бір, немесе бірнеше нұсқаны, барлық берілген немесе ешбір нұсқаны көрсету талап етіледі. Тапсырма оқушының оқыған мәтінді мағыналық байланыстар мен ойлар деңгейінде қаншалықты толық түсінгендігін анықтауға арналған. [5, с. 159].

3) мәтінді қалпына келтіруге арналған тапсырмалар. Сондай тапсырмалардың жалпы мағынасы — мәтіннің жіберілген бөліктерін қалпына келтіру. Мәтіннен қажетті кезекпен орны-орнына қойылу керек сөйлемдер немесе абзацтар алып тасталынады. Берілген тапсырмалар оқушының мәтін құрылымын қаншалықты түсінетіндігін тексеру мақсатында қолданылады. [5, с. 159].

4) нақты ақпаратты іздеуге арналған тапсырмалар. Әдетте сондай тапсырмаларда сұрақтар кез келген тәртәппен мәтін алдында беріледі. Осы тапсырманы орындау үшін оқушылар қажетті ақпаратты тапқанша мәтінді қарап шығу керек. [5, с. 160].

Келесі жіктелу жазу дағдыларын мен біліктілігін қалыптастыруға негізделген. Ол да Е.Н. Солововамен жасалған болатын:

1) өзгерулерге арналған тапсырмалар. Сондай тапсырмалар сөз тіркесін басқаша құруға, сөзді басқа сөзбен алмастырып, бір ойды түрлі тәсілдермен жеткізу дағдыларын қалыптастыруға арналған. Грамматикалық, лексикалық және синтаксистік өзгерулерге арналған жаттығулардың көмегімен түрлі тілдік дағдылар жақсарады және сөйлеу мобильділігі мен ептілігі қалыптасады [5, с. 202].

2) мәтіннен және сөйлемдерден лексикалық, грамматикалық, стилистикалық қолданылу нормаларының бұзылуына байланысты қателерді табуға арналған жаттығулар. Тапсырмалардың сондай түрі оқушыларға жазбаша мәтіндердің әрлену ерекшеліктеріне назар аударуға көмектеседі. [5, с. 203].

3) негізгі ойдың логикалық дамуына арналған жаттығулар. Сөйлемдерді аяқтау, жауаптарға сұрақтар құрастыру және керісінше, сөйлемдердің немесе мәтіннің жан-жақта шашырап жатқан бөліктерін логикалық тәртәппен қосу сияқты тапсырмалар қарастырылады. [5, с. 203].

4) мәтін көлемінің қысқартылуына байланысты жаттығулар. Сондай тапсырмалардың негізгі мақсаты оқушыларды мәтіннің негізгі ойын көрсету және екінші кезектегі бөлшектерді шығарып тастауға үйрету болып табылады. Мысалы, мәтіннің жоспарын құру, негізгі ойын анықтау т.б. [5, с. 203-204].

Келесі жіктелу тыңдау дағдыларын дамытуға арналған:

1) диктордың артынан шетел тілдік сөйлеуді қайталау: а) кідіріс кезінде немесе б) дәл сол уақытта және сол тілде. Бұл жаттығулар базалық болып табылады. Олар тыңдалымның барлық төрт тетігін дамытады. Тапсырманы орындау үшін мәтінді тыңдап, оны синтагмаларға бөліп, таңыс сөздер мен құрылымдарды біліп алу қажет, ал осының барлығы сөздік есту қабілетінің дамуы болып табылады. [5, с. 132-133].

2) сөздік есту қабілетін дамуына арналған жаттығулар. Сондай жаттығулар тыңдалымның көрнекіліктердің көмегімен жүзеге асырылуын талап етеді, яғни басылған мәтінмен қоса суреттердің қолданылуы [5, с. 133-134].

3) есте сақтау қабілетін жаттықтыруға арналған жаттығулар. Сондай жаттығулар кешеніне: тұжырыммен келісу немесе оған қарсы шығу; мәтінді тыңдап, басылған нұсқасымен салыстырып айырмашылықтарын табу; мәтінде айтылып кеткен күндерді, аттарды, географиялық атауларды, т.б. есте сақтап, оларды сол бірізділікпен атап өту; сөздерді тыңдап, оларды белгілі бір белгілері бойынша топтастыру; сөздерді тыңдап, белгілі бір тақырыпқа байланыстыларын ғана қайталау. [5, с. 134-135].

4) ықтималдылықты болжауды жаттықтыруға арналған жаттығулар арналған. Мысалы: сөздерге неғұрлым көп анықтауларды тауып алу, зат есім, етістік, үстеу, сын есімдермен неғұрлым көп сөз тіркестерін құру; тақырып атауы, суреттер, т.б. бойынша мазмұнын түсіну. [5, с. 135].

Қорытындылай келсек БАҚ-ын пайдалана отырып, оқу үрдісіне қатысушылар (оқушы және мұғалім) төмендегі артықшылықтарды пайдалана алады: а) оқытылатын тіл елдерінен соңғы жаңалықтарды, қызықты елтанушылық материалдарды, көркем және ғылыми фильмдеріне алады; б) оқушылардың тіл меңгеру деңгейін жоғарылатуына көмектесетін білім берудің заманауи стилін түсіну үшін түрлі БАҚ материалдары негізінде түрлі тапсырмаларды құрастыру мүмкіндігі; в) сабақтарға да, студенттердің өзіндік жұмысын ұйымдастыру үшін де пайдаланылуы мүмкін түрлі иллюстрациялық материалдарды табу мүмкіндігі.

Әдебиеттер:

1. Электронная библиотека Libma [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.libma.ru/nauchnaja_literatura_prochee/teorija_obuchenija_konspekt_lekcii/p11.php#metkadoc2.
2. Tafani Vilma. Teaching English through Mass Media / Vilma Tafani // Acta Didactica Napocensia. V. 2, № 1. 2009. Internet Resource Access: http://dppd.ubbcluj.ro/adn/article_2_1_9.pdf
3. Sanderson Paul. Using Newspapers in the Classroom / Paul Sanderson. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. 275 p.
4. Портал «Медиа Спрут» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.mediasprut.ru/jour/theorie/klassie_rung.shtml#funk.
5. Соловова Е. Н. Методика обучения иностранным языкам: базовый курс: пособие для студентов пед. вузов и учителей / Е. Н. Соловова. 3-е изд. – М.: АСТ: Астрель: Полиграфиздат, 2010. – 238 с.

ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ МӘЛІМЕТ НЕГІЗІНДЕ ОРТА МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ БӨГДЕ ТІЛДІК МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚҰЗІРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Нурулла Мөлдір

Ғылыми жетекші: Мукажанова Г.Ж., филология ғылымының магистрі

Ш.Ш Уалиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қаласы
moldirnurulla1997@gmail.ru

Халықаралық қарым-қатынастар мен саясат, экономика, мәдениет және басқа да салалардағы байланыстың үдемелі дамуы - шет тілдерін оқытудың заманауи әдістерін нақты қарым-қатынас шарттары арқылы дәйектілікпен бағыттайды. Халықтар арасындағы экономикалық және мәдени байланыстарды, іскерлік және жеке байланыстарды дамыту үшін шетел тілдерін оқыту саласына мектепке қойылған бастапқы талап - басты байлығы адам мәдениеті мен әмбебап құндылықтары деп санайтын адамды тәрбиелеу.

Бұл міндет адамдардың бір-бірін түсінуіне, олардың рухани байланысы мен дамуының жалпы жолдарын іздеуіне тікелей байланысты.

Шетел тілдерін оқытудың заманауи әдістері - шет тілін оқытудың мазмұны мен үрдісін тұлғалық іс-әрекетті бағдарлаудың анықтаушысы ретінде таңылды. Бұл бағыт адамның лингвистикалық танымдық белсенділігі үшін оңтайлы жағдайларды іздеуді және құруды болжайды. Осындай іс-шаралардың нәтижесі оқытудың мақсаттарына сәйкес құрылған шет тіліндегі лингвомәдени құзыреттілік болып келеді.

Шетел тілін оқытудың мақсаты оқушылар арасында білім алу, дағдылар мен қабілеттерін қалыптастыру, сонымен қатар аймақтық, тілдік, мәдени және эстетикалық сипаттағы ақпараттарды игеру, олар үшін басқа ұлттық мәдени құндылықтарды білу ғана емес, содықтан да оқыту мазмұнын анықтауда, тілдік-мәдени компонент жайлы сөзсіз сұрақ туындайды.

Уақытша мемлекеттік білім беру стандарты шет тілін негізгі деңгейде оқыту мақсаттарында оқушылардың шетел тіліне деген оң көзқарасы, осы тілде сөйлейтін адамдардың мәдениеті болуы керек деп санайды. «Шет тілін үйрену барысында оқытылған тіл елінің мәдениетін, тарихын, және салт-дәстүрлерін тануда оқушыларды жалпы мәдениетін дамытуда, ұлттық мәдениеттің жетістіктерімен таныстыру, басқа халықтардың мәдениеті мен өз ана тілінің мәдениетінен хабардар болуы керектігін болжайды» [1, с.82]

И.Л.БИМ «Елтану / мәдени-гуманистік бағыттағы оқытуды насихаттау қажеттілігі» туралы айтады. Басқа елдің мәдениетін түсіну тікелей оқылған нәрсені оқып, түсіне алмайынша мүмкін емес. Шет тілі бір уақытта басқа елдің тарихымен, ғылымымен, әдебиетімен, әдет-ғұрыптары мен салт-дәстүрлерімен таныстыратын мәдениеттің элементі болып табылады.

Халықаралық байланыстар мен қарым-қатынастардың прогрессивті дамуы шет тілдерін оқытудың заманауи әдістерін нақты қарым-қатынас жағдайына бағыттайды. Коммуникативтік құзыреттілікке деген ұмтылыс оқытудың түпкілікті нәтижесі ретінде лингвистикалық құзыреттілікті ғана емес, сондай-ақ тиісті қарым-қатынас пен өзара түсінушілік үшін қажетті үлкен экстралингвистикалық ақпаратты меңгеруді көздейді, өйткені ол қоршаған айналасындағы шындық туралы негізгі мәліметтердің іргелі сәйкестігінсіз қол жеткізгісіз болып табылады. Бұл ақпараттың әртүрлі тілдерде сөйлейтіндер арасында елеулі айырмашылықтар, негізінен, халықтар мен елдердің әртүрлі материалдық және рухани жағдайларымен, олардың тарихының, дамуының, мәдениетінің, әлеуметтік-экономикалық жүйесінің, саяси жүйенің ерекшеліктері және т.б. ерекшеліктерімен айқындалады. Сондықтан шет тілін оқытудағы лингвистикалық-мәдени көзқарастың қажеттілігі туралы жалпыға ортақ қабылданған қорытындыға сүйенуге болады. Демек, оқытудың лингвистикалық-мәдени компоненті ерекше маңызды болып табылады. Шет тілін оқыту процесінде мәдениетті оқытудың екі тәсілі бар: әлеуметтану және филология.

Г.Д. Томахиннің айтуынша, бірінші тәсіл, дәстүрлі түрде кез келген шет тілін зерттеуге байланысты пәнге негізделген. Елтану пәндері - оқылатын тілдің елі туралы әртүрлі ақпаратты қамтитын күрделі білім беру пәні ретінде түсіндіріледі. Негізделген ғылымдардан бөлек, аймақтық зерттеулерде зерттелген фрагменттік тілдің елі туралы әртүрлі ақпарат бар және континенттерді, елдерді, ірі аумақтарды кешенді зерттеуге қатысатын географиялық ғылымдар жүйесіндегі пән ретінде анықталады» [2, с.13]

Дегенмен, «лингвоелтану» термині бұл бағытта бір жағынан - тіл үйренуді біріктіретінін, ал екінші жағынан - зерттелетін елдің елі туралы анық ақпарат береді.

Себебі, негізгі объект ел емес, ал тілде сөйлеушілердің білімі, олардың мәдениеті жалпыланғаннан кейін көптеген ғалымдар, лингвистер (Е.Верещагин, В.Г.Костомаров, Г.Д. Томахин, И.А.Саланович және т.б.) «мәдениеттану» туралы әңгімелесу дұрыс болар еді деп атап көрсеткен. Дегенмен, «лингвоелтану» термині шет тілдерін оқыту тәжірибесінде қатаң орнатылған. Сондықтан, дәстүрлі елтану мен лингвоелтану арасындағы айырмашылық айқын болуы керек.

Р. Райхштейн студенттерге елтану ақпараттарын ұсынудың екі әдісін ұсынған:

1. Тақырыптық:зерттелетін тілдің тарихы,географиясы, мемлекеттік жүйесі, мәдениеті және басқа да аспектілері туралы ең маңызды ақпарат тиісті тақырыптарға сәйкес жүйелендіріледі және студенттерге жеткізіледі.

2.Филологиялық:елтану туралы ақпарат тілдік құрылымнан-сөз,сөз тіркестері,мәтін,өлең және елтану мәселелеріне қатысты ғана емес,сонымен қатар басқа тілдің көркем әдебиеттері арқылы студенттерге жеткізіледі.

Алайда, студенттерге ақпарат берудің екі жолы да бір-бірімен тығыз байланысты екенін атап өту керек.

Филологиялық көзқараспен екі түрлі тапсырма қойылуы мүмкін:

1. Тіл бөлімдерінен мәдени ақпаратты зерттеу. Бұл жағдайда зерттеудің басты мақсаты ретінде мәдениет алдыңғы қатарға шығарылады. Шет тілін оқыту әдіснамасында жақында осы әдіс басым болды.

2. Мәдениет пен тілдің ана тілінде сөйлейтін адамның бейнесі сияқты бейнені өңдеусіз тілдік бірлікті қабылдауды немесе ұсынуды үйрену. Бұл жерде Г.Д. Томахин «біз жеке тұлғалардан басқа ұлттық танылған бірлестіктер негізінде жасалған бейнені айтып отырмыз» деп атап көрсеткен. Сонымен қатар, сөздің семантикасы, фразеологиялық бірліктер және т.б. салынған бейне студенттің жұмысында тілдің немесе сөйлеу бірлігінің құндылығына байланысты жасалады және оқушы тікелей осы бөліммен кездескенде пайда болады. Шет тілін үйренудегі осы тәсілмен семантиканың ұлттық-мәдени құрамдас бөліктерінде жұмыс істеу үшін зерттеудің алдыңғы қатарына тілді ұсыну себебі осы. Лингвоелтану құзыреттілігі қарым-қатынас құзіреттілігін қамтамасыз етуге арналған, ол біз айтқанымыздай, адамдардың сөйлесуі мен тыңдаушылардың ақыл-ойларындағы ұқсас бейненің жұмысын білдіреді, себебі адамдар сол тілдегі және сол мәдениет иелерінің өзімен сөйлеседі.

Сөздің лингвоелтану теориясына сәйкес, тіл мәдениетінің тақырыбы «зерттелген тілдің, теңдесі жоқ, фондық және коннотативті лексикалық бірліктерінің, әдеттегі сөйлеу формаларының, сондай-ақ ауызша емес ымдау тілі, имитациялық және күнделікті (әдеттегі) мінез-құлқын бейнелейтін арнайы таңдалған, нақты біртекті тілдік материал болып табылады». [3, с.77]

Осылайша, жоғарыда айтылғандардың бәрінен келесі қорытындыны жасауға болады:

Мектепте шет тілдерін оқытудағы лингвоелтану компоненттерін енгізудің басты мақсаты - қарым-қатынас құзыреттілігін, бірінші кезекте сөйлеген сөздердің және түпнұсқа тілдесуге арналған түпнұсқа мәтіндерді дұрыс қабылдау арқылы қамтамасыз ету болып табылады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1.Милосердова Е.В. Национально-культурные стереотипы и и проблемы межкультурной коммуникации.//ИЯШ.-2004.-№3.-с.80-84.

2.Парагульков М.Б. Межкультурная коммуникация в контексте образовательной системы: формирование поликультурной компетенции педагога. //Образование в современной школе.-2004.-№3.-с.13-15.

3.Воркачев С.Г. Лингвоконцептология и межкультурная коммуникация: истоки и цели //Филологические науки.-2005.-№4.-с.76-83

АҒЫЛШЫН ТІЛІНІҢ ҒАЛАМТОРДЫҢ ӘСЕРІНЕН ӨЗГЕРУІ

Орынбасарова С.А

Ғылыми жетекші: Мукажанова Г.Ж.

Шоқан Уалиханов атындағы КМУ, Көкшетау қ.

B_girl_14@mail.ru

Бүгінгі күні,ғаламтор ол тек қана қарым-қатынас құралы ғана болып қоймай,сонымен қатар мәтіндік,графикалық,аудио-видео ақпараттарын шекаралық немесе ұлттық шектеулерсіз алмасуға мүмкіндік бере ала алатын ғылыми көрсеткіш болып есептеледі.

Ғаламтор желісінің дамуы қоғамға тілдің жаңа өмір сүру ,ерекше мәтіндер арқылы қарым-қатынас түрін, өзіндік тілдік стереотиптері бар тілдің жаңа ортасы болғандықтан, бұл тақырып өзі тіл мамандарын жоғарғы дәрежеде қызықтырады.

Ғалым Дэвид Кристалл өзінің еңбегінде «желідегі әңгіме» тілдік қарым-қатынастың жаңа бір тәсілі» деп есептейді[1, с. 239], осыдан шығатын қорытынды ғаламтордағы қарым-қатынас,әңгімелесудің бірден-бір түрі болғаннан кейін тілдің дамуына және оның өзгеруіне бірден-бір себепші деген сөз.Ағылшын тілі ғаламтор желісінің бастапқы тілі болғандықтан,оның желінің әсерінен өзгерісі де көп.

Бұл ғылыми жұмыста ағылшын тілі ғаламтор әсерінен өзгерістерге әдістемелік негізін зерттеу және анықтау болып табылады

Мира Б. Бергельсонның «Виртуальды қарым-қатынастың тілдік аспектілері» жұмысында Интернеттің арнайы байланыс желісі ретінде пайда болды. Интернет байланыс заманауи ғылымның алдында жаңа міндеттерін тудырады, оның шешімі ғылыми білімді ұйымдастырудың антропоцентрлік қағидасына, оның ішінде тіл білімдеріне бағытталған жаңа жалпы теориялық парадигмалар шеңберінде ғана мүмкін болады.[см.: 2]

Осылайша,интернеттің қаншалықты ағылшын тіліне әсерін және оның әдіснамалық негіздерін оқып үйреніп оған сиппатама беру болып табылады,сонымен қатар ағылшын тілін интернет байланыстың негізгі көзі ретінде қарастырып әр түрлі сөйлесу,әңгімелесу көздері Twitter, Facebook, Instagram әлеуметтік желілердегі материалдарды талдау болып табылады.Сәйкесінше, ағылшын тілі негізгі шет тілі ретінде қазақ мектептерінде оқытылатындықтан,Қазақстандағы негізге шет тіліндегі ауқымды өзгерісті балаларға көрсету, оларды оқыту-әдістері арқылы ағылшын тіліндегі,грамматикалық,лексикалық жаңашылдықпен таныстырып,балалардың ерекше мағұлматтан алған әсерін саптау негізгі интернет байланысын зерттеу жумысының міндеттері болып есептелді.

Бүгінг таңда, интернетті қолданушыларды екі теңсіз топқа жіктеуге болады.Оның аз көлемін кәсіби маманданған компьютер шеберлері болса(программистер,веб-дизайнерлер т.б) ал көп көлемін компьютер саласынан білімі аз қолданушылар немесе енді жұмыс жасауды үйрене бастаған адамдар (юзерлер) болып табылады. Бірақ, кейде қарапайым қолданушылар арасында компьютер немес программа жұмысына байланысты сұрақтар туындап жатады.Дегенмен, ақпарттық компьютер тілі,кәсіби түрде оларға қолжетімсіз,сол себепті де қарапайым қолданушылар көптеген жағдайларда кәсіби тілді емес,керісінше қарапайым ауызекі сөйлеу стилін пайдаланып,тығырықтан шығады.

Бұл, атап айтқанда, кәсіби мамандық саласында хабары жоқ, бірақ адам өміріндегі осы саланына кезік болған кезде , ортақ лексиканың пайдалану арқылы байланыс қиындықтарды жеңуге мәжбүр болады .« Осылайша, адамдар, медициналық терминологияны білмей заманауи клиникалардың науқастар, құралдың атауы ойлап, рәсімдер, операциялар, т.б. Wed: ішек - икемді резеңке түтік қараңыз ...: «флюороскопия» мағынасында транслюциялау; атып лазерлік көз - тордың лазерлік коагуляция сипаттамасы; кератотомияның орнына кесіктер (көз); анестезияның орнына тістерді қатыру және т.б. ». [3, с. 72].Бұдан шығатын ой қорытындысы,ағылшын тілі де ғаламтор желісінде отыратын кәсіби даярланбаған қолданушылардың әсерінен ақырындап өзгеріске ұшырады деген сөз.

Соңғы жылдары адамзат баласы компьютерлік технологияда үлкен қадам алдыға жасағандықтан, қазіргі адамдарға интернет байланысқа түсу ең бір оңай тәсіл. Әлеуметтік желідегі қарым-қатынас түрленіне келіп, аудио-видео арқылы, графикалық(суреттер,смайлик) және ең кеіңнен тарағаны мәтін арқылы интерактивті байланысқа адамдар жылдам әрі,қиындықсыз түсе алады.

[4, с. 791-793] Біз қазірдің өзінде арнайы электрондық хат пен белгілі бір коммуникативті ортаның пайда болуы туралы әңгімелеп бере аламыз. Кейбір лингвистер Валошко Е.-ға сәйкес виртуалды лингвистикалық тұлғаның пайда болуы туралы әңгімелейді. «Гендерлік өлшемдегі интернет-коммуникация» атты өз жұмысында.Бұл дегеніміз-ғаламтор бйланысында адамдар кім болғысы келсе, қандай сөйлеу стилін пайдаланғысы келесе, соған ашық орта деген сөз.Осы ашық ортада әр түрлі тілдік ерекшеліктер байқала бастайды.Users, яғни қолданушылар мәтін теру барысында немесе арнайы тілдік стильдерді пайдаланады.Сөйлесу,хат алысу барысында әр түрлі грамматикалық қысқартулар,лексикалық өзгерістерді де пайдаланады.Оның бір мысалы ретінде олайн-күнделіктінемесе Инстаграм,Whats app парақшасындағы статусты алсақ болады,Бұл кезде адам тек қана эмоциясын білідіре ғана қоймай,онымен қоса жазу стилін,морфологиялық және сөзжасам,лексикалық және семантикалық сөздерді қолдану дәрежесін,пунктуацияны қоюын және жазу сауаттылығын анықтауға болады.

Ғаламтор желісінің өзіндік көптеген ерекшеліктері бар.Оның ерекшеліктердің бірі ондағы тілдің көптің қолданысына қолжетімділі,яғни әлеуметтік желі де немесе арнайы сайттағы бағдарламалық командалар тілі қолданысқа жеңіл болады.Сол арқылы, оларәңгімелесуші туралы керекті ақпараттыала алады немесе желіге тіркелу кезінде барлығын жылдам тіркеле алады. Әңгімелесуші жайлы ақпарат алғысы келген жағдайда ол туралы жанама ақпарат көзі болады,яғни олар никнейм(лақам аты),аватарка(сүгіреті).Сонымен қатар, ағылшын әлеуметтік байланыс желілерінде,яғни чаттарда қысқарту сөздері де көп кездеседі.Мысалы:als(age, sex, location(ағыл ауд.:жасы, жынысы және мекен жайы) немесemorf (male or female(ағыл ауд.:әйел немесе ер)), чат кезінде немесе жаңа тіркелу кеінде қарастырылатын жыныстық ерекшелігін білуге арналған бағдарлама тілі). Міне, осылайша ағылшын тілі ғаламторлық бағдарлама тілі арқылы да кейбір өзгерістерге ұшырауда.

Ғаламтор желісінің екінші бір ерекшелігі ондағы жеке тұлғалардың өзінің кім болуына,қандай болуына және қалай жазу керектігінің еркіндігінің көп болуында.Қазіргі таңда әлеуметтік желілерде отыратын адамдарды «виртуалды тұлғалар» деп атайды.Виртуалды тұлғалар өзін қандай болуы керектігін шеше алады.Әдетте чаттарда адамдар бір бірі тұралы ақпарат біле алады,бірақ кейде тұлғалар аноним болады(белгісіз,жанама ақпараты жоқ виртуалды тұлға),осының арқасында виртуалды анонимдер желіде әр түрлі керексіз ақпарат сонымен тілдік бұзылулар бар,цензураға қарама-қайшы сөздерді жазып,интернет тіліне дөрекі сөздерді қосуы мүмкін.

Әлеуметтік желідегі қарым-қатынас өте эмоционалды болуы да мүмкін.Эмциялық көңіл-күйді тұрақтылығын немесе тұрақсыздығын вербалсы қарым-қатынас арқылы ғаламторда да көрсетеміз.Осы виртуалды тұлғалар көбінесе ауызекі сөйлеу стилін немесе бір сөздің жазу үлгісін емес қалай дыбысталса солай жазатындығында және де мәтінді теру барысында смайликтерді эмоцияны көрсету үшін көп қолдануы.Кейде виртуалды қолданушылар эмоцияны көрсету үшін смайликтерді ғана емес бір сөздің бір әріпін қайталау арқылы көрсетеді.Мысалы: ООО = big hugs (қатты құшақтау),xxx = kisses (сүю), zzz = snoring(қорылдап жатырмын).

Интернет тілі күннен күнге сөздік құрамы толып келеді,көбінесе сөзжасам арқылы немесе кірме сөздерді пайдалану,тіпті сөздерді кіріктірі арқылы көбейіп жатыр десекте болады.Мәслен,интернетте ағылшынның кірме сөздері көп,олар:сервер,хакер,сайт,веб және т.б

В. Д Аннн [5] Интернет пайдаланушысының тілінің ауыспалығын зерттейді.Ол оны «Аяқталмаған стиль.»-,деп атаған.Осы сөдің астарын үлкен мағына және астарлы сын

көзқарас түр десекте болады. Интернет байланыс тілі әр түрлілігі сонша ондаға лексикалық-грамматикалық,стильистикалық, семантикалық өзгерістер күннен күнге тотырылуда.Күнделікті әлеуметтік желі пайдаланған өзінде мыңдаған неологизмдер,қысқарған сөздер,жаргон сөздер,тіпті дөрекі сөдерде пайда болады.Ағылшын тілінде сөйлейтін басқада елдердің мүшелері(Ундістандықтар,Канадалықтар,Африкалықтар т.б) ағылшын тілі мен өз тіліндегі сөздерді арасластырып та жаңа терминдер шығаруда. Компьютермен немесе ұялы телефонмен интерактивті қарым-қатынақа түскенде әлеуметтік желі қолданушылары әдетте келген хатқа тез әрекет жасап жауап беруге тырысады.Осылайша,көп қолданылатын сөздің бернеше қысқарту түрлері пайда болады.

Plz (от please) mail your Пжста, ;жіберіңіз suggestions and samples өзіңіздің болжамдарыңызды

I'm 19 y\o (от year old) Мне 19

How r u? (How are you?) Какты?

Сұхбаттасқа жылдам жауап беруі қажеттілігін , қысқартылғансөздерменжалғаулардың, жиырылуынауызшанысандарын, сондай-ақкөмекшіетістіктерініңқысқартылғаннысандарынкөптігінтүсіндіругеболады.

I wanna (want to) learn Яхочуизучить the other cultures другиекультуры

He's readin' now 'cause he'll Сейчасончитает, потому soon have an exam (He is reading чтоунегоскороеэкзамен.

Әлеуеттік желі де немесе арнайы сайттарда коментарий қалдыру кезінде қолданушылар ұзақ сөздерді жиі қысқартады.Интернет байланысында ағылшын тіліндегі кейбір сөздердің қысқартулары жиі қолданылады

AAM- As a matter of fact-шындығында

CUL8R-See you later-көріскенше

Әдетте,ағылшын тілінде бірдей дыбысталатын сөздер жиі кездеседі,бірақ ғаламторда бірдей дыбысталатын сөздерді бірнің орнына екіншіншісін қолданатын кездерде көп.

4 = four = for4u ~~4u=for~~you – дльтебя,

2 = two ~~2~~All - To All – всем

2NITE - tonight, F2T - free to talk

Интернеттегі сөйлеу,әңгімелесу,хат алмасу болмасын әр түрлі тілдік ерекшеліктермен қолданылады.Қолданушылардың аббревиатура,акроним,аралас сөздерді, неологиздерді және лексикалық,грамматикалық ережеге май емес сөздердің қолдануын,оны бір үлкен тілдік деградация ретінде қабылдамай, керісінше оны тілдік дамудың бірден-бір түрі,стильистикасы аяқталмаған ретінде қараған жөн. Оны Қазақстандағы балаларға үйретіп,балардың ағылшын тілін әр түрлі Twitter, Instagramm, Whats app,Facebook әлеуметтік желіде интерактивті әңгіме кезінде,алған білімін қолданып, сол арқылы ағылшын тілін дамытуға мүмкіндік ашады.

Әдебиетер:

1. Crystal D. Language and the Internet. Cambridge
2. Буторина Е.П. Особенности коммуникации на естественном языке в Internet, 2012. – www.dialog-21.ru/Archive/2000/Dialogue%202000-2/64.htm;
3. Ахманова, О.С. Словарь лингвистических терминов. - М.: Советская энциклопедия, 2005
4. Горошко Е.И. Электронная коммуникация (гендерный анализ) // Общение, языковое сознание и межкультурная коммуникация. - М.: Институт языкознания, 2012 - <http://www.textology.ru/public/goroshko2.html>
5. Danet B. Cyberpl@y; Communicating Online.Oxford, Berg, 2001 (переводавтора)

АҒЫЛШЫН ТІЛІН ИНТЕНСИВТІ ӘДІСПЕН ҮЙРЕТУДІҢ ӘДІСНАМАСЫ МЕН ТӘЖІРИБЕСІ

Букен А.С.

Ғылыми жетекші: Мукажанова Г.Ж.

Шоқан Уалиханов атындағы КМУ, Көкшетау қ.

aidan.buken@mail.ru

Қазақстан Республикасының жалпыға міндетті білім беру стандартында «Шетел тілі» мамандығы бойынша бітірушілерді даярлау деңгейіне арнайы пәндер бойынша қойылатын талаптар мыналар: негізгі мектептің шетел тілі мұғалім тікелей қарым- қатынас, магниттік таспаларға жазылған сөздерді лексикалық, грамматикалық тұрғыдан дұрыс ұғынуды, тақырып бойынша өткен материалдарды, суреттер мен диафильмдерді мазмұнды түсіндіруге, мәтіндерді түсініп, қайта жаңғыртып айтуды, сөйлеу қарым-қатынасында, сөйлеу этикасының негізгі формуларын білу және дұрыс қолдана алу, сұрақтан тұратын репликалары, диалогтарды қолдана алуды, таныс қарым - қатынас тақырыбындағы жағдайларға диалог жүргізе білу, болашақ мамандықтақырыбына байланысты әңгіме құрастыру, ауызша және жазбаша формада берілген ақпараттарды дыбыстай білу, әңгіме құрастыру, өзіндік баға берілген пікірін білдіру, нақты жоспарға мәлімдеме жасау, берілген тақырыпқа баяндама жасау, шетел тілінде дыбыстаудың артикуляция базасын, грамматикалық дамуы мен эволюциясын түсіндіруге. Осы талаптарды және оқытудың мақсаттардың қатерге ала отырып әдістемедегі ең үздік, алдыңғы қатарлы бағыт деп біз интенсивті бағытты айта аламыз. [1; с.5]

Шет тілінде интенсивті оқытуда білім беру – оқушының өзін ауызша және коммуникацияға тарту, яғни, оқылып жатқан тілде бүкіл курс бойынша қарым – қатынас қалыптастыру деген сөз. Бұл бағыт ағылшын тілін оқытуда қазіргі шыққан әдістемелік кешендерде, оқулықтарда, қосымша құралдарда кеңінен қолданылып жүр. Осы интенсивтік әдіс шетел тілін оқытудағы оқу – тәрбие үрдісінің барлық мақсат - міндеттерін қамтиды. Тіл ақылы сөйлесіп, үйрену, яғни дыбыстық ауыз екі сөйлесу мен графикалық код,яғни, сөйлесудің жазбаша формасын жүзеге асырады. Осы интенсивтік оқытуда мынадай ережелерді ұстанған дұрыс деп есептейміз.

Аудиотыңдау, сөйлеумен қатар шет тілінде қарым-қатынас жасауға мүмкіндік береді. Оқушыларға шет тілін оқытудың интенсивтік бағытталғандығында және де мектепте шет тілін оқытудың негізгі мақсатына сай - интенсивтік құзіреттілікті қалыптастыруда, яғни жеке тұлғааралық және мәдениетаралық қарым-қатынас орнатуды жүзеге асыруға дайындық қабілетін қалыптастыруда – тыңдауды үйрету мәселесі аса маңызды болып табылады. Егер оқушының қабылдау қабілеті қалыптаспаса, айтылған материалды қабылдап сыни көзқараспен өңдей алмаса, жаңа ақпаратты қабылдауға қызығушылығы болмаса, онда қарым-қатынас жасау жүзеге аспайды. Міне сондықтан да шет тілінде сөйлеуді түсіну мәселесі сөйлеу әрекетінің бір түрі ретінде әдістемелік зерттеулердің назарында болып, өзекті деп саналады.

Тыңдау қарым-қатынастың негізін құрайды, ауызша қарым-қатынасты меңгеру осыдан басталады. Тыңдау қабылданатын дыбыстарды саралай алу, оларды мағыналық кешендерге интеграциялау, оларды тыңдау барысында қабылдау, болжау қабілетін дамыту және де қарым-қатынас жағдаятына байланысты дыбыстау мақсатын түсіну қабілетінен тұрады.

Тыңдауға үйрету мәселесі шет тілін оқытудың қазіргі әдістемесінің өзекті мәселесі, өйткені ауызша сөйлеу тыңдаусыз мүмкін емес, және де бұл процесс екіжақты. Және де тыңдауды бағаламау оқушылардың тілдік дайындығында керісінше әсер етуі мүмкін. Тыңдау процесіне дыбыстап сөйлеуді қабылдау және түсіну процесі жатады. Сонымен қатар, бәрімізге белгілі, тыңдау – сөйлеу әрекетінің ең қиын түрі болып табылады. Тыңдау қабілетінің қалыптаспауы көп жағдайларда қарым-қатынастың бұзылуына алып келеді.

Тыңдау қабілеті сөйлеудің тек ауызша қабылдау процесінде ғана қалыптасады. Бұл кезде түрлі ырғақтағы сөйлеуді, түрлі екпіндік қабылдауларды және түрлі деңгейлерде дұрыс қабылдау қажеттілігі туады.

Аудиотыңдау барысында көптеген қиындықтар туады. Ал тыңдауға үйрету осы қиындықтарды жеңуге бағытталған. Оларды жеңудің тиімді жолдарының бірі тыңдауға үйрету процесінде көрнекілік құралдарын белсенді қолдану болып табылады. Көрнекілік шет тілін толық оқытудың бірден бір құралы болып табылады, атап айтқанда тыңдауға үйретудің негізгі құралы болып саналады. [2; с.14]

Шет тілін оқытуда көрнекілік мәселесі барлық уақыттарда өзекті болып саналды. Бұл жерде айта кетеін жай – соңғы жылдары көрнекіліктің аясы айтарлықтай кеңейіп, оның түрі де күрделенді: заттар мен суреттерден, ым мен қимылдан бейнефильмдерге және компьютерлік бағдарламаларға дейін өзгерді, бұл жерде мұғалім осылардың көмегі арқылы объективтік шындық үлгілерін құрастыра алады. Бәрімізге белгілі, оқытудың тиімділігі адамның барлық сезім органдарын қабылдауға тарту дәрежесіне байланысты. Оқу материалын қабылдау сезімі түрлі болған сайын, ол материал берік қабылданады. Бұл заңдылық көрнекіліктің дидактикалық қағидасында көрініс тапқан.

Көрнекілік принципі жалпы шет тілін оқытуда, сонымен қатар атап айтқанда тыңдауға үйретуде аса маңызды роль атқарады. Шет тілін меңгеру барысында екінші тіл формасында объективті әлемді бейнелеу жүйесін жасау міндеті алға қойылады. Мектептегі оқыту жағдайында шет тілдік ортаның болмау жағдайында объективтік әлем көрнекіліктер арқылы модельденеді. Түрлі көрнекілік құралдарды, мысалы заттарды, макеттерді, суреттерді, ымдарды, қимылдарды, диафильм, бейнефильмдерді және т.б. қолданып мұғалім оқыту мақсатында объективтік шынайы өмір фрагменттерін модельдейді, ал олар өз кезегінде оқыту қарым-қатынасын жүзеге асыруда шет тілдік формаларға сай оқушылармен байланысады. Осының нәтижесінде оқушылар үшін шет тілінің формасы объективтік әлемнің фрагменттерінің көрінісіне және белгілі бір жағдайда жүзеге асырылатын қарым-қатынаста белгілі ақпаратты жеткізушіге айналады.

Қазігі таңда шет тілін меңгеру білім алу міндеттерінің ең өзектілерінің бірі болып табылады. Тілдерді зерттеу бүкіләлемдік болып саналады, ал психикалық мінездемелері мен ортасына қарай ерекшеленетін балалар мен жастар тобын оқыту оқушылардың табиғи қабілеттерін толығымен іске асыруға мүмкіндік беретін оқытудың формалары, әдістері мен құралдарын ізденуді талап етеді, оларды дамытып, оларға терең білім беру болып табылады. Осы себептен шет тілін түсінуге үйрету мәселесі үнемі әдістемелік зерттеулердің назарында болады және де оқушыларда интенсивтік құзіреттілікті қалыптастыруда өзекті болып саналады.

Тыңдау – сөйлеу әрекеттерінің бір түрі, ол кезде оны орындаушыға, адамға байланысты емес. Тыңдаушы оқушыға, жазушыға және сөйлеушіге қарағанда орындалып жатқан әрекетте күшсіз болып, оны жеңілдетіп, қиындықтарды жеңілдетіп, өз мүмкіндіктеріне және т.б. ақпараттың түсу шарттарына бейімделу болып табылады. Шынайы немесе оқыту қарым-қатынасынан басқа шет тілін меңгерудің бүкіл процесі және сөйлеу қабілетін дамыту тек тыңдау арқылы ғана жүзеге асырылады. Міне сондықтан да тыңдау басқа қабілеттерге қарағанда жақсы даму керек.

Қабылдау процесі барысында сол қабылдаудың барынша көбірек түрі қатысу жемісті оқыту барысында маңызды болып табылады. Маңыздылығы мен тиімділігіне қарай аралас қабылдаудың көру-есту сияқты түрлері бірінші орында болады, содан кейін көру және соңында есту болып табылады.

Сонымен шет тілін коммуникативтік оқытуға бағытталған оқулықтар көп. Олардың көбісі талдау мен орналасу тәсіліне қарай дәстүрліктен қатты ерекшеленбейді. Мұндай оқулықтар көп өзгермеген структуралық оқу жоспарына бағытталған және олар әр түрлі мазмұндағы тапсырмалар мен ақпаратты және басқа тәсілде жасалатын тапсырмалар ұсынады.

Ақпараттық мазмұндағы жаттығулар қазір кеңінен тараған. Коммуникативтік тапсырмаға негізделген тапсырмаларға дәстүрлік әр түрлі рольдік ойындар коммуникацияны модельдеу т.б. Мұндай тапсырмалар әр түрлі карточкалар, буклеттер және т.б. материалдар арқылы расталады. Коммуникативтік істің көптеген жақтаушылары класта аутентикалық материалдарды пайдалануды ұсынады. Олар: журналдар, жарнамалық хабарландырулар және газеттермен деректемелер яғни, айналасында коммуникация (карта, сурет, белгі, графика, кесте және т.б.) орнаған әр түрлі тілдік құбылыстар болуы мүмкін. [3; с.72]

Қорытынды ретінде, шет тілінен интенсивті түрде білім беру – істің шапшаңдығы мен тәсілді қажет ететінін атап өтуіміз керек. Теоретикалық мазмұн тіл мен білім алудың деңгейін суреттеуі мүмкін яғни, оқу жоспарының деңгейі және аудиториялық қажеттіліктер, шет тілін коммуникативтік түрде оқытуда әлдеқайда еркіндік пен жеке интерпретациялар және әр түрлілік сипатталады. Коммуникативтік білім беру парадигмада шетел тілін оқыту белең ала бастаған кезде қажеттілік туғызды. Ал, дәстүрлік әдіс жетілген еуропа халықтарының қажеттіліктерін қанағаттандырмады. Ал коммуникативтік білім беру гуманистикалық істегі үйретушілерге ең жақсы оқыту түрі болды.

Интенсивті оқытуды педагогикалық ортада тез қабылдайды. Олар британдық лингвистер, филологтар мен әр түрлі институттардан көмек ала отырып тез дамыды. Осының бәрі оны әлемге таралуға қабілетті етті. Коммуникативтік істің яғни, шет тілінде дәріс беруде үйретушілердің дайындығымен оқу материалдарының қызметі, тестілеу және қалағанынша бағалау сияқты проблемалар туындайды.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. "Ана тілі" газеті, 2011жыл, 7 шілде. – 5стр.
2. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. М.: Просвещение, 1985. – 14 стр.
3. Пассов Е.И. Урок иностранного языка в школе – 72 стр.

**«Шет тілдің теориясы мен практикасы» В Секциясы
Секция В «Теория и практика иностранного языка»**

**ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПОЛИТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА
(НА МАТЕРИАЛЕ НОВОГОДНИХ ОБРАЩЕНИЙ ГЛАВ ГОСУДАРСТВ)**

Саакян С. А.

Научный руководитель: Заяц Т.В., магистр, ст. преподаватель
Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау

sona_sahakyan95@mail.ru

zayats_tv@mail.ru

Политическая деятельность всегда играла особую роль в жизни общества. От определенной политической позиции или ситуации зависит место страны на международной арене, ее взаимоотношения с другими государствами, ее роль в деятельности мирового сообщества. Однако важную роль в определении имиджа страны играет способ ее презентации политическими лидерами данного государства. Посредством выступлений политики имеют возможность обратиться как к международному сообществу, так и к гражданам своей страны.

Политический дискурс – это явление, с которым люди сталкиваются ежедневно. Борьба за власть является основной темой и движущим мотивом этой сферы общения. Чем более открыта и демократична жизнь общества, тем больше внимания уделяется языку политики.

Политическим дискурсом интересуются как профессионалы от политики, в том числе журналисты и политологи, так и самые широкие массы граждан.

Политический дискурс относится к особому типу общения, для которого характерна высокая степень речевого воздействия, он по существу является выражением всего комплекса взаимоотношений между человеком и обществом, и, таким образом, это явление, по сути, функционально направлено на формирование у реципиентов некоторого фрагмента мировосприятия или картины мира. Используя политический дискурс в качестве пробного камня, можно понять, как в разных языковых коллективах моделируются культурные ценности, как пропагандируется социальный порядок, какие элементы языковой картины мира остаются за пределами сознательных речевых стратегий говорящих, как формируется концептуальная картина мира, присущая каждому языковому коллективу [1, с. 26].

На сегодняшний момент политическому дискурсу уделяется значительное внимание в лингвистике. Политический дискурс – это междисциплинарное понятие, вызывающее интерес как у лингвистов и политологов, так и у социологов, культурологов и психологов. Это позволяет точнее понять природу этого явления и рассмотреть его с разных углов зрения, создав, таким образом, его полную картину.

Для современной политической лингвистики чрезвычайно важным оказывается включение в политический дискурс целого ряда компонентов, связанных с речевой деятельностью: это и политические взгляды автора; и другие дискурсы, которые имплицитно или эксплицитно могут быть представлены в каком-то конкретном образце дискурса; и политическая ситуация, определяющая содержание дискурса; и др. Таким образом, изучение политического дискурса предполагает исследование степени воздействия на данный текст и на его восприятие адресатом разнообразных языковых, культурологических, социальных, экономических, политических, национальных и иных факторов.

Анализируя речи политических деятелей, можно выявить стратегии и тактики аргументации, используемые ими с целью убеждения аудитории. Исследования выступлений позволяют, с одной стороны, прогнозировать дальнейшие действия и намерения политика, а с другой – устанавливать наиболее эффективные способы воздействия на слушателей.

В настоящее время наибольший интерес для исследователей языковых явлений представляют общественно-политический и экономический дискурсы [2]. Именно в рамках данных типов дискурса начал исследоваться президентский дискурс, стали анализироваться его основные характеристики [3; 11].

Обращение главы державы к народу давно стало традиционным атрибутом встречи Нового года на всем постсоветском пространстве, хотя начало традиции и было положено еще советскими лидерами. Рассмотрение новогоднего обращения как жанра политического дискурса является возможным благодаря такой характеристике, как институциональность, которая позволяет отнести данный текст к публичным выступлениям политических лидеров на уровне «политик – все общество или большие социальные группы».

Целью президентского дискурса является завоевание, удержание и осуществление политической власти. Президентский дискурс – продукт не только деятельности языковой личности президента, но и результат усилий всей президентской команды. Участниками президентского дискурса являются: сам президент, президентская «команда» (имиджмейкеры, советники, приближенные политики и т.д.), СМИ, электорат, в том числе политические соперники и соратники. Ведущую роль в формировании президентского дискурса играет «команда», сама же личность президента зачастую является маской, выполняющей представительские функции, посредством которой реализуется политическая власть. СМИ выступают в качестве своеобразной призмы, проходя через которую президентский дискурс преломляется: меняются трактовки, оценки, выступления рассматриваются в различных контекстах.

Таким образом, можно говорить о своеобразном институте президентства, в рамках которого формируется и разворачивается президентский дискурс. Однако нельзя не признать, что он испытывает сильное влияние личности политического лидера и конкретной

исторической ситуации. Личность президента является непосредственным участником формирования речи.

Языковая деятельность президента особенно проявляется во время неформальных встреч и мероприятий. Степень влияния языковой личности президента на президентский дискурс во многом определяется фигурой самого лидера и сложившимися политическими традициями. Таким образом, можно говорить, что президентскому дискурсу свойственны черты личностного дискурса больше чем какому-либо другому типу институционального дискурса.

Дискурс президента субъективен по своей природе, так как невозможно не учитывать особенности личности, которая является носителем дискурса. С этой характеристикой органично связана и такая его черта, как интертекстуальность. Ярким примером в данном случае может выступать президентская клятва – предельно жёстко регламентированное языковое произведение, произносимое президентами при вступлении в должность.

Президентскому дискурсу как виду политической коммуникации характерна сверхметафоричность.

Основными понятийными сферами источников метафорической экспансии являются

1) общество; 2) человек; 3) природа; 4) артефакты. Сверхметафоричность – производная от повышенной экспрессивности социально-политического дискурса в целом.

Анализ президентского дискурса свидетельствуют о его принадлежности к институциональному дискурсу с ярко выраженными чертами личностного дискурса. Президентский дискурс в какой-то степени является производным от политического дискурса и сочетает в себе наряду с собственными характеристиками видоизмененные черты политического дискурса: медийность, субъективность, сверхметафоричность, интертекстуальность, театральность, прецедентность. Чтобы изучить феномен политического дискурса во всей его полноте и с различных сторон, необходимо включить в исследования оба подхода к пониманию президентского дискурса и рассматривать как институциональные черты, так и личностные.

Новогоднее обращение президента к народу один из традиционных жанров политического дискурса. Новогоднее обращение Президента – это традиционный во многих странах акт политической коммуникации, в ходе которой президент, обращаясь гражданам своей страны, не только поздравляет их с наступающим Новым годом (или Рождеством), но и подводит итоги уходящего года и делает прогнозы на наступающий год.

Как особый жанр политической коммуникации, новогоднее обращение президента имеет следующие характеристики: во-первых, это устная речь; во-вторых, это монологический жанр (президент обращается к народу в одиночку, его речь не предполагает ответной реакции); в-третьих, это ритуальный текст (имеет регулярный характер, обставлено определенным образом и т.п.). Также «новогоднее обращение к народу относится к президентской риторике, потому что произносится исключительно первым лицом державы и по сути является ритуальным актом поздравления, будучи подчиненным правилам создания поздравительных текстов».

Новогоднее обращение главы державы к народу относится к ритуальным жанрам на основании таких критериев: событийность (торжественное событие – празднование Нового года), временная локализованность (телевизионное выступление, транслируемое государственными телерадиокомпаниями за десять минут до наступления Нового года), закреплённая форма и перформативный характер. Ритуальность новогоднего обращения подкрепляется соответствующей атрибутикой – бокалом шампанского в руке политического лидера, определенными коммуникативными условиями произнесения речи, широкой адресованностью, т. е. невербальными компонентами коммуникации.

Целью новогоднего обращения как жанра политического дискурса является единение народа: политический лидер не только поздравляет аудиторию с праздником, но и акцентирует совместные достижения, совместные победы, указывая путь решения общих

проблем. С учетом этих особенностей новогоднее обращение имеет строго закреплённую структуру и семантику.

Однако следует помнить, что в силу ритуального характера этого политического текста в нём доминирует форма. Тогда как содержание (в общих чертах) известно потенциальному адресату, который воспринимает акт произнесения обращения как традицию, не особенно вникая в содержание[5].

Таким образом, в современной лингвистике новогоднее обращение главы государства рассматривается как ритуальный жанр политического дискурса, поскольку обладает рядом экстралингвистических, структурных и семантических признаков ритуала и представляет интерес для исследования как жанр политического дискурса, представляющий собой не только поздравление с Новым годом, но и особый жанр политического текста, в котором подводятся итоги уходящего года, и говорится о предстоящих событиях наступающего года.

Литература

1. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса; диссертация доктора филологических наук: 10.02.01 / Е.И. Шейгал. – Волгоград, 2000. – 175 с.
2. Бородулина Н. Ю. О перспективах исследования метафорических значений // Филологические науки. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота, 2014. № 3 (33): в 2-х ч. Ч. 1. С. 52-55.
3. Бородулина Н. Ю. Что принес в лингвистику кризис // Альманах современной науки и образования. Тамбов: Грамота, 2010. № 2 (33): в 2-х ч. Ч. 2. С. 31-34.
4. Худяков, А. С. Современные исследования президентского дискурса: теоретические предпосылки и перспективы / А. С. Худяков // Филол. науки. Вопр. теории и практики. – 2015. – № 2, ч. 2. – С. 206 – 208.
5. Кондратенко Н.В. Новогоднее обращение как ритуальный жанр политического дискурса: макроструктурные компоненты и средства их выражения // Международная конференция по компьютерной лингвистике "Диалог" URL: <http://www.dialog-21.ru/digests/dialog2007/materials/html/45.htm> (дата обращения: 10.02.2015)

LEXICAL AND GRAMMATICAL MEANS OF EXPRESSING MODALITY IN ENGLISH AND KAZAKH PRESS

Amankeldi A.D.

Scientific adviser: Akhmetova G.S., master of pedagogical sciences

Kokshetau State University named after Sh. Ualikhanov, Kokshetau

alina.amankeldi@mail.ru

Modality is a category of linguistic meaning having to do with the expression of possibility and necessity. The term 'modality' derives from the postclassical Latin word '*modalitas*'. Modality is an essential topic in the study of meaning, it comprises the most significant elements in human language and contains people's perception of everyday items, phenomena, notions, etc.

When talking about the means of expressing modality, we come across different classifications of means among the scholars. The founder of the English study in Russia B. A. Ilysh says: "Modality can be expressed in the sentence with the help of different means: modal words, modal verbs, sometimes just with the help of intonation and mood". Accordingly, most of the scholars such as Vinogradov, Khlebnikova point out that as an extra-linguistic category modality in speech is realized by:

1. Phonological means – intonation and stress. Modality expresses the attitude of the speaker, it does everything to have a powerful impact on the listener.

2. Lexico-grammatical means – modal verbs. Lexico-grammatical means are represented with modal verbs or their equivalents and quasi words. The construction with modal verbs carry the function of compound modal verbal predicate and express different meanings, which depends on the modal verb. In English, modal verbs express likelihood, ability, permission and obligation.

3. Lexical means – modal words and expressions (subjective modality). It is expressed with modal words and expressions. Modal words comprise a large range of words which belong to different parts of speech, but their meanings allow to express.

There are less lexical means of expressing modality: modal meanings can be expressed by *nouns, adjectives, verbs, adverbs and particles*.

It is common knowledge that nouns themselves cannot operate on the level of the whole proposition they take part in. But they can denote the abstract concepts behind modality and their different elements. In constructions with verbs with more or less auxiliary function such nouns can even replace modal verbs.

Modal nouns express *likelihood, necessity, chance, likelihood, degree, necessity, possibility, capacity, requirement, request etc.*

Modal adjectives include *able, advisable, anxious, bound, concerned, crucial, desirable, essential, fitting, imperative, important, likely, necessary, possible, supposed, sure, vital, and willing*. They breed modal contexts of different degrees, depending on how the speaker or writer understands the situation.

e.g. *Having said that other skills are **likely** to become dispensable as global warming, population growth and food shortages loom.* (THE GUARDIAN I want to be an actor, but am afraid to follow my dream CULTURE)

Modal lexical verbs include *advise, intend, propose, recommend, require, suggest*, and *wish* verbs. Modal lexical verb have can take inflectional endings and to – infinitive clause as complement. However, it takes ‘do’ in interrogative and negative forms.

e.g. *“We are facing a massive volume of legislation, not just the main bills but then 1,000 statutory instruments **have to** be agreed, which is a massive number,” says the Lib Dem leader in the Lords, Dick Newby.* (THE GUARDIAN Fresh pressure for Theresa May as Brexit battle moves to Lords POLITICS)

Another means of modality expression is the ‘modal particle’, though this method is not common in English. A good example is the application of words ‘too’ and ‘so’ as contrary to what is said:

e.g. *If 2017 was the breakthrough year for Sigrid, 2018 isn’t shaping up **too** badly either.* (THE GUARDIAN BBC Sound of 2018 winner Sigrid: ‘Dramatic choruses – they’re the best thing in the world’ CULTURE)

*And that’s why it means **so** much to win the BBC prize, because it’s quite unbelievable as a Norwegian.* (THE GUARDIAN BBC Sound of 2018 winner Sigrid: ‘Dramatic choruses – they’re the best thing in the world’ CULTURE)

Modal adverbs are those lexical devices emphasize and disjunct something. Quirk classifies: conjuncts – sentence connectives (*however, nevertheless*), disjuncts (*probably, fortunately, frankly*), subjuncts (*willingly, deliberately, etc.*) and adjuncts of purpose, time, manner, place, etc.

A wide range of adverbs (*actually, certainly, clearly, definitely, indeed, obviously, plainly, really, surely, generally, for certain, of course, arguably, probably, maybe, possibly, perhaps*) is concerned with the expression of modality.

e.g. *I was very shy and it took all my courage – if the plate glass hadn’t been there, **maybe** I wouldn’t have dared get so close.* (THE GUARDIAN Photography legend Joel Meyerowitz: phones killed the sexiness of the street CULTURE)

*And, just **possibly**, the photographer might have got his ass kicked.* (THE GUARDIAN Photography legend Joel Meyerowitz: phones killed the sexiness of the street CULTURE)

The basic and the most wide-spread means of expression of modality in English is modal verbs. Modal verbs fall under the type of lexico-grammatical means of modality expression. It is common knowledge that modal verbs express various meanings: *can (ability, permission,*

possibility, request), could (ability, permission, possibility, request, suggestion), may (permission, probability, request), might (possibility, probability, suggestion) must (deduction, necessity, obligation, prohibition), shall (decision, future, offer, question, suggestion) should (advice, necessity, prediction, recommendation), will (decision, future, intention, offer, prediction, promise, suggestion), would (conditional, habit, invitation, permission, preference, request, question, suggestion).

e.g. *Injuries **can** occur in one single moment when you come down from a serve.* (THE GUARDIAN ‘SuperSwiss’ Roger Federer ready to unleash weapons on Australian Open SPORT)

e.g. *Boris believes that if the Tories are going to beat Corbyn at the next election they **must** make the NHS a top priority and deliver new funding.* (THE GUARDIAN Experts all agree NHS needs more money, Boris Johnson tells May POLITICS)

Besides the modal verbs, there is the category of quasi-modals and semi-modals that expresses modality. Quasi-modals and semi-modals express subjective attitudes and opinions of the speaker. These semi-auxiliaries behave like modals semantically but they do not share the same grammatical forms. Semi-auxiliaries are lexically complex: they are composed of two or three words and end in *to*.

Because the quasi-verbs of English comprise semi-modals and verbs of other categories namely: *had better, ought to, would rather, used to, need, dare*.

e.g. *Just as these big companies **need** to step up, so we also need cross-industry responses because smaller platforms can quickly become home to criminals and terrorists.* (THE GUARDIAN May calls on social media giants to do more to tackle terrorism POLITICS)

In Kazakh language the categories of modality and means of expressing it, its role in the language system are not fully determined. There is no a category of modality like modal words in Kazakh language. Modal words express the attitude of the speaker to the content of the expressed thought and the fact mentioned. In Kazakh language modal words express the meaning of the words that are not included to the parts of speech. These words include *рас, расында, шынында, әрине, дәл, әлбетте, иә, жоқ, шамасы, мүмкін, шығар, бәлкім, бәлкі, ықтимал, сияқты, тәрізді, білем, кәдік, керек, қажет, тиіс, екен, көрінеді*.

e.g. *Өйткені Қазақстанның кемел келешегінің берікіргесін биліктің барлық тармақтары, барша қазақстандық бірге қалауға **тиіс**.* (БИҒЛҒЫ БЕС БЕТБҰРЫС ЖЕЛТОҚСАН 30, 2017 САЯСАТ)

*Мастер класқа қатысу үшін 5-15 мың теңге аралығында билет алу **керек**.* (ИЛЬЯ ИЛЬИН ТАБЫСҚА ЖЕТУДІҢ 7 ҚҰПИЯСЫН АЙТАДЫ ҚАҢТАР 9, 2018 СПОРТ)

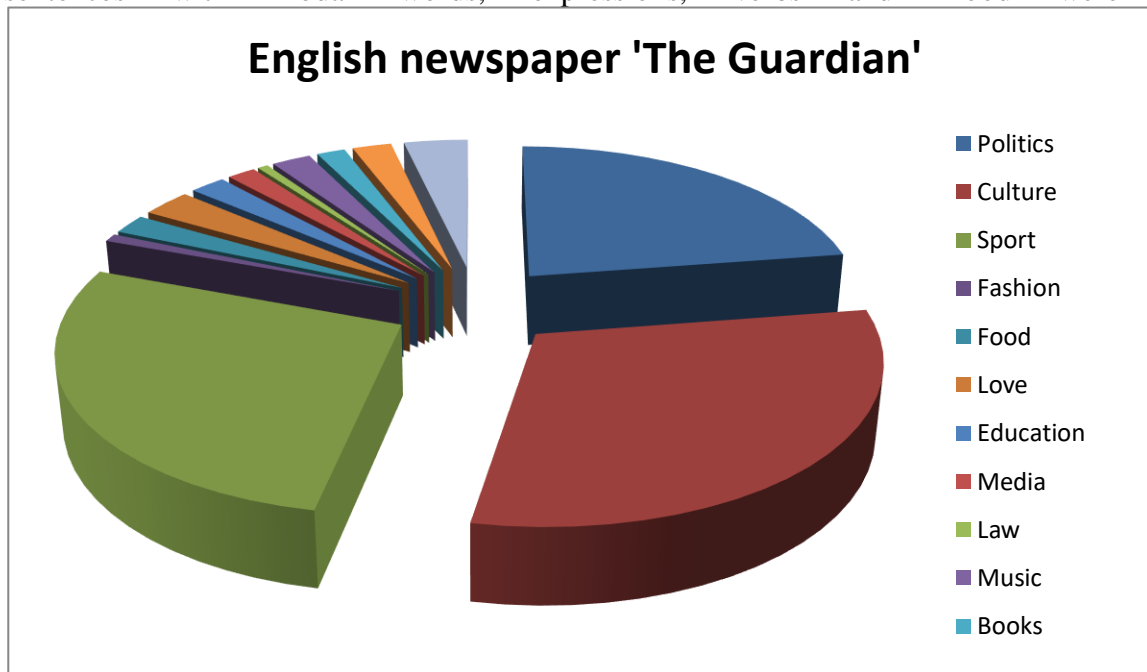
Modality in Kazakh can be expressed through mood, auxiliaries and parenthesis. Depending on the structure modal words may be divided into subjective (*керек, қажет, тиіс, сияқты, сықылды, тәрізді, секілді, бар, жоқ*) and verbal (*екен, шығар, болар, дейді, көрінеді, білем*). The modal meanings of the modal words are different. For example, “*Өрістегі малосы жерден жақсы көрінеді. Мен оны беске білем*”, in this sentence the word *көрінеді* is used in the literal meaning. “*Астық биыл мол көрінеді. Үйіне жетті білем*”, in the second sentence the word *білем* is used as a modal word.

Newspaper style was the last of all the styles of written literary English to be recognized as a specific form of writing standing apart from other forms. English newspaper writing dates from the 17th century. At the close on the 16th century short news pamphlets began to appear. Any such publication either presented news from only one source or dealt with one specific subject.

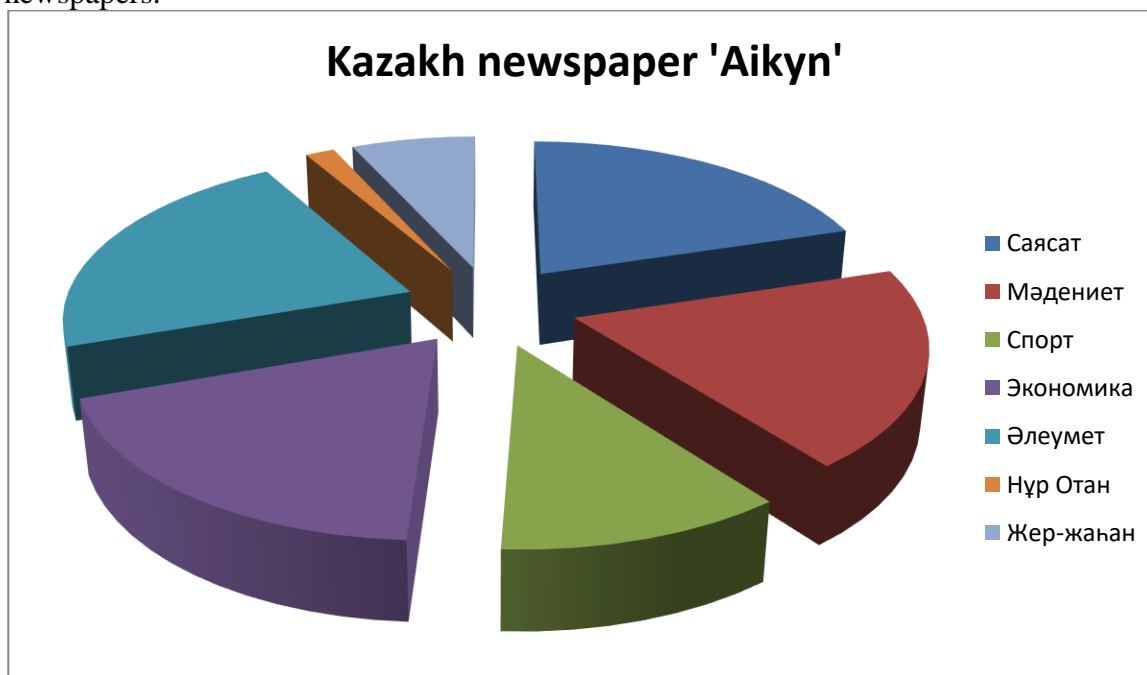
Not all the printed materials found in newspapers come under newspaper style. Only materials which perform the function of informing the reader and providing him with an evaluation of information published can be regarded as belonging to newspaper style. English newspaper style can be defined as a system of interrelated lexical, phraseological and grammatical means which is perceived by the community as a separate linguistic unity that serves the purpose of informing and instructing the reader. Information in the English newspaper is conveyed through the medium of: brief news items; press reports; articles purely informational in character; advertisements and announcements.

There are five functional styles in Kazakh language. Newspaper style is not considered separately. It is part of the publicist style.

During the research 59 English articles and 122 Kazakh articles were investigated. The sentences with modal words, expressions, verbs and mood were collected.

In the English newspapers the words expressing modality used twice more than in Kazakh newspapers.

According to the research the words expressing modality are used rarely in the Kazakh press.

References:

1. Collins, P. Modals and Quasi-modals in English, Rodopi, (2009)
2. Palmer, F.R. Mood and Modality, Cambridge University Press, (2001)
3. Krug, Manfred, G. Modality in Contemporary English, Walter de Gruyter, (2003).
4. <http://www.linguisticsgirl.com/english-quasi-modal-verbs/>
5. <http://grammar.about.com/od/mo/g/modalityterm.htm>

LINGUISTIC FEATURES OF INTERNET COMMUNICATION (BLOGS)

Seidakhmet N.A.

Research adviser: Akhmetova G.S., Master of Education
Kokshetau State University named after Sh. Ualikhanov, Kokshetau
nura-96.07@mail.ru

The Internet opens large opportunities for work, leisure, communication, and sharing diverse information. It has changed the world and society consistently, because the creation of internet and its growing popularity contributed to the consistent change in the life of people. They have opened the new, virtual world and a new effective means of communication- internet - which have started to replace the traditional means of communication, to the extent that online communication has started to replace the live, real, physical communication between people.

Every year the role of Internet communication increases in various spheres of life of the present society, becoming an integral part of our being. In this regard, there is a need to define and describe the linguistic features of the Internet communication. Awareness of the main provisions and structure of the communication process, the description of the internal system and linguistic means, plays an important role in the formation of rules of communication in the communicative space of the Internet. The actuality of this study lies in the need to describe the linguistic and stylistic characteristics of Internet communication particularly blogs. It is aimed to comprehensively study the linguistic features of blogs and chats as a form of Internet communication.

Among the various forms of Internet communication, it was decided that the most popular are blogs (online diaries). There are several definitions of the blog, it is a website containing dated multimedia records in reverse chronological order, with the possibility of leaving comments on

the records and viewing any of them on a separate web page. Generally speaking, a blog, the abbreviated form of weblog (or web log) is a type of personal column posted on the Internet. It allows a user or a group of users allows the user to enter, display, and edit posts at any time. Blog was declared 'word of the year' by the dictionary publishers Merriam-Webster in 2004. Other terms

that came into use with the introduction of blogs include:

- *bloggers* – those who blog
- *blogging* – an activity carried out by bloggers
- *blogstormor blogswarm* – blog attracting a considerable amount of online attention
- *blogsite* – a web site providing web log services (Blogger, LiveJournals etc)
- *blogroll* – a listing of favorite links to other blogs
- *bleg* – short of begging blog is a blog that contains a request to readers
- *blogosphere* – the totality of all blogsites
- *moblog* – a blog which consists chiefly of posts sent by mobile phone
- *audioblog* – a blog that includes adding and downloading music
- *photoblog* – blog including digital photographs
- *vlog* – short of *videoblog* is a blogs that allows adding video clips.

It should be noted that initially the bloggers were engaged in the analysis of blogs. One of them is R. Blood. We are absolutely in agreement with it that the main characteristics of blogs are frequent renewability, a large number of links to external sites or other blogs and a high level of

social interactivity, which means blogs often refer to each other and that in many blogs readers can leave comments to posts. [1]

Blood identifies three types of blogs:

- topical (or filter) blogs
- personal journals (or diaries)
- the so-called knowledge blogs (or notebooks)

Topical blogs and their features

Topical (or filter) blogs are exemplified by the news-based and political blogs that have figured prominently in the popular media's discussion of blogging. In this type of blog, the blogger is said to "pre-surf" the Web and direct readers to selected content. The content of filters is external to the blogger (e.g. world events, online happenings, etc.). From the example (taken from www.blogs.telegraph.co.uk), Paul Ryan "On Benghazi: 'I Don't Know' If There Was A Cover-up" simply illustrating a topical blog we can define that there is almost no difference between this blog and an online newspaper column. Therefore, the blog in question closely resembles written language found in newspaper articles. Language is quite formal and follows the patterns of Standard English, with correct grammar, spelling and punctuation. The only issue where this blog differs from a newspaper column is the use of hypertext links. Blogs are very important in this matter in a way that they allow users to post raw material online that has not been previously edited.

Personal journals and their features

Personal journals or diaries, following the earlier lead of web diary sites such as LiveJournal. This genre also might include travel blogs, lifestyle, health blogs. The content of personal journals is internal to the blogger (the blogger's thoughts and internal workings). Below is an analysis of a personal journal blog, taken from www.escnation.com/blog: "I was right and you were wrong" by Sam B. The style of writing resembles a stream of consciousness, as it seems that it expresses the author's thoughts and feelings, just as they pass through their minds. Most importantly, there are several distinguishing features of Netspeak that can be found in the extract. Some of these features are:

- subject ellipsis (*Been here 5 days..., Not skiing., Too nervous I might...*),
- omission of auxiliary verbs *have* and *be* (*Been here 5 days..., Not skiing., Too nervous I might...*),
- deviant spelling (*gotta, gonna*),
- contracted forms (*I'm, hasn't, haven't, she's*),
- use of capital letters to refer to shouting (*BUT*),
- beginning a sentence with a coordinating conjunction (*BUT, I did..., But I was so...*)
- replacing a word by a number (*5 days, 2 weeks, 2 hours*),
- omission of punctuation (*missing comma*).

It is identified that this style of writing as the one that has never been seen in a public, printed form, outside of literature, and even there it would take an ingenious novelist indeed to capture its innocent spontaneity and unpredictable thematic direction. Personal journals are likely to provoke a number of replies from other readers in

the form of comments. The result is often a discussion which resembles an asynchronous chat group.

Knowledge-blogs (or notebooks) and their features

The so-called knowledge blogs (or notebooks), are the type of blogs where individuals share their skills or expertise on particular issues. Notebooks may contain either external or internal content, and are distinguished by longer, focused essays.

Crystal answers a query from another linguist in a form of an online lecture, thus replacing the classroom with a blog. Making an uncountable noun countable with the introduction of partitive expressions is discussed. The lecture is given in writing, however the language used closely resembles speech, which brings us back to the inevitable question, and one of the most intriguing and interesting things about Netspeak, as a form of communication – the extent to which it relies on the features of both speech and writing. As in the case of topical

blogs, it can be said that knowledge blogs share very few typical Netspeak features, given their form and nature. Netspeak is the name that has been given to the long list of acronyms and smiley faces that have evolved with the internet. [2] Netspeak is a Web service which assists authors in writing English texts. Writing is an everyday task and sometimes everyone finds it difficult to put something into the right words, e.g., if one misses a word or wonders which wording is more common. In such and similar cases Netspeak offers help: the customariness of a wording in written language can be determined, and alternative wordings can be retrieved. Linguistically, the most interesting feature of Netspeak is its morphology. Acronyms and abbreviations make up a large part of Net jargon. FAQ (Frequently Asked Question), MUD (Multi-User-Dungeon), and URL (Uniform Resource Locator) are some of the most frequently seen TLAs (Three Letter Acronyms) on the Internet. General abbreviations abound as well, in more friendly and conversationally conducive forms, such as TIA (Thanks In Advance), BRB (Be Right Back), BTW (By The Way), and IMHO (In My Humble Opinion.) These abbreviations can be baffling to new users, and speaking in abbreviations takes some getting used to. Once users are used to them, though, such abbreviations are a nice and easy way of expediting communication.

With the advent of a new type of communication, the question of genre formation has become one of the most urgent. There is a growing interest in the identification of genres on the World Wide Web. Herring, Scheidt claim that, as a type of web document, blogs are related to – and some would claim, replacing – personal home pages: both are typically created and maintained by a single individual, and their content tends to focus on the creator or his/her interests. While theirs is the first systematic genre analysis of blogs, personal home pages have received considerable attention from Web genre analysts.[3] Over the past 20 years, the blog as an Internet genre, its popularity is growing diametrically with a weakening of interest to the media, is of great importance. A blog is called this discourse "as far as a person". Therefore, the author of the blog mostly writes non-literary language, although it should be borne in mind that there are general rules of media discourse, which every author should know and use. With all the diversity of design, any blog includes a profile, a tape of entries, pages of individual records and a "tape of friends." [4] The blog is diverse in terms of the degree of creole, the hypertext of the blog is divided into external and internal levels. In addition, the blog implies a lively interest, attention and response of the reader, and, usually, not simultaneous with the moment of creating the text-stimulus. The number of participants in communication can be extremely broad: a blog entry can be read by any user of the network, but in reality around each blog a more or less wide circle of interested readers is created [4].

Overall, the Internet is an integral part of modern life. It becomes not only the most complete and operative source of information about the world, but also an important means of communication.

Foremost, communication on the internet is carried out in the conditions of mass communication and, therefore, has its own characteristics in contrast to the traditional direct communication in life.[5] In this research it is investigated linguistic features of internet communication on the materials of blogs. We defined the types of blogs according to Blood's classification, selected topics and distributed by types. In order to examine we used such Analysis of blogs shows that users often use various language tools in their speech such as interjections, abbreviations, phraseological units, slang, informal vocabulary, unfinished sentences, epithets, comparisons, and others. Also, the use of various graphic tools by blog authors makes their speech emotional and understandable for milestones. All these language tools make the speech of bloggers bright, diverse and interesting for readers. There are widely held anxieties about the effect of the Internet on language and languages. This primarily relates to various issues of social concern, such as politics, economy, privacy, security, crime, intellectual property rights etc., where authors draw attention to the dangers of the Internet, but on the other hand, there are authors who are primarily concerned with linguistic issues.[6]

Literature:

1. Blood R. Weblogs: A History and Perspective / [интернетресурс] .Guardian. co/uk - The 50s Most Powerful Blogs
2. Crystal, David (2004). A Glossary of Netspeak and Textspeak. Edinburgh: Edinburgh University Press
3. Herring, Susan C., Lois Ann Scheidt, Sabrina Bonus, Elijah Wright (2005). Weblogs as a bridging genre. Information, Technology & People 18.2: 142–171.
- 4.26. Баженова Е. А., Иванова И. А. Блог как интернет-жанр Вестник Пермского Университета Российская и Зарубежная Филология Вып. 4(20) УДК 81'38: 81'42 – 2012
5. Полат Е.С. Интернет на уроках иностранного языка // Иностранные языки в школе. - 2001. - № 2. - С.17-28.
6. Baron, Naomi (2008). Always On: Language in an Online and Mobile World. New York: Oxford University Press.

MORPHOLOGICAL AND SYNTACTIC CHARACTERISTICS OF THE ECNGLISH AND KAZAKH ADJECTIVES

Shyrynbekova M.

Scientific adviser: Akhmetova G. S., master of pedagogical sciences
Kokshetau State University named after Sh. Ualikhanov, Kokshetau

mereygram@mail.ru

Any language has adjectives in its morphology. Adjective is one of the main independent parts of speech in morphology as well as nouns, verbs, adverbs, etc. In linguistics, the main syntactic role of adjectives is to qualify a noun or noun phrase, giving more information about the signified. For example, good, bad, light, beautiful, cold, sunny, etc.

Due to the role of adjective to qualify a noun or noun phrase its place is always before the word which an adjective defines. The connection of adjective with noun is performed in relation with characteristics of a definite language, for instance, a dark night, picturesque nature of Tespe, anxious time and etc.

In any language where adjectives are present they are used to describe a person or an object, giving them definite characteristics. The use of adjectives in language makes a person's speech vivid, rich and eloquent. For adjectives are quite frequently used by poets, writers and orators. They serve as a perfect tool for describing a place, event, nature, time and beauty or even ugliness. [1: p. 89]

Adjective is one of the most important parts of speech in language. According to its function in speech, adjective's meaning and function are to modify, identify and quantify nouns and pronouns. Adjectives provide more information about noun or pronoun in order to make clear a definite property of noun or pronoun in the reader's mind and make feeling about what writer has written. Adjectives modify different properties of nouns or pronouns, for example: color, shape, quality, weight and etc.

The examples of adjectives as good, bad, wooden, lifeless, pathetic, light, liquid, heavy, beautiful describe the certain traits of definite subject or object.

In word combinations and sentences adjectives and nouns are bound without any endings in both Kazakh and English.

For example,

a beautiful girl – сұлуқыз, a dark night – қараңғы түн, a fast car – жылдам көлік, etc.

The similarity of two languages coincide in invariance of number and case, that is to say they are not changed. For example:

Anna wore a nice dress yesterday.

Анна кеше әдемікөйлек(-ті) киді.

There are many nice dresses in the shop.

Дүкенде көптеген әдемікөйлектер бар.

The next similarity is that the only grammatical category of adjectives is the degrees of comparison. For example:

stronger – қаттырақ or қаттылау, faster-жылдамырақ or жылдамдау, lighter-жеңілдеу or жеңілірек and etc.

Adjectives in Kazakh and English don't have gender, case and number categories. They are also characterized by functions in the sentence.

The research work determines the task to find out similarities and differences of two linguistically different languages: English and Kazakh, especially in making adjectives.

One of the peculiarities of English is that words can be simple formed from other parts of speech. The same peculiarity exists as well in the Kazakh language, these adjectives are called in Kazakh туындысынәсімдер. These adjectives are formed by adding proper suffixes or even prefixes at the same time.

E.g:

1. unbreakable, incredible, impossible, attainable - with -able or -ible

2. Useless, painless, homeless, faithless - with less

3. useful, dreadful, shameful, faithful, sinful - with ful

4. Soggy, foggy, lazy, stormy, skinny, bloody, - with -y

5. Reddish, yellowish, girlish, boyish - with -ish

6. coloured, tired, rounded, contented, overcrowded - with -ed

7. boring, thrilling, functioning, exciting - with -ing

The formation of the Kazakh adjectives is performed with the use of suffixes. In Kazakh derivative adjectives contain at least two morphemes. The first morpheme is a root of word, the second one is the suffix joined to a word. Derived adjectives in Kazakh are built with help of many different suffixes. [2: p. 155]

These are suffixes to make adjectives from noun

лы, лі, ды, ді, ты, ті - дала+лы, орман+ды

сыз, сіз - бала+сыз, үй+сіз

ғы, гі, қы, кі - жаз+ғы, іш+кі, күз+гі

лық, лік, дық, дік, тық, тік - бала+лық, күз+дік

шыл, шіл - кек+шіл, қоғам+шыл

шаң, шең - сөз+шең, ашу+шаң

дай, дей, тай, тей - су+дай, үй+дей, құс+тай

кой, кор, паз, кер, гер - сәң+кой, әуес+қой

и, ы, і - тарих+и, қазақ+ы

These ones for adverbs

қы, кі, ғы, гі - кеше+гі, бұрын+ғы, ертең+гі, қыс+қы

these suffices are used to create adjectives from verbs

ғақ, гек, қақ, кек, ақ, ек - жабыс+қақ, үркіт+ек

ық, ік, қ, к- аш+ық, ақса+қ, жет+ік

ғыш, гіш, қыш, кіш- біл+гіш, айт+қыш

ғыр, гір, қыр, кір - ал+ғыр, өт+кір, тап+қыр,

шақ, шек- мақтан+шақ, ерін+шек

ынды, інді, нды, нді - асыра+нды, үй+інді

малы, мелі, палы, пелі, балы, белі- соз+балы, ас+палы, асыр+малы, көш+пелі

ымды, імді, мды, мді- жара+мды, төз+імді

улы, улі- ас+улы, жаб+улы

ма, ме, ба, бе, па, пе - қыз+ба, бөс+пе
ыңқы, іңкі, ңқы, ңкі - бас+ыңқы, көтер+іңкі. [3]

The English language is considered to be the language developed from Germanic language groups and belongs to West Germanic languages. It was first spoken in early medieval England.

The English language has the peculiar features in grammar structure. In general, foreign students face the problem of expressing themselves and understanding the language correctly. The students with the Kazakh-language-based education have the same problem. This problem is often connected with difference between two languages. No speaking is possible without the knowledge of grammar, morphology and syntactic of a language. In relation to the peculiarities of English, the language is analytical language, in which grammatical meaning is explained with the use of additional words and by changes in word order.

According to the linguistic typology, the English language belongs to the group of fusional languages. [4] It is a type of synthetic languages, distinguished from agglutinative languages by their tendency to use a single inflectional morpheme to denote multiple grammatical, syntactic, or semantic features. For example, if it is needed to denote that action “to eat” has been held in Past Simple, the irregular form of verb “ate” is used.

The most recognizable adjectives in English as tall, wide, and cheerful which, in fact, refer to people, places, or things. These words can be defined with adverbs, for instance in the phrase very tall.[5]

Concerning Kazakh, it like other languages of Turkic language group is an agglutinative language. The main peculiar feature of these languages is the presence of great number of suffixes that are added to the unchangeable word root. [6]

Words of the Kazakh language include numerous word inflections; inflections are built by adding suffixes and endings to words. Morphemes are affixed in a strict consistency and words of the Kazakh language diversify in number, case and person categories. A possessive form of the Kazakh words exists as well as it does in the English language. Mainly, it is peculiar for the Kazakh adjectives of relative type to be constructed with help of endings. For instance, қыстық киім (winter clothes), жазғы кеш (a summer evening), etc.

The research work consists of two main parts; they are theoretical and practical parts, which explain the main idea of investigation. The theoretical part of the research work introduces a reader with the theory materials of adjectives and widely explains the ways of building peculiar to each language according to its type of word formation. The next part of the research work is the practical part where the analysis of the research is held. Further, in this part explanations with direct examples are shown in detail. These examples are selected according to their various categories such as adjective type and syntactic role in a sentence and ways of formation. For example:

1. "Meat is *scarce*," answered his comrade. (J. London)

“Scarce” is a qualitative adjective that serves as predicative in conjunction with to be.

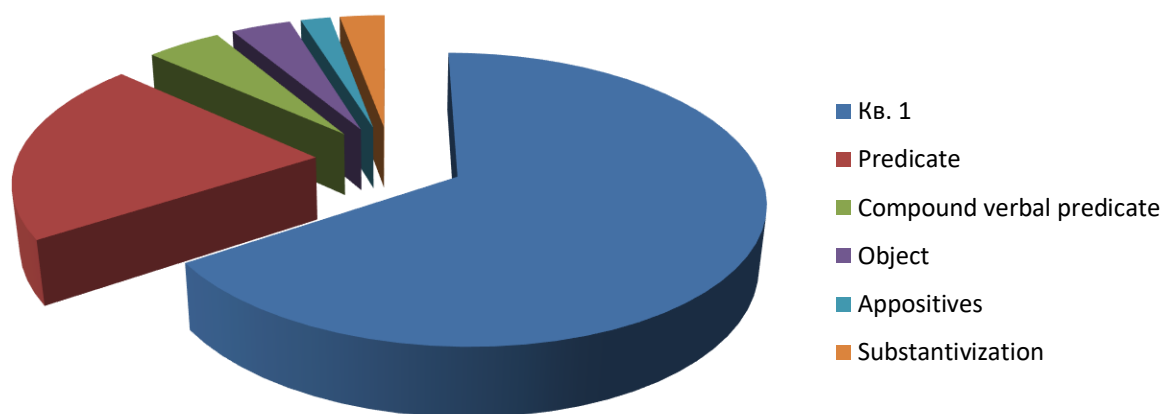
2. A *gloomy* breakfast was eaten, and the four remaining dogs were harnessed to the sled. (J. London)

The word “gloomy” is a relative adjective formed from the noun “gloom” that is synonym of the word darkness. The syntactic function of this word in the sentence is attribute.

3. Атаққұмар, лақапқұмардыңсөзінқайталайбереді. (G. Musirepov)

According to the number of adjectives per 100 sentences there are totally 105 adjectives for each sentence. Mostly syntactic function of adjectives is an attribute

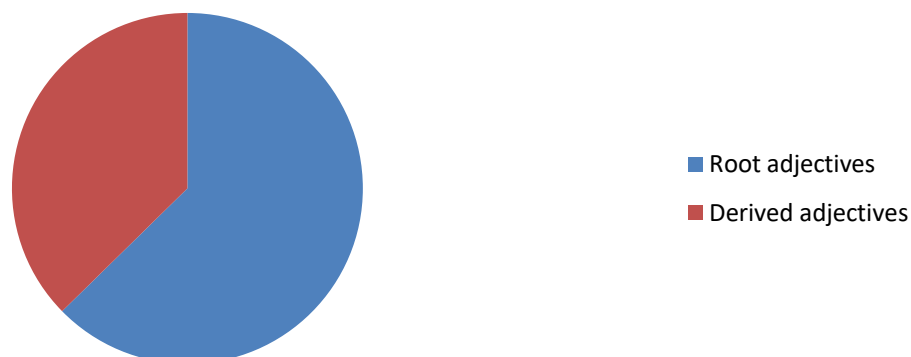
Syntactic functions of adjectives

As for this example, it is obvious the adjectives were substantivized and its function in the sentence according syntactic rule for the Kazakh language is attribute due to its genitive case. These adjectives consist of two roots, in accordance with this fact it is compound to its structure.

100 sentences with adjectives from both works were selected for defining the number of root and derived adjectives. As it appeared 99 root and 59 derived adjectives were picked out from 100 sentences.

The percentage of adjective types

The theoretical part of this research work is based on works such authors like Ilyish B., Blokh M., Smirnitcky A., Amanzholov S., Nurzhmal O., Musabayev G. and etc. As for the basis for the practical part the two belles-lettres work from each language were taken. They are “White Fang” by Jack London and “Ulpan” by GabitMusirepov.

As it is clear the belles-lettres style has always been rich of figures of speech, epithets, metaphors and metonymies and adjectives are not the exception. Basically, adjectives are used to eloquently describe place, event or a character in the story. Each work consists of various types of adjectives, not all of these adjectives are studied in details. So the main aim of the research was to determine and collate traits of adjectives in regard to grammatical and syntactical categories of adjectives in the English and Kazakh languages, especially in the belles-lettres style.

During the process of selecting adjectives from each work was to deliberately and thoroughly define whether an example has been appropriate to the criteria of selection. Notwithstanding some problems are still on the stage of solving. There is no such a problem that

doesn't have its solution. To look through once again and redistribute examples to build more precise picture of the certain example can be the most suitable way of solution.

Adjectives are the one of the vast parts of morphology after nouns that include numerous words in vocabulary of almost every language. This field of characteristics of adjectives in belles-lettres style has not yet been studied and described. The actuality of the work is that this field needs more precise and thorough analysis.

List of references

1. [^"Adjectives"](#). *Capital Community College Foundation. Capital Community College Foundation. Retrieved 20 March 2012.*
2. Оралбай Н. Қазіргі қазақ тілінің морфологиясы, 2007. – 155-бет
3. http://megamozg.kz/index.php?page=view_mat&id=3242&partition=other&subpartition=articles_kazakh
4. https://en.wikipedia.org/wiki/Fusional_language
5. <https://en.wikipedia.org/wiki/Adjective>
6. https://en.wikipedia.org/wiki/Kazakh_language

«Аударма теориясы мен практикасы» С Секциясы Секция С «Теория и практика перевода»

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА МОЛДАВСКОГО ФОЛЬКЛОРА НА АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК

Вербаховская Л.В.

Немченко Н.Ф., к. ф. н., доцент, акад. Профессор
КГУ им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау
patricot@mail.ru

Традиции и обычаи молдавского народа, берущие свое начало в далеком прошлом, свято хранятся и передаются из поколения в поколение. Когда в начале нашей эры территория Молдавии находилась в составе Римской Империи, многие обычаи и традиции претерпели изменения и переняли черты Римской культуры, даже речь изменилось до неузнаваемости под влиянием латыни, традиции Молдовы проявляются в таких областях как народная музыка и танцы, народная кухня, виноделие, работа народных мастеров, обычаи связанные с проведением свадеб, венчаний и крестин, встречей Рождества и Пасхи, а также некоторые языческие обряды такие как "Мэрцишор". [1]

Литература, будучи наиболее значительной областью молдавского культурного наследия, отражает историю молдавского народа на протяжении 650 лет со дня основания Молдавского государства, конкретную действительность и социально-экономические отношения каждой эпохи, преобладающие идеи, моральные нормы и эстетические вкусы, общественные интересы и устремления. [2]

Народное творчество или фольклор представляет собой разновидность коллективного литературного творчества, которое передаётся от человека к человеку в устной форме (из уст в уста). Знаменитые распространители народного творчества дед Трифан Балтэ, Константин Дарабан, Николай Плешка и др. внесли значительный вклад в пополнение молдавского духовного наследия. [3]

В богатом художественном слове молдавского народа нашли отражение его горести и радости, быт и нравы, вековая борьба против иноземных поработителей. При всей их фантастичности, сказки вместе с тем реалистичны. И всегда они носят национальный отпечаток. Рельеф, флора и фауна, представленные в молдавских сказках, характерны для занимаемой сейчас или в недавние времена территории. [4, с. 6]

Хотя в молдавском фольклоре и прослеживается некоторая схожесть с народным творчеством других славянских народностей, он все равно сохраняет свой колорит и национальные особенности.

Согласно классификации В.Н. Комиссарова, можно выделить следующие лексические переводческие трансформации: переводческое транскрибирование и транслитерацию, калькирование и лексико-семантические замены (конкретизацию, генерализацию, модуляцию). К наиболее распространенным грамматическим трансформациям принадлежат: синтаксическое уподобление (дословный перевод), членение предложения, объединение предложений, грамматические замены (формы слова, части речи или члена предложения). К комплексным лексико-грамматическим трансформациям относятся антонимический перевод, экспликация (описательный перевод) и компенсация. [5, с. 171-172]

Рассмотрим эти приемы более подробно на материале переводов молдавских волшебных сказок на английский язык. В материале анализа некоторые лексические единицы передавались с помощью **транскрипции и транслитерации** (передача лексических единиц ИЯ с помощью букв ПЯ). Например:

Вынул тогда незнакомец из кошелька пять лей, протянул их наугад — тому, у кого три хлеба было, и сказал:.. [4, с. 115]

Then the stranger took five lei from his wallet, held them out at random – to the man who had three loaves of bread – and said:..

Встречается в материале исследования и такая трансформация как **калькирование** (передача единиц ИЯ путем замены их составных частей на их соответствия в ПЯ). Рассмотрим примеры этой трансформации:

— *Садись, добрый человек, и кушай с нами, — сказали путники. — Где двое едят, там и на третьего еды станет.* [4, с. 114]

«Sit down and share the meal with us, good man», the travelers said, «Where two people are eating, a third one won't be hungry».

Еще один переводческий прием, встречающийся в материале анализа — это **конкретизация** (замена единицы ИЯ единицей ПЯ с более узким значением). Вот несколько случаев применения этого приема:

У одного в котомке было три хлеба, а у другого два. [4, с. 114]

One of them had three pieces of bread in his bag, the other had two pieces.

— *Что же, давай судиться, — сказал первый, — если ты недоволен.* [4, с. 115]

«All right, let's go to the Judge», the second man answered, «if you don't agree with it».

Довольно часто в материале исследования можно встретить прием **генерализация** (замена единицы ИЯ единицей ПЯ с более широким значением). Приведем несколько примеров:

Так и продолжали они путь, решив судиться; прибыли в город, где находился суд, явились к судье и рассказали ему подробно, один за другим все, как было:..[4, с.115]

They arrived in the city, where the court was, came to the judge and, one by one, told him everything in detail.

Одна из наиболее часто встречающихся трансформаций — это **модуляция** (замена единицы ИЯ единицей ПЯ, значение которой выводится логически из значения единицы оригинала). Например:

Где двое едят, там и на третьего еды станет. [4, с. 114]

Where two people are eating, a third one won't be hungry.

— *Ну, значит, тебе один только лей причитается за тот кусок, что у тебя лишку остался, а товарищу твоему за четыре его куса четыре лея причитается.* [4, с. 117]

Then you own one lei for that piece you didn't eat, and your friend owns four lei for his four pieces.

Также встречается при переводе и **синтаксическое уподобление**, т.е. **дословный перевод** (преобразование синтаксической структуры ИЯ в аналогичную структуру ПЯ). Рассмотрим примеры:

Вынул тогда незнакомец из кошелька пять лей, протянул их наугад — тому, у кого три хлеба было, и сказал:.. [4, с. 115]

Then the stranger took five lei from his wallet, held them out at random – to the man who had three pieces of bread – and said:..

Думаю, сам господь бог не поделит бы справедливее. [4, с. 115]

I think God himself wouldn't divide the money fairer

Еще один прием, который довольно часто можно встретить в материале анализа – это **членение предложения** (преобразование синтаксической структуры ИЯ в две или более предикативные структуры ПЯ). Рассмотрим несколько примеров этой трансформации:

Все дети имели крестных отцов, все были крещеными, а для последнего не нашелся крестный отец, никто крестить его не хотел. [4, с. 115]

Each of the children had a godfather, each of them was baptized, except for the last baby. They couldn't find a godfather for him, nobody wanted to baptize him.

Наряду с модуляцией чаще всего в материале анализа можно встретить такой прием как **замена членов предложения** (грамматическая переводческая трансформация, которая приводит к перестройке синтаксической структуры предложения). Например:

Не заставил себя незнакомец долго упрашивать, рядышком сел, и стали они все трое голый хлеб уписывать, студеной водой колодезной запивать, ибо другого питья у них не было.

The stranger didn't hesitate, he sat down beside them and the three of them began eating bread and drinking cold water from the well, for they didn't have anything else to drink.

И последняя трансформация, которую мы затронем – это **антонимический перевод** (способ перевода, при котором утвердительная единица ИЯ заменяется отрицательной единицей ПЯ, или наоборот). Рассмотрим несколько примеров:

Ну, значит, тебе один только лей причитается за тот кусок, что у тебя лишку остался, а товарищу твоему за четыре его куса четыре лея причитается. [4, с. 117]

Then you own one lei for that piece you didn't eat, and your friend owns four lei for his four pieces.

На основе проведенного анализа можно сделать выводы о переводческих трансформациях, наиболее часто используемых при переводе молдавского фольклора на английский язык.

Среди лексических трансформаций наиболее часто использовались модуляция (50%) и генерализация (28%). Встречались также и другие лексические трансформации, такие как транслитерация, калькирование и конкретизация, но их количество по сравнению с модуляцией и генерализацией было незначительным.

Что касается грамматических переводческих трансформаций, чаще других использовались грамматические замены, а именно – замена членов предложения (50%), и членение (27%). Кроме того, в небольшом количестве можно встретить такие приемы, как синтаксическое уподобление и замена частей речи.

Список использованных источников:

1. <http://worldofmoldova.com/ru/article/traditions-of-moldova/>
2. <http://www.moldovenii.md/ru/section/57>
3. <http://www.moldovenii.md/ru/section/173>
4. МОЛДАВСКИЕ СКАЗКИ - Кишинева: Государственное издательство Министерства культуры Молдавской ССР, 1957. – 336 с.
5. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. - М.: Высш. шк., 1990. - 253 с.

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА АРМЯНСКОГО ФОЛЬКЛОРА НА АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК

Ханапина А. Т.

Научный руководитель: Немченко Н. Ф., кандидат филологических наук, доцент,
акад. профессор

Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау

Aziza.khanapina@mail.ru

История культуры армянского народа берёт начало с VI—V веков до н. э. и является продолжением ещё более древней культуры Урарту. Армения - один из древнейших центров мировой цивилизации. С IV века начинается новая фаза в истории армянской культуры — начало средневекового армянского искусства. Образцы древнего и средневекового фольклора сохранились письменно, в основном на древнеармянском и средне армянском языке. Древние эпические сказания, мифы, образцы эпической поэзии, романы, сохранились в сочинениях многих авторов.[1]

Армения является одной из тех редких на сегодня стран, которая смогла сохранить свое настоящее духовное богатство, а именно религию, многовековую древнюю культуру и, конечно же, национальные традиции и обычаи. [2]

Республика Казахстан и Республика Армения установили двусторонние дипломатические отношения 27 августа 1992 года. Формирование армянской общины Казахстана началось после вхождения Центральной Азии в состав Российской империи. Численность армянского населения выросла в советский период, когда началось активное строительство промышленных предприятий. С 2004 года действует созданная в Алма-Ате Ассоциация культурных центров РК «Наири», руководителем которой является А. Карапетян.

Во время второй мировой войны и в последующие годы многие армяне мигрировали в Казахстан и в настоящее время армянская община принимает активное участие в жизни Казахстана, в том числе в работе Ассамблеи народа Казахстана. [4] Культура армянского народа теперь является неотъемлемой частью казахстанской культуры равно как и литература армянских авторов и конечно же богатый армянский фольклор.

Особенности армянских сказок заключается в том, что читатель узнает о событиях, существах, которые кажутся совершенно невероятными и невозможными. В армянских сказках высмеивается глупость людей, их лень и непригодность к бытовой жизни.[5]

Естественно, что перевод армянских сказок требует прежде всего внимательного отношения к передаче неповторимого культурного своеобразия армянского этноса: антропонимов, бытовых реалий.

В этой связи следует рассмотреть весь спектр переводческих приемов, которые способны как сохранить культурное своеобразие армян, так и сделать текст сказок понятным англоязычному читателю.

Переводческие трансформации подразделяются на лексические, грамматические и лексико-грамматические. Согласно классификации В. Н. Комиссарова, можно выделить следующие переводческие трансформации: переводческое транскрибирование и транслитерацию, калькирование и лексико-семантические замены (конкретизацию, генерализацию, модуляцию). К наиболее распространенным грамматическим трансформациям принадлежат: синтаксическое уподобление, членение и объединение предложений, грамматические замены (формы слова, части речи или члена предложения). К комплексным лексико-грамматическим трансформациям относятся антонимический перевод, экспликация (описательный перевод) и компенсация. [6, с. 171-172]

Рассмотрим эти переводческие приемы более подробно на материале переводов армянских сказок на английский язык. В материале исследования чаще всего встречается

синтаксическое уподобление (грамматическая трансформация, при которой синтаксическая структура оригинала преобразуется в аналогичную структуру языка перевода). Например:

- *Когда Арев и Краг стали поднимать камни, доступные силе взрослого, им позволили охотиться.*

When Arev and Krag began to raise stones, available to the power of an adult, they were allowed to hunt.

В данном предложении на русском языке и в переводе на английский структура предложений полностью совпадает, а также сохраняется смысл оригинала.

Также в материале анализа некоторые лексические единицы передавались с помощью **генерализации** (лексико-семантическая трансформация, при которой выполняется замена единицы ИЯ, имеющей более узкое значение, единицей ЯПс более широким значением). Рассмотрим примеры этой трансформации:

- *Однажды в пещере поднялся невообразимый шум.*
Once there was an unimaginable fuss in the cave.

В данном случае глагол «поднялся» был заменен на общий глагол «был».

Встречается в материале исследования и такая трансформация как **антонимический перевод** (лексико-грамматическая трансформация, при которой осуществляется замена утвердительной формы в оригинале на отрицательную в переводе или, наоборот, отрицательной на утвердительную). Приведем пример:

- *Теперь первым ел вождь, чтобы не ослабеть.*

Now the chief was eating first to be strong.

В данном примере словосочетание «чтобы не ослабеть» было переведено как «to be strong», что в дословном переводе будет «быть сильным».

Довольно часто можно встретить такую трансформацию как **грамматическая замена** (грамматическая трансформация, при которой грамматическая единица в оригинале преобразуется в единицу языка перевода с иным грамматическим значением).

- *Когда земля породила людей, в мире властвовали тьма и холод.*

When people appeared on the earth, the world was dominated by darkness and cold.

В приведенном примере глагол «властвовали» в активном залоге был заменен глаголом в пассивном залоге «was dominated».

И последняя трансформация, которую мы рассмотрим – это **конкретизация** (замена единицы ИЯ единицей ПЯ с более узким значением). Например:

- *Добыть зверя мог лишь сильный, который сам и съедал почти всё добытое.*

A strong one could get the beast, who ate almost all the meat.

Это предложение, а точнее слово «добытое» переведено приемом конкретизации, то есть использовано слово с менее широким значением «meat», что дословно переводится «мясо».

Проведенный анализ материала, переведенного автором, позволяет сделать выводы, о переводческих трансформациях, наиболее часто используемых при переводе армянского фольклора на английский язык.

Среди лексических трансформаций наиболее часто использовалась генерализация (81,2%). Применялись также и другие лексические трансформации, такие как антонимический перевод (80%), модуляция (20%), а также конкретизация (6,3%).

Что касается грамматических трансформаций, чаще других использовалось синтаксическое уподобление (69%). Вторым по частоте использования приемом является грамматические замены (14,3%).

Таким образом, фольклорный текст при переводе на английский язык отличается широким разнообразием переводческих приемов, которые можно использовать для того, чтобы сохранить национальный армянский колорит и адекватно передать содержание текста.

Литература:

1. https://ru.wikipedia.org/wiki/История_Армении
2. <http://999stories.com/poznavatelno/8-samyh-interesnyh-armyanskih-traditsij/>
3. <http://www.world-card.ru/traditsii-narodov/1242-interesnoe/traditsii-narodov/2571-traditsii-i-obychai-armyanskogo-naroda>
4. https://ru.wikipedia.org/wiki/Казахстанско-армянские_отношения
5. <https://kopilkaurokov.ru/literatura/presentacii/prieziatatsiiasvoieobraziiearmianskikhnarodnykhskazokvoshiedshikhvkrughdietkoghohtienia>
6. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. - М.: Высш. шк., 1990. - 253 с.

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА УЙГУРСКОГО ФОЛЬКЛОРА НА АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК

Елемесова Д. А.

Научный руководитель: Немченко Н. Ф., кандидат филологических наук, доцент,
акад. профессор

Кокшетауский государственный университет им.Ш.Уалиханова, г. Кокшетау

Daniya_yelemessova@mail.ru

Уйгуры - один из древних тюрко-язычных народов Восточного Туркестана. Они говорят на уйгурском языке, относящемся к тюркской языковой группе алтайской семьи. Уйгуры - мусульмане-сунниты. Общая численность уйгуров составляет примерно 10 миллионов человек. Они проживают в Китае, Казахстане, Киргизии, Узбекистане, Турции, Саудовской Аравии, Пакистане, России, в странах Европы и США. [1]

С древности у уйгуров существует богатая литература - фольклор, проза, поэзия, религиозная литература. Значительную часть литературных памятников классической Уйгурской литературы представляет собой общее наследие ряда тюрк язычных народов Средней Азии и Восточного Туркестана.

Надо сказать, что в отношении композиционной структуры уйгурские сказки принципиально не отличаются от других народов. Но, как и сказки любого народа, уйгурские сказки в своей образной ткани содержат многое из того, что свойственно именно уйгурскому образу жизни.

Перевод уйгурского фольклора на английский язык связан с решением ряда вопросов типологии языков и отражением в языке культуры традиций обычаев, мировоззрений, морально-нравственных ценностей. Так как язык является базовым компонентом языкового сознания и представляет собой динамичное явление подверженное внутренним и внешним изменениям. Следовательно, есть все основания предположить, что каждое новое колебание жизни народа по-своему отражается в лексической структуре языка; очередной культурный контакт с иным этносом сопровождается потоком заимствованных слов; жизненный опыт находит свое отражение в сказаниях и легендах; народная мудрость запечатлевается в пословицах и поговорках.

Ни один перевод невозможно выполнить на профессиональном уровне, не используя различные переводческие трансформации. На это существует множество причин, начиная от особенностей строения и структуры разных языков, заканчивая языковыми нормами и традициями. [2]

Трансформации, то есть изменение грамматических или лексических характеристик слова, словосочетания или предложения, используют для адаптации текста оригинала к языку перевода.

Концепция Бархударова Л. С. сводится к таким видам трансформаций, как лексические, грамматические и комплексные. Говоря о лексических трансформациях, он называет модуляцию, конкретизацию и генерализацию. В качестве грамматических трансформаций выступают дословный перевод (или синтаксическое уподобление), грамматические замены (замены членов предложения, частей речи, союзной связи бессоюзной), объединение, членение предложения, а также добавление и опущение. Комплексные трансформации также можно именовать лексико-грамматическими. Сюда относятся антонимический перевод и компенсация.[3]

Рассмотрим более подробно некоторые приемы лексических трансформации, которые передавались с помощью **смыслового развития** - это трансформация, основанная на логической (чаще всего причинно-следственной) связи между двумя явлениями, одна из которых названа в исходном тексте. Приведем несколько примеров:

«Я не только делил с ним комнату, но и три раза в день встречался с ним за одним столом» [4]

«I not only shared a cabin with him but had three meals a day at the same table...»

Еще один переводческий прием, встречающийся в материале перевода – это **генерализация** - перевод слов с широким и недифференцированным значением. Рассмотрим примеры:

«Сын ставит условие: » [4]

“The son demanded the following:”

Наряду с генерализацией можно так же встретить прием **конкретизации** - это замена слова или словосочетания ИЯ с более широким значением словом или словосочетанием ПЯ с более узким значением. Как правило, лексике русского языка свойственна большая конкретность, чем соответствующим лексическим единицам английского языка.

«Однажды жил на свете жадный и жестокий падишах» [4]

“Once upon a time there lived in a village a greedy and cruel padishah.”

Среди часто встречающихся грамматических трансформации при переводе сказок, можно встретить метод **дословного перевода**

«Не было у него детей» [1]

“He had no children.”

Довольно часто при переводе уйгурских сказок, можно встретить метод **перестановки** порядка лингвистических элементов, таких как слова, фразы, предложения и предложения в соответствии с тематическими отношениями, существующими между коммуникативными элементами. Например:

«В давние времена родились у одного падишаха два желанных сына-близнеца»

“In old times, two beloved twin sons were born to a padishah”

Наряду с перестановкой при переводе грузинских сказок так же можно встретить прием **членения предложения** - это такой способ перевода, при котором синтаксическая структура предложения в оригинале преобразуется в две или более предикативные структуры принимающего языка.

«- Поняли юноши слова старика и не пошли дальше искать лекарство, а тут же вернулись домой» [4]

“The twins understood the words of the old man and did not go to look for any medicine. They made a bee-line to their town”

Среди грамматических трансформации часто встречаются такие приемы как добавление и опущение. **Добавления** подразумевают использование в переводе дополнительных слов, не имеющих соответствий в оригинале. Вот несколько примеров:

«Обнялись они, целуются» [4]

“They embraced and kissed each other»

Как видно из примера в переводе была добавлена “each other”

Под **опущением** имеется в виду опущение тех или иных слов при переводе.

«Приуныл отец: «Не узнаю уж, видно», — подумал он.»

«His father got the hump: "I do not seem to recognize him" »

Среди комплексной трансформации можно встретить прием **антонимического перевода**, в котором определенное слово переводится не соответствующим словом целевого языка, а его антонимом с добавлением отрицания (или, если в исходном предложении есть отрицание, оно опускается в переводе). Например:

«А отцу твоему угодить было не так уж трудно» [1]

«It was easy to please your father»

Проведенный анализ позволяет сделать вывод, что наиболее распространенными лексическими способами перевода уйгурского фольклора является такой лексический прием как **генерализация** (46%). Вторым по частоте использования приемом передачи является **конкретизация** (32%) и **модуляция** (21%) .

Довольно часто встречающимися грамматическими трансформациями являются **дословный перевод** (49%), **добавление** (25%). Применяются также и другие приемы перевода, тем не менее, в процентном соотношении они составляют незначительную часть. Например, **опущение** (16%) – а также метод **членения** (5%).

Итак, подводя итог, можно заключить, что текст уйгурского фольклора, в большинстве своем, следует переводить с помощью таких приемов как **генерализация**, **дословный перевод**, **конкретизация** и **модуляция**. Использование таких приемов позволит в полной мере передать уйгурский колорит, так как это в большей степени сохранит своеобразность народного фольклора.

Литература:

1. <http://uyghurtoday.com/2016/02/09/uygurskij-folklor/>
2. https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%B9%D0%B3%D1%83%D1%80%D1%8B#Уйгурская_литература
3. Уйгурские сказки
4. Федоров А. В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы): Для институтов и факультетов иностр. языков. Учеб. пособие. — 5-е изд. — СПб.: Филологический факультет СПбГУ; М.: ООО «Издательский Дом «ФИЛОЛОГИЯ ТРИ», 2002. - 416 с.
5. В. С. Виноградов Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). — М.: Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. — 22с.
6. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): Учеб.для ин-тов и фак. иностр. яз. - М.: Высш. шк., 1990. - 253 с.

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ГРУЗИНСКОГО ФОЛЬКЛОРА И СПОСОБЫ ПЕРЕДАЧИ ФОЛЬКЛОРНОГО ГРУЗИНСКОГО ТЕКСТА НА АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК

Мейрамова А. Е.

Научный руководитель: Немченко Н. Ф., кандидат филологических наук, доцент,
акад. профессор

Кокшетауский государственный университет им.Ш.Уалиханова, г. Кокшетау

m.aida.18@mail.ru

В устном поэтическом творчестве ясно отражены общественная жизнь, мировоззрение и быт народа. Желая ознакомиться с прошлым грузинского народа, с его многовековой борьбой против иноземных захватчиков и поработителей, с его непреодолимым стремлением к свободе, не может, наряду с другими источниками, не обратиться и к устному поэтическому творчеству. Все, чем жили, что испытывали простые труженики, все их чаяния и надежды, горе и радости, успехи и невзгоды, их быт и нравы -

все это находило свое отражение в фольклоре грузинского народа, в его богатом художественном слове.

Тщательно, с большой взыскательностью создает народ свои художественные сокровища. Псевдохудожественные произведения, не выражающие мировоззрения народа, не служащие делу прогресса, не находят себе прочного места в национальном фольклоре, быстро предаются забвению.

Научное изучение грузинских сказок, как и вообще грузинского фольклора, начинается со второй половины XIX века. Грузинский народ создал замечательные образцы сказочного эпоса, отмеченные богатством содержания, благородством идей, высокой художественностью формы. Этим он внес свою лепту в общую сокровищницу культуры народов нашей страны. [1]

В Казахстане грузины появились в начале XX столетия. По переписи 1926 года в Казахстане проживало 78 представителей грузинской национальности. Значительный прирост грузинского этноса в Казахстане происходит в конце 30-х годов. Прирост переселенцев в нашу страну связан также с политической депортацией и насильственного переселения грузин И. Сталиным и его пособником Л. Берия. После войны поток грузин в нашу страну не прекращался. Прибывали они по распределению на строительные объекты, на освоение целинных земель и т.д. [2]

Грузины как этнос значительно обогатили казахскую культуру за счет своих культурных достояний. Неотъемлемой частью грузинской культуры является грузинский фольклор.

Одной из особенностей фольклорной сказки является то, что она представляет собой не отдельно взятое произведение, а составную часть комплекса фольклорных произведений. Своеобразие языка, мораль сказки, образность имеют национальную специфику, что представляет трудности при передаче, с которыми каждый переводчик справляется по-своему. Кроме указанной проблемы, существуют еще нерешенные проблемы передачи устойчивых эпитетов в рифмованных именовании типа *стамеска-отмеска* и т. д. [3]

Ни один перевод невозможно выполнить на профессиональном уровне, не используя различные переводческие трансформации. На это существует множество причин, начиная от особенностей строения и структуры разных языков, заканчивая языковыми нормами и традициями. [4]

Трансформации, то есть изменение грамматических или лексических характеристик слова, словосочетания или предложения, используют для адаптации текста оригинала к языку перевода. [5]

Концепция Бархударова Л. С. сводится к таким видам трансформаций, как лексическая и грамматическая, а также комплексная. Говоря о лексических трансформациях, он называет модуляцию, конкретизацию и генерализацию. В качестве грамматических трансформаций выступают дословный перевод (или синтаксическое уподобление), грамматические замены (замены членов предложения, частей речи, союзной связи бессоюзной), объединение, членение предложения, а также добавление и опущение. Комплексные трансформации также можно именовать лексико-грамматическими. Сюда относятся антонимический перевод и компенсация. [6]

Рассмотрим более подробно некоторые приемы лексических трансформации при переводе грузинских сказок, которые передавались с помощью **смыслового развития**. Приведем несколько примеров:

«Убивается парень» [7]

«*The son was in low spirits*»

В данном примере глагол «убивается» невозможно передать буквально, поэтому при переводе пришлось использовать смысловое развитие и передать иным образом – парень был в плохом настроении.

Еще один переводческий прием, встречающийся в материале перевода – это **генерализация**. Рассмотрим примеры:

«*Лежит мальчик с перерезанным горлом...*» [8]

«*There was a boy with his throat cut ...*»

При переводе глагол «лежит» передалось с помощью генерализации «there was» дабы упростить предложение.

Наряду с генерализацией можно так же встретить прием **конкретизации**. Вот один из примеров:

«*Я стану конем, садись на меня, поезжай в город и продай, помни только — не отдавай меня пестроглазому человеку, а если отдашь — продавай без узды, не то, знай — погубишь.*»

«*I will become a horse, get on my back, go to the city and sell me. Remember only not to sell me to a sharp-sighted person. and if you sell me to him then sell without the reins. Otherwise, you'll ruin my life.*»

Слово «меня», обозначающие часть тела было конкретизировано как «спина».

Среди часто встречающихся грамматических трансформации при переводе сказок, можно встретить метод дословного перевода

«*Спросит тебя хозяин, который твой сын, ты и укажи на меня.*»

«*The master will ask you who your son is, and just point to me.*

Данное предложение было полностью переведено дословно, так как данный способ перевода является более уместным в данном случае.

Встречается в материале исследования и такая трансформация как **замена частей речи**. К примеру:

«— *Все равно, скажи, что за нужда у тебя.*»

«*“Anyuway, tell me what you need.”*»

Такой морфологический трансформации чаще всего подвергается имя существительное. Весьма типичной заменой при переводе с русского на английский является замена существительного «нужда» на глагол «need».

Наряду с приемом заменой части речи использовался так же прием **замены членов предложения**. Вот несколько примеров подобного изменения структуры предложения:

«*У черта было много таких учеников.*»

«*The devil had many such students*»

Согласно примерам такого рода синтаксической перестройки — замена русской пассивной конструкции английской активной, при которой русское дополнение заменяется в русском предложении подлежащим, стоящее в начале предложения.

Среди грамматических трансформации часто встречаются такие приемы как добавление и опущение. **Добавления**. Вот несколько примеров:

«*Жил один бедный крестьянин, и был у него один сын*»

«*Once upon a time there lived a poor peasant, and he had one son*»

Как видно из примера в переводе была добавлена идиома *once upon a time*, что означает давным-давно. Обычно данная идиома используется в начале сказок.

Под опущением имеется в виду опущение тех или иных слов при переводе.

«*Что делать? Пришлось отдать и узду. Сел на коня черт, погнал его: не едет — летит от радости, что так легко вернул своего ученика.*»

«*What was the father do? He had to give the reins too. The devil got on horseback and he flew up with joy. He was happy to return his student.*»

При переводе данного отрывка использовалось опущение, чтобы упростить и закончить предложение со смыслом.

Среди комплексных трансформации можно встретить прием **антонимического перевода**. Например:

«*А отцу своему угодить было не так уж трудно*»

«It was easy to please your father»

Переводя данный отрывок антонимический перевод является наиболее удобным приемом передачи смыслового и стилистического значения многих выражений.

Проведенный анализ позволяет сделать вывод, что наиболее распространенными лексическими способами перевода грузинского фольклора при переводе фольклорного текста является такой лексический прием как **смысловое развитие** (69%). Вторым по частоте использования приемом передачи является **генерализация** (19%).

Довольно часто встречающимися грамматическими трансформациями являются **дословный перевод** (56%), **прием членения предложения** (10%). Применяются также и другие приемы перевода, тем не менее в процентном соотношении они составляют незначительную часть. Например, **замена частей речи** – 6%.

Среди комплексных трансформации можно отметить метод **антонимического перевода** (54%). Кроме того, в небольшом количестве можно встретить примеры использования приема **компенсации** (45%).

Итак, подводя итог, можно заключить, что текст грузинского фольклора, в большинстве своем, следует переводить с помощью таких приемов как дословный перевод, смысловое развитие и компенсация. Такие выражения как «шакал-лиса» и «стамеска-отмеска», заставляют англоязычного читателя теряться в догадках. В таких случаях, для полного и выразительного перевода, а также соответствующей передачи понятий, при отсутствии аналогов в английском языке, разумным будет использовать компенсацию. Использование таких приемов позволит сделать текст наиболее удобным англоязычным читателям.

Литература

1. <http://lik-kuzbassa.narod.ru/gruzinskiy-folklor.htm>
2. <http://www.shuak.kz/>
3. <https://scienceforum.ru>
4. Бархударов Л.С. Язык и перевод (вопросы общей и частной теории перевода) // Международные отношения - 1865. – 239с.
5. <http://translations.web-3.ru/intro/equivalents/>
6. http://studbooks.net/836546/literatura/klassifikatsii_perevodcheskih_transformatsiy
7. Мака Микеладзе: Большая книга грузинских сказки легенд. – 2015. – 160с.
8. <http://detskie-skazki.com/gruzinskie-skazki/>

CLIL ТЕХНОЛОГИЯ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Уланова Ю.Д.

Научный руководитель: Моисеева Е.В., магистр педагогики, старший преподаватель
Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау

Важность английского языка в современном мире на данный момент достаточно велика. Совсем недавно он был иностранным языком, а сегодня является международным. Более того, знание английского языка рассматривается как один из инструментов расширения профессиональных знаний и возможностей.

В связи с этим большое внимание уделяется изучению английского языка в начальной школе, т.к. именно в этом возрасте должна закладываться прочная база знаний, которая в дальнейшем обеспечит безпроблемное обучение иностранному языку.

В связи с этим появляются новые образовательные технологии обучению иностранным языкам. Одной из таких технологий является предметно-языковое интегрированное обучение CLIL (Content and Language Integrated Learning).

Термин CLIL впервые был предложен в 1994 г. Дэвидом Маршем и Анной Мальерс (Финляндия) как методология преподавания неязыковых предметов на иностранном языке. [1]

Данная методика формирует лингвистические компетенции, которые предполагают владение будущим выпускником иностранным языком на уровне, позволяющем ему осуществлять общение на иностранном языке в рамках своей профессии.

Предметно-языковое интегрированное обучение преследует две цели:

1. Изучение предмета посредством иностранного языка.
2. Изучение иностранного языка через преподаваемый предмет. [2]

При проектировании курса обучения на основе данной методики необходимо учитывать 4 «С» методики CLIL:

- Content. Процесс овладения знаниями, навыками и умениями в рамках преподаваемого предмета. Метод CLIL позволяет развивать межпредметные связи. Например, ученики могут изучать историю, географию, искусство в рамках одной темы.

- Communication. Обучение использованию средств иностранного языка для получения знаний по предмету. Язык выступает инструментом общения, а не самоцелью. Основная цель CLIL – сокращение времени речи учителя и увеличение времени речи учащихся, с тем чтобы с помощью учителя и при участии одноклассников дать им возможность активно практиковаться на уроке в использовании иностранного языка как средства коммуникации. Для этого можно в начале или конце темы проводить «мозговой штурм». В связи с заданным понятием учащиеся высказывают идеи, мнения, затрагивают различные аспекты темы. Таким образом стимулируется речемыслительная деятельность учащихся, актуализируется их речевой опыт. Участие в дискуссиях, диспутах, форумах способствует повышению мотивации, требует умственного напряжения и стимулирует речевую активность обучаемых в ходе обдумывания и обсуждения проблем.

- Cognition. Развитие мышления является неотъемлемой составляющей процесса овладения языком. Учащихся следует вовлекать в активный процесс познания сути изучаемых явлений, когда создаются условия для реализации личностных ориентиров. Достижению этой цели помогут задания для аналитического или критического чтения и письма, задания по вычленению главного, сопоставлению, догадке, нахождению связей и т. д.

- Culture. Культурологические знания, которые направлены на понимание собственной и иноязычной культуры, определение своего места и роли в них, формирование позитивного отношения к другим культурам, является важной составляющей CLIL. [3]

Специфика CLIL-методики заключается в том, что знание языка становится инструментом изучения содержания предмета. При этом язык интегрирован в программу обучения, а необходимость погружения в языковую среду для возможности обсуждения тематического материала значительно повышает мотивацию использования языка в контексте изучаемой темы.

Этому способствуют тщательно подобранные учебные материалы не только для изучения конкретного предмета, но и для обучения языку: лексических и грамматических единиц и структур, всех видов речевой деятельности (чтению, говорению, письму и аудированию).

Типы заданий должны быть разработаны по уровню сложности, построены с акцентом на предметное содержание, его понимание, проверку и последующее обсуждение.

При правильном учёте всех вышеперечисленных факторов курс, основанный на методике CLIL, позволит решить следующие учебные цели и задачи:

- повысить мотивацию учеников к изучению иностранного языка;
- научить учащихся осознанно и свободно использовать иностранный язык для решения повседневных задач общения;
- развивать у учеников знание и понимание других культур;

- развивать лингвистические и коммуникативные компетенции посредством использования иностранного языка в естественном и современном виде.

Использование данной методики позволило выделить ее плюсы внедрения в учебный процесс. Обучающийся усваивают достаточно большой объем языкового материала, что представляет собой полноценное погружение в естественную языковую среду. Необходимо также отметить то, что работа над различными темами позволяет выучить специфические термины, определенные языковые конструкции, что способствует пополнению словарного запаса обучающегося предметной терминологией и подготавливает его к дальнейшему изучению и применению полученных знаний и умений.

Несмотря на большое количество плюсов данной методики, при внедрении ее в учебный процесс может возникнуть ряд проблем: отсутствие учебных комплексов по специальности на иностранном языке; отсутствие методических курсов, курсов повышения квалификации для преподавателей, реализующих CLIL; низкий уровень взаимодействия преподавателей- предметников и преподавателей иностранного языка; нежелание преподавательского состава осваивать новые подходы, методы и технологии; на ранней стадии внедрения CLIL преподавание предметов на иностранном языке может отрицательно сказаться на процессе усвоения самого предмета; низкий уровень владения иностранным языком самими учащимися, что ведет к ряду психологических проблем, связанных с усвоением материала на иностранном языке.

Несмотря на все вышеперечисленные трудности внедрения методики CLIL, она представляет собой функциональный подход к преподаванию иностранного языка, который позволяет решать более широкий круг образовательных задач.

Безусловно, такое обучение не может полностью заменить изучение соответствующего предмета на родном языке, однако оно может существенно его дополнить. В современном динамично развивающемся обществе происходят серьезные процессы модернизации образования, что влечет за собой потребность в изменениях в требованиях к квалификации педагога. Этот факт требует и обновленного подхода к повышению квалификации учителей. Обучая детей принципу «учись учиться», каждый педагог должен, несомненно, следовать ему сам. Таким образом, внедрение профессионального стандарта педагога должно способствовать формированию и совершенствованию различных, необходимых на данном этапе образования общих и профессиональных компетенций педагогов. Эффективность метода обеспечивается за счет выстраивания занятий в современных формах взаимодействия преподавателя и обучающихся, с применением инновационных образовательных технологий.

Литература:

1. <http://www.onestopenglish.com/clil/what-is-clil/>
2. <http://pt0008.kokshetau.akmoedu.kz/documents/view/b5f4f729a72bd7871fc36e4c0765bb06/?s=ROOT&p=0>
3. <http://kke.innove.ee/ru/language-immersion/integrirovannoe-obuchenie>

DIE ROLLE DER INTERKULTURELLEN KOMMUNIKATION IM FREMDSPRACHENUNTERRICHT

Abdykalykova Ulshan

Wissenschaftlicher Betreuer: Doz. Baimanova Ljasat Seitzievna
Kokschetauer staatliche Universität nam. Sch. Ualichanov, Kokschetau

ljasat@mail.ru

Als Motto zu diesem Artikel können die Worte von J.W.Goethe „Wer den Dichter will verstehen, muss in Dichters Lande gehen“ dienen. Die Kultur hilft das menschliche Denken entwickeln, kompliziertere Denkprozesse und Hierarchie des Wertensystems im Bewusstsein des Menschen zusammensetzen. Es ist unbestreitbar, dass die Hauptfunktion der Sprache die kommunikative Funktion ist. Beim Verkehr müssen die Sprechpartner nicht nur die sprachliche (das Kennen der Sprachenabschnitte, Orthographie und Punctuation), sondern auch die kommunikative Kompetenz, die das bewusste Sprechen meint, beherrschen. Anders gesagt, muss der Redner die Sprache in den pragmatischen Zielen, gemäß der Situation, gebrauchen. Der Erfolg der interkulturellen Kommunikatoin hängt direkt von der Sprachkompetenz ab.

In der Kulturanthropologie bedeutet der Terminus „Interkulturelle Kommunikation“ den Austausch zwischen zwei und mehreren Kulturen, der in verschiedenen Formen zu Stande kommt /1; 25/. Dieser Begriff wurde zum ersten Mal in der Arbeit von G.Treiger und E.Choll „Culture and Communication: A Model and an Analysis“ im Jahre 1954 formuliert. Die Autoren haben zum ersten Mal den Begriff „Interkulturelle Kommunikation“ für die breiten Massen vorgeschlagen. Es wurde bekannt, dass es für den Verkehr mit der lokalen Bevölkerung die Fremdsprachenkenntnisse ungenügend sind. Es wurden oft viele Konflikte wegen des Missverständnisses der fremden Kultur und der Benehmensregeln in diesem Land entstanden. Um diese Benehmensregeln kennen zu lernen, wurden in Amerika Institute gegründet, viele Fachleute gesammelt und wissenschaftliche Werke herausgegeben [1; S.141]. Im Großen gesehen gilt die interkulturelle Kommunikation als Umgang der Vertreter aus verschiedenen Kulturen.

Eine enge Verbindung zwischen dem Unterrichten der Fremdsprachen und der interkulturellen Kommunikation liegt auf der Hand. Jeder Fremdsprachenunterricht ist ein Kulturkreuzweg, ein Praktikum der interkulturellen Kommunikation, weil jedes fremdes Wort die Fremdsprachenwelt und die Fremdsprachenkultur widerspiegelt. Eine neue Epoche und neue Bedingungen (Veränderungen in der Politik, Wirtschaft, Kultur, Ideologie usw.) forderten sofortige und radikale Überprüfung der gemeinsamen Methodologie und der konkreten Methoden im Fremdsprachenunterricht. Unerwartet für sich selbst gerieten die Fremdsprachenlektoren ins Zentrum der großen Aufmerksamkeit. Man brauchte dringend die Fachleute in verschiedenen Bereichen der Wissenschaft, Kultur, Technik und des Geschäfts, die eine Fremdsprache als Mittel für den alltäglichen Verkehr mit den Leuten aus verschiedenen Ländern beherrschen.

Das traditionelle Unterrichten der Fremdsprachen bestand in Kasachstan und in den anderen ehemaligen Ländern der Sowjetunion aus dem Lesen der Texte. Dabei lernten die Philologen in den Hochschulen die schöne Literatur kennen, und der alltägliche Umgang wurde durch sogenannte Lebensthemen: im Hotel, im Restaurant, auf der Post usw. dargestellt, und nur falls die Lektoren dafür Zeit hatten. Die Methodik des Fremdsprachenunterrichtes, die nur auf dem schriftlichen Stoff gegründet war, gab den Studenten eine einzige Möglichkeit, die fremden Texte zu verstehen. Aber selbst konnten sie keine Alltagsrede hervorrufen [2; S.37]. Um den Studenten die Fremdsprache als Redemittel beizubringen, muss man sie in den alltäglichen natürlichen Situationen aktiv gebrauchen, die Verbindung zwischen dem Fremdsprachenunterricht und dem Leben herstellen. Dazu können wissenschaftliche Diskussionen mit den ausländischen Fachleuten, Referieren und Besprechen der wissenschaftlichen Literatur, Lesen einiger Fremdsprachenkurse, Teilnahme der Studenten an den internationalen Konferenzen gehören.

Der Umgang zwischen den Menschen ist kein Verbalprozess, deshalb ist es nicht leicht, den Studenten beizubringen, eine fremdsprachliche Rede nicht nur zu verstehen, sondern auch selbst zu

schaffen. Die Effektivität des Umgangs, außer der Sprachkenntnisse, hängt von vielen Faktoren ab: den Bedingungen und der Kultur der Kommunikanten, der Einhaltung der Etikette, dem Wissen der un verbalen Ausdrucksformen (Mimik, Gestik) usw. [3; S.56]. Betrachten wir als Beispiel das einfache und eindeutige Wort „das Brot“, das uns deutlich zeigt, wie sich einzelne Momente der objektiven Wirklichkeit und ihr Ausdruck in der Sprache in den vergleichenden Kulturen und Sprachen unterscheiden. Dem französischen Wort „pain“ entspricht semantisch das deutsche „Brot“, aber in den beiden Kulturen, im Leben der beiden Völker spielt *das Brot* keine gleiche Rolle. Die Franzosen essen *das Weißbrot*, die Deutschen – *das Graubrot*, auf das sie dazu die Butter einreiben, und kleine Stücke von Wurst und Käse legen. Die Franzosen brechen das Brotstück ab, und die Deutschen schneiden es. Die Deutschen essen das *Weißbrot* gewöhnlich am Wochenende, und die Franzosen – jeden Tag.

Oder noch ein interessantes Beispiel. In Deutschland ist es nicht üblich Kartoffeln mit dem Messer zu schneiden. Dies mag auf einer historischen Tradition beruhen, ist allerdings heute nicht mehr zutreffend – das Messer trägt keinen Schaden davon wenn man Kartoffeln mit der Klinge schneidet. Das Zerteilen von Kartoffeln mit der Gabel ist in Deutschland ein Zeichen „guter Kinderstube“ – und zeigt, dass man weiß sich zu benehmen. Es ist also ein Ausdruck für den Wert des „Sich-Gut-Benehmens“. Wer eine Kartoffel mit dem Messer zerteilt, hat keine gute Erziehung, und weiß sich nicht zu benehmen. Einem Ausländer ist dieses Verhalten, und die damit verbundene Werteinstellung, natürlich nicht notwendigerweise bekannt. Schneider der, sagen wir z.B., Engländer nun also seine Kartoffel in Deutschland, so kann er, unbewusst, bei seinen Tischpartnern den Eindruck einer schlechten Erziehung hervorrufen. Eben weil diese die Verhaltensweise unbewusst als Ausdruck des Wertes verstehen und interpretieren. Amüsanterweise ist es wahrscheinlich, dass das Zerteilen der Kartoffeln mit dem Messer bei dem Engländer genau die gleiche Interpretation von fehlender Erziehung seiner Tischpartner zur Folge hat – da in England die Gabel niemals gewendet wird.

Nach dem alten deutschen philologischen Brauch nennt man die Wörter, die die bekannten Objekte der modernen Kultur bedeuten (Gemüse, Obst, Kleidung, Möbelstücke), die aus den fernsten geographischen Arealen und Zivilisationen mit den bezeichneten Objekten kommen, nennt man „Kulturwörter“. Diese lexikalischen Einheiten sind in verschiedene europäische Sprachen eingedrungen und wurden als internationale Wörter bezeichnet. Natürlich können sich diese Wörter in verschiedenen Sprachen phonetisch unterscheiden, aber ihre genetische Gemeinsamkeit liegt klar auf der Hand. Die Repräsentanten verschiedener europäischen Sprachen unterscheiden die Bezeichnungen dieser lebenswichtigen Objekte nicht. Als Beispiel kann man die bekannten Wörter östlicher Herkunft „der Diwan“ und „das Sofa“ nennen. Das Wort „der Diwan“ kam ins Deutsche aus romanischen Sprachen (aus dem Französischen und aus dem Englischen), die es aus dem Türkischen entlehnt haben. Und in der Türkei bedeutete dieses Wort ursprünglich *Aufnahmeräume (Empfangsräume) der reichen Türken, die mit weichen Sofas und Kissen eingerichtet waren*. Das Wort „das Sofa“ ist arabischer Herkunft und bedeutete ursprünglich das Satteltkissen für die Kamele, später – eine Liege. Arabischer Herkunft ist auch das Wort „der Kaffee“. In dieser Sprache bedeutete das Etymon *gahwa* nicht nur das Getränk „der Kaffee“, sondern auch „den Wein“. Im 16-17. Jahrhundert brachten die venezianischen Kaufleute aus der Türkei den Kaffee nach Europa. Aus dem Italienischen und Französischen wurde *der Kaffee* von den Deutschen entlehnt. Die Deutschen haben den Kaffee aus dem Italienischen und Französischen entlehnt.

Was die Körpersprache und nichtverbale Kommunikation anbetrifft, so gelten sie als eine Sammlung von Verhaltensweisen. Sie sind besonders stark an die Sprache angebunden: Es gibt kaum eine Möglichkeit auch nur annähernd eine Aussage über die Bedeutung von nichtverbalen Zeichen. So kann z.B. das typische Britische V-Zeichen für Victory auch als Beleidigung in einem anderen englischsprachigen Land gewertet werden.

Die aktuelle Aufgabe im Fremdsprachenunterricht ist das Erlernen der Sprachen in der untrennbaren Verbindung mit der Welt und Kultur der Völker, die diese Sprachen beherrschen. Um den Umgang unter den Vertretern verschiedener Kulturen effektiver zu machen, muss man nicht nur sprachliche, sondern auch kulturelle Barrieren überwinden.

Natürlich sind die hier angebrachten Beispiele fast schon banal – zumindest wenn wir uns diese verdeutlichen. Jedoch kommen natürlich bei einer interkulturellen Begegnung nicht nur eine alleinige Verhaltensweise zum Ausdruck – sondern eine Vielzahl von oftmals verwirrenden Eindrücken, Reaktionen und Verhaltensweisen. Diese zusammen können zu einem wahren Wirrwarr an Gefühlen und emotionalen Reaktionen auf beiden Seiten führen. Die eigene kulturelle Identität kann man nicht verlieren, man kann sie neu verstehen lernen.

Literatur

1. Грушевицкая Т.Г., Попков В.Д., Садохин А.П. Основы межкультурной коммуникации. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 352 с.
2. Воробьев В. В. Лингвокультурология. Теория и методы. – Москва: Рос. Ун-т дружбы народов, 1997. – С.37.
3. Тер-Минасова С. Язык и межкультурная коммуникация. – Москва: Слово, 2000. – С.56.

ФИЛОЛОГИЯ ФАКУЛЬТЕТИ
ФАКУЛЬТЕТ ФИЛОЛОГИИ

«ҚАЗАҚ ТІЛІ» СЕКЦИЯСЫ
СЕКЦИЯ «КАЗАХСКИЙ ЯЗЫК»

Лукина М.Д. Латын әліпбиі және биотехнология	3
Ашуов Ж. Тіл мәдениеті және терминология.....	7
Мустафина Ж.Ж Рухани жаңғыру: Туған елім-туған жерім.....	10
Жұмағалиева С.Т. Тіл мәдениеті және жастар.....	15
Қуанышбек П.С. Шешендік сөздердің қолданысы.....	17

«ҚАЗАҚ ФИЛОЛОГИЯСЫ» СЕКЦИЯСЫ
СЕКЦИЯ «КАЗАХСКОЙ ФИЛОЛОГИИ»

Әлібай А.Н. Қазіргі қазақ тіліндегі культтік фразеологизмдер.....	18
Егінбай А.С. Тұлғаның білім деңгейін критериалды бағалаудың жолдары.....	20
Жақсылықова Н. Е. Ағыбай батыр туралы тарихи-мәдени мұралар.....	23
Жанибекова С. Ж. Тұрмыс-салт жырларының бірі-сыңсу өлеңдерінің тәрбиелік сипаты.....	27
Келес Бақытгүл Айқын Нұрқатовтың әдеби-ғылыми шығармашылығы.....	28
Тұрашева Арайлым Н.Ғабдуллин әңгімелерінде кездесетін топонимдердің ареалдық көрінісі.....	30
Шаржау Айдана Б.Әлімжанов-айтыс шебері.....	33
Қалдыбекова Мөлдір Драматург Баянғали Әлімжанов пьесаларындағы тартыс және мінез.....	36

«КІТАПХАНАЛЫҚ-АҚПАРАТТЫҚ ҚЫЗМЕТТІҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ
БАҒЫТТАРЫ» СЕКЦИЯСЫ
СЕКЦИЯ «ИННОВАЦИОННЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ БИБЛИОТЕЧНО-
ИНФОРМАЦИОННЫХ СЛУЖБ»

Абдивалиева А.Т. Кітапхана-өлкетанулық жұмыстың көпсалалы орталығы.....	39
Нурболат Н. Н. Заманауи кітапханалардағы кітапханалық-библиографиялық қызмет көрсету.....	42

«ПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯ» СЕКЦИЯСЫ
СЕКЦИЯ «ПЕДАГОГИКИ И ПСИХОЛОГИИ»

Абдіғаниева Мадина Болашақ педагог-психологтың өзін-өзі дамытуының психолого-педагогикалық негіздері.....	46
Әбілқасым Қ.Е. Халықтық педагогика – ұрпақ тәрбиесінің құралы ретінде.....	49
Аманли Маржан Аманқызы Семейное взаимоотношение как один из основных факторов, влияющих на агрессивное поведение у детей младшего школьного возраста.....	52
Жамшит Гүлбаршын Аманкелдіқызы Әскери ұжымдағы қауіпсіз ортаны қалыптастырудағы психологтың рөлі.....	55

Жансерикова А.А. Колледж студенттерінің тұлғалық өсу мәселесіндегі арт терапия қолдану тиімділігі.....	58
Ахметжанова М.В. Тұлғаның мамандық таңдауында кәсіби бағыт-бағдар берудің психологиялық ерекшеліктері.....	62
Бастарбек Д.А. Оқу материалдарын қолдануда пікірталас әдісінің рөлі.....	65
Оралқызы М. Тұлғаның өзіндік бағалау құзыреттілігін зерттеудің педагогикалық-психологиялық ерекшеліктері.....	67
Белкина Д.М. Средства массовой информации и их роль в патристическом воспитании студентов.....	70
Кабдулбариева Д.Е. Развитие духовно-нравственных ценностей личности как условие преодоления агрессивности в поведении.....	73
Сералықызы Қызғалдақ Жеткіншек шақтағы баланың агрессивті мінез-құлықтың ерекшеліктерін анықтау жолдары.....	76
Климашева А.А. Исследование особенностей личностно-деятельностного подхода как основы организации современного образовательного процесса.....	79
Негметова А.Б. Гендерлік теңсіздік мәселелерінің қоғамда алатын орны.....	81
Тағай А.Б. Жеткіншек жастағы қиын балалармен жүргізілетін педагогикалық-психологиялық жұмыстар.....	83

«ӘЛЕУМЕТТІК ЖӘНЕ ЖАСЕРЕКШЕЛІК ПЕДАГОГИКА» СЕКЦИЯСЫ СЕКЦИЯ «СОЦИАЛЬНАЯ И ВОЗРАСТНАЯ ПЕДАГОГИКА»

Дубейко В. Детские капризы и способы борьбы с ними.....	86
Сұлтан Айша Тәрбиешінің жеке тұлғасына қойылатын психологиялық-педагогикалық талаптар.....	89
Светличная В. В. Особенности культуры воспитателя дошкольного учреждения.....	93
Сихынбай Айдана Особенности воспитательной работы по решению проблем застенчивости младших школьников.....	96
Көшкінбай Г. Баланың жеке тұлға болып қалыптасуындағы отбасының рөлі.....	99
Шындаулет Акниет Психолого-педагогическое условия формирования толерантности у младших школьников.....	100
Жаксылыкова А.Ж. Жалпы адамзаттық құндылықтар негізінде оқушылардың қарым-қатынас мәдениетін дамыту.....	103
Ибрагимова Г. У. Дидактические игры в формировании познавательных способностей учащихся начальной школы.....	105
Шлыкова А.А. Работа социального педагога по формированию инклюзивной культуры учащихся.....	108
Жұмаділ А. Жастар тәрбиесіндегі толеранттық мәселесі.....	111
Бекназар Айдана Білім беру жүйесінде инклюзивті білім беруді жүзеге асыру.....	113
Нұрлан Марал Особенности формирования познавательных потребностей у младших школьников.....	115
Шындаулет Акниет Психолого-педагогическое условия формирования толерантности у младших школьников.....	118
Сихынбай Айдана Особенности воспитательной работы по решению проблем застенчивости младших школьников.....	120
Бекешева К.А. Роль семейных традиций казахов в формировании нравственных качеств личности.....	123
Темірхан Ж. Жастарды тәрбиелеуде халықтық педагогиканы құрал ретінде пайдалану.....	126
Тансық Г. Жастарға білім беру мен тәрбие беру үдерісіндегі әлеуметтік психологиялық факторлар.....	127

Қалдыбек Ш.М. Әлеуметтік педагогтың отбасымен жұмыс жүргізуге ерекшеліктері.....	129
Нысанбай Айдана Мектеп жасына дейінгі балалардың балабақшаға бейімделу мәселес.....	132
Есентай Акжунис Влияние дидактических игр на развитие учащихся начальных классов.....	135
Нұрлан Марал Особенности формирования познавательных потребностей у младших школьников.....	138
Төлеш М. Балалардың бос уақытын ұйымдастырудағы әлеуметтік педагогтың рөлі.....	140
Ибрагимова Гулмарал Инклюзивті білім беру жағдайында бастауыш сынып оқушыларымен жүргізілетін логопедиялық қызмет көрсету жүйесінің маңызы.....	143
Болыс Балжан Инклюзивтібілім беру саласындағы педагогтың рөлі.....	149
Кунавина Н.А. Особенности экологического воспитания старших дошкольников.....	151
Асембек Айкумис Влияние экологического воспитания на развитие нравственных чувств учащихся.....	154
Жусалина А.Б. Формирование нравственных ценностей школьников на уроках самопознания.....	157

«БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫҢ КӘСІБИ БАҒЫТТАЛҒАН ОҚУЫНДА ШЕТ ТІЛІН ҚОЛДАНУ» СЕКЦИЯСЫ
СЕКЦИЯ «ПРИМЕНЕНИЕ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА В ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ОРИЕНТИРОВАННОМ ОБУЧЕНИИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ»

Величко Светлана Arkaim the russian stonehenge.....	159
Гаврилов Д. О. The use of tractors in agriculture.....	166
Леухина И. А. The profession of a builder.....	168
Махметжан Нурила Family relationships.....	171
Куттыходжаева Мадина Women's rights throughout the history.....	172
Мирас Марал Multilingualism in kazakhstan.....	176

«ШЕТ ТІЛДІ ОҚЫТУ МЕТОДИКАСЫ» А СЕКЦИЯСЫ
СЕКЦИЯ А «МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ»

Васильева У.Л. Метод clil в обучении английскому языку в рамках обновленного содержания образования.....	178
Габбасова М.Т. К вопросу развития мотивации на уроках английского языка.....	181
Әшірбаева Ұ.Қ Орта буында жаңартылған білім беру бағдарламасы бойынша ағылшын тілін оқыту әдістемесі мәселелері.....	183
Құдабай Ә.Ә Жоғары буында ағылшын тілі сабақтарында білім беру онлайн платформаларын қолдану.....	186
Альсеитова Г. С. Жобалар әдісі – жоғарғыоқыту сатысындаөздік жұмысын ұйымдастыру тәсілдерінің бірі.....	190
Ниязбекова Ж.К Ағылшын тілін оқытуда бұқаралық ақпарат құралдарын қолдану.....	192
Нурулла Мөлдір Лингвистикалық мәлімет негізінде орта мектеп оқушыларының бөгде тілдік мәдениетаралық күзиреттілікті қалыптастыру.....	196
Орынбасарова С.А. Ағылшын тілінің ғаламтордың әсерінен өзгеруі.....	198
Букен А.С. Ағылшын тілін интенсивті әдіспен үйретудің әдіснамасы мен тәжірибесі.....	201

**«ШЕТ ТІЛДІҢ ТЕОРИЯСЫ МЕН ПРАКТИКАСЫ» В СЕКЦИЯСЫ
СЕКЦИЯ В «ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА»**

Саакян С. А. Лексико-семантические особенности политического дискурса (на материале новогодних обращений глав государств).....	204
Amankeldi A.D. Lexical and grammatical means of expressing modality in english and kazakh press.....	207
Seidakhmet N.A. Linguistic features of internet communication (blogs).....	211
Shyrynbekova M. Morphological and syntactic characteristics of the ecnglish and kazakh adjectives.....	214

**«АУДАРМА ТЕОРИЯСЫ МЕН ПРАКТИКАСЫ» С СЕКЦИЯСЫ
СЕКЦИЯ С «ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА ПЕРЕВОДА»**

Вербаховская Л.В. Особенности перевода молдавского фольклора на английский язык.....	218
Ханапина А. Т. Особенности перевода армянского фольклора на английский язык.....	221
Елемесова Д. А. Особенности перевода уйгурского фольклора на английский язык.....	223
Мейрамова А. Е. Особенности перевода грузинского фольклора и способы передачи фольклорного грузинского текста на английский язык.....	225
Уланова Ю.Д. CLIL технология на уроках английского языка.....	228
Abdykalykova Ulshan Die rolle der interkulturellen kommunikation im fremdsprachenunterricht.....	231

«Х студенттердің ғылым аптылығы» арналған
ғылыми-практикалық конференцияның
МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ
научно-практической конференции, проводимой в рамках
«Х Недели науки студентов».

II том

Редакционно-издательский отдел
Кокшетауского государственного университета им. Ш. Уалиханова
Подписано в печать 29.05.18 г. Объем 14,6 п.л. Тираж 100 экз.

Заказ №61

Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университетінің
баспаханасында басылған
Отпечатано в типографии

Кокшетауского государственного университета им. Ш. Уалиханова
Наш адрес: Казахстан, Акмолинская обл., г. Кокшетау,
ул. Ақан-сері, 24 РИО КГУ им. Ш. Уалиханова
e-mail: www.kgu.kz